

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Orkhan JUVARLI

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN AZERBAJYAN, KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN
VE KIRGIZİSTAN MEDYASINDAKİ YANSIMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Gazetecilik Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Orkhan JUVARLI

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN AZERBAIJAN, KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN
VE KIRGIZİSTAN MEDYASINDAKİ YANSIMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Danışman

Doç. Dr. İsmail Ayşad GÜDEKLİ

Gazetecilik Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Orkhan JUVARLI'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Gazetecilik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa ŞEKER (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. İsmail Ayşad GÜDEKLİ (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Seyfi KILIÇ (İmza)

Tez Başlığı: 15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 26/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 04/07/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Orkhan JUVARLI

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Orkhan JUVARLI
Öğrenci Numarası	20165251011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Gazetecilik
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. İsmail Ayşad GÜDEKLİ
Tez Başlığı	15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma
Turnitin Ödev Numarası	1148174464

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 210 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 01/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 2 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerinin aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

01/07/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. İsmail Ayşad GÜDEKLİ

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
TEŞEKKÜR	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNDE DARBELER DÖNEMİ VE BASIN

1.1. Demokrasi Kavramına Genel Bir Bakış	6
1.1.1. Doğrudan Demokrasi Kavramı	7
1.1.2. Temsili Demokrasi Kavramı.....	8
1.1.3. Yarı Doğrudan Demokrasi.....	9
1.2. Medya ve Demokrasi İlişkisi.....	9
1.3. Askeri Darbeler	11
1.4. Türkiye`de Askeri Darbelerin Oluşumu ve Darbeler Dönemi	13
1.4.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesinde Türkiye`deki Siyasal Ortam.....	14
1.4.1.1. Çok Partili Düzene Geçiş	15
1.4.1.2. Demokrat Parti`nin Kuruluşu, İktidara Geçişi ve Gelişmeler (1946-1960).....	16
1.4.1.2.1. Demokrat Parti`nin Basınla İlişkileri.....	18
1.4.1.2.2. DP ve Basının Uzaklaşması.....	20
1.4.1.2.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Basın.....	22
1.4.2. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Türkiye`deki Siyasal Yaşam	28
1.4.2.1. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Dikta Yönetimi	30
1.4.2.2. 12 Eylül 1980 İhtilalinin Basına Yansımaları ve Evren Rejiminin Basınla İlişkileri.....	32
1.4.3. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Öncesinde Türkiye`deki Siyasi Yaşam	37
1.4.3.1. AK Partinin İktidara Geçişi ve Türkiye	37
1.4.3.2. 15 Temmuz Darbe Girişimi.....	38
1.4.3.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türk Basını.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

SSCB`NİN YIKILIŞ SÜRECİNDE AZERBAYCAN, KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN DURUMU

2.1. SSCB`nin Yıkılış Süreci	46
2.1.1. SSCB`nin Yıkılış Sürecinin Ardından Türk Cumhuriyetleri.....	48
2.2. SSCB`nin Öncesi ve Sonrasında Azerbaycan Basını	49
2.2.1. Azerbaycan`da İlk Basın Örneklerinin Ortaya Çıkışı	49
2.2.2. SSCB`nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Azerbaycan Basını	53
2.2.3. Azerbaycan Cumhuriyeti`nin Bağımsızlığını Kazanmasının Ardından Basın Kanunları	58
2.3. SSCB`nin Öncesi ve Sonrasında Kazakistan Basını	61
2.3.1. Kazakistan`da İlk Basın Organlarının Ortaya Çıkışı	61
2.3.2. Devrimci Kazak Basını Dönemi	63
2.3.3. SSCB`nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Kazakistan Basını	67
2.4. SSCB`nin Öncesi ve Sonrasında Özbekistan Basını	73
2.4.1. Özbekistan`da İlk Basın Örneklerinin Ortaya Çıkışı	73
2.4.2. Ceditçilik Hareketi`nden Etkilenen Özbekistan Basını.....	75
2.4.3. SSCB`nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Özbekistan Basını	82
2.5. SSCB`nin Öncesi ve Sonrasında Kırgızistan Basını	88
2.5.1. Kırgızistan`da İlk Basın Örneklerinin Ortaya Çıkışı	88
2.5.2. SSCB`nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Kırgızistan Basını	93
2.5.3. Kırgızistan`daki Darbeler Döneminde İktidar-Basın İlişkileri	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN AZERBAYCAN, KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN MEDYASINDAKİ YANSIMALARI

3.1. Nitel Araştırma Yöntemleri Üzerine	101
3.1.1. İçerik Çözümlemesi Yöntemi	101
3.1.2. Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi	102
3.2. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ard Alan Bilgisi	104
3.3. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları	106

3.3.1. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Analizi	106
3.4. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan Medyasındaki Yansımaları.....	107
3.4.1. Azerbaycan Medyasındaki 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Analizi	107
3.4.1.1. Makro İnceleme / Mikro İnceleme	107
3.4.1.1.1. Haber Başlıkları, Girişler ve Spotlar.....	107
3.4.1.1.1.1. “Azerbaycan” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri ..	108
3.4.1.1.1.2. “Respublika” (Cumhuriyet) Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri	116
3.4.1.1.1.3. “Yeni Müsavat” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri.	122
3.4.1.1.1.4. “Kaspi” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri	132
3.4.1.1.1.5. “525. Gazete” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri ..	138
3.5. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları.....	144
3.5.1. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Analizi.....	144
3.5.1.1. Makro İnceleme / Mikro İnceleme	144
3.5.1.1.1. Haber Başlıkları, Girişler ve Spotlar.....	144
3.5.1.1.1.1. Kazakistan Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri.....	144
3.5.1.1.1.2. Özbekistan Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri	157
3.5.1.1.1.3. Kırgızistan Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri.....	168
3.6. Bulgular ve Değerlendirme	177
SONUÇ	183
KAYNAKÇA	185
Ö Z G E Ç M İ Ş	194

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 İktidarın Elçibey'den Aliyev'e Geçişinin Ardından Azerbaycan Basınının Tablosu.....	56
---	----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1 2014-2017 Yılları Arasında Kazakistan Cumhuriyeti`nde Faaliyet Gösteren Kitle İletişim Araçları`nın İstatistiği.....	72
Grafik 2.2 Kazakistan Cumhuriyeti`nde Kitle İletişim Araçları`nın Yapısı (2018).....	72
Grafik 2.3 Kazakistan Cumhuriyeti`nde Yazılı Kitle İletişim Araçları`nın İstastistiği (2018).....	73
Grafik 2.4 Kırgızistan Adalet Bakanlığı`nın İstatistiklerine Göre 1990-1991 Yıllarında Kırgız Basınının Tablosu.....	96

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AHC:	Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
AHC:	Azerbaycan Halk Cephesi
AHCP:	Azerbaycan Halk Cephesi Partisi
Aİ:	Avrupa İttifakı
AK Parti:	Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt:	Aktaran
ANS:	Azerbaycan Haber Servisi
AP:	Adalet Partisi
AZTV:	Azerbaycan Televizyonu
BANM:	Bakü Yüksek Petrol Okulu
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA:	Amerikan Merkezî İstihbarat Teşkilatı
Çev:	Çeviren
DP:	Demokrat Parti
Ed:	Editör
FETÖ:	Fethullahçı Terör Örgütü
HDP:	Halkların Demokratik Partisi
IŞİD:	Irak ve Şam İslam Devleti
KGB:	Devlet Güvenlik Komitesi
KHCP:	Klasik Halk Cephesi Partisi
KP:	Komünist Parti
M.Ö:	Milattan Önce
MBK:	Milli Birlik Komitesi
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
MHP:	Milliyetçi Harekat Partisi
MİT:	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSP:	Milli Selamet Partisi
MTRŞ:	Milli Televizyon ve Radyo Şurası
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OHAL:	Olağanüstü Hal

RTÜK:	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SOCAR:	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK:	Türk Dil Kurumu
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜRKSAT:	Türk Uydusu
Vd.:	Ve Diğerleri
YÖK:	Yüksek Öğretim Kurulu

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye`de yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasındaki yansımaları, örnekleme dahil edilen organlarının Türkiye`deki darbe girişimi üzerine sayfalarına taşıdığı haberler bağlamında mercek altına alınmaktadır. Çalışmanın analiz bölümünde içerik ve söylem çözümlemesi yöntemleri kullanılarak örnekleme dahil edilen basın organlarının 15 Temmuz temalı haberleri incelenmektedir. Analiz bölümünde örneklem içerisinde yer alan ülkelerin basın organlarının Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından gelişmeleri hangi boyutta okurlarına duyurdukları analiz edilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki darbeler dönemi, ikinci bölümünde Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan basınlarının tarihsel gelişim süreci, üçüncü bölümünde ise 15 Temmuz darbe girişiminin ardından örnekleme dahil edilen ülkelerde bu girişim üzerine yapılan haberler ele alınmaktadır. Örnekleme Azerbaycan`dan 5, Kazakistan`dan 4, Özbekistan`dan 4 ve Kırgızistan`dan 3 olmak üzere toplam 16 basın organı dahil edilmiştir. Çalışma, bahsi geçen ülkelerin yazılı basınlarında yer alan 15 Temmuz konulu haberler üzerinden bu ülkeler ile Türkiye arasındaki ilişkilere ve tarihsel bağlara açıklık getirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, Darbe Girişimi, Eleştirel Söylem Analizi, Medya.

SUMMARY

A RESEARCH ON THE IMPACT OF THE JULY 15 COUP ATTEMPT ON AZERBAIJAN, KAZAKHSTAN, UZBEKISTAN AND KYRGYZSTAN MEDIA

In this study, the reflections of the 15 July coup attempt in the media of Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan are taken into consideration in the context of the news that the newspapers included in the sample are on the pages of the coup attempt in Turkey. In the analysis section of the study, newspapers, which are included in the sample using content and discourse analysis methods, are examined on July 15. In the analysis section, the countries in the sample are analyzed in which size the countries in which the developments have passed following the July 15 coup attempt in Turkey. In the first part of the study, the period of coups in the history of Turkish Republic, in the second part, the period of historical development of the press of Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan, and in the third part, the period of the coup attempt of July 15, followed by the news on this initiative in the countries included in the sampling. A total of 16 newspapers were included 5 from Azerbaijan, 4 from Kazakhstan, 4 from Uzbekistan and 3 from Kyrgyzstan. The study aims to clarify the relations and historical ties between these countries and Turkey through the 15 July theme news in the written press of the said countries.

Keywords: July 15, Coup Attempt, Critical Discourse Analysis, Media.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmama giriş yapmadan önce, 2016 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitimimi devam ettirme olanağı sunan Türkiye Cumhuriyeti'ne ve burslu bir şekilde eğitim görmemi sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'na bana böylesine bir fırsat sundukları ve Türkiye'de üç güzel sene geçirmemi sağladıkları için minnettarım.

Yüksek Lisans eğitimimi almaya başladığım Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde adaptasyon sürecimi kısa sürede atlatmama yardımcı olan tüm sınıf arkadaşlarıma, üzerimde emeği olan ve ders aldığım tüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Bu zorlu süreç içerisinde beni anlayışla karşılayan ve hassasiyet gösteren tüm arkadaşlarıma, yaşamım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli aileme ve tüm zor durumlarımda ve bu çalışmanın hazırlanması aşamasında beni bir an bile olsun yalnız bırakmayan, en büyük destekçim, sevgilim Fidan'a bir teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmanın hazırlanmaya başladığı ilk andan itibaren değerli tavsiyeleri ile beni yönlendiren ve rahatlatan, akıl hocalığı ve danışmanlığı yapan Doç. Dr. İsmail Ayşad GÜDEKLİ hocama değerli katkılarından ve bana kattıklarından dolayı teşekkür ve minnetlerimi sunarım. Ayrıca, tez savunma sınavımın jüri üyeleri Prof. Dr. Mustafa ŞEKER ve Dr. Öğr. Üyesi Seyfi KILIÇ hocalarıma değerli katkılarından dolayı bir teşekkürü borç bilirim.

Orkhan JUVARLI

Antalya, 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye`de 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin bastırılmasının ardından girişimin dış basında – Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasında hangi boyutlarda ele alındığı ve bu ülkelerin uluslarına nasıl duyurulduğu mercek altına alınmaktadır. Türkiye siyasal tarihinin en zorlu dönemeçlerinden biri olarak karşımıza çıkan 15 Temmuz darbe girişimi, ülkeiçi yankılanmalarının yanı sıra yurtdışında da ilgiyle takip edilmiş ve gelişmeler sığağı sığağına bu ülke vatandaşlarına aktarılmıştır. Yurtdışı boyutunda Türkiye`deki darbe girişiminin büyük yankı uyandırdığı, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan`daki basın organlarının süreci yakından takip ettiği gözlemlenmektedir. Bu ülkelerin kısa bir süre içerisinde hem basın hem de devlet bazında Türkiye`deki darbe girişimine reaksiyon göstermesi ve basın organlarının yayınlarında 15 Temmuz darbe girişimi konulu haberlere sık sık yer vermesi dikkat çekmektedir. Bahsi geçen ülkelerin basın organlarında Türkiye`deki darbe girişimi birçok boyutlarda mercek altına alınmaktadır. Girişimin bastırılması üzerine bu basın organlarının 15 Temmuz darbe girişimi haberlerinde izledikleri yayın politikaları ve yayımladıkları haberler, bilgi akışını sağlamasının yanı sıra, bu ülkeler arasındaki tarihsel bağların yıllardır süregelen gelişimine ve bazı dönemlerdeki kırılma noktalarına da ışık tutmaktadır.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği ilk günden itibaren askeri kökenli bir yönetim grubunun iktidara geçtiği, 1960 yılından itibaren ise ülkede demokrasinin neredeyse her on yılda bir askeri darbe ve muhtıralarla kesintiye uğradığı karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçmesinin ardından ülkede sık sık tezahür eden askeri darbeler ülkenin siyasi istikrarını ağır yaralamış, aradan geçen yaklaşık 75 yıllık bir süre zarfının ardından Türkiye gerisinde iki nihayetlenmiş darbe, iki askeri muhtıra, bir postmodern ve bir başarısız darbe girişimi bırakmıştır. Bu girişimlerden sonuncusu ise 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de demokrasiyi bir kez daha sekteye uğratan kanlı darbe girişimi olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 15 Temmuz gecesi bir ilki yaşadığı bu darbe girişiminde, ordudaki askeri bir grup tarafından başlatılan kalkışma, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın halkı direniş için sokaklara çağırışının ardından Türk halkı tarafından 16 Temmuz sabahına doğru bastırılmıştır.

Türkiye'nin 15 Temmuz gecesinde nihayetlenememiş ve başarısız bir askeri kalkışmayı geride bırakmasının ardından Türkiye'deki bu darbe girişimi hem ulusal hem de uluslararası basında geniş yankı uyandırmıştır. Darbenin Türk halkı tarafından bastırılmış olması, Türkiye'deki bu gelişmeleri uluslararası basın için de dikkat çekici kılmış, girişim dünyanın önde gelen birçok basın organında mercek altına alınmıştır.

Türk halkının 15 Temmuz gecesi milli birlik ve dayanışma örneği göstererek ordudaki bir grup tarafından başlatılan askeri kalkışmaya direniş göstermesi ve iktidarın yanında durarak darbe girişimini püskürtmesi, Türkiye'deki siyasi gelişmeleri Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan basın organları için de ilgi odağı haline getirmiştir. "15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma" isimli bu çalışmada, Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının Türkiye'deki gelişmelere yaklaşım biçimleri ve bu süreç içerisinde izledikleri yayın politikaları incelenmektedir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada; birinci bölüme "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Darbeler Dönemi ve Basın", ikinci bölüme "SSCB'nin Yıkılış Sürecinde Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasının Durumu", üçüncü bölüme ise "15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları" isimleri verilmiştir.

Çalışmanın “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Darbeler Dönemi ve Basın” ismi verilen birinci bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili düzene geçişinin ardından demokrasi düzenini onar yıllık zaman dilimleriyle kesintiye uğratan askeri darbeler döneminde; Türk basınının izlediği yayın politikaları ve darbeleri hangi başlıklar altında sayfalarına taşıdığı, 27 Mayıs, 12 Eylül darbelerinin yanı sıra, 15 Temmuz darbe girişiminin de basında nasıl okurlara duyurulduğu ve basın organlarının belirledikleri yayın politikaları ele alınmıştır.

Çalışmanın “SSCB'nin Yıkılış Sürecinde Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasının Durumu” adlı ikinci bölümünde, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının tarihsel gelişim süreci ele alınmış; bu ülkelerde basın organlarının ortaya çıktığı, uzun yıllar SSCB esareti altında ağır sansür ve güdümlü faaliyet altında yaşam mücadelesi verdiği, 1990'lı yılların başından itibaren ise SSCB'den ayrılan bu Türk Cumhuriyetleri'nin basın organlarının da serbest ekonomi ve yeni dünya düzenine geçiş sancuları yaşadığı ve bağımsızlığın ardından ortaya çıkan maddi güçlüklerin yanı sıra genç bir devlet olmanın tecrübesizliğini yaşayan bu ülke basınlarının iktidara geçen yönetimler tarafından sindirilmeye çalışıldığı dönemler mercek altına alınmıştır.

Çalışmanın analiz kısmını ve son bölümünü oluşturan “15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları” isimli üçüncü bölümünde ise, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasına yansımaları ile beraber, bu ülkelerin basın organlarında 15 Temmuz üzerine üretilen haberlerin hem ideolojik boyutları ele alınarak, hem de medya ekonomi politiği dahilinde Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının örnekleme dahil edilen Ana akım ve eleştirel yaklaşımların yer aldığı basın organlarının, bu süreç boyunca belirledikleri haber politikaları ve haber üretim süreçleri incelenerek 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ve bu ülkelerin ilişkileri üzerinde nasıl bir etki gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Problem

1990'lı yılların başında SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri'nin, aradan geçen 30 yıllık süre zarfında Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik atılımları ve bu ülkeler arasındaki tarihsel bir geçmişe sahip olan ilişkilerin yeni dünya düzeni ile birlikte farklı bir görünüme bürünmesi ile beraber, Türkiye ve bahsi geçen bu ülkeler arasında 1990'lı yıllardan günümüze kadar süregelen ilişkilerde inişli çıkışlı dönemlere de rastlanmaktadır. Türkiye'nin 15 Temmuz 2016 tarihinde başarısız bir darbe girişimini geride bırakmasının ardından, Türkiye'nin siyasal yaşamındaki gelişmelerin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan tarafından nasıl karşılandığı ve bu

Ülkelerin basın organlarında 15 Temmuz darbe girişiminin hangi yayın politikaları çerçevelerinde sayfalara taşındığını ve Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ilişkilerin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, bahsi geçen ülkelerin rneklemeye dahil edilen basın organlarındaki 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladıkları haberlerde ve bu haber üretim sürecindeki yayın politikalarını üzerinde etkin olup olmadığını ortaya çıkarmak, çalışmanın ana sorunsalı olarak belirlenmiştir.

Amaç

Türkiye`de yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının Türkiye`deki darbe girişimine ve sonrasındaki gelişmelere yaklaşımlarının incelenmesini hedefleyen bu çalışmada; Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının 15 Temmuz darbe girişimi üzerine okurlarına duyurduğu haberlerde izledikleri politikalarının, bu dönem boyunca haber üretim süreçlerinin ve bu ülkelerinin basın organlarının yayımladıkları haber metinlerinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla mercek altına alınması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu alışma, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye`de yaşanan darbe girişiminin yurtdışı basınında yansımaları anlamında kapsamlı bir akademik çalışmanın bulunmaması üzerine çalışmanın alana ve literatüre katkı bağlamında da faydalı bir kaynak oluşturması amacıyla hazırlanmıştır.

nem

Demokrasi olgusunun belirgin bir hal aldığı ve tüm dünyada yeni düzene uyum sancılarının yaşandığı dönemlerde darbe girişimi gibi eylemler uzun süre dünya gündemini meşgul edebilmektedir. Nitekim 15 Temmuz darbe girişiminin kısa bir süre zarfında dünya medyasının ilgi odaklarından birine dönüşmesi, Türkiye`deki bu girişim üzerine dış basında da ciddi bir haber aktarımının başlamasına neden olmaktadır. Bu alışma, dış basından örneklem olarak seçilen Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasında okurlara duyurulan 15 Temmuz konulu haberlerin içerik ve söylem analizlerine tabi tutularak bu ülkelerin basın organlarının 15 Temmuz darbe girişiminin ardından haber üretim süreçlerinde nasıl bir yaklaşım içerisinde olduğunun belirlenmesi ve Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan rneklemeye dahil edilen basın organlarında üretilen 15 Temmuz darbe girişimi haberlerinin bu ülkelerle Türkiye arasındaki ilişkiler üzerinde bıraktığı etkilerin ortaya konulması açısından da mühim önem arz etmektedir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan`da 15 Temmuz 2016 tarihinde baş gösteren darbe girişimini yayımlayan basın organları teşkil etmektedir. Çalışmanın örneklemini, belirlenen evren uyarınca Azerbaycan`dan 5, Kazakistan`dan 4, Özbekistan`dan 4, Kırgızistan`dan ise 3 basın organı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemine Azerbaycan`dan; “Azerbaycan”, “Respublika”, “Yeni Müsavat”, “Kaspi” ve “525. Gazete”; Kazakistan`dan; “Egemen Kazakistan”, “Central Asia Monitor”, “Vremya” ve “Haber 24 Ajansı”; Özbekistan`dan; “Fergana”, “Gazeta Uzbekistana”, “Daryo” ve “Ozodlig”; Kırgızistan`dan “Veçerniy Bişkek”, “Delo” ve “Slovo Kırgızistana” basın organları dahil edilmiştir. Çalışma örneklem içerisinde yer alan basın organlarının 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasındaki üç hafta içerisinde yayımladıkları haberler ile sınırlandırılmıştır. Örneklem dahil edilen basın organlarının belirlenmesinde 15 Temmuz darbe girişimini mercek altına alması ile beraber, sahiplik yapıları ve kendi ülkelerinin önde gelen basın organlarından biri olması da göz önünde bulundurulmuştur.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışma Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan`dan örneklem dahil edilen basın organlarını kapsamaktadır. Çalışmaya başlanıldığında araştırmaya dahil edilmesi planlanan Türkmenistan basını, yurtdışından bu ülkenin basın organlarına erişim engellerinden dolayı çalışmaya dahil edilememiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan`dan çalışmaya dahil edilen basın organlarının analiz edilen 15 Temmuz haberleri, 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasındaki üç haftalık zaman dilimi ile sınırlandırılmıştır.

Varsayımlar

Çalışmanın varsayımları şu şekildedir:

- 1- Çalışma, bu ülkeler arasındaki tarihsel bağların yıllardır süregelen gelişimine ve bazı dönemlerdeki kırılma noktalarına da ışık tutmuştur.
- 2- 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, bu ülkelerin basın organlarında yayımlanan 15 Temmuz darbe girişimi temalı haberler Türkiye ve söz konusu ülkeler arasındaki ilişkiler doğrultusunda değişiklik göstermiş, basın organları bazen bu değişimlerin etkisi altında kalarak bunu haber üretim süreçlerine de yansıtılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın analizlerden oluşan üçüncü bölümünde, çalışmanın örnekleme dahil edilen ve Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasından bağımsız, iktidar ve muhalefet basın organları olmak üzere 16 basın organından ibaret olan medyanın, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı haberlere Eleştirel Söylem Analizi uygulanmış, yer yer İçerik Çözümlemesi yönteminden de faydalanılmıştır. Çalışmada uygulanan Eleştirel Söylem Analizi yöntemi için Teun A. Van Dijk'in sistematığı baz alınmış, üçüncü bölümün başında ise çalışmada uygulanan Eleştirel Söylem Analizi ve yer yer faydalanılan İçerik Çözümlemesi yöntemleri hakkında genel bilgilere değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNDE DARBELER DÖNEMİ VE BASIN

1.1. Demokrasi Kavramına Genel Bir Bakış

Çalışmada adını sık sık kullanacağımız demokrasi kavramının etimolojisi ve oluşumu üzerine çoğu kavramsal anlayışlarda olduğu gibi farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Etimolojik geçmişine göz attığımızda en ilkel anlamıyla demokrasi, halkın iktidarı anlamına gelmekte ve birbiriyle değişkenlik gösteren uygulamaları simgelemede kullanılan bir olguya dönüşmektedir¹. Demokrasi anlayış olarak ele alındığında, tarihsel bağlamda bu kavramın oluşumunu araştırmak gerekmektedir. Tarihe baktığımızda Batı toplumlarının içselleştirdiği bir kavram olarak karşımıza çıkan demokrasi, modernizm çağrışımları verse dahi köken itibarıyla M.Ö 510 Atina`ya dayanmaktadır. Demokrasi veya demokratia anlayışlarını ilk kez yunanca insanlar anlamını veren demos, yönetmek anlamında olan kratos sözcüklerini beraber kullanarak Atinalılar oluşturmuştur (Dahl, 2001: 11).

Kışlalı (1987: 390), demokrasi kavramını, azınlık ve çoğunluk arasında bir köprü vazifesini üstlenen özgürlükçü bir yapıt olarak nitelendirmekte ve bu kavramı azınlıkların haklarının savunulduğu ve onların gelecekte çoğunluğa evrilme yollarının açık tutulduğu bir çoğunluk yönetimi biçimi olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla demokrasi, tarih boyunca kitleler arasında toplumsal menşeli eşitsizlikleri ortadan kaldırmak adına verilmiş bir savaş olarak da nitelendirilmektedir. Herodot Tarihi'nin üçüncü cildinde demokrasi kavramı üzerine tarihteki ilk yazılı değerlendirmeye rastlanmaktadır. Herodot, M.Ö. 5. yüzyılda kaleme aldığı bu kitapta demokrasiyi, "halkın iktidarı, yasalar karşısında beraberlik, tüm sorunların müzakereye açık olması, yöneticilik yapanların makamlarındaki tüm hareketlerden sorumlu tutulmaları" olarak belirtmektedir (Kışlalı, 1987: 390).

Günümüz ve o dönemle karşılaştırmalar yaptığımızda, demokrasinin şu anki haliyle belli farklılaşmalar söz konusu olmaktadır. Tarihi incelediğimizde Atina`da görülmekte olan doğrudan demokraside halk, devlet meselelerinin müzakeresinde birincil söz sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze geldiğimizde, ülke nüfuslarının ciddi artışıyla beraber doğrudan demokrasi sıfat değiştirerek temsili demokrasiye evrilmektedir. Şu anda dünya genelinde ve Türkiye`de halk bu tür konuların tartışması için kendi temsilcilerini seçmekte ve temsili demokrasi anlayışı meydana gelmektedir². Dolayısıyla bu süreç, tarihsel bağlamda ele

¹ <https://www.safakural.com/makaleler/demokrasi-kavrami-toplumsal-degerler-ve-birey> (erişim tarihi: 27.01.2019).

² <https://derstarih.com/demokrasi/> (erişim tarihi: 05.02.2019).

alandığında toplumların gelişim seviyesiyle orantılı olarak demokrasi kavramının yeni anlamlar kazandığı ve farklı tezahürlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Halkın egemenliğini kullanımı bağlamında demokrasi; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi gibi uygulamalarıyla karşımıza çıkmaktadır (Tunç, 2008: 1116).

1.1.1. Doğrudan Demokrasi Kavramı

Halkın hiçbir aracıya gereksinim duymaksızın, egemenlik haklarından ödün vermeyerek siyasal ortamların oluşumu ve kararlar aşamasında etkin bir rol üstlendiği demokrasi doğrudan demokrasi olarak lanse edilmektedir. Doğrudan demokrasi tipinde; halkın haklarını savunmada bir temsilciye ihtiyacı yoktur ve halk egemenlik haklarını kullanarak bu görevleri kendisi üstlenmektedir. Halkın görüşleri karar alımında etkin bir konumda bulunduğu için, doğrudan demokrasi tipi demokrasi ideallerine en yakın tip olarak atfedilmektedir. Antik çağda doğrudan demokrasi örneklerine Yunan sitelerinde rastlanmaktadır. Yunanların “agora” ve forum” diye isimlendirdiği meydanlarda vatandaşlar toplanarak ülke yönetimini ilgilendiren konular hakkında nihai kararların alınmasında etkili olmaktadır (Aktaş, 2015: 92). Kışlalı'ya (1987: 389) göre, Antik çağ Yunanistan'ında kent devleti çerçevesinde tezahür eden ilk demokrasi, köleler, kadınlar ve yabancılar haricindeki kişilerin yönetimi üstlendiği bir azınlık demokrasisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman geçtikçe nüfusun fazlalaşması, siyasal sıkıntı ve karmaşaların boy gösterdiği ve ülke yönetimini türlü sorunlarla uğraştığı modern çağımızda, küçük yerel yönetimler haricinde doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği olanaksızlaşmaktadır. Doğrudan demokrasi örneğine günümüzde sadece İsviçre'nin bir küçük dağ ve dört yarım-kantonunda³; Glaris Kantonu, Aşağı ve Yukarı Unterwald ile İç ve Dış Appenzell kantonlarında rastlanmaktadır (Gözler, 2018: 106-107). Antik çağdaki Yunan siteleri ve İsviçre'deki bu kantonların az nüfuslu olması gerçeğini göz önünde bulundurursak, doğrudan demokrasinin milyonlarca nüfusu bulunan daha büyük şehirlerde uygulanması zorlaşmaktadır. Dolayısıyla bu gerçek, bünyesinde metropoller ve milyonlarca nüfus barındıran ülkelerde, doğrudan demokrasiye alternatif olarak temsili ve yarı doğrudan demokrasi türlerinin uygulanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

³ Literatürde siyasi bir terim olarak geçen kanton, kendisine özgü kanun ve seçimleri olan, kendi yargı ve kanunlarıyla hareket eden, bir ülkenin idari birimlerinin alt kısımlarını oluşturan bir yönetim biçimidir <https://nedemek.com.tr/kanton-ne-demek/> (erişim tarihi: 05.02.2019).

1.1.2. Temsili Demokrasi Kavramı

Her ne kadar demokrasi kavramı halkın egemenliği olarak meydana gelmişse de, mahiyet itibariyle, yönetenlerin halkın onayına ihtiyaç duymasında belirgin bir hal almaktadır. Dolayısıyla halkın yönetilen durumundan bağımsız olarak yöneten vasfı da bulunmaktaysa, yöneten-yönetilen etkileşiminin sürekli gözden geçirilmesi demokrasinin gereksinimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Temsiliyet, yönetenlere yönettiği toplum üzerinde hiçbir olağan hakk sağlamamaktadır. Başka bir ifadeyle, yönetenlere verilen yetki doğuştan veya sınıfsal olarak gelmemekte; halkın onayı sonrasında gerçekleşen bir süreçten kaynaklanmaktadır. Çağdaş demokrasi kavramının temel kurallarından biri olarak görülen seküler ahlak prensibi; kimsenin kimseye karşı nesrlr üstünlüklerinin olmadığını, kimsenin başka biri üzerinde ayrıcalık hakkına sahip olmadığını önemle vurgulamaktadır (Sartori, 2014: 153).

Heywood`a (1997: 113) göre, klasik teorilerdeki demokrasi, modern dünyada yönetimsel sorumlulukların yetişkin vatandaşlar tarafından elit siyasetçi grubuna devredilmesiyle birlikte yapısal değişikliklerin tezahür ettiği temsili demokrasiye dönüşmektedir. Temsili demokrasi, milletin belirli zaman dilimlerinde temsilciliğini üstlenmesi için seçtiği kişiler aracılığıyla haklarının savunulduğu demokrasi türü olarak lanse edilmektedir. Bu demokrasi tipinin temel araçlarından bir tanesi seçimler olarak belirtilmektedir. Seçim dönemlerinde temsilciler ve seçmenler arasında bağ kurulmakta ve halk temsilciliğini üstlenecek kişiyi kendi iradesiyle seçmektedir. Temsili demokrasinin en mühim dayanağı olarak milli egemenlik teorisi gösterilmektedir. Bu durumlarda temsilci, tüm milletin temsilcisi olarak konumlandırılmaktadır (Gözler, 2018: 108-110). Dolayısıyla temsili demokrasi tipinde, halkın kendi kendi yönetimi kavramı alışılagelmiş anlamlarını terketmekte, halkın yönetime katılımı dolaylı bir kimliğe bürünmekte ve egemenlikteki paydaşlığı oy kullanımını seviyesine indirgenmektedir (Heywood, 1997: 113).

Sarıbay`a (2001: 16) göre, günümüzde Avrupa lkeleri, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi süper güç ülkelerde temsili demokrasi türü uygulanmaktadır. Aynı zamanda temsili demokrasi de kendi içerisinde çeşitlilik göstermektedir. Bu demokrasi türü sorunsuz bir şekilde temsiliyet yapabilmesi için aracı olarak siyasi partilere ihtiyaç duymaktadır. Demokrasinin işleyebilmesi ve temsiliyet mekanizmasının aralıksız çalışabilmesi adına siyasi partiler temsili demokrasinin vazgeçilmezi durumundadır. Demokrasinin hükmettiği bir düzen için siyasi partilere hayati önem kazandıran bazı nedenler bulunmaktadır. Demokratik rejimlerin erkin adaletli seçimler vasıtasıyla değiştirilebilir tek rejim olması bu nedenlerden en önemlisini oluşturmaktadır.

1.1.3. Yarı Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasinin özgün bir şekilde uygulanışı mümkün olmadığı zamanlarda, bu iki çoğunluk yönetim biçiminin bir uzlaşısı olarak gözüken yarı doğrudan demokrasi tipi karşımıza çıkmaktadır. Gözler'e (2018: 111) göre yarı doğrudan demokrasi çeşidi, halk ve temsilcilerinin ortak egemenlik yürüttüğü ve kendi aralarında paylaştığı demokrasi türüdür. Yarı doğrudan demokrasi türü uygulaması ve formatıyla hem temsili, hem de doğrudan demokrasiye benzetilmektedir. Bu benzetmenin nedenlerini bir az daha açıklamak gerekirse halk, seçmeni olduğu temsilciye egemenliğini ve temsilini teslim etmekte, aynı zamanda referandum gibi vasıtalarla temsilcilerine egemenlik bağlamında doğrudan katkılarda bulunmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak, yarı doğrudan demokrasi çeşidinin, doğrudan ve temsili demokrasi türlerinin birleşimi olduğunu söyleyebiliriz. İsviçre ve İtalya'da uygulanan yarı doğrudan demokrasi türünde, referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü gibi araçlarla halkın egemenliğe katkıları sağlanmaktadır.

1.2. Medya ve Demokrasi İlişkisi

Medyanın bir bütün olarak çözümlenmesinden önce devletlerin oluşturduğu siyasal ortamlarda ne tür bir işlev üstlendiğini belirlemek gerekmektedir. Bu çalışmanın temelini oluşturan yazılı basında çıkan haberlerin, demokratik coğrafyalarda mühim roller üstlenerek toplumların kanaat oluşumunda önemli bir araç olduğunu yinelemekte fayda var. Bu bağlamda aracı görevi üstlenen medyanın, bağımsız ve özgür olması gereksinimi tekrar tekrar gözler önüne serilmektedir. Bağımsız bir medyanın, demokrasinin hükmettiği toplumlarda daha sağlam temeller üzerinde kurulduğu ve işlevselliğini koruduğu görülmektedir.

Demokrasi farklı grupların bir biriyle erk yarışı olduğundan, temsiliyet adına bu iktidar taliplerinin kendilerini halka tanıtmaları gerekmektedir. Bu noktada devreye giren medyanın, bu talipler adına ne kadar etkili bir iletişim aracı olduğu görülmektedir. Demokratik sistemlerin teminat ve göstergesi olarak konumlandırılan medya, halkın erk temsilcilerine katılım göstermesi bağlamında da mühim bir vasıta olarak nitelendirilmektedir. Demokratik sistemin teminatı olabilmesi adına medyanın temel şartları gerçek anlamda bağımsız ve özgür olması olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla demokratik sistemlerin medyayı dördüncü güç olarak kabul etmesi, bağımsız medyanın işlevselliğini koruyarak sorumluluklarını yerine getirmesi demokrasinin de bir sistem olarak işleyişine olumlu katkılarda bulunmaktadır (Işık, 2005: 115).

Demokrasilerde bilgiye ulaşım bireyin hakkı olmaktan da ziyade bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasinin hükmettiği toplumlarda, bireyin çevresi hakkında bilgili

ve belirli görüş sahibi olması; arkadaş çevresi, kültür ve alt kültür olarak sınıflandırılan üyelerle paylaştığı tepki etmenlerini de belirlemektedir. Bu örnekten de görüldüğü üzere, bireyin bilgilenmesiyle orantılı bir şekilde kendini parçası olarak gördüğü topluma vereceği tepkiler de şekillenmektedir (Fiske, 2014: 53).

Şahin'e (2012: 11) göre, özgür bir basın, sadece basın mensuplarının kendini ifade etme özgürlüğüyle sınırlanmamakta, aynı zamanda milletin haber alma özgürlüğü olarak da tanımlanmaktadır. Demokratik rejimlerde kendine özgü bir öneme sahip olan medya halkın gözü, kulağı, sesi olma bağlamında çağdaş demokrasinin temel kaynağı ve güvencesi olarak nitelendirilmektedir. Basının düşüncelerin aktarımıyla sınırlanmayan görevleri; kimi zamanlar hassasiyet göstererek en ufak ayrıntıları bile halktan saklamama, bilgi kirliliğinin önüne geçmek için bilgi aktarımını dürüstçe yapma, halka ulaşım bağlamında kamusal yararları olan haberleri topluma iletme, böylece toplumdaki kanaat teşekkülüne öncülük ederek kamuoyunun oluşumuna etki gösterme ve kamusal desteği arkasına alanlar üzerinde halkın denetim aracı olma gibi bir çok mühim görevler şeklinde sıralanmaktadır.

Siyasal bilimcilere göre, ülke hükümetinin yürüttüğü politikalar ve toplum adına hayati önem arz eden olaylar, aynı toplum tarafından biçimlendirilmektedir. Dolayısıyla erk sahibi olarak lanse edilen yöneticilerle, onların temsil ettiği kesim arasında devamlı bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda halkın egemenliğini savunan, iktidarın dayanağı olarak halkı gösteren bir yönetim şekli sayılan demokraside kamuoyu olgusu mühim önem arz etmektedir. Kamuoyu bu iki tarafın; temsil eden ve temsil olunan tarafların karşılıklı ilişkisi sürecinde meydana gelmektedir. Tüm bu aşamaların gerçekleşmesinde basın, bu etkileşim sürecinin ana aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere, kamuoyunun oluşumu aşamasında belirli şartların da olgunlaşması gerekmektedir. Bir konu veya sorun etrafında ilgili şahısların bunun üzerine bilgi edinmesi ve bununla alakalı tartışmalarda bulunması kamuoyu oluşumunu tetikleyen etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen bu tartışmalar sonrasında doğan belirli hakim görüşlerin ortak bir kamuoyu olarak kabul ettirilebilmesi için farklı gruplarla temasa geçip, bu düşünceleri açıklamak gerekmektedir. Bu noktada kitle iletişim araçları demokrasinin bilgi aktarımı ve etkileşim ayağında büyük önem taşımaktadır (Gezgin, 2006: 172).

Işık'a (2005: 116) göre, sıkı yasal düzenlemelerle uğraşmamak adına medyanın etkin bir özdenetim düzeneğiyle kendi denetimini kendisinin üstlenmesi gerekmektedir. Halkın demokratik sistemi özümseyerek kabullenmesinde medyayı temsil etmekle yükümlü olan şahıslar ve medya çalışanları kendi sorumluluklarını göz ardı etmemelidirler. Halkın gözünde güven kazanması, itibarlı bir kaynak oluşturması adına medyanın sorumluluk bilinciyle

hareket etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla demokratik rejimler, tüm kurullarıyla sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi adına bilinçli kitle iletişim araçlarına da ihtiyaç duymaktadır.

Demokratik rejimlerin kamuoyu oluşturma araçlarından en önemlisi olarak kabul edilen medya, kamuoyunu etkilediği kadar hem de ondan etkilenmektedir. Kamuoyu bağlamında iki yönlü bir görev üstlenmekte olan basın, kamuoyundan etkilenerek bunu beyan etmekte, dolayısıyla bu beyanı ile birlikte yeni bir kamuoyu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda medya, idare eden ve idare olunanlar arasında sağlıklı bir etkileşim sürecinin de temel vasıtası olmaktadır. Demokratik rejimlerin yaşamsal gereksinimlerinden biri olan seçim zamanlarında medya, vatandaşların erk ve egemenlik haklarını devredeceği temsilcisi hakkında farkındalık oluşturma anlamında da yükümlü olduğu bilgi akışını sağlamaktadır. Bağımsız bir platform olarak karşımıza çıkan medya kuruluşları, sağlıklı kamuoyu oluşumuna zemin hazırlamakla beraber toplumun görüşlerini yansıtarak ülke yönetiminin işleyişine de yön vermektedir. Medya vatandaşın dürüst bilgilendirilmiş, eleştirel olabilmesine katkılarda bulunmakla demokrasinin de bir özgürlükçü yönetim biçimi olarak gelişip güçlenmesine hizmet vermektedir. Halkın egemenlik haklarını kullanabilmesi ve medya vasıtasıyla olayları çözümlenmesi; bilgi anlamında tartışmalara katılabilir seviyeye ulaşması; siyasal tercihlerine de yansıyan tutumlar edinmesi medyayı demokrasi rejimlerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıkarmaktadır (Şahin, 2012: 11).

1.3. Askeri Darbeler

Darbe sözcüğü Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde, "bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi"⁴ olarak isimlendirilmektedir. Dilipak'a (1991: 11) göre darbe, ordu güçlerinin sivil kadrolara müdahil olmasıyla beraber askeri kuvvetlerin yönetimi devirmesi olarak tanımlanmaktadır.

Atay'a (1998: 38) göre, ordu mensubu olarak sıfatlandırılan bir grubun önceden hazırlamış olduğu planlar doğrultusunda mevcut yönetimi ani bir darbeyle indirmesi veya değiştirmesi eylemi askeri ihtilal olarak vasıflandırılmaktadır. Bir bakıma gasp mahiyeti taşıyan ve siyasal şiddet eylemi olarak nitelendirilen askeri darbeler; siyasi tetiklemelerin yaratmış olduğu zemin doğrultusunda mevcut rejim temsilcilerinin hukuk dışı yollarla ve şiddet kullanılarak değiştirilmesi girişimi olarak da tanımlanabilmektedir.

⁴ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8fa5db8597c4.80255547 (erişim tarihi: 08.02.2019).

Askeri darbe, ülkenin silahlı kuvvetler birimleri tarafından hiçbir haberdarlık edilmeksizin ülke yönetimine el koyulması ve sıkıyönetim uygulayarak siyasal iktidarın ele geçirilmesi olarak nitelendirilmektedir. Askeri darbelerin sıklıkla görülme nedenlerinin başında ülke iktidarında yer alan yönetim mensuplarının toplumun sosyal, ekonomik sorunlarına dönüşen konuların çözülmesinde gereken yeterliliği gösterememesi gelmektedir. Bu nedendendir ki, darbe eylemlerinin asıl hedefi siyasi liderleri yönetimden devirmek ve sonrasında meclisi fesih etmek, iletişim kanallarını ele geçirerek sıkıyönetim uygulamak ve ülke genelini itaate zorlamaktır (Akbayır, 2018: 34).

İnsanların ilk askeri güçlere sahip oldukları zamanlardan itibaren meydana geldiği düşünülen darbeler, ordunun rejim liderinin yerine kendisinin yönetme iktidarında olduğu yeni bir lider getirme ya da erki ele geçirip, sivil lideri devirme suretiyle askeri düzenek kurma eğilimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Heywood, 2015: 487).

İnce`ye (2016: 27) göre askeri rejimler, önceden belirli bir hukuk tabanı oluşturmamış ve otokratik yöntemlerle yöneticilerini belirlemiş bir biçimde iktidara gelmektedir. Sosyo-ekonomik statükonun sakınmasını hedefleyen ve çıkar amaçlarından uzak bir şekilde sivil idareci grubunun temizlenmesini, hızlı toplumsal dönüşümleri amaçlayan askeri rejimler; verimsiz, mürteci, fırsatçı yönetimler olarak da tanımlanmaktadır.

Askeri güçlerin siyasal iktidara el koyması anlamını veren askeri darbelere; daha çok demokrasi işleyişinde sıkıntıları olan, demokratik inkişafını tamamlayamamış, demokrasi kültüründen yoksun ve ekonomik aksaklıklar yaşayan az gelişmiş ülkelerde rastlanmaktadır. Bazen ülkenin iç dinamikleri doğrultusunda askeri kuvvetleri harekete geçiren darbe girişimlerinin kimi zamanlar başka ülkelerin teşvik ve kışkırtmaları sonucunda politik bir araç olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bunun beraberinde, sivillerin askeri yönetimlerden siyasal ve iktisadi çıkarlar devşirme kalkışımı da askerleri tetikleyerek darbe eylemine zorlayabilmektedir (Ağır, 2017: 2).

Bir devrim niteliğinde olmadığı sürece darbeler, genellikle yeni bir rejim yaratmaktan ziyade sistemsiz sıkıntıları onarmayı amaçlamaktadırlar (Yayla, 2015: 365).

Baharçipek ve Tuncel'e (2011: 6-8) göre askeri darbeler, siyasal iktidar sahiplerinin siyasal konularda belirleyici olamadığı, demokrasini kendine bir yönetim biçimi olarak belirlemesine rağmen bu siyasal kültürün ve kurumların işlevselleğini yitirdiği toplumlarda karşımıza çıkmaktadır. Ağır'a (2017: 4) göre, bu işlevsel aksamaların devamlı bir hal alması durumunda belirleyicilik gücünü kaybeden iktidar sahiplerinin yönetsel zaafı askerler tarafından duruma el koyulmasıyla beraber ortadan kaldırılmaktadır. Olayların gelişimiye beraber askeri güçler hedeflediklerini hayata geçirmek adına ya doğrudan yönetime

soyunmakta, ya da göreve kendilerinin getirdiği sivil yöneticiler vasıtasıyla siyasal konularda muktedir olabilmektedirler.

Yayla (2015: 366-368), darbelerin nedeni olarak birtakım etmenler sıralamakta ve bu nedenlere örnek olarak: siyasetçiler grubunun zayıflığını; muhalefetin bünyesinde darbeye eğilim gösteren ve desteklerini esirgemeyen şahısların olmasını; darbenin ordu için meşru bir olgu olarak gözükmemesini; ülkenin bölünme ve bölgesel çatışma tehlikelerini; askeri kuvvetler ile siyasal erkin ideolojik bağlamda zıtlık oluşturmasını; uluslararası teşvikler ihtimalini ve ordunun imtiyaz ve çıkarlarını koruma güdüsüyle hareket etmesini göstermektedir.

Heywood (2015: 488), ordu ihtilallerinin sıklığı ile iktisadi azgelişmişlik arasında bir ilişkinin var olduğunu vurgulamakta ve ekonomik zayıflığın; iktidarın meşruluğunu kaybetmesinin; askeri kuvvetler ve yönetim arasındaki ihtilafın; darbe lehine olan enternasyonal konjonktürlerin bu darbe sıklığını etkilediğini belirtmektedir.

1.4. Türkiye`de Askeri Darbelerin Oluşumu ve Darbeler Dönemi

Siyasal tarihine baktığımızda Türkiye Cumhuriyeti; birçok siyasi badireler atlatan, darbeler geleneği olan ve 1960 yılından itibaren neredeyse her on yılda bir darbe, muhtıra gibi askeri müdahalelerle yüzleşen bir cumhuriyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yayla (2015: 367) bir ülkede darbe oluşumunun bir kültür meselesi olduğunu söylemekle beraber, bu kültür meselesinin temelinde iki olgunun bulunduğunu belirtmekte ve bu olguları; askeri kuvvetlerin darbeci zihniyete sahip olması ve toplumların siyasal kültüründe ihtilallere tepki gösterebilecek yeterli öğelerin bulunmaması şeklinde sıralamaktadır. Bu doğrultuda değerlendirildiği zaman, 27 Mayıs 1960 ihtilaline, türk halkı ve siyasetçi grubunun gerekli reaksiyonu göstermemiş olması, bunun aksine, siyasetçilerin darbeyi destekleyen tutumlar sergilemesi Türkiye`de darbenin meşrulaşmasına ve bir gelenek haline dönüşmesine neden olmuştur (Ağır, 2017: 4).

Türkiye`de demokratik hayat, Türkiye Cumhuriyetinin demokratik düzene geçmesinin ardından her on senede bir askeri ihtilallerle kesinti ve sekteye uğratılmıştır. Askeri müdahaleler sonucunda, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 senelerinde ordu erki doğrudan sahiplenmiş, 12 mart 1971 ve 28 Şubat 1997 muhtıralarıyla ise mevcut yönetime görevden el çektirerek iktidara yeni kişiler getirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri`nin (TSK) 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtırası Türkiye Cumhuriyeti tarihine ilk e-muhtıra olarak geçmiştir. 15 Temmuz 2016 ise Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kanlı bir darbe teşebbüsü olarak yerini almıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan`ın halkı sokaklara seslemesinin ardından, halk bu darbe teşebbüsünü önlemiş; orduya sızmış, dış kuvvetler tarafından desteklenen bir askeri grubun bu girişimini siyasi liderlerin de kararlılığı ve tutumlarıyla başarısızlığa

uğratmıştır. Darbenin girişimle sınırlanmadığı ve başarıyla sonuçlandığı takdirde muhtemel bir iç savaşın eşliğinden dönen Türk halkı, bu kanlı gecede yaklaşık 250 şehit vermiş, TBMM'in bombalanmasıyla beraber ciddi travmalar yaşamıştır.

Akıncı (2013: 55), Türkiye'nin kurtuluş savaşından çıkarak bağımsızlığını kazanmasının ardından, idarecilerin büyük bir bölümünün ordudan gelmesinin Türkiye'de askerinin başat bir konuma ulaşmasında etkili olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu kişiler, karar alma ve uygulama aşamalarında geçmişteki askeri eğitimlerinin etkisiyle hareket etmekte, iktidarın yönetsel boşluklarının olduğu zamanlarda bu boşlukları doldurma görevini kendilerinde görmektedir.

1.4.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesinde Türkiye'deki Siyasal Ortam

II. Dünya Savaşı'na girmemesi büyük bir başarı olarak değerlendirilen Türkiye'nin, savaşın oluşturduğu siyasal ortam ve düşüncelerden etkilenmemesi mümkün olmamıştır. II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye'de ilan edilen ve 1947 senesine kadar yürürlüğünü koruyan sıkıyönetim ve dünya genelindeki savaş ortamı, ülkedeki mal kıtlığını ve fahiş fiyat artışlarını olağan ve sürekli bir hale getirmektedir. Hırpalanan ekonomiyi canlandırma amacıyla çıkarılan yeni vergiler halkın durumunu daha da kötüleştirmekte, Milli Korunma Kanunu ile beraber halk ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki anlaşmazlıkları zirveye çıkarmakta ve bu partinin halkın gözünde "yokluğun ve baskının partisi" halini almasına neden olmaktadır (Lewis, 2015: 398). Dolayısıyla 1923 senesinden itibaren Türkiye'yi yönetmeye başlayan CHP yönetimi, II. Dünya Savaşının bitimine kısa bir süre kala ülkeyi ve ülkedeki sorunlarla baş etmek mecburiyetinde kalmıştır. O dönem toplumsal seviyede iktisadi, sosyo-kültürel problemler olarak karşımıza çıkan bu sıkıntılar ülke gündemini meşgul etmektedir. CHP'nin iktidara geçtiği 1923 senesinden itibaren uygulanan siyasi modelin ülke sorunsalı bağlamında yetersiz kalması ve problemi çözme odaklı bir tutum sergilememesi bu sorunların başat nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönemlerde halkın siyasal yönetimin dışında kalması ve rejim üzerinde hiçbir söz hakkının bulunmaması neticesinde, ülkenin dar boğaza sürüklenebileceği ve telafisi olmayan problemlerle yüzleşebileceği düşünceleri belirlemektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki yaygınlığını kaybetmeye başlayan faşizm ideolojisinin yenilgisi, dünya genelinde demokrasinin faşizm üzerinde galibiyetinin sevinçle karşılanmasına neden olmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bölgedeki gövde gösterisi ve bu doğrultuda Türkiye'nin doğusundan toprak talebinde bulunması Türkiye'yi ekonomik dar boğaza sürüklemekle beraber, politik anlamda yüzünü Batı'ya doğru çevirme gereksinimi duymasına sebebiyet vermektedir. Sonuç itibarıyla, Batı

ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve dünyaya hükmeden demokrasi dönüşümünden nemalanabilmesi adına kaçınılmaz bir hal alan değişim, çoklu parti düzenine geçilmekle beraber kendisinin de ilk aşamasını tamamlamaktadır (Oran, 2015: 470-474).

1.4.1.1. Çok Partili Düzene Geçiş

Çok partili sistemin ikiden fazla partinin iktidara talip olmasıyla beraber başlayan bir süreç olarak nitelendiren Duverger (1986: 42), parti sayısının artması ile beraber; bir partinin tek başına toplumsal desteği kazanmasının zorlaştığını, dolayısıyla çoğunluğa hitap ederek iktidara gelmesi için başka partilerle koalisyon kurması gerektiğini, tüm bunların neticesinde birden fazla parti koalisyonu olduğundan dolayı kısa ömürlü hükümetlerin oluştuğunu ve rejimin sık sık seçimlerle yenildiğini belirtmektedir.

Demokrasi kültürünün toplumda ve sivil yöneticilerde bulunmaması, demokrasinin temel taşı olarak nitelendirilen saydamlık, müzakerecilik gibi olguların rejim içerisinde kendine yer bulamaması neticesinde askeri darbeler için gerekli koşul olarak simgelenen siyasal muğlaklığın oluşması gibi etmenler darbelerin en mühim sebepleri arasında gösterilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra tek partinin her şeyi belirlediği bir yapı oluşmaktadır. Muhalif kesime karşı olan tahammülsüzlük, aykırı ve tehdit olarak görülen tüm tepkilerin bastırılması, Batının sıkıştırması ve CHP'ye karşı gözlemlenen hoşnutsuzluk toplumsal talepler doğrultusunda çok partili hayata geçiş dönemini hızlandırmaktadır (Akıncı, 2014: 68).

Cumhuriyet kurulduğu yıldan itibaren Mustafa Kemal Atatürk ile arası açılan bazı kişiler, muhalefet yaratma girişimlerinde bulunmuş, girişimlerin başarılı olması durumunda bile partiler kısa ömürlü olmuştur. 1924 senesinde Atatürk ile ilişkileri kötüye giden ve aralarında Kazım Karabekir, Ali Fuad Paşa ve Rauf Orbay gibi isimlerin olduğu bir grup "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"nı kurmuştur. Atatürk'ün demokratik bir ortam yaratma arzusu ve muhalefet partisi kurması için ciddi telkinlerde bulunması ile Fethi Okyar "Serbest Cumhuriyet Fırkası"nı kurmuştur. Toplumun böyle bir düzene aşına olmaması ve reformları tehlikeye sokabilme ihtimali bu partilerin kısa bir süre sonra faaliyetlerini durdurmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet tarihinde, Demokrat Parti dönemine kadar süregelen muhalefet partisi oluşturma çabaları oluşum sürecinin ötesine gidememiştir (Karatepe, 2009: 239).

Çok partili düzene geçiş denemelerinin başladığı 1940'lı yılların ortalarındaki gelişmeler özgürlükçü bir anlayış içerisinde ve liberal bir ortam beklentileriyle ön plana çıkmaktadır. Gazete sütunlarına da yansıyan bu istekler, böylesine sancılı bir dönemde

basının omuzlarına sorumluluk yüklemektedir. Hürriyet genelmesi ile iktidardan istenen temel hak ve özgürlük isteklerinin basına yansısıları, iktidarın basın üzerindeki baskısını kaldırmasıyla gerçekleşmektedir. Çok partili düzene geçme aşamasında CHP`nin basına yönelik ılımlı tutumlar sergilemeye başlaması ve eski baskınlığından ödün vermek zorunda kalması yeni kurulmuş olan Demokrat Parti`nin (DP) tüm basın desteğini arkasına almasıyla ilintili bir durum olarak gözlemlenmektedir. Yapılacak seçimler öncesinde propaganda aracı olarak kullanılması düşünülen basın, her iki partinin de basına hassasiyetle yaklaşmasına neden olmaktadır (Tokmak, 2007: 41). İktidar tarafının basın üzerinde baskınlığını azaltması dönemin enternasyonel siyasal konjonktürünün tetiklediği libereal esintiler olarak tezahür etmektedir.

Türk demokrasi tarihinde 1950 senesi dönüşü olmayan bir başlangıç olarak yerini almıştır. Bu tarihten itibaren, çoklu parti düzenine geçen ve tek partiye geri dönüşün mümkün olmadığı bir ortamda, iktidarda olanlar doğrudan yahut dolaysız askeri müdahalelerle denetleme altında tutulmak istenmiştir. Bu dönemin başlamasıyla beraber halkın seçimleriyle iktidara gelen birçok hükümetin yönetim süresi seçimlerden ziyade, askeri müdahalelerle son bulmaktadır. Siviller ve askerlerin iktidarda süreklilik sağlayamadığı bu yıllarda; erk devamlı bir şekilde siviller, askerler ve ordu destekli ara yönetimler arasında gidip gelmiştir (Savğı, 2006: 46-47).

1.4.1.2. Demokrat Parti`nin Kuruluşu, İktidara Geçisi ve Gelişmeler (1946-1960)

II. Dünya Savaşı`nın başlamasıyla dünya genelinde yaygınlaşan demokrasi düşünceleri ve ülke dahilinde yeni bir partinin oluşturulması gereksiniminin de tetiklemeleri ile; 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan tarafından yeni bir parti – DP kurulmuştur. Bu kuruluş, zaman zaman zorunlu kesintilere uğramasına bakmayarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli siyasal geçişlerinden birine – çok partili düzene geçilmesine vesile olmuştur (Burçak, 1979: 58).

İçeriğinde demokrasi ve liberalizm öğelerinin bulunduğu DP programı, temel hak ve özgürlüklerin elde edilmesi ve dernek oluşturma özgürlüğünün verilmesi gibi hakların uygulanmasını hedeflemektedir. DP`nin ilke olarak edindiği liberalizm, ekonomi bağlamında Anayasa`da da yer alan devletçiliğin özel kurumların teşviki ve desteklenmesinde katkılarda bulunmasını öngörmektedir. Tüm bunların yanı sıra, demokrasi olgusu da partinin kuruluş ilkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Parti programının genel arzu ve amaçlarını niteler bir şekilde olan ilk maddede; DP`nin önceki kuşaklardan farklı olarak, demokrasi ilkesini tam anlamıyla ve ülkenin her alanında uygulama niyetinde olduğu ve partinin bu

amaçla kurulduğu belirtilmektedir. Parti programı tüm bu amaçlar doğrultusunda, serbest seçimlerin tek dereceli yapılması ve halkı da devlet idaresi bünyesine kazandırma gibi hedefleri öngörülen en mühim amaçlar olarak vurgulamaktadır. Hükümet işleri bölümünde yer alan bir program maddesine göre ise; ikinci bir yargı kademesinin oluşturulması planlanmakta, vaatte bulunulan temel hak ve özgürlükler bağlamında üniversitelere idari ve bilimsel özerklik statüsünün verilmesi amaçlanmaktadır. Ekonomi açısından da mühim maddelere yer veren DP programı; devletin sermaye ve özel teşebbüslerin destekleyicisi olacağını, özel sektörlerin piyasa çalışmalarında liberal sistem prensiplerinin uygulanacağını, zorunlu durumlar haricinde devletin piyasaya müdahalede bulunmayacağını, ülkenin gelişiminde tarım sektörünün başat bir konuma koyulacağını belirtmektedir (Eroğul, 2017: 33).

DP ve CHP arasında rekabet ve gerilimi körükleyen 1946 senesindeki genel seçimlere hazırlık aşaması, Türk siyasal tarihinde eşi görülmemiş bir propagandaya tanıklık etmiştir. Alışlagelmiş seçim propagandalarının dışına çıkan DP, 23 senelik baskıcı tek partili rejimden bıkkınlık duyan halkın duymayı arzuladığı şeyleri üst düzey hitabet yeteneği olan hatiplere söyleterek, memleketin dört bir yanında seçim mitingleri organize etmektedir (Eroğul, 2017: 36).

Kuruluşunun dördüncü yılında, 14 Mayıs 1950 seçimleriye iktidarı kazanan DP, bu seçim sonrasındaki 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanmıştır. Demokrasiye kurumsal bir çehre getirme çalışmalarının hızlandığı bu dönemde, demokratik kurumlar yeteri kadar pekişmemiştir. Kurumsallaşma çalışmaları zamanı iktidar-muhalefet etkileşimi bu kurumsallaşma sürecine dahil olamamıştır. Türk siyasal tarihinde muhalefete olumlu yaklaşamama, çok partili düzene geçilmesinin ardından iktidar partilerin muhalefetle iletişim uçurumu, tahammülsüz davranışları askeri ihtilallerin tetikleyici unsurları olarak sıralanmaktadır (Dursun, 2005: 183).

Belirtilen tahammülsüzlük örneğini sadece DP ile sınırlamak mümkün değildir. Muhalefetin kurumsallaşması tek partili dönemde de mümkün olmamakta, farklı zamanlarda oluşan rejim karşıtı eylem ve tutumlar iktidar tarafından bastırılmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyadaki siyasal konjonktürün de baskılarıyla muhalefetin kendini ifade edebilmesine müdahil olunmamaktadır. DP'nin 1946'da kurulmasından sonraki süreçte CHP'nin takındığı tavır ve tutumlarından muhalefeti kabullenmediği anlaşılmakta, dönemin uluslararası siyasal ortamının gereksinimleri doğrultusunda muhalefeti meşru görmek zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. CHP'nin iktidarda olduğu dönemde iktidarın muhalefete olan tutumlarından dolayı sürekli şikayetçi olmasına rağmen DP, iktidara geçtikten sonra dönemin

muhalefetine aynı tahammülsüzlüğü sergilemektedir. Sadece CHP'ye değil, kendisine muhalefetlik eden tüm kesimlere ve diğer muhalefet temsilcilerine aynı tutumu sergilemekte olan DP; ideolojik zıtlığa düştüğü tüm partilerle bir uzlaşmazlık içerisinde olmakta, kendi partileri dahilinde bulunan muhalif şahısları da partisinden temizleme yolunu izlemektedir. Dönemin oluşturduğu bu tür siyasal ortam iktidar-muhalefet ilişkisinde sağlıklı iletişimin olmamasına ve bu ilişkinin kurumsallaşmasında olumsuz etkilere sebebiyet vermekle kalmamış, sonraki darbelerin oluşumuna gerekçe verecek nitelikte sistemsel krize neden olmuştur (Dursun, 2005: 185).

Sınıfsal durumlar sebebiyle DP'nin siyasette liberalleşme vaatleri kısır kalmış, Basın yasası haricinde bu sahada mühim bir hamle yapılmamıştır. DP'nin muhalefet faaliyeti zamanında verdiği vaatler ve iktidar döneminde bu vaatlerle tam zıt bir tutum içerisinde olduğu, siyasal çelişkilerin zirve yaptığı bu dönemde; DP'nin muhalefette iken söz verdiği grev hakkını tanımada çekimser davranması ve buna yanaşmaması, Taşranın uyanışında en önemli vasıta olarak nitelendirilen Köy Enstitüleri'nin kapatılması gibi etmenler olayların hararetini artırmıştır. 1951 ve 1954 senelerinde Ceza Yasası'na yapılan değişikliklerle, yasadaki liberal karşıtı hükümlerin daha da ağırlaştırılması; DP'nin kendi bünyesinden ayrılan muhalefet kesiminin oluşturduğu Millet Partisi'nin tüm mal varlığına el koyup, dinci ve mürteci adlandırarak kapatılması; DP'nin kendi içindeki eleştirel yaklaşımlara tahammülsüz davranarak partinin muhalefet dönemindeki demokrasi vurgularını yalanlar nitelikte bir tavır sergilemesi; Partiiçi demokrasiyi ağır yaralayarak, tüzüğe aykırı bir şekilde 1953 senesinde toplanması gereken büyük kongrenin ertelenmesi gibi siyasal hamleler, partini eleştiri oklarının hedefi yapmakta ve iç çöküşün fitilini ateşlemektedir (İnce, 2016: 75).

1.4.1.2.1. Demokrat Parti'nin Basınla İlişkileri

Savaş sonrasında Türkiye'nin siyasal anlamda farklılıklar göstermesi bu geçiş aşamasının ülke adına çalkantılı geçeceğinin sinyallerini vermektedir. Siyasal iktidarın bu süre zarfında liberalleşme atılımlarında bulunması yasal değişikliklerin mevcut olmamasına rağmen 1945 yılından önceki dönemle kıyasla basına, hassas olarak nitelendirilen konuları manşetlerine taşıyabilme olanağı sunmaktadır. Dönemin gereksinimlerine ayak uydurmak zorunda kalan iktidar, basının kamuoyunu yansıtmaya görevini baskısız bir şekilde yerine getirebileceği koşullar oluşturmaktadır (Tokmak, 2007: 51).

DP toplumsal desteği arkasına alabilme ve ilkelerini vatandaşlara iletme anlamında basının güçlü bir silah olduğunun farkında olmuştur. Bu nedenle o dönem DP ve kurucuları basınla sağlıklı iletişime önem vermektedir. Başta Vatan gazetesi olmakla; dönemin İstanbul

gazetelerinde çalışan önemli sayıdaki basın mensubu kitlesi, Ahmet Emin Yalman'ın başyazarlık yaptığı Tasvir-i Efkar, bir süre sonra ise Yeni Sabah gibi gazeteler 1946-1950 yılları gibi sancılı bir süreçte DP'nin yanında yer almıştır. Kuvvet adıyla Ankara'da yayımlanan, iki kez kapanmasına bakmayarak Kudret ve Yeni Kudret isimleriyle tekrardan yayına başlayan gazete DP'ye şiddetli muhalefet yapmaktadır. Tek parti iktidarının sert eleştirisi yağmuruna tutulduğu 1946-1950 döneminde basın, iktidara muhaliflik eden en önemli kuruluşların başında gelmektedir. Tüm bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda, DP'nin iktidara geçiş aşamasında basının etkin bir rol üstlendiği görülmektedir. Tek partili düzenin bunalıma soktuğu basın, DP'nin en önemli destekçilerinden biri hüviyetine bürünmekte ve demokrasi savunucularından biri haline gelmektedir (Savgı, 2006: 49-50).

Demokrasi cephesinin savaştan galip ayrılacağından anlaşıldığı andan itibaren Tasvir, Tan ve Vatan gazetelerinin kılavuzluk ettiği bir basın kitlesi, yoğun bir şekilde tek parti yönetimini hedef alan eleştirilerde bulunmakta ve 1945 senesinden itibaren ikinci parti isteklerini aleni bir şekilde belirtmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından edinilen ilkelere, yürütülen politik çizgilere zıt düşmeyecek bir muhalefet kuruluşunun varlığı, çok partili demokrasi olgusunun yaşaması gibi istekler basın organlarının bu dönemdeki başlıca amaçları arasında yer almaktadır. DP programında Kemalist ilkelerin yer alması ve iki parti arasında uçurum oluşturacak, ideolojik bağlamda toplumsal dengeleri altüst edecek farklılıkların bulunmaması üzerine basın DP'ni önemli bir muhalefet adayı görerek desteklemiştir. Toplumsal hoşnutsuzluklarının benzerlik teşkil etmesi DP ve basının uzlaşıda olduğu en önemli noktalardan biri olarak gösterilmektedir. CHP'den bıkkınlık ve hoşnutsuzluk duyan bir toplumda yeni bir kan görünümünde olan DP, Basın-DP müttefikliğinin oluşmasıyla beraber kamusal desteği de arkasına almakta, basın gibi öldürücü bir silaha sahip olmaktadır. DP gibi bazı koşulların oluşmasını bekleyen basın, çoklu parti düzeni için talep olunan yönetsel ve hukuksal değişimlerin yaşanması sürecini hızlandırma maksadıyla iktidar üzerinde mühim bir baskı oluşturmaktadır (Tokmak, 2007: 52).

Basının ilk yıllarında özgürlük, demokrasi gibi toplumsal gereksinimleri ilke edinen bir demokratik kuruluşu desteklemesi o dönem için çok doğal bir eğilim olarak karşılanmaktadır. Tek parti rejimi döneminde baskıdan kurtulamayan basın için modern ve demokratik çağrılarda bulunan DP can simidi olarak gözükmektedir. DP'nin iktidara geçişiyle rahat bir nefes almaya başlayan ve hükümetle sıkı bir bağlantı oluşturan basın faaliyet anlamında bir hayli rahatlamıştır. Yalman (1971: 298) bu devri, "yakın tarihin altın devri" olarak simgelemektedir.

DP iktidarının ülke yönetimine geçiş sürecindeki katkılarından dolayı basına duyduğu minnettarlık, basın adına da olumlu gelişmeler yaşanacağını sinyallerini vermektedir. Kazanılan seçimlerin ardından ülkeyi kucağına alan olumlu hava basın kuruluşları açısından da mühim önem arz etmektedir. Karakuş (1977: 166), seçimlerin hemen ardından Cumhurbaşkanlığının gazetecilere verdiği bir yemek esnasında, yeni yönetimin basının sorun ve şikayetlerini dinlediğini, Başbakan Adnan Menderes'in basın mensuplarına, basın suçlarının affına yönelik çıkarılan kanun ile beraber gazeteleri kapatma gibi önemli bir yetkinin hükümetten alınarak müstakil mahkemelere verileceği gibi dikkatçekici vaatler verdiğini belirtmektedir. Bu yemeğin ardından oluşturulan basın tasarısı Meclis'te de olumlu karşılanmış, gözle görülür bir üstünlükle kabul edilerek yürürlüğe 2 ay sonra – 5 Temmuz 1950'de girmiştir.

1.4.1.2.2. DP ve Basının Uzaklaşması

Basının başat bir rol üstlenerek DP'nin iktidara geçiş sürecini hızlandırdığı kanaatlerinin yanı sıra, aynı basının CHP'nin taraftarlığı anlamında da etkinliğinin yadsınmaz bir gerçek olduğu söylenilmektedir. Gazeteci Nazlı Ilıcak'ın (1975: 460) “Demokrat Parti basın desteğiyle iktidara geldi. Basın kanununda değişiklikler yaptı, daha sonra hürriyetleri geri aldı.” demeci, aslında DP'nin muhalefet ve iktidar döneminde basınla ilişkilerinin gerçek arka planını tüm yalınlığıyla gözler önüne sermektedir. Muhalefet faaliyeti boyunca basının iktidarı çökertme ve toplumsal kanaatlerin oluşumu bağlamında güçlü bir vasıta olduğunu kanıksayan DP, iktidardaki yıllarının sancılı dönemlerinde de bu gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

İlk yıllarda DP'ye karşı yumuşak eleştirilerle başlayan basın tartışmalı karar ve olayların devamında eleştirilerinin de dozunu arttırmaktadır. Eleştirilerin had safhaya ulaştığı bu dönemde kağıta gelen zam ve devletin tekeline dönüşen resmi ilanlar yüzünden muhalefet basını için zor günler başlamıştır. “Besleme basın” olarak da nitelendirilen yandaş medya ise o dönem iktidar tarafından sağlanan tüm olanakları kullanmaktadır. Üç genel seçimden sonra devletten sürekli bir şekilde para yardımı alan bu gazetelerin teknik donanımların arttırdığı, yazı kadrolarını genişlettiği görülmektedir (Arıkan, 1999: 48).

Muhalefet yıllarından itibaren ittifak içerisinde olduğu basınla DP arasındaki ipler DP iktidarının ikinci yılından itibaren gerilmeye başlamıştır. Liberallik, hürriyet gibi ilkeleri temel edinen DP idarecileri, zaman geçtikçe liberal esintilerin toplumsal düzeyde hızla yayılması neticesinde bu hürriyetlerin verdiği rahatlık sebebiyle kendilerine eleştirel bir bakış açısının oluşmasıyla karşılaşmıştır. Basın ve DP arasındaki iplerin ilk ciddi gerilimi, DP

yönetiminin ezanın Arapça okunması doğrultusunda verdiği kararlarla beraber yaşanmış, iktidar partinin bu kararı ülkede gerici bir kisfenin oluşturulduğu savıyla basında sert bir dille eleştirilmiştir. Basın ve iktidar arasındaki gerilimi tırmandıran, ilişkilerini kopma noktasına getiren olaylardan biri olarak, dönemin önemli dergi yayıncılarından biri olan, “Vur Abasıza” mizah dergisinin yayıncılığını yapan Samim Akay`ın 2 yıl 11 ay süreliğine hapis cezasına çarptırılması gösterilmektedir. Dergi bu kararı sütunlarını boş yayımlayarak protesto etmiş ve “Sahibi hapisanede olmadığı zamanlarda çıkar” manşeti altında okurlarına geçmiştir (Savğı, 2006: 61).

O dönem Vatan gazetesinin başyazarlığını yapan Ahmed Emin Yalman`a karşı düzenlenmiş suikast girişimi, DP yönetimi ile basın arasındaki tansiyonu yükselten olaylardan biri olarak gösterilmektedir. Dönemin basın mensupları 22 Kasım 1952 tarihinde Malatya`da meydana gelen bu olaydan Adnan Menderes`i sorumlu tutmuşlardır. 1953 senesinden itibaren ikinci iktidar dönemini yaşayan DP, muhalefet dönemi ve iktidardaki ilk iki yılında müttefiki olan basını bu kez karşısında bulmuştur. İktidarla ılımlı yaklaşım ve olumu ilişkilerin cereyan ettiği ilk yıllardan farklı olarak basın bu süreçten itibaren yerini muhalefet saflarında almıştır. Bu dönemle beraber basının iktidarı hedef alan eleştiri okları DP yönetiminin çalkantılı bir sürece geçişini hızlandırmıştır. Tüm bu eleştirel yaklaşımları doğrultusunda basın, Basın kanunu`nun sertleştirilmesi ve ispat haklarının kaldırılması gibi sebeplerle iktidar tarafından açık hedef olarak gösterilmiş, hükümet yöneticilerinin “baldırı çıpaklar” yakıştırmalarının devamında protesto nitelikli yazıları uzun süre yayınlarından eksik etmemiştir (Savğı, 2006: 63).

24 Eylül 1954 senesinde Başbakan hakkında sert eleştirileriyle bilinen Halkçı gazetesinin başyazarlığını yürüten Hüseyin Cahit Yalçın`ın Menderes`e hakaret ettiği gerekçe gösterilerek 26 ay süreliğine hapis cezasına çarptırılması DP iktidarı ve basın ilişkilerini yaralayan bir diğer olay olarak kayıtlara geçmiştir. Dönemin duayen gazetecilerinden biri olarak gösterilen Yalçın`ın 80 yaşında mahkum edilmesi basında büyük tepki ve yankılara neden olmuştur. Yalçın`ın tutuksuz bırakılması adına çeşitli bildirimler yayımlayan basın mensuplarının tepkileri çığ gibi büyümektedir. Tam 108 günün ardından yurtiçi ve yurtdışı baskılara dayanamayan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yasanın kendisine tanıdığı yetki doğrultusunda Yalçın`ın hapis kararını kaldırmıştır (Kabacalı, 1994: 168).

1955 senesinde meydana gelen 6-7 Eylül olayları basın ve iktidar ilişkilerinde bardağı taşıran son damla olarak karşımıza çıkmaktadır. Basının bu olaylar esnasında takındığı tavır doğrultusunda hükümet çıkılması zor bir duruma düşmüştür. Basına yansıyan Selanik`te Atatürk`ün dünyaya göz açtığı evin saldırıya uğradığı haberleri Kıbrıs problemi nedeniyle

Yunanistan`la gergin ilişkileri bulunan iki ülke arasındaki siyasal karmaşayı had safhaya ulaştırmıştır. İstanbul Ekspres gazetesinin gerçeği yansıtmayan bu haberi kışkırtıcı bir dille sayfalarına taşıması halkın Taksim`de toplanmasına, Galata`da Harbiye`de, Beyoğlu`nda Rumların olduğunu düşündükleri dükkanları yerle bir etmesine neden olmuştur. Toplumsal bir hiddet örneği olarak karşımıza çıkan bu olaylarda Rum olmayanların da tahripten nasibini aldığı görülmektedir (Tokmak, 2007: 70-71). Basın ve iktidar arasındaki uçurumu derinleştiren 6-7 Eylül olayları ülkenin iç ve dış siyasetini de önemli derecede etkilemiştir. Şimşek (2006: 190) Türkiye`deki Rum azınlıkların hayatını değiştiren ve belleklerinde silinmesi güç izler bırakan bu olaylar sonrasında iktidarın basın üzerinde tam bir baskı politikasını uygulamaya soktuğunu belirtmektedir. DP`nin iktidara geçtiği yıldan itibaren azınlıklarla olumlu ilişkiler içerisinde kurduğu sıkı bağ, basının yalan bir haberi servis etmesinin ardından onarılması zor yaralara maruz kalmıştır. Olayların doğurduğu en önemli zorluklar dış siyasette Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması ve Kıbrıs meselesi pazarlığında Türkiye`nin elinin ciddi bir biçimde zayıflaması olarak tezahür etmektedir (Şimşek, 2006: 192).

DP`nin ve ülkenin buhran içerisine sürüklendiği son dönemlerinde basınla ilişkileri tamamiyle kopmuştur. Yandaş medya organı olarak tanımlanan Zafer gazetesi dışında dönemin gazetelerinin büyük bir kısmı muhalefet saflarına geçmiş, iktidarın yaptığı yanlışları, muhalefet ve iktidar arasındaki siyasal kopuklukları basına yansıtarak DP`nin toplumda olan saygınlığını kaybetmesine neden olmuştur. Basında sert bir eleştiri dalgasının başlamasına neden olan Tahkikat Komisyonu`nun kurulması iktidarın son bir kurtulma çarpınışları şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Tokmak, 2007: 108).

1.4.1.2.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Basın

1960 yılı basını karşısına alan, tartışmalı politika ve uygulamalarıyla kırsal kesimlerin de ilk başlarda gösterdiği destekleri kaybeden DP yönetimi için tehlike çanlarının çaldığı, darbe söylentilerinin ayyuka çıktığı ve gerçekleştiği sene olarak tarihe geçmiştir. Muhalefette olduğu ve iktidara geçtiği ilk yıllarda toplumsal desteği arkasına alarak yönetime geçen DP, ikinci seçimleri kazanmasının ardından beliren zafer sarhoşluğunun etkileriyle aldığı tartışmalı karar ve uygulamalarıyla ordu, basın gibi ciddi silahların kendine yöneltilmesine neden olmuştur. 1960 senesi DP`nin olduğu kadar Türkiye Cumhuriyet tarihinin de en belirleyici senelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnce'ye (2016: 98-103) göre, her geçen gün irtifa kaybı yaşayan DP, ıg gibi büyüyen üniversite eylemleri, 555 K Gösterileri⁵, Harbiyelilerin ayaklanması, Eskişehir Havalimanı'nda subayların Adnan Menderes'e arkalarını dönmesi gibi toplumsal huzursuzluk örneği oluşturan olayların karşısını alamayarak kendi sonunu hazırlamıştır. Bu eylemlerin yanı sıra, ordudaki hareketlilik ve darbe öncesinde uyarı niteliğindeki gelişmeleri DP yönetimi es geçerek darbenin oluşumu için sayısız nedenler vermektedir. Eylemlerin şiddetlendiği bu dönemde, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanlığını yapan Cemal Gürsel, yine dönemin Milli Savunma Bakanı olan Ethem Menderes'e ünvanladığı mektupta ülkenin bu siyasal karmaşadan nasıl çıkılacağını gösteren çözümler sunmaktadır. 5 Mayıs 1960'da – darbeden 3 hafta önce kaleme alınmış bu mektupta Cemal Gürsel; vatandaşta oluşturduğu hoşnutsuzluklar bağlamında hükümetin yanlış bir mecrada olduğunu; Cumhurbaşkanı'nın istifasının gerektiğini; memleketteki huzursuzluğun ve emir komuta zincirindeki yetersizliğin aradan kaldırılması adına bir takım tedbirlerin görülmesini; İstanbul, Ankara gibi şehirlerde emniyet müdürleri ve valilerinin görevden alınmasını; hapiste olan gazetecilerin affedilerek tahliye edilmesini; eylemlerde tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılmasını; bugüne kadar çıkarılan ve demokrasi olgusuyla zıtlık oluşturan tüm kanunların kademeli şekilde kaldırılmasını; iktidarın din simsarlığını bir kenara bırakmasını; istisnai ve mühim önem arz eden günler haricinde memleket gezilerinde devlet yetkililerinin suni vatandaş toplulukları tarafından karşılanması gibi alışkanlıklardan vazgeçilmesini amaçlayan icraatların gerekliliğini ve bu mektubu hiçbir partinin etkisi altında yazmadığını belirtmektedir (Aydemir, 2000: 391-393).

Mektuptan da anlaşıldığı üzere ordudaki bir grupta muhtemel darbe hazırlıkları başlamaktadır. Darbe girişimin önlenilmesi ve memlekette huzursuzluğun son bulması adına Gürsel'in Menderes'e mektubunu darbe hazırlıklarından haberdar bir şekilde, adeta son bir ikaz niteliğinde yazdığı anlaşılmaktadır. Ethem Menderes 3 hafta sonra darbecilerin başına geçecek olan Gürsel'in bu mektubunu Adnan Menderes'e bildirmekte, devamında görevi bırakma kararı alan Adnan Menderes'in istifa dilekçesinin Celal Bayar tarafından kabul edilmemesinin ardından darbenin karşısını alabilecek son bir ihtimal de suya düşmektedir (Aydemir, 2000: 393).

26 Mayıs'ta dönemin Genel Kurmay Başkanlığını yürüten Rüştü Erdelhun'un orduya hitaben yaptığı konuşma esnasında TSK'nın DP yönetimine sadıklığını ifade etmesi karşımıza

⁵ DP aleyhine düzenlenen eylemlerden birinin şifresidir. "Beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da" gibi bir anlamı simgeleyen ve "555 K" olarak aleyhtarların şifresini oluşturan bir ifadedir. Başbakan Menderes Kızılay'daki gazaplı kitleyi yatıştırma amacıyla olay yerine gitmiş, tepkilerin artması dolayısıyla bir gazetecinin arabasına bindirelerek olay yerinden uzaklaştırılmıştır (Aydemir'den akt. İnce, 2016: 102).

çıkılmaktadır. Ne ilginçtir ki, bu açıklamayı dinleyen ihtilalci subaylar bundan birkaç saat sonra ülke yönetimini ele almaktadır (Birand vd., 2007: 127).

Darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) ismiyle karşımıza çıkan cunta grubunun üyelerinden Alparslan Türkeş darbe bildirisini okumuştur. MBK'nın ilk bildirisini olarak bilinen bu bildiri gazetelerde de yayımlanmıştır. "Sevgili vatandaşlar" sözleriyle başlayan bildiride darbecilerin bilgilendirme amaçlı vatandaşları muhatap aldığı görülmektedir. Bildirinin devamında "kardeş savaşına müsaade etmemek adına" TSK'nın memleketin yönetimini ele aldığı belirtilmektedir. Kardeş kavgası vurgusuyla darbeciler DP ve CHP arasında tırmanan gerginliğe, siyasal tartışmalara dikkat çekmektedir. Cuntacılar, aynı ideolojik çizgiden gelen iki partiyi kardeş isimlendirerek bu iki kardeş arasındaki husumeti bitirmede de kendini yükümlü görmektedir. Ordu bu bildirisini ile beraber askeri kuvvetin siyasi partilerin üstünde bir kurum olduğu mesajını vermektedir. Bildirideki "demokrasimiz" sözcüğüyle beraber ordunun demokrasi olgusunu içselleştirdiği ve sahiplendiği görülmektedir. On yıl önce ülkenin demokrasi hayalleriyle çıktığı yolların dönüşü olmayan yollara dönüşmesi orduyu demokrasiyi kurtarma sorumluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır. Sonraki ihtillallerde de görüleceği üzere 1960 ihtilal bildirisinde "el koymak" ifadesi değil, "ele almak" sözcükleri kullanılmaktadır. Bu ifadelerden ilki illegal bir davranış örneğini oluştururken, ikincisi ise bu eylemi meşrulaştırmaktadır. Ordu bu anlamda bildirideki her sözcüğü dikkatli bir şekilde kullanma gayreti içerisinde olmuştur (Devran ve Özcan, 2016: 8).

Savgı (2006: 81-82), 27 Mayıs darbesinin ardından dönemin Türk basınında bu darbe üzerine manşetlere taşınan haberler ve basının cuntacılarla yaklaşımları hakkında şunları söylemektedir:

Darbenin gece yarısından sonra başlamış olması dolayısıyla 27 Mayıs 1960 tarihli gazetelerde manşetler dışında pek haber ve yorum yer almamıştır. Darbeyi hepsi manşetten olmak üzere Cumhuriyet gazetesi "Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı", Tercüman gazetesi "Kansız Olarak Ordu İdareyi Ele Aldı Kısa Zamanda Seçime Gidilecek", Hürriyet gazetesi "Türk Ordusu Vazife Başında: Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı" ve Milliyet gazetesi de "İdare Orduda" başlıklarıyla vermiştir (Savgı, 2006: 81).

Gazetelerin darbeye yaklaşımları 28 Mayıs 1960 ve sonrasındaki nüshalarında daha belirgin hale gelmiştir. Halkın oylarıyla iş başına gelmiş bir hükümetin silahlı bir darbe sonucu devrilmesi gazeteler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin darbe için "kurtuluş bayramı" "hürriyet hareketi" (Hürriyet 29 Mayıs), "şık ihtilalimiz" (Çetin Altan, Milliyet, 31 Mayıs), "milli inkılap" (Hürriyet, 30 Mayıs) "Mustafa Kemal ihtilalinin devamı", "milletin büyük saygıyla sevgiyle bağrına bastığı ihtilalimiz", (Yaşar Kemal, Cumhuriyet, 5 Haziran), "boynu bükük", "vur ensesine al ekmeğini" sanılan Türk milletinin "uyuşukluğundan birden silkinip bütün o baskıyı, o zorba kuvvetleri coşkun bir sele

kapılmış süprüntü küfeleri gibi önüne katıp" götürmesi gibi ifadeler kullanılmıştır. 28 Haziran 1960 günü "İstanbul'un Yaşadığı Tarihi An: 27 Mayıs Cuma Saat 3" manşetiyle çıkan Hürriyet gazetesine göre "Türk ordusu, memlekette özlenen hürriyet ve demokrasi nizamını kurmak için tarihi vazifesini şanına yaraşır şekilde 27 Mayıs Cuma günü başardı." Bu inkılap Türk tarihinde şerefli bir yer işgal edecektir (Savgi, 2006: 82).

Başarıya ulaşmış ihtilallerin ardından darbe öncesinde yandaş ve karşıt medya olarak sınıflandırılan basın organlarının darbeyi sayfalarına nasıl taşıdığı, okurlarına sunduğu büyük merak uyandıran konuların başında gelmektedir. Darbelerin başarılı olması durumunda özellikle iktidar yanlısı gazetelerin zor durumu düştüğü, muhalefet basınının amacına ulaşmanın verdiği güvenle daha da cesur başlıklar attığı görülmektedir. Başarıya ulaşmış darbelerin ardından basının tarafsız konuma düştüğünü belirten Akbayır'a (2018: 155) göre, dönemin Cumhuriyet, Milliyet, Vatan, Tercüman, Hürriyet gibi önemli gazeteleri askeri müdahaleyi olumlama ve destekleyici manşetler atma gibi bir yanlışa düşmektedir.

DP'nin iktidarı sahiplendiği yılların başında iktidarı destekleyen bir profil çizen Milliyet gazetesi 10 yıllık DP iktidarı süresi zarfında çok kez siyasal ikilemde kalmış, kimi zamanlar muhalif kimi zamanlar iktidar yanlısı bir basın organı olarak nitelendirilmiştir. Ülkede çığ gibi büyüyen üniversite eylemleri, baskı ve sindirme politikalarının yürürlüğe sokulduğu yıllarla beraber Milliyet gazetesi bazı zamanlarda muhalefet saflarında da karşımıza çıkmaktadır. 27 Mayıs askeri müdahalesiyle beraber orducu bir yayın politikasını benimsemekte olan gazete, 27 Ekim 1961'de gerçekleşecek olan Genel Seçimler'e kadar orduyu destekleyen bir tavır takınmaktadır. Gazetenin darbeden iki gün sonra sayfalarına taşıdığı "Hürriyet Mücadelemiz" isimli yazı dizisinde basın ve muhalefetin DP yıllarından 27 Mayıs ihtilaline kadar verdiği özgürlük mücadelesinden bahsedilmektedir (Arıkan, 1999: 96). Gazetenin bir hafta sonra "Bu Bir İhtilal Değildir" başlığı altında okurlarına sunduğu yazıda, dünya tarihinde eşi görülmemiş bir askeri müdahaleyle gerçekleşen inkılaba ihtilal kelimesinin yakışmadığı; kan dökmemesi, ihtilalin önüne geçen bir kahraman oluşturmaması, ihtilalin iktidar hırsıyla gerçekleştirilmemesi gibi nedenler gerekçe gösterilerek bu eylemin bir ihtilal olmadığı ifade edilmektedir (Tokmak, 2007: 101).

DP yönetimi süresi boyunca muhalefet basını olarak sıfatlandırabileceğimiz Cumhuriyet, Ulus ve Vatan gibi gazeteler ülkede her geçen gün artan gerilim ve tansiyona kayıtsız kalmamakta, toplumsal tepkileri sayfalarına taşıyarak iktidarın en sert eleştirmenlerinden birine dönüşmektedir. Nitekim muhalefetin bu aktif faaliyetleri ülkeyi 27 Mayıs darbesine doğru taşımakta ve DP'nin çöküş sürecini hızlandırmaktadır. Askeri müdahalenin ardından "Muhalif Basın" olarak nitelendirebileceğimiz bu gazeteler dönemin

siyasal ortamının meydana çıkardığı gereksinimler doğrultusunda ordunun yanında yer almaktadır (Arıkan, 1999: 96).

27 Mayıs askeri müdahalesinin sonrasında Cumhuriyet gazetesi TSK'yı öven, Türkiye'nin kahramanı olarak nitelendiren haberleri ilgiçekici başlıklarla manşetlere taşımanın yanı sıra ülkenin demokratikleşme evresine girdiğinin de altını çizmektedir. DP'nin en sert muhaliflerinden biri olarak gösterilen Cumhuriyet gazetesinin ihtilal sonrasındaki yayın politikası orduyu destekleyen bir tutum sergilemektedir. Gazete çoğu zaman tarafsızlık ilkelerine sadık kalmayarak haberde kullandığı dile aşırı müdahale etmektedir. Bir bakıma MBK'nin basın sözcülüğüne soyunan gazetenin bu dönemdeki faaliyeti cunta yönetiminin ve başarıyla sonuçlanmış darbenin toplum tarafınca meşrulaşmasına zemin oluşturmaktadır. Yayınladığı haberlerle bu dönemde de propaganda aracı olarak kullanılan gazeteler orduyu desteklemekle beraber toplumsal kanının oluşumunda da önemli rol üstlenmektedir (Akbayır, 2018: 91).

DP iktidarının ilk yıllarında aleni bir şekilde iktidardan desteğini esirgemeyen Hürriyet gazetesi 1957 senesinden itibaren desteğini azaltmakta, doğrudan olmasa bile dolaylı yollarla yine iktidar yanlısı profil çizmektedir. DP'nin baskı ve sindirme politikasını izlediği son yıllarında bile gazetenin Adnan Menderes'le ilintili olan haberleri büyük puntolarla, başbakanın fotoğrafları ve demeçleriyle beraber ana sayfalarına taşınması gazetenin dolaylı yollarla iktidar yandaşlığı yaptığını göstermektedir. Gerçekleşen ihtilale beraber tıpkı Milliyet gazetesi gibi 1961 27 Ekim Genel Seçimleri'ne kadar gazetenin DP yanlı tutumu MBK yanlı tutum olarak sıfat değiştirmektedir. Dönemin siyasal koşulları doğrultusunda çoğu diğer gazeteler gibi Hürriyet gazetesi de ordu yanlısı bir yayın çizgisi izleyerek yeni iktidarı desteklemiştir (Arıkan, 1999: 95-96). Gazete darbeden üç gün sonra - 30 Mayıs 1960 tarihli sayısında ihtilalin hemen sonrasında Daily Express gazetesinin Türkiye'deki darbeye atıfta bulunarak verdiği gazete manşetini "Kıbar İnkılap" şeklinde çevirerek ihtilalin uluslararası seviyede alkışlandığını belirtmektedir (Savgı, 2006: 95).

Örneklerden de görüldüğü üzere, MBK'nin erki DP'den aldığı günden itibaren basının desteğini arkasına aldığı gözlemlenmektedir. MBK bu aşamada en büyük destekçilerinden biri olan basına ılımlı bir tavır içerisinde olmuştur. Müdahalenin ardından hem ordunun tutumu hem de Gürsel'in beyanlarından da anlaşıldığı üzere darbeciler, basını müdahalenin başat hazırlayıcılarından biri olarak görmekte ve basından aldıkları itici gücü tüm fırsatlarda dile getirmektedirler. 27 Mayıs darbesini yöneten Gürsel müdahale için buldukları cesareti basının belirleyici tavır ve faaliyetlerinden aldıklarını beyan etmektedir (Arıkan, 1999: 98).

DP iktidarının son yıllarında ekonomik dar boğaza sürüklenen ve ülkeyi buhranlarla çalkalanan Türkiye ve Türk basını için 27 Mayıs İhtilali yeni bir döneme girilmesini sağlamıştır. DP döneminde basınla oluşan buzlar erki ele alan ordu tarafından eritilmekte, basına istediği özgürlükler verilmektedir. Ordu ve basının memnunluk duyduğu bu sıcak ilişkiler ve ılımlı hava Yassıada mahkemelerinin basına yansımaları üzerinde de etkin bir rol üstlenmektedir. Bu mahkemeler boyunca ordunu destekleyen tavrından taviz vermeyen basın, mahkemeden çıkan kararları büyük puntolarla ana sayfasına taşımaktadır. Hürriyet gazetesi 1961 senesinin 16 Eylül tarihli sayısında üç kişinin idam edileceğini, iki gün sonrasındaki sayısında ise Adnan Menderes`in idam fotoğraflarını da tam sayfa vererek “Menderes de idam edildi” manşetiyle kamuoyuna duyurmuştur (Arıkan, 1999: 99-103).

1961 Anayasası`nın kabulü basının DP dönemindeki baskılardan kurtulması adına mühim önem arz etmektedir. Basınla eski hoşgörülü, ılımlı ilişkileri onarma ve basını özgür bırakma bağlamında 1961 Anayasası önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yıllardır süregelen “ispat hakkı” problemini basına bu hakkı tanıyarak ortadan kaldıran Anayasa`da aynı zamanda DP zamanında basını kısıtlama amacıyla getirilen kanunlar kaldırılmakta, basın yıllardır uzağında kaldığı özgürlüğüne büyük uğraş ve mücadelelerinin bir sonucu olan 27 Mayıs ihtilaliyle kavuşmaktadır.

Çavdar`a (2013: 100) göre, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası kabul edilen Anayasa`nın ilk bölümünde meşrulaştırılan 27 Mayıs darbesinin halkın direnme hakkının bir neticesi olarak belirtilmesi bundan sonraki darbelere de zemin oluşturmuştur.

Tokmak (2007: 101) ise, toplum ve basın tarafından temel hak ve özgürlüklerin kazanılması olarak kabul edilen 27 Mayıs ihtilalini tarihsel bağlamda aynı zamanda demokrasiye de yapılmış bir müdahale olarak değerlendirmekte; bu müdahaleyle birlikte ülkedeki demokrasi anlayışının 1950`li yıllara dönüş yaptığını, Türkiye Cumhuriyeti`nin yaşadığı ilk askeri darbe olarak tarihe geçen bu darbenin sonraki ihtilaller adına kötü bir örnek oluşturduğunu belirtmektedir.

Başgil`e (2014: 182-187) göre, DP`nin iktidarda olduğu dönemde; aşırılığa kaçmayan anlayışlı bir rejim, sorumluluklarının farkında olan ve niyetlerini iyiye doğru kullanan bir muhalefet, üst düzey ahlak sahibi ve halka rehberlik edebilecek aydınlar ve ekonomik çıkarlar karşısında özgürlüğünü koruyabilen dürüst bir basının olması durumunda 27 Mayıs ihtilali meydana gelmeyecekti.

1950 seçimleriyle iktidara geçen ve on yıllık bir siyasal serüveninin hazin sonla sonuçlandığı DP, erke sahiplendikten sonra birçok siyasi hatalara düşerek demokrasini kurumsallaşmış bir olguya çevirememesi; Menderes`in aşırılığı, bazı konularda sert tavır ve

tepkileri, toplumsal hoşnutsuzluk oluşturan kararlara imza atması, muhalefet ve basın üzerinde baskılarını arttırması onun adına başbakanlık kürsüsünden idam sehpasına kadar uzanan bir yolun oluşmasına neden olmaktadır.

Akıncı`ya (2014: 69) göre üst üste üç seçim kaybeden ve eski iktidarına dönme arzusunda olan CHP bu darbeye karşı çıkmayarak yapılan askeri müdahelenin içinde olduğu söylentilerinin ayyuka çıkmasına zemin oluşturmuştur.

Çoğu yazar ve tarihçilerden farklı olarak, 27 Mayısçıların ilk hedefinin CHP`yi devirmek olduğunu belirten Koçak (2017: 43), 27 Mayıs darbesinin DP iktidarına karşı örgütlendiğinin düşünülmesine bakmayarak ordudaki darbe arzusunun on sene öncesine dayandığını, 1945 senesinden itibaren muhalefetin oluşumu ve gelişimi ile beraber bu olumlu değişimden etkilenen ordunun tarihe şaibeli seçim olarak geçen 1946 seçimlerinin hileli sonuçlarını eleştiren DP`nin oluşturduğu kamuoyu ile beraber bu durumdan hoşnut olmadığını, 1950 seçimlerinde de olası bir CHP hilesi veya İnönü`nün iktidarı devretmeye yanaşmaması ihtimalleri üzerine ordunun müdahale hazırlıklarına başladığını ifade etmektedir.

“Beyaz İhtilal” olarak tarihe geçen 27 Mayıs müdahalesinin sonrasında oluşturulan Anayasa ve yeni kurullarla birlikte ordu gelecekte ülkenin idaresine geçen siyasilerin de kontrolünü de sahiplenmeyi amaçlamaktadır. Siyasal ve toplumsal bazda demokrasiyi içselleştiremeyen Türkiye; meydana gelen siyasal kriz ve çıkmazlarda hep askeri müdahalelerle demokrasinin durağanlık ve kesintilerle dolu bir süreç yaşamasını tecrübe etmiş, 27 Mayıs darbesi yönetsel zaafiyetlerin tezahür ettiği durumlarda askeri müdahalelerin bir alışkanlık halini almasına sebep olmuştur (Akıncı, 2014: 69).

1.4.2. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Türkiye`deki Siyasal Yaşam

1961 Anayasası`nın yürürlüğe girmesinin ardından özlediği demokratik ortama geri dönüş yapan Türkiye`nin 1970`li yıllardaki siyasal hayatında yeni çatlaklar oluşmaktadır. Dursun` a (2005: 187) göre, Anayasa sonrasında oluşmuş siyasal düzene yine bir yenilenme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. O yıllar diğer ülkelerde de değişim arzularıyla sokaklara çıkan gençlik eylemleri furyasından Türkiye de etkilenmektedir (Dursun, 2000: 8).

27 Mayıs Darbesinin belleklerde tazeliğini koruduğu bir dönemde karşıt ideolojiler arasındaki had safhaya ulaşan çatışmalar ülkedeki siyasi muğlaklıktan rahatsızlık duyan ordu içindeki bir grupta yeni bir darbe hazırlıklarını başlatmıştır. Milli İstihbarat Teşkilatı`nın (MİT) uyarısıyla darbe hazırlıklarını öğrenmiş bulunan Generaller ikinci bir darbe vakasının yaşanmaması ve ülkenin mevcut durumunun daha da zorlaşmaması adına ordu içerisindeki

ihtilal hazırlıklarına son vermiş; ülkenin ekonomik dar boğaza sürüklendiği, devalüvasyonun zirveye ulaştığı, partilerarası uzlaşmacılıktan uzak tutumlar gibi durumları gerekçe göstererek dönemin iktidarına ihtar niteliğinde bir bildiri vermiştir. Süleyman Demirel önderliğindeki Adalet Partisi (AP) 12 Mart askeri muhtırasının ardından tüm görevlerinden istifa etmiş, Türkiye yeni bir darbe dönemine doğru yol almıştır (Akbayır, 2018: 50-51).

12 Mart muhtırası olarak tarihe geçen 1971 muhtırasıyla beraber, 1961 Anayasası'nın ardından onarımla çalışmalarının hayat verdiği demokratik rejim, yeni bir bozguna uğrayarak otoriter idareye dönüş yapmıştır. 27 Mayıs tecrübesine göre daha farklı bir yöntemle karşımıza çıkan ve altına Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'la beraber kuvvet komutanlarının da imza attığı 12 Mart muhtırası radyodan ulusa bildirilmiştir. Bu girişimin hazırlayıcısı olan komutanların muhtıradaki en çok dikkat çektiği nokta ve talepleri; demokratik seçimlerin ardından iktidara geçen hükümet yetkililerinin istifası; anayasanın kapsamakta olduğu yapılanmaların uygulanması adına Atatürk ilkelerine sadık yeni bir hükümetin başa geçmesi şeklinde tezahür etmekte, aksi takdirde ordunun memleketin idaresini ele geçireceği uyarısı yapılmaktadır (Dursun, 2005: 187; Savgı, 2006: 119).

Ahmad'a (2019: 165-166) göre, siyasal çatışmaların zirveye ulaştığı bir zaman kesiminde gerçekleşen 12 Mart muhtırası fiili bir müdahale hazırlığında olan ordudaki subayları önleme ve hükümeti değiştirme maksadıyla yayımlanmış, mecliste de okunmasının ardından TSK doğrudan olmasa bile ülke idaresini ele almıştır. Özbudun (2008: 29), bu muhtırayı demokrasi dengelerinin yeniden sağlanması şeklinde nitelendirmektedir. Akıncı (2014: 66) ise 12 Mart muhtırasının demokratik dengeleri sağlayan bir girişim olarak değil, askerinin Anayasa'ya uymayarak sistemsel yapılanmanın tekraren kendileri tarafından yapılması arzusu şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Güdekli'ye (2014: 65) göre, 12 Mart muhtırası 1965-1971 seneleri arasındaki 6 yıllık süreçte Türkiye'deki AP dönemiyle çoklu parti düzenine en çok yaklaşılacak bir dönemi sonlandırarak karşımıza çıkmaktadır.

1970'li yıllar Türkiye siyasal hayatının çığırından çıkan terör eylemlerine, silsile ülkeçi buhranlara, günden güne şiddetini artıran grevlere, partilerarası çatışmaların toplumsal huzursuzluğa neden vermesi düzeyine ulaşmasına tanıklık ettiği yıllar olarak tarihe geçmektedir. Topuz'a (2015: 252-254) göre, toplumsal seviyede beliren hoşnutsuzluk ve halkın refahının her geçen gün daha vahim bir duruma düşmesi ordunun müdahale etmesini kaçınılmaz yapan elverişli havanın oluşmasına neden olmakta; bir sene içerisinde aralarında sivil ve siyasilerin bulunduğu 1069 kişinin öldürülmesinin ardından demokrasiye duyduğu

güveni zedelenen ordunun darbe hareketliliği olgunluğa erişerek Türkiye'ye ikinci bir başarıyla sonuçlanmış askeri darbe dönemini yaşatmaya başlamaktadır.

12 Eylül öncesinde her geçen gün daha şiddetle cereyan eden olaylarla beraber ülke 27 Mayıs ve 12 Mart olaylarının öncesindeki siyasal yaşamla kıyaslanamayacak kadar ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Dönemin anarşist gençlerinin galeyana gelerek yaptığı eylemlerle sokaklarda durum iyiden iyiye karışmaktadır. Bir taraftan terör rüzgarının ülkeyi içinden çıkılması güç bir dönemeçe sürüklemesi, diğer taraftan ise böyle durumlarda yılların siyaset tecrübesiyle çözümler üretebilen Milli Şef İsmet Paşa'nın hayatta olmayışı ve CHP'nin eski etkinliğinden uzak bir görünüm çizmesi olayları daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Tek başına erk sahibi olmanın müşkül olduğu bu dönemde küçük partilerin yönetim ve iktidarın belirleyicisi rolüne soyunmaları ve Milli Selamet Partisi (MSP) lideri Necmettin Erbakan'ın "iktidara yapışık bir tutum sergilemesi" ordu içerisinde huzursuzluk doğurmaktadır. MSP ve Erbakan'ın laiklikten uzak tavırları orduda ülkenin etnik ayrımcılıklara maruz kalabileceği kaygılarına neden olmakta ve ufukta beliren olası bir askeri müdahaleye siyasi partilerin Atatürkçü ilkelerden uzak kalması gibi bir gerekçe sunmaktadır (Sunay, 2009: 184).

Daha önceki senelerdeki gibi ülke yeniden bir ekonomik dar boğaza doğru yol alması, iktisadi anlamda ülkenin her geçen gün gerilemesi, askeri kuvvetlerin yapılandırılmasında dışa bağımlılığın ciddi boyutlara ulaşması orduda rahatsızlığa neden olmuştur. Evren'in yakın arkadaşı Alexandr Haig'in Türkiye askeri kuvvetlerinin "hurda ordu" izlenimi yarattığını belirtmesi ve yeni silahların alımını zorlaştıran iflaslar ülkedeki ekonomik bilançoğu özetler nitelik taşımaktadır. Evren önderliğindeki ordunun tüm üst kademelerce durumdan haberdar olması ordunun siyasilerin politik çizgilerini dış siyaseti de dikkate alarak belirlemesini istemesine sebebiyet vermektedir. DP döneminden bir türlü çözüme kavuşturulamayan ve sıcak tutulamayan Yunanistan'la ilişkilerde daha dikkatli olunması kanısına varan ordu, iki ülke arasındaki sorunsal bağlamında olayların çatışma safhasına ulaşmaması gerektiği, muhtemel bir çatışma durumunda kuvvet anlamında Türkiye'nin Yunanistan'dan geride olduğu ortak görüşlerine varmakta ve iki ülke arasındaki kuvvet farkı bizzat Evren tarafından dile getirilmektedir (Birand, 1984: 52).

1.4.2.1. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Dikta Yönetimi

1970'li yıllar Türkiye tarihine baktığımızda 12 Mart muhtırasından önce tohumları atılan ordu içerisindeki huzursuzluk siyasilerin ideolojik kutuplaşma yaşamasının etkileriyle her geçen yıl yüksek bir raddeye ulaşmıştır. Kışlalardaki gezileri zamanı bu huzursuzlukları gözlemleyen ve ordunun bu kutuplaşmanın aynısını yaşamasından büyük endişe duyan

dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kuvvet Komutanlarıyla beraber 27 Aralık 1979`ta kaleme aldığı ve rahatsızlıklarını ifade ettiği mektubu dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk`e takdim etmiştir. Korutürk olası bir ihtilal girişimi karşısında ordunun kendisini engel olarak gördüğü takdirde bu müdahalenin yaşanmaması adına görevi bırakabileceğini belirtmiş, Evren`in mektubun muhatabının bu hükümetin olmadığı sözleri üzerine bu düşüncesini rafa kaldırmıştır. Evren ve kuvvet komutanlarının kaleme aldığı bahsi geçen mektupta; milli birlik bağlamında gerekli yeterliliğin sağlanılamadığı, Milli Güvenlik Kurulu`nun (MGK) aldığı kararların muhalefet partilerinin yapıcı eleştirileri dikkate alınmaması ve yetersiz tutumlar sergilemesi üzerine somut bir sonuca ulaşamadığı belirtilmekte, ülke olarak milli beraberliğe ihtiyaç duyulan bu dönemde siyasi partilerin demokratik çerçeveler dahilinde, Atatürk ilkelerini özümseyerek gerekli tedbirler görmesi ve tüm anayasal kuruluş ve parti yönetimlerinin ikaz edilmesi lüzumu beyan edilmektedir. Ülkenin içerisine düştüğü siyasi kaosu kendilerince nedenlerini açıklayan ve uyarı nitelikli bu mektubu yazan Evren ve Kuvvet Komutanları, TSK`nın ülke yönetimi ve siyasal yaşamında oluşan sisli havadan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir (Sunay, 2009: 181-182).

Askeri vesayetin 27 Mayıs`ta DP iktidarını devirmesinden sonra ordu her onar senede bir demokrasinin iktidar partileri tarafınca yozlaştırılmasını önleme amacı şeklinde sunduğu müdahalelerle Türkiye`de yerleşik bir demokrasi kavramının olgunlaşmasını engellemektedir. Her fiili veya dolaylı müdahaleler zamanı askeri vesayet müdahale gerekçeleri olarak yönetsel boşlukları ve siyasi vasatlıkları sıralamaktadır. 12 Eylül müdahalesi yapılan tüm askeri müdahaleler içinde Türkiye`de siyasi yaşamı tamamıyla donduran, toplumun yıpranmasına sebebiyet veren bir müdahale olarak tarihteki yerini almıştır (Devran ve Özcan, 2016: 10).

1980 senesinde 12 Eylül`de Bayrak Harekatı diye kodlandırılan müdahale ve gece 4 sularında kuvvet komutanlarının memleketin idaresine el koyduğu haberi ile Türkiye`de yeni bir cunta dönemi başlamaktadır. Cuntacıların bildirisi böyle başlıyordu;

"Aziz Türk Milleti, Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur..." (Özdemir, 2018: 10).

Cuntacılar darbenin ardından dönemin siyasi kutuplaşmalarının oluşmasına zemin yarattığını düşündüğü siyasi parti liderleri Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel`i tutuklayarak Gelibolu`daki Hamzakoy`a göndermiştir. Yıllardır süregelen hazırlıklar doğrultusunda idareyi ele aldıktan sonra planların uygulanmasına başlayan cunta rejimi, devlet kadrolarına yaptığı

atamalar zamanı askeri kökenli adaylarını tercih etmektedir. Yeni rejim, son yıllarda iyice rayından çıkan olayların yıprattığı ülkenin bir çeki düzene ihtiyacı olduğunu düşünerek yeni yapılandırmalar gerçekleştirmeye başlamış, toplumun tüm kesimlerinde köklü değişiklik hazırlıklarına koyulmaktadır. 6 Kasım 1981`de “anarşi yuvası” olarak nitelendirilen üniversitelerdeki bu ortamı yok etme ve denetleme maksadıyla Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) oluşturulmuştur (Özdemir, 2018: 11).

Emiroğlu`ya (2016: 14) göre cuntacıların yeni yapılandırmada önem verdikleri üniversite denetlemeleri bağlamında gördükleri işler üniversitelerin apolitik ve çağdışı bir kimliğe bürünmesine neden olmaktadır. Bu süre zarfında bilimsel anlamda sayısız fireler veren üniversiteler, 12 Eylül darbesinin ardından cunta kaynaklı baskıların ana hedefi haline gelmekte ve eylemlerdeki etkileyici gücü sarsılmaktadır.

1.4.2.2. 12 Eylül 1980 İhtilalinin Basına Yansımaları ve Evren Rejiminin Basınla İlişkileri⁶

Darbelerin ardından yaklaşımı ve faaliyeti merak konusu olan gazeteler, 12 Eylül darbesinin ardından da müdahaleyi ve MGK Genel başkanı Evren`in ve cuntacıların demeçlerini manşet ve sayfalarına taşıyarak sürecin toplumu bilgilendirme bazında en önemli vasıtalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

12 Eylül darbesinin ardından daha önceki askeri müdahale tecrübelerinde de müdahaleleri destekleyen basın bu ihtilali de desteklemekte tereddüt etmemektedir. Dönemin siyasi partilerinin ve temsilcilerinin basına kulak vermeyerek uzlaşmacılıktan uzak bir tavır içerisinde olması, darbenin akabinde basının siyasetçileri ve partileri acımasız bir biçimde eleştirmeye başlaması ve darbeyi olumlama bu dönem karşımıza çıkan ilginç ayrıntıların başında gelmektedir. O dönem işbirliğine ılımlı yaklaşmayan siyasilerin toplum ve basın tarafınca “günah keçisi” ilan edilmesiyle beraber 12 Eylül ihtilali ülke adına bir kurtuluş, yeni bir umut kapısı olarak görülmektedir (İnce, 2006: 241).

Dönemin önemli gazeteleri ve saygın kalemlerinin 12 Eylül ihtilalinin ardından cuntayı destekler bir tavır takınmaları kamuoyu kirliliğini oluşturan etmenlerin başında gelmektedir. İlk başlarda ihtilali olumlama ve cunta rejimini destekleyen gazeteciler, köşe yazarları zaman geçtikçe bu desteklerini unutmakta, neredeyse cunta döneminde yazdıkları destek nitelikli yazılarını görmezden gelme eğiliminde bulunmaktadır (Akbaş, 2018: 59).

Arşivlerine bakıldığında Cumhuriyet gazetesinin 12 ve 13 Eylül tarihli sayılarında askeri müdahaleyi iri puntolarla okurlarına duyurarak; TSK`nın memleketin idaresine el

⁶ 12 Eylül ihtilaliyle ilişkili gazete arşivlerine tarafımızca üç farklı kaynaktan ulaşılmıştır; İnce , 2016: 240-246; Savcı, 2006: 149-154; Gezgin, 2013: 155-156.

koymasıyla beraber parlamento ve hükümetin feshedildiğini, darbeye kılavuzluk eden Evren'in mensubu olduğu MGK'nin ilkelerini açıkladığını ve darbecilerin bildirimlerinde de vurgu yaptığı Atatürkçü anlayışın bundan sonraki gidişatda başat bir hedef olacağını belirtmektedir.

Milliyet gazetesinin darbenin ardından 12 ve 13 Eylül tarihli neşirlerine bakıldığında gazetenin, TSK'nın hükümeti düşürmesi, parlamentonun feshi, yurttan sıkıyönetim kararının alınması başlıklarının yanı sıra Evren'in "Yeni yönetime her kes yardımcı olmalı" demecini manşetine taşıdığı görülmektedir. İhtilalin uluslararası boyutta da nasıl yankılar uyandırdığını mercek altına alan gazete, Yunanistan'ın Türkiye'de hükümeti devirerek yeni bir rejim oluşturan Evren rejimini tanıdığı açıklamasını okurlarına duyurmaktadır.

12 Eylül ihtilalini okurlarına bir sıra başlıklar altında duyuran Tercüman gazetesinin 13 Eylül tarihli sayısında darbenin hem ulusal hem de uluslararası muhitlerde nasıl karşılandığı irdelenmektedir. Sayfasına taşıdığı darbenin ayrıntıları hususunda gazete, Evren'in yönetimi devirdiklerini belirttiği açıklamalara yer vermiş, 1961 Anayasası'nın yürürlüğünü yitirerek yeni Anayasa'yla değiştireleceği haberlerini manşetine taşımıştır. Darbenin uluslararası basındaki yankılarına da yer veren gazete; Ordunun bu ihtilale mecbur kaldığı, Uluslararası kuruluşların Türkiye'ye maddi, manevi desteklerinin kesilmeyeceği, Evren'in darbe bildirisini ve açıklamalarının NATO'da büyük sevinç yarattığı haberleri gibi dış basınının 12 Eylül darbesine ilişkin yaklaşımlarını okurlarına sunmaktadır.

12 Eylül darbesini sayfalarına taşıyan Hürriyet gazetesi; darbenin yıllardır devam eden ve son bir yılda dayanılmaz bir hal alan terörün sonucu olduğu, ülke yönetiminin MGK'ya geçtiği ve Atatürk yoluna devam edileceği gibi başlıklarla duyurduğu gözlemlenmektedir. Gazetede geçen "Atam ne sağ ne sol, ulusça izindeyiz, huzurlu ol Atam" sözlerinden de anlaşıldığı üzere gazetenin, 12 Eylül darbesi ve bundan sonra izlenecek politik çizgide Atatürkçü bir anlayışın hakim olduğu bir düzen beklentisi içerisinde olduğu görülmektedir.

Evren darbesini 12 Eylül tarihli sayısında sayfalarına taşıyan Akşam gazetesinin; Evren önderliğindeki ordunun emir komuta kademesi içerisinde mevcut yönetime el koyduğu haberinin yanı sıra, yurttan ilan edilen sıkıyönetim ve vatandaşların güvenliği nedeniyle ordunun ikinci bir emrine kadar sokağa çıkmanın yasaklandığı, dönemin siyasi parti liderleri Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan'ın gözaltına alındığı, gözaltına alınması gereken Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Alparslan Türkeş'in ortadan kaybolduğu ve daha bulunamadığı gibi son gelişmeleri okurlarına duyurduğu görülmektedir.

12 Eylül sabahı Erbakan Uzunada`ya, Ecevit ve Demirel Hamzakoy`a götürülmüş, bir türlü bulunamayan MHP lideri Türkeş darbeden geçen üç günün ardından kendisi teslim olmuştur (Emiroğlu, 2016: 13).

Kabacalı`ya göre (1994: 334), ülkeyi kasıp kavuran terör eylemlerinin itici etkileriyle beraber 12 Eylül ihtilali basın tarafından beklenen bir son, doğal bir eylem olarak algılanmaktadır.

Memleketin idaresini ele alan ve 1961 Anayasası`nı yürürlükten kaldıran cunta rejimi bir taraftan ülkeiçi denetim ve sıkıyönetim çalışmalarını hızlandırırken, diğer taraftan da yeni anayasanın hazırlanması üzerine çalışmalarına ivme kazandırmaktadır. Bu sancılı rejim geçişinde basının hürriyetinin elinden alınarak güdümlü faaliyete zorlandığı görülmektedir. Basın kuruluşları böylesine ağır ve baskı dolu bir dönemde etkin kamuoyu oluşturma gücünü kaybederek cunta rejiminin basın sözcüsü hüviyetine bürünmektedir. Böylesine bir süreçte anayasal değişikliğe doğru yol alan ülke basının saf dışı bırakılmasıyla beraber karanlık bir dönemin eşiğine gelmiştir. Cuntayı gerçekleştiren MGK yeni anayasa çalışmalarına ivme kazandırmakla beraber bu aşamada kabul edilen 71 numaralı bir kararnameyle referandum öncesi Kenan Evren`e ait tüm propaganda demeç ve açıklamaların tenkitini yasaklamaktadır (Akbayır, 2018: 59).

12 Eylül olaylarının ardından Türkiye`nin her kuruluşunda gözlemlenen değişiklikler basını da etkilemeden geçmemiştir. Ülkenin tüm birimlerde müşahede ettiği köklü değişiklikler basın üzerinde de etkiler bırakmakta, günümüze kadar süregelen ve basını bir kısır döngüye sıkıştıran sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. 12 Eylül ihtilalinin ardından siyasal haberleri yayımlamada çekimser davranması ve politik çizgili bir faaliyetden kaçınmasıyla beraber basın magazinsel boyutlara ulaşmakta, apolitik bir görünüm çizmektedir. Siyasetden uzak bir profil sergilemesi üzerine millet tabanlı desteğini kaybeden basın toplum bazındaki saygınlık ve güvenilirliğini de yitirmeye başlamaktadır. 12 Eylül müdahalesinin akabinde cunta rejiminin sansür uygulamaları ve baskıları üzerine faaliyet çerçevesinde apolitik bir yaklaşım benimseyen basın, irtifasının yanı sıra okurlarını da kaybederek desteksiz bir kurum halini almaktadır (Gezgin, 2006: 167).

Evren darbesinin ardından son yıllarda iyiden iyiye şiddetini artıran üniversite eylemleri, grevler, terörler ve basının iyimser tutumuyla beraber ülkenin 12 Eylül ihtilaline ılımlı yaklaşımı söz konusu olmaktadır. 12 Eylülün ardından tüm yurttan ilan edilen sıkıyönetim aynı zamanda kendi kanunlarını kabul ederek daha ilk günlerinden itibaren basını sindirmeye başlamış ve Sıkıyönetim Komutanlığı`na belli gerekçelerle basındaki haberlere sansür koyma hakkı tanınmıştır:

Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf ve sair mersuleleri kontrol etmek, gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; sıkıyönetim komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi bileümle evrakı, yayım ve haberleşme araçlarını toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak⁷.

Evren sıkıyönetimi tarafından denetlemeye tabi tutulan basın, Sıkıyönetim Kanunu'nun belirtilen maddesi gereğince yayınladığı bazı haberlerin ardından cuntadan ikazlar almaya başladığı müşahede edilmektedir. Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından ikaz edilen gazeteler bazen uyarının da ötesinde yaptırımlarla yüzleşmekte, toplatılma veya kapatılma gibi tehlikelerle burun buruna kalmaktadır. Bu süreç beraberinde yazarlar ve gazetecilerle ilişkili soruşturma, tutuklama gibi hukuki yaptırımları da getirmiştir. Gazeteciler adına mahkumiyetle dolu bir dava sürecinin de başladığı 12 Eylül ihtilaliyle beraber basın organları, sansür baskısı altında kısıtlı bir faaliyet alanı içerisinde yayım hayatını sürdürmektedir. Daha önceki rejimleri yaptırımlarından da daha ağır bir sansür baskısına uğrayan basın, demokrasinin dördüncü gücü tanımlamasının rafa kalktığı, iktisadi liberal esintilerin etkisiyle hem yapısal hem de içeriksel bir değişiklikler yaşadığı bir evreye girmektedir. 12 Eylül ihtilaliyle beraber kurulan cuntada “basın özgürlüğü” sadece bir anlayış olarak kalmakta, cunta baskısı altında faaliyetini sürdüren medya yeni bir yaşam mücadelesine başlamaktadır (Özdemir, 2018: 51).

DP döneminde aldığı yaraları daha yeni yeni sarmakta olan basın, 1980 darbesinin ardından sıkıyönetim üyeleriyle beraber MGK başkanı Kenan Evren tarafından da ağır bir baskı ve denetlemeye maruz kalmaktadır. Ankara'nın dikkatini çeken ve hoşnut olmadıkları yazılar için Sıkıyönetim gazetelere ikazlarda bulunmakta, hemen hemen her gün yasaklarla yüzleşen gazete müdürleri, yazarlar gözaltına alınmakta, kimi zamanlar tutuklanarak mahkum edilmektedir. Yeni dergilerin ve gazetelerin yayına başlamasının kolay olmadığı bu dönemde bu niyet içerisinde olan şahıslar başvurularını Sıkıyönetim'e aktarmak zorunluluğuyla karşılaşmaktadır. Aylarca süren bekleyişlerin ardından kabul alıp almaması soru işareti altında olan başvurular çoğu zaman yayım iznini alamamakta, böyle bir sorunu çözmek adına önceler yayımlanan dergilerin isim haklarını satın almak yolunu izleyerek kısa vadeli çözümler bulmaktadırlar. 12 Eylül ihtilalinin öncesinde basına açılmış olan davaların mahkumiyetle sonuçlanmasının ardından ihtilalin olduğu gün Aydınlık, Politika, Demokrat gazeteleri kapatılma cezasına çarptırılmış ve gazetelerin yazı işleri müdürleri darbe öncesinde imzasız olarak yayımladıkları yazıları sebebiyle tutuklanmıştır. Belli gazetelerin yanı sıra belli basın mensupları da cunta rejiminin gazabına uğramış; İhtilalin 5 gün sonrasında dönemin

⁷ “Resmî” gazetesinin 21 Eylül 1980 tarihli, 17112 sayılı neşrinden aktaran Özdemir (2018: 51).

Cumhuriyet gazetesinin yazıişleri müdürlüğünü yürüten Orhan Erinç Sıkıyönetim tarafından uyarılmış, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin “kulakları çekilmiş”, Tercüman gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak`a da haberdarlık edilmiştir (Savcı, 2006: 155).

“Terörün her geçen gün şiddetini arttırması, ülkede gerici zihniyetin hakim olması ve Atatürk çizgisinden uzaklaşma” gibi nedenleri gerekçe göstererek ülkeye çeki düzen verme iddiasıyla 12 Eylül müdahalesinin yapılmasının ardından ülkenin yaralarının daha da derinleştiği görülmektedir. Terörün çığ gibi büyüdüğü yılların ardından cunta rejiminin iktidarıyla beraber ülkede idamlar kol gezmeye başlamaktadır. Evren rejimiyle beraber ağır bir sürece giren ülke; her geçen gün bir tutuklama haberiyle uyanmakta, ardı arası kesilmeyen basın mensupları ve dönemin önemli düşünürlerinin tutuklanmaları, gözaltıları ve işkence görmeleri gibi durumlar olağan bir görünüm kazanmaktadır. Siyasi partileri de sonu gözükmeyen bir uçuruma götüren rejim, TBBM`i lağvetmekle beraber siyasi partilere de kapatma cezası getirerek Türk demokrasinin inkişafını bir kez daha kesintiye uğratmaktadır. Demokrasiye can veren, ilerici ilkeler ihtiva eden 1961 Anayasası`nın yürürlükten kaldırılarak ülkeyi buğulu bir döneme sürükleyen, kısıtlamalarla zengin 1982 Anayasası`nın kabul edilmesiyle birlikte ülkenin sol kesimi ve sosyal demokrat diye nitelendirilen kısmı ağır yara almaktadır. Memleket genelinde uygulanan sıkıyönetimin 7 sene boyunca devam etmesi neticesinde ülkedeki demokrasi olgusu yadırganmakta olan bir kavram halini almaktadır. 1983 senesiyle birlikte çoklu parti düzenine dönüş sinyalleri vermesine bakmayarak dönemin siyasi parti liderleri uzun bir süre 12 Eylül hadiselerinin etkisi altında kalmakta ve bunu partilerinin politikalarına da yansıtmaktadırlar. Dönemin siyasi partilerin faaliyet kapsamını kısıtlayan kararları Türkiye`nin anti-demokratik bir görünüm kazanmasına vesile olmaktadır. 12 Eylül ihtilalcilerinin bildirimlerinde ülkenin yönetsel yapısında Atatürkçü ilkelerin baz alınacağı vaatleri yer alsada cunta rejimi boyunca dine dayalı örgütlerin anlayışla karşılandığı, laiklik ilkeleriyle hareket eden sosyal demokratların ciddi bir sindirme politikası ile karşı karşıya kalması gibi durumlar boy göstermektedir. Evren rejimi yaptığı anayasal değişikliklerle amaçladığı farklılaşmayı Türkiye`yle özdeşleştirememekle beraber Türk demokrasi olgusuna zıt tutumlar sergilemeleri üzerine de ülkede yıllarca devam edecek bir buhrana davetiye çıkarmaktadır. Dini cemaat ve tarikatların ülkede kol gezdiği bu dönemde 12 Eylül ihtilalini gerçekleştiren rejim siyasi faaliyetleri ve basını ciddi bir kısıtlamaya tabi tutmakla beraber Türkiye`yi uzun yıllar çıkamayacağı bir enkaz altında bırakmıştır (Emiroğlu, 2016: 15).

1.4.3. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Öncesinde Türkiye`deki Siyasi Yaşam

Çalışmanın önceki sayfalarında vurgulandığı üzere askeri müdahalenin Türk siyasi hayatında bir gelenek halini alması, yapılan darbelerin ardından getirdiği siyasal kesintilerle Türkiye`de demokrasinin gelişimini daha uzun senelere yayılması mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. Yıllarca darbelerin yaralarını sarmaya çalışan ve demokrasiyi olgunluğa erdirmeye çabaları içerisinde olan Türkiye, son darbe girişimiyle 15 Temmuz 2016 tarihinde karşılaşmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)`nün ordu içerisinde yuvalanan bir grup askeri tarafından Türkiye`de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Recep Tayyip Erdoğan`ın iktidarına son koyma niyetiyle bir darbe girişimi gerçekleşmiştir. İktidarın kararlılığı, muhalefet cephesinin milli birlik vurgusuyla demokrasiyi sahiplenmesi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan`ın direniş için Türk halkını sokaklara davet etmesi üzerine ulusun iktidarın yanında durması ve milli mücadele göstermesi ile darbe girişimi ülkece bastırılmıştır.

1.4.3.1. AK Partinin İktidara Geçişi ve Türkiye

Türk siyasi yaşamının son yıllarında sık sık ismi geçen AK Parti`nin erke sahipleniş 3 Kasım 2002 tarihli genel seçimlere dayanmaktadır. Dönemin Fazilet Partisi`nden ayrılarak “yenilikçi kanat” simgesiyle nitelendirilen AK Parti 3 Kasım 2002 tarihli genel seçimlerin ardından iktidara geçmiştir. Seçim yarışından galip ayrılan AK Parti Başkanı Abdullah Gül dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer`den hükümet kurma yetkisi alarak çalışmalara başlamıştır. Gül önderliğinde kurulan tek partili iktidarın oluşumu ile birlikte 27 Mayıs 1960 darbesinin sonrasında meydana gelen koalisyon hükümetleri devri rafa kaldırılmıştır. O dönem siyasi yasağı bulunan Recep Tayyip Erdoğan`ın Siirt seçimlerinin tekrarlanması ardından siyasi arenaya dönüşü AK Parti için de yeni bir dönemin başlamasına neden olmaktadır. Erdoğan`ın dönüşüyle beraber hükümet kurma yetkisi ve parti başkanlığı Gül`den Erdoğan`a geçmekte, hükümetin kurulmasıyla beraber Erdoğan ülkeyi dışa açma ve küreselleşmeye ayak uydurma politikasını izlemeye başlamaktadır. Türkiye`nin modern dünyaya ayak uydurmasına çalışan ve çalışmalarına bu doğrultuda ivme kazandıran Erdoğan tüm bunlara rağmen aralarında TSK`nın da bulunduğu bir grubun eleştiri hedefi haline gelmektedir. Ülkenin büyük şehirlerinde düzenlenen Cumhuriyet mitinglerinde eleştiri oklarının hedef aldığı AK Parti kendisine kapatılma davasının açılması ile birlikte sancılı bir

dönem yaşamaktadır. Ardı arası kesilmeyen eleştirilerin bir numaralı hedefi olan parti bu davadan kurtulmayı başarmıştır⁸.

Cumhuriyet mitinglerinin yaşandığı bir dönemde muhalefet partilerine doğan toparlanma fırsatı 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde Erdoğan önderliğindeki AK Partinin seçimden galip ayrılmasının önünü alamamıştır. AK Partinin ardından ülkenin ikinci partisi konumunda bulunan CHP ile bir önceki seçimlerde %10 barajının altında kalan MHP bu sefer Meclis'e katılabilmiş, topladığı %46.58'lik oya bakmayarak AK Parti'nin Meclis'teki koltuk sayısında düşüş gözlemlenmiştir. Uluslararası dengeleri alt-üst eden iktisadi kriz ve günü günden artış gösteren terör eylemlerine bakmayarak "Durmak yok, yola devam!" mottosuyla yola çıkan AK Parti günümüze kadar ülkeyi tek parti ile yönetebilmiş, muhalefetin baskılarına rağmen iktidarını koruyabilmiştir (Güdekli, 2014: 72).

1.4.3.2. 15 Temmuz Darbe Girişimi

Duman'a (2018: 79-80) göre Batı ülkeleri kendi çıkarlarını gözetme amacıyla başka ülkelerdeki askeri müdahaleleri olumlama ve destekleme düşüncesini taşıyabilmektedir. Bu durum bir sıra ülkelere geçerli sayılabileceği gibi Türkiye ve 15 Temmuz darbe girişimine de emsal olarak gösterilmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilen tüm darbe ve darbe girişimlerinde Amerikanın başı çektiği dış ülkelerin katkıları olduğu iddialarını bir komplo teorisi olmaktan ziyade kabullenilmesi gereken bir gerçek olarak nitelendiren Duman (2018: 80), Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini gözden geçirmeye başladığında, dışabağımlılığı indirgeme eğiliminde bulunduğu, Batı'ya zıt bir politik çizgi içerisinde olduğunda ve ulusal çıkarlarını gözetmeye yönelik bir politika izlediğinde sürekli bu askeri müdahaleler veya müdahale girişimleri ile tutumlarının kesintilere uğratıldığını belirtmektedir.

Bu dış müdahalelerden yola çıkılarak askeri müdahalelerin dışdan desteklenerek Türkiye'yi Batı menfaatlarına yönelik bir çizgi içerisine sokmak eğilimi olduğu söylenilmektedir. Türkiye'de gerçekleşen darbelerin ardından Batı dünyasının olay doğrultusundaki demeçleri ve tutumlarının halkta "dış destekli darbe" algısının oluşumunu pekiştirdiği görülmektedir. Darbelerin ardından dış basının devrik iktidarı kötüleme eğiliminde bulunduğu, cuntacıları destekleyen bir tavır sergilediği gözlemlenmektedir. 12 Eylül darbesinin ardından dönemin Türkiye'deki CIA şefi Paul Henze'nin darbeye ilişkin ilk haberi "bizim çocuklar başardı" biçiminde dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter'a iletmesi 12 Eylül ihtilalinin Amerika destekli bir girişim olduğunu ortaya koymaktadır. Darbenin akabinde dış basında da yer verilen haberlerden görüldüğü üzere ABD ve Avrupa ülkelerinin

⁸ Yüksel, 2011 <http://politikakademi.org/2011/09/12-eylul-1980den-gunumuze-turkiye/> (erişim tarihi: 25.02.2019).

bir kısmının Türkiye'nin barışçıl bir siyasi anlayış biçimini benimseyerek demokratik yaşama kısa sürede dönme temennileriyle yetindiği görülmektedir⁹.

Türkiye siyasal yaşamının en kanlı askeri girişimi olarak tarihe geçen 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi uzun seneler boyunca ordunun içerisine sızabilmiş FETÖ destekli bir cunta grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz akşamı İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet ve Boğaziçi köprülerinin girişleri bir grup asker tarafından tutulmuş, Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'ndan silah seslerinin işitilmesi üzerine ülke gerilim dolu saatlere girmiştir. İlk başta hareketliliğin bir askeri kalkışma olduğu anlaşılmamış, Başbakan Binali Yıldırım'ın 23:00 sularında canlı yayına bağlanmasının ardından ülkenin emir komuta zinciri içerisinde hareket kabiliyeti bulamayan kanunsuz bir darbe girişimi ile karşı karşıya kaldığı açıklanmıştır (Demir, 2016: 9).

Daha önceki darbeler ve sonrasındaki ülkede oluşan zor koşulları tecrübe edinmiş Türk halkı bu darbe girişiminde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın millete direniş çağrısının ardından sokaklara akın ederek milli mücadele örneği sergilemiş, emniyet güçleri, örgütün dışında kalan TSK mensupları ve muhalefet liderlerinin kılavuzluk ettiği siyasi yöneticilerin demokrasiye sahip çıkılması adına kararlı bir direniş başlatmasıyla beraber darbe girişimi ülke tarafından bastırılmıştır. Belli bir örgüt tarafından yönlendirilerek girişimde bulunulan bir grup askerin bu kalkışması Türk siyasal tarihine kanlı bir anı olarak geçmiş, başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen bu kanlı girişimle beraber 241 kişi hayatını kaybetmiş, 2195 kişi ise yaralanmıştır (Miş vd., 2016: 29).

MİT'e ulaşan bir istihbaratın ardından hazırlıksız yakalanan cuntacıların müdahaleden vazgeçmemesi üzerine darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Miş ve arkadaşları (2016: 30) cuntacıların iktidara el koymak arzularıyla beraber en büyük hedefleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı rehin almak veya suikast düzenleyerek öldürmek olduğunu belirtmektedir. 15 Temmuz akşamı Marmaris'te bir otelde bulunan Erdoğan'ı öldürmek üzere özel eğitim görmüş 37 asker otele gitmiş, kısa bir süre önce otelden ayrılan Erdoğan'ı orada zannederek otele ateş etmeye başlamıştır. Cunta grubunun diğer mensupları Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ni ele geçirmek amacıyla şehre çıkarma yapmış, Külliye'yi korumaya çalışan halkı bombalamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'la beraber iktidar ve muhalefet parti liderlerinin halka çağırısı karşılık bulmuş, sokaklarda cuntacılara karşı halkın yoğun bir direnişi başlamıştır (Miş vd., 2016: 30).

15 Temmuz darbe girişiminin amacına ulaşamamasında cuntacıların planları arasında bulunmayan ve hesaba katmadıkları tersliklerin büyük önem arz ettiği görülmektedir. TSK

⁹ <http://www.milliyet.com.tr/cuntacilara-bizim-cocuklar-diyen-ajan-oldu/dunya/haberdetay/04.06.2011/1398393/default.htm> (erişim tarihi: 25.02.2019).

Özel Kuvvetler biriminde başkan yardımcılığı görevini yürüten ve ihtilalci subaylara önderlik eden Tuğgeneral Semih Terzi'nin Özel Kuvvetler Komutanlığı binasına yaptıkları çıkarma esnasında astsubay Ömer Halisdemir tarafından öldürülmesi cuntacıları panikletmiş ve planlarını sekteye uğratmıştır. Darbenin kırılma noktalarından biri olarak gösterilen bu gelişmenin yanı sıra, darbeci subayların iletişim birimlerini ele geçirmek bağlamında acemilik yapıp ulusal yayınların oluşturucusu olan küçük anteni değil de yerel haberlerin yayımlayıcısı büyük anteni vurması nedeniyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın CNN Türk'teki konuşmasını engelleyememiş, cumhurbaşkanının açıklamaları üzerine sokaklara akın eden ulusun yoğun direnişi doğrultusunda başarısızlığa uğramıştır (Baykara, 2017: 39).

Darbe girişiminin bastırılışının ve milletin sokağa çıkmasının en önemli sebeplerinden biri olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları gösterilmektedir. Darbe girişiminin ortaya çıktığı saatten itibaren toplumdaki anlaşılma giderek artmış, Erdoğan'ın "FaceTime" uygulaması üzerinden CNN Türk canlı yayınına bağlanarak Türk ulusuna seslenişinin ardından "FETÖ uzantısı bir grup asker" müdahale girişiminde bulunduğu anlaşılmıştır. Erdoğan'ın darbenin önüne geçen en büyük etmenlerden biri olarak gösterilen CNN Türk'e açıklamaları ve halka seslenişi şu şekildedir:

Bugünkü bu gelişme gerçekten Silahlı Kuvvetlerimizin içerisindeki bir azınlığın ne yazık ki kalkışma hareketidir ve bu malum yapıya ait, paralel yapılanmanın teşvik ettiği, üst akıl olarak onların kullandığı bir harekettir. Ülkemizin birliği, beraberliği, bütünlüğüne yönelik bu harekete karşı inanıyorum ki milletçe vereceğimiz güzel bir cevapla bunlar gerekli olan cezayı alacaklardır.

Şu anda bu milletin imkanlarıyla ortaya konmuş olan tankı, topu, uçağını, helikopterini kullanarak milletin üzerine gelmenin bedelini bunlar çok ağır ödeyeceklerdir. Bu konuda gerek Cumhurbaşkanı olarak gerek Başbakanımız, hükümetimiz olarak bizler atılması gereken adımlar neyse dik durmak suretiyle bu adımı atacağız. Bunun bedelini asla bizler farklı bir şekilde yorumlayamayız ve meydanı da onlara bırakamayız. Yapmış oldukları işgali de çok kısa sürede ortadan kaldıracamıza inanıyorum. Kararlı bir şekilde bu işin üzerine gideceğimizi özellikle bildirmek istiyorum ve bu konuda bu kararlılığımızı kimsenin test etmeye de gücü yetmeyecektir.

Bu arada milletime de bir çağrı yapıyorum, o da şudur, milletimizi illerimizin meydanlarına davet ediyorum. Havalimanlarına davet ediyorum ve milletçe meydanlarda, havalimanında toplanalım ve bunların o azınlık grubu, tanklarıyla, toplarıyla gelsinler ne yapacaklarsa halka orada yapsınlar. Halkın gücünün üstünde bir güç ben tanımadım bugüne kadar. Ben de Cumhurbaşkanı olarak meydana geliyorum. Kesinlikle bunun bedelini yargı önünde çok ağır ödeyeceklerdir ve bunu şu anda demokrasiye inanların işini de kolaylaştıracaktır ama onları da bunun bedelini çok ağır ödettirecektir¹⁰.

¹⁰<https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-milletimizi-meydanlara-davet-ediyorum> (erişim tarihi: 28.02.2019).

Erdoğan'ın bu açıklamaları yaptığı sırada gözler bir yandan da TRT'ye çevrilmiştir. Daha önceki darbe girişimlerinde de görüldüğü üzere 15 Temmuz cuntacıları darbenin iletişim ayağını düşünerek TRT'yi ele geçirmiş ve kanalın haber sunucusu Tijer Karaş'a zorla korsan darbe bildirisini okutmuştur. Diğer medya kuruluşlarının yayını kesmek ve ülkede tam bir habersizlik ortamı oluşturmak suretiyle TÜRKSAT'a bir takım operasyonlar düzenlenmiş, aynı saatlerde TBMM bombalanmıştır. CNN Türk'e bağlanmasının ardından Marmaris'ten Atatürk Havalimanı'na doğru yola çıkan Erdoğan, havalimanına inmesinin ardından basın toplantısı düzenlenmiş, "halkın darbeyi bastıracağını ve bu müdahalede bulunanların ağır bir şekilde cezalandırılacağını" belirtmiştir. Halkın yoğun direnişi, emniyet güçlerinin müdahalesi ve siyasi partilerin ortak bir paydada bulunduğu kanlı bir gecenin ardından darbe girişimi 16 Temmuz sabah saatlerine karşı bastırılmış, cunta mensupları etkisiz hale getirilmiştir. 16 Temmuzdan itibaren FETÖ destekli bu girişimin soruşturmaları başlamış, cunta mensupları ve şüphelilerin gözaltına alınması süreci başlamıştır. 21 Temmuz'dan itibaren ülke genelinde Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiş, halk olası bir ikinci girişimin yaşanmaması adına darbeden sonraki 27 gün boyunca "demokrasi nöbeti" tutmaya başlamıştır (Miş vd., 2016: 31).

Cumhurbaşkanlığı'nın yayınladığı ve sitesinde de bulundurduğu "10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fethullahçı Terör Örgütü"¹¹ isimli 42 sayfalık bir kitapçıkta darbe girişimi hazırlıklarının 2012 yılına dayandığına vurgu yapılmaktadır. 2012 yılında takvimler 7 Şubat'ı gösterdiğinde MİT Müsteşarlığını yürüten Hakan Fidan ve eski MİT müsteşarı Emre Taner savcılık tarafından şüpheli sıfatıyla ifade vermeleri üzere savcılığa çağırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı'nın yayınladığı bu kitapçıkta eski ve yeni MİT müsteşarlarına yapılan bu çağrıyla beraber FETÖ uzantılarının yargı kademesine kadar sızdığı ve 2012 senesinden itibaren FETÖ etkilerinin polis içerisinde de gün yüzüne çıktığı belirtilmektedir. O dönem Başbakanlık görevini yürüten Erdoğan'ın talimatı doğrultusunda Hakan Fidan savcılığın bu çağrısına cevap vermemiştir. Savcılığın bu çağrısında MİT Müsteşarı Hakan Fidan "terör yapılanması mensubu" suçlamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. FETÖ'nün etkinliğini iyiden iyiye hissettirdiği bu dönemleri ele alan kitapçıkta Gezi Parkı olayları ireli sürülen başka bir darbe girişimi olarak belirtilmektedir. Kitapçıkta üzerinde durulan FETÖ'nun 15 Temmuz müdahalesinden önce el attığı başka bir yöntemin ise 17-25 Aralık olaylarının olduğu ifade edilmektedir. Kitapçıkta aynı zamanda Gezi Parkı olaylarıyla başlayan ve hükümeti irtifa kaybına uğratmak için her geçen gün farklı şekillerde tezahür eden FETÖ girişimlerinin 17-25 Aralık soruşturmaları kapsamında özel görüşmeleri basına servis ederek beklenen

¹¹ https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/onsorudafeto_tr_en.pdf (erişim tarihi: 11.03.2019).

karmaşayı oluşturmamasıyla yapılanmanın kaos oluşturma çabalarının karşılıksız kaldığı, üst üste gelen bu başarısızlıklar üzerine örgütün son “altın vuruş” amaçları doğrultusunda Türkiye’yi derinden sarsan 15 Temmuz darbe girişimi hazırlıklarına ivme kazandırdığı belirtilmektedir¹².

1.4.3.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türk Basını

15 Temmuz 2016 darbesinin bastırılışının ardından Türkiye’nin büyük bir milli dayanışma içerisinde olduğu günlerde basın nasıl bir tutum içerisinde olacağı da büyük merak uyandırmıştır. 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinin ardından tarafgir konuma düşerek devrik iktidarı kötüleyen ve darbeyi olumlama gibi bir politika izleyen basın organlarının, başarıyla sonuçlanamamış 15 Temmuz darbe girişiminin ardından nasıl bir yol izleyeceği bu büyük merakın nedenleri arasında bulunmaktadır.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından basının da tıpkı iktidar temsilcileri, siyasi liderler ve halkla aynı tutum içerisinde olup bu kalkışmayı lanetlediği, demokrasiye sahip çıkılması gerekliliğine vurgu yaptığı görülmektedir. 16 Temmuz sabahına karşı darbenin bastırılmasının ardından ülkenin önde gelen basın organlarının sayfalarında 15 Temmuz gecesine geniş yer ayrılmış, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın CNN Türk’e açıklamaları gazetelerin birinci sayfasından verilmiştir.

Gazetelerin 15 Temmuz darbe girişimini kötülediği ve demokrasi, milli birlik vurgusu yaptığı 16 Temmuz 2016 tarihli sayılarında dikkat çeken haber politikalarından bir tanesi Zaman gazetesi tarafından izlenmiştir. FETÖ destekli bir basın organı olduğu bilinen Zaman gazetesinin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında 15 Temmuz darbe girişimini “Kanı bozuk alçaklar” gibi bir haber dili kullanarak kamuoyuna duyurduğu dikkat çekmektedir. Gazetenin ilk sayfasında yer verdiği haberlerde cunta mensubu girişimciler hakkında sık sık “hain”, “şerefsizler” gibi tanımlamalar kullandığı gözlemlenmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin kanlı bir eylem olduğunu yineleyen gazete “Polise ve halka ateş açtılar” ayrıntısına dikkat çekmektedir. “Kanı bozuk alçaklar” manşetinin yanında gazetenin “Millet hainlere geçit vermedi” vurgusuyla darbenin bastırılışında halkın yoğun direnişinin önemine dikkat çektiği müşahede edilmektedir. Atatürk Havalimanı’nda basın mensuplarına açıklamalarda bulunan Erdoğan’ın ve tankın üzerine çıkan halkın fotoğraflarını sayfasına taşıyan gazete, iktidar kanadından Erdoğan ve Yıldırım’ın cuntacıları hedef alan açıklamalarını, muhalefet parti liderlerinin mevcut iktidarı destekleyen söylemlerini birinci sayfadan ulusa geçmiştir. Gazetenin ilk sayfasının sağ bölümünde, dört alt başlık halinde verilen darbe girişiminin

¹² Cumhurbaşkanlığı, 2016: 8-10.

ayrıntılarında ise; “Cuntacıların İstanbul`da köprülerin girişini ve Atatürk Havalimanı`nı işgal ettiği, İstanbul`da biri albay olmak üzere 30 cuntacı hainin tutuklandığı, cuntacıların köprüde reklamcı Erol Olçok ve oğlunu katlettiği, rehin alındığı iddiaları dolaşan Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar`ın görevinin başında olduğu ve sabah sularına doğru darbecileri püskürttüğü” haberleri kamuoyuna duyurulmaktadır.

16 Eylül sabahında Cumhuriyet gazetesinin girişimi “Çözüm demokrasi” şeklinde manşetine taşıdığı görülmektedir. Bu başlığıyla beraber demokrasinin tüm iktidar ve askeri müdahalelerinin üstünde bir olgu olduğuna vurgu yapan gazete cuntacı rejim anlayışını kötüleyen ifadeler kullanmaktadır. Demokrasinin ülkeyi idare etme bağlamında en başat vasıta olduğunu yineleyen gazete, sayfalarında Cumhurbaşkanı Erdoğan`ın açıklamalarıyla beraber ana muhalefet parti liderlerinin darbe girişimi ile alakalı görüşlerine de yer vermektedir. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu`nun Türkiye`nin darbe geleneklerinden yola çıkarak “ülkenin askeri rejimlerden çok çektiği, darbenin bir çözüm olmadığı” fikirleri gazetenin birinci sayfasında yerini almaktadır. Gazete Kılıçdaroğlu`nun bu görüşleriyle beraber MHP ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)`nin de darbe karşıtı bir tutum sergilediği ve askeri vesayetın bu girişimini kötülediği haberlerini ulusa duyurmaktadır. Uzlaşmacılıktan uzak bir tutum içerisinde bulunan muhalefet partilerinin ülkenin demokrasi savaşı verdiği bu dönemde 15 Temmuz darbe girişimine hassas yaklaşımları ve darbe karşıtı bir ortak görüşe varmaları gazetenin dikkat çektiği bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazetede postmodern 28 Şubat darbesi ve 2007`de verilen e-muhtıradan yola çıkılarak Türk siyasal tarihine, Erdoğan`ın “FaceTime” uygulaması üzerinden CNN Türk`e bağlanarak milleti sokağa davet etmesiyle beraber “Cepmodern direniş” anlayışının da geçtiği ifade edilmektedir.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye gazetesinin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında Cumhurbaşkanı Erdoğan`ın cuntacıları kastederek söylediği “Bedelini ağır ödeyecekler” açıklamasını büyük puntolarla manşetine taşıdığı görülmektedir. Gazetenin ilk sayfasının sağ üst köşesinde yer verdiği “Ölene kadar demokrasimizin, başkomutanımızın yanındayız” ifadelerinden de anlaşıldığı üzere gazete cuntacılara karşıt bir tutum sergilemiş, demokrasini ve mevcut iktidarı destekleyen bir çizgi izlemiştir. Milletın tankın önüne geçtiği ve üzerine çıktığı fotoğrafa ilk sayfada yer veren gazete, askeri müdahale girişiminde bulunan grubu “FETÖ`nün ihanet çetesi” şeklinde nitelendirmiş, vatandaşın sokağa akın ederek ülkeyi yeni bir cunta rejiminin eşiginden döndürdüğünü ifade etmiştir. İlk sayfada “Kanunsuz eyleme pabuç bırakmayız” başlığı altında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Yıldırım`ın emir komuta zincirine geçemeyen bu kalkışmayı kötülediği ve “FETÖ odaklı bir grup

tarafından yapılan bu girişim mensuplarının en ağır şekilde cezalandırılacağı” açıklamalarına yer verilmiştir. Mevcut iktidarın yanı sıra ana muhalefet parti liderlerinin de açıklamalarını okurlarına aktaran gazete, Kılıçdaroğlu'nun “Darbecilere hayır, demokrasiye evet”, MHP lideri Devlet Bahçeli'nin “Hükümetin yanındayız” ifadelerini sayfalarına taşıyarak muhalefet parti liderlerinin de cuntaya karşıt bir ortak görüş içerisinde olduğunu belirtmektedir.

“Darbeye geçit yok” başlığı ile 16 Temmuz 2016 tarihli sayısının ana sayfasından darbe girişimini kötüleyen Hürriyet gazetesi, başlığında da vurgu yaptığı üzere “FETÖ uzantısı bir grup asker tarafından gerçekleştirilen askeri girişimin halk iradesiyle bastırıldığını, milletin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamalarının ardından sokaklara akın ederek ülkeyi yeni bir darbenin eşiğinden döndürdüğünü” okurlarına duyurmaktadır. Bu tarihli sayısında yer verdiği “Darbeciler Hürriyet'i bastı” başlıklı haberle beraber “cunta mensubu bir grubun gece sularında Doğan Medya Center'a çıkarma yaptığını” duyuran gazete, askerlerin gazeteye yönelik müdahalelerinden dolayı Hürriyet'in 16 Temmuz 2016 tarihli sayısının kısıtlı imkanlarla hazırlandığını belirtmektedir. “AK Parti'nin isim babası reklamcı Erol Olçok ve oğlu köprüde öldü” başlığı altında gazetenin sayfalarına taşıdığı haberde Olçok'un oğluyla beraber köprüde öldüğü ifade edilmektedir.

Sözcü gazetesi 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında 15 Temmuz darbe girişiminin ardından gelişmeleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir” ifadesini büyük puntolarla birinci sayfasına taşımış ve darbe girişiminin bastırılmasında halkın milli direnişini Atatürk'ün sözleriyle destekleyerek okurlarına duyurmuştur. Gazetede “milli iradeyle seçilmiş bir iktidarı silahlarla devirme amacı taşıyan bu girişim” kötülenmekte, “Halk, tarihi bir demokrasi destanı yazdı” ifadesiyle “Türk milletinin tankların önüne yatarak eşsiz bir cesaret örneği gösterdiği ve girişimi bastırıldığı” ön plana çıkarılmaktadır. Vatandaşların tankın üzerine çıktığı ve önüne yattığı fotoğrafları birinci sayfasına taşıyan gazete kanlı girişimin ardından verilen şehit ve yaralı sayılarını “Kara bilanço” ara başlığı altında duyurmaktadır. Gazete ilk sayfasının sağ köşesinde “Demokrasiden yanayız” başlıklı yazının altında gazetenin 15 Temmuz darbe girişimi ile ilişkili düşüncelerini ifade etmektedir. Bu başlık altında yayımlanan yazıda gazete darbe girişimcilerini “yıllardır güzide ordumuza sızan FETÖ'cü alçaklar” şeklinde nitelendirmekte, “Türk demokrasisi adına ciddi bir tehdit olan” bu girişimi lanetleyerek gazetenin 15 Temmuz'la alakalı düşüncelerini aktarmaktadır. Yazının sonunda “SÖZCÜ demokrasiye inanır, halkın sandıkla getirdiğini, yine sandıkla götüreceğini savunur” ifadelerine yer veren gazete, “askeri müdahalenin demokrasiye aykırı bir girişim olduğu, askeri vesayetın milli iradenin önüne geçmemesi gerektiği” hususlarına dikkat çekmektedir.

Girişimden şüpheli bilinenlerin gözaltıya alınması haberlerine yer veren gazete Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "15 Temmuz darbe girişimine kalkışan askeri grubu örgütleyen, Pensilvanya'da ikamet eden Fethullah Gülen'i teslim almak için ABD'ye ekstradisyon talebinde bulunduğunu" sayfasına taşımaktadır.

15 Temmuz darbesinin ardından gelişmeleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamalarından çıkarılan başlıklarla okurlarına duyuran gazeteler kervanına Milliyet gazetesi de katılmıştır. Gazetenin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında 15 Temmuz darbe girişimini "Cumhurbaşkanı halkı meydanlara çağırdı" ve Erdoğan'ın "Darbeciler başarılı olamaz" ifadelerini manşetine taşıyarak ulusa geçtiği görülmektedir. Erdoğan'ın darbe girişimini kötüleyen açıklamalarını manşetine taşıyan gazete darbe karşıtı bir çizgi izlemekte, Erdoğan'ın canlı yayına bağlanması ve millete direniş çağırısında bulunmasının ardından "askeri hareketliliğin müşahede edildiği İstanbul ve Ankara'da vatandaşın yoğun direnişini" "Olağanüstü gece" başlığı altında kamuoyuna duyurmaktadır. Gazete iktidar kanadından ordudaki hareketlilikle alakalı ilk açıklamanın Başbakan Binali Yıldırım'dan geldiğinin altını çizerek, Yıldırım'ın "Kalkışmaya izin vermeyeceğiz" ifadelerini sayfasına taşımaktadır. Gazete muhalefet parti liderleri Kılıçdaroğlu ve Bahçeli'nin bu girişimi eleştiren ve milli birlik vurgusu yapan açıklamalarına sayfalarında yer vererek "15 Temmuz darbe girişiminin hem iktidar hem de muhalefet safları tarafından kötölenen bir eğilim" olduğunu ön plana çıkarmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SSCB`NİN YIKILIŞ SÜRECİNDE AZERBAYCAN, KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN MEDYASININ DURUMU

2.1. SSCB`nin Yıkılış Süreci

1991 yılında dünya düzenini değiştiren mühim olaylardan bir tanesi de uzun seneler boyunca dünyanın siyasi tablosunda önemli bir yer kapsayan SSCB`nin çöküşü olarak karşımıza çıkmaktadır. SSCB`nin dağılması ile beraber yaklaşık elli seneyi bulan bir “Soğuk Savaş” da sonlanmakta ve iki kutuplu dünya düzeni yeni bir değişim evresine girmektedir. “Doğu Bloku” olarak nitelendirilen bir blokun faaliyetini durdurması ile beraber uluslararası siyasal konjonktürde de bazı değişim ihtiyaçları meydana gelmektedir.

1986 senesinde Sovyetler Birliği Komünist Parti Genel Sekreteri Mikhail Gorbaçov yıllardır dünyanın siyasal yaşamını derinden etkileyen, komünist ideolojisiyle yönetilen sistemin tıkanığını ve yeni bir reform ihtiyacının doğduğunu belirtmekte, bunun üzerine sistemin yeni yapılandırmalarla beraber onarılmasını amaçlamaktadır. Gorbaçov`un hedeflediği bu reform hareketliliğinin bir simgesi haline dönüşen “Perestroyka” programının asıl hedefi sistemin ana ideolojisine dokunmamak suretiyle hasar tesbiti yapmak ve bu aksaklıklar üzerine yoğunlaşmaktır. Bu programın uygulanış aşamasında işlerin Gorbaçov`un düşündüğü yönde gitmediği görülmektedir. Gorbaçov, demokrat ve milliyetçi kesimlerin desteğini arkasına alarak Komünist Parti`nin tekli parti iktidarı tekeline sonlandırmayı başarmış, arkasına aldığı bu gücü kontrol altında tutamamıştır. Gorbaçov`un sistemsel tıkanıklığı aradan kaldırmak hedefiyle başlattığı bu reform, demokrasi düzenine geçme hazırlığında olan Sovyetler Birliği`nin sonunu getirmiştir (Akyıldız, 2008: 150).

SSCB`nin yeni bir ekonomik rahatlığa ulaşmasına yönelik başlatılan yeniden yapılanma çalışmaları beklenen olumlu sonuçları doğuramamıştır. “Perestroyka” programının amacına ulaşamamasının da etkileriyle SSCB`nin dağılıp aşaması hızlanmış, çöküş birliğe dahil olan ülkelere bağımsızlıklarını kazanma fırsatı sunmuştur (Yalçın, 2012: 1).

1989 senesinde ömrünü tamamlayan SSCB`nin yeni bir ekonomik düzene; kapitalizm düzenine geçişi bir az zaman almıştır. Kabuk değişimi içerisinde olan Sovyetler Birliği`nin 1991 senesinde resmi olarak tarihten silinmesiyle beraber uluslararası arena hareketli bir sürece girmektedir. 1947 senesinde Soğuk Savaş`ın başlamasıyla beraber tezahür eden uluslararası kutuplaşma, Batı-Doğu gerilimi SSCB`nin ömrünü doldurmasıyla beraber son bulmakta ve bu sürecin sonrasındaki gelişmeler dünya siyasal hayatına yeni bir istikamet belirlemektedir. Batı-Doğu kutuplaşmasının son bulması dünyada daha rahat bir düzenin

oluşacağı umutlarını ortaya çıkarmış olsa bile SSCB`den sonraki aşamada yeni dünya düzeninin de türlü sorunlarla baş ettiği görülmektedir. Dönemin iki süper gücünden biri olarak kabul edilen SSCB`nin siyasal hayattan silinmesinin ardından ABD`nin rakipsiz bir konuma düştüğü bir dönemde uluslararası arenanın yeni düzene ayak uydurması bir az zaman almasının yanı sıra beraberinde bölgesel savaşlar ve terör gibi huzursuzluk yaratan olaylar getirmektedir. Dünya genelinde iç savaş furyasının başladığı bu dönemde terörün beraberinde getirdiği göç, mülteci krizleri gibi hadiselerden iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçişin sancılı bir süreçle devam ettiği görülmektedir. Rusya`nın kılavuzluğu ile uzun seneler boyunca dünyanın siyasal kader belirleyicilerinden biri olan “Doğu Bloku”nun sürpriz bir şekilde siyasal hayattan kayboluşunun ardından Soğuk Savaş dönemini geride bırakan dünya, siyasi yaşamın yeni safhaya taşınması ile beraber “Körfez bunalımı”nın baş kaldırdığı bir döneme girmektedir. ABD`nin tekelinde varlık bulacak olan ”Yeni Dünya Düzeni”nin ortaya çıkmasıyla beraber siyasal literatürün “küreselleşme”, “globalleşme” gibi yeni olgular kazandığı karşımıza çıkmaktadır. ABD`nin tek kutuplu dünya lideri görünümü kazandığı bu aşamada yeni güç odakları arayışlarının somut bir hal aldığı müşahede edilmekte ve bölgeselleşme eğilimleri meydana gelmektedir (Coşkunaydın, 2015: 9).

Yapıcı (2009: 1), ABD`nin Körfez savaşının tezahür ettiği bir dönemde sergilediği tutumlarla beraber gerektiğinde “yeni dünya düzeni”ni silah gücüyle de olsa koruyacağı sinyallerini verdiğini belirtmektedir. “Yeni dünya düzeni” dünya adına yeni bir umut kapısı olsa dahi beklenen siyasi istikrarın sağlanışında yetersiz kalmaktadır. Bölgesel çatışmaların had safhaya ulaştığı bu geçiş aşamasında uluslararası terörün artış gösterdiği görülmektedir. SSCB`nin siyasal hayattan çekilişi ve Soğuk Savaş`ın bitişi ile beraber dünyadaki tek kutup olarak karşımıza çıkan Batı sistemine karşı uluslararası terörizm tehditlerinin 11 Eylül olayı ile beraber doruk noktasına ulaştığı gözlemlenmektedir (Yapıcı, 2009: 2).

“Sovyet Bloku” olarak nitelendirilen ülkelerde çöküşün ve komünist ideolojinin ortadan kalkmasının verdiği boşlukların ardından sınır anlaşmazlıklarının boy gösterdiği, iktisadi istikrarsızlığın eşlik ettiği bir kaos havası oluşmuştur. Böylesine bir sancılı süreçten geçilmesine rağmen, SSCB`nin çöküşü ittifakta bulunan ülkeler adına demokrasi umudu olmuştur. Sadece SSCB`nin dağılmasıyla sınırlı kalmayan bu dönemde uluslararası arenaya birçok bağımsız devletin katıldığı gözlemlenmektedir. SSCB`nin çöküşüyle beraber içerisinde Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetleri`nin de bulunduğu 15 ülke bağımsızlığına kavuşmakta, Yugoslavya`nın dağılmasıyla beraber Sırbistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ, Slovenya, Hırvatistan ve Kosova gibi devletler dünya arenasına katılmaktadır (Coşkunaydın, 2015: 7).

2.1.1. SSCB`nin Yıkılış Sürecinin Ardından Türk Cumhuriyetleri

SSCB`nin tarih sayfalarından silinmesinin ardından meydana gelen gelişmelerle birlikte, bağımsızlık kazanan ülkeler SSCB dönemindeki ekonomik ideolojilerini de değiştirmek durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Bağımsızlığını ilan etmiş ülkelerin yaşam standartlarında ciddi düşüşlerin gözlemlendiği, köklü bir değişimin tezahür ettiği bu süreçte piyasa ekonomisi istikametinde çalışmaların ivme kazandığı görülmektedir (Akyıldız, 2008: 168).

Yetmiş yıl süregelen Sovyetler İttifakı üyeliklerinin bağımsızlıkla sonuçlandığı 1990`lı yıllar Türk Cumhuriyetleri için de zor bir dönemin başladığı bir geçiş olarak karşımıza çıkmaktadır. “Tek kutuplu dünya düzeni” anlayışının ortaya çıkması beraberinde dünya genelinde her geçen gün yaygınlaşan “neoliberal yeniden yapılandırma” olgusunun uygulanışını bu bölgeler için de zorunlu kılmaktadır. Bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan`dan oluşan beş Türk Cumhuriyeti yetmiş yıllık bir esaretin ardından yeni dünyanın genç devletleri olarak dönemin siyasi yaşamına ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Uzun seneler boyunca SSCB`nin sosyalizm ideolojisini kanıksayan bu cumhuriyetler için yeni kapitalist düzene geçiş ve uyum süreci sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Bu geçiş evresinde Cumhuriyetlerin milli geçmişlerine dönüş sinyalleri vererek bu istikamette çalışmalarını hızlandırdığı görülmektedir. SSCB`den ayrılışları ile birlikte siyasal arenaya giriş yapan Türk Cumhuriyetleri`nin ulus ötesi sermayenin ortaya çıkardığı gereksinimler ve milli ruhun geri kazanılması düşüncesi doğrultusunda bu dönem “ruble”den, yeni oluşturdukları milli para birimlerine geçiş yapması ekonomi boyutunda yapılan çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kiril alfabesinden latin alfabesine geçiş hazırlıklarının başladığı bu dönemde, yetmiş yıllık bir sömürge hayatının ardından bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri`nin SSCB`nin yıprattığı devlet yapısını onarma ve güçlü devlet yapılanmasını en kısa sürede uygulama eğiliminde buldukları müşahede edilmektedir (Akyıldız, 2008: 169).

1990`lı yıllarda yeni bir düzene geçiş hazırlığında olan Türk Cumhuriyetleri`nin çağdaş yaşama adaptesi doğrultusunda bir az zamana ihtiyaç duydukları görülmektedir. Uzun seneler SSCB`nin ağır sansür ve baskı uygulamaları ile karşı karşıya kalan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan`ın basın organları, cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından modern dünyaya alışma ve milli ruhu yeniden kazanma bağlamında genç devletlerin en mühim araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli mücadelenin bağımsızlıkla sonuçlandığı ve yetmiş yıllık bir baskının son bulduğu bir dönemin ardından genç devletlerin ulusla bilgi aktarımı ve dönemin kamuoyunu oluşturması istikametinde bu

cumhuriyetlerdeki basınların mühim bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir. SSCB dönemi ve sonrasındaki Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan`ın basınlarının tarihsel gelişim sürecini ve SSCB`nin çöküşünün ardından nasıl bir yayın politikası içerisinde olduğunu incelemek bu dönemde basına ne tür bir misyon yüklendiğini belirlemek açısından mühim önem arz etmektedir.

2.2. SSCB`nin Öncesi ve Sonrasında Azerbaycan Basını

2.2.1. Azerbaycan`da İlk Basın Örneklerinin Ortaya Çıkışı

Azerbaycan`ın basını zorlu bir yaşam mücadelesi vermesiyle beraber, uzun bir zaman dilimini kapsamıyla da tarihe geçmiştir. Yıllarca süregelen, zamanın iktidarıyla, sömürgeci güçleriyle mücadele etmek zorunda kalan Azerbaycan`ın basın tarihi de aynı zorlukları yaşamış, bu mücadele dolayısıyla bazı gelişim evrelerini gerektiğinden daha geç geçmek mecburiyetiyle karşılaşmıştır. Tarihine göz gezdirdiğimizde, Azerbaycan`ın basın tarihini beş dönem şeklinde sınıflandırabiliriz ;

- 1- Azerbaycan`ın ilk basın organı olarak karşımıza çıkan “Ekinci” gazetesine kadar uzanan hazırlık dönemi.
- 2- Azerbaycan Milli Basın ve Gazetecilik Sistemi`nin oluşumu (1875-1917).
- 3- Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi ve basın (1918-1920).
- 4- SSCB dönemi ve Azerbaycan basını (1920-1991).
- 5- Azerbaycan`ın bağımsızlık kazanmasından sonraki basın (1991`den günümüzedek).

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dönemin Azerbaycan`ının iktisadi ve sosyal gelişiminin milli basının oluşturulması gibi bir gereksinimi de beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Uzun süre Zakafkasiya`nın medeniyet beşiği olarak Tiflis`in lanse edilmesi basın ve edebiyatı da etkilemeden geçmemiş, Bakü`de ilk rus gazetesinin yayına başlamasına kadar Azerbaycan halkı iktisadi ve sosyal hayatına dair yenilikler ve gelişmelerden Tiflis`de yayımlanan rus gazeteleri aracılığı ile haberdar olmaktadır. 1820 senesinden itibaren “Tiflisskiye vedomosti”, “Zakavkazski vestnik”, “Kavkaz”, “Novoye obrozeniye” ve başka gazetelerde Azerbaycan halkının günlük yaşamına dair yazılar önemli bir yer tutmaktadır. “Tiflisskiye vedomosti” gazetesi o dönem Kafkasiya`da rusca yayımlanan ilk gazete olarak tanımlanmaktadır (Zeynalov, 1973: 6). Yayın süresi boyunca farklı dillerde yayımlanması ile ilgi odağı haline gelen “Tiflisskiye vedomosti”; 1829 senesinde Gürcüce, 1830 senesinde Farsca, 1832 senesinde ise Azerbaycan Türkçesinde yayımlanarak dönemin ilk gazetesi olması gerçeği ile beraber tüm milletlere hitap eden bir gazete profili üzerine yoğunlaşması ile de dikkat çekmektedir (Şahverdiyev, 2006: 5).

Azerbaycan`da “Milli Basın”ın temellerini atma arzusunun ortaya çıktığı bir dönemde bu arzu içerisinde olan dönemin büyük düşünürü, aydını Hasan bey Zerdabi, hükümetten zor da olsa böyle bir gazetenin yayını için izin almayı başarmıştır. Böylesine zorlu bir mücadelenin devamında 22 Temmuz 1875 yılında Bakü`de “Ekinci” gazetesinin ilk sayısı gün yüzüne çıkmıştır. 29 Eylül 1877 senesine kadar iki yılı aşkın bir süre yayın hayatına devam eden “Ekinci” gazetesi, bu süre zarfında yayımladığı 56 sayı ile önemli bir okur kitlesi edinmekedir. Aşırılı (2009: 26), gazetenin 1877 yılında “Biz hasta olduğumuz için yılın son sayıları düzenli yayımlanamayacak ve onların ne zaman yayımlanacağı belli değil” şeklinde garip bir ilanı okurlarına duyurduğunu belirtmektedir. Ayda iki kere, 300-400 tirajla yayımlanarak o dönem için büyük bir yankı uyandırmayı ve toplumda gazete okuma alışkanlığını oluşturmayı başaran, Azerbaycan`ın ilk milli basın organı olan ”Ekinci” gazetesinin yayımlandığı ilk gün – 22 Temmuz tarihi Azerbaycan Cumhuriyeti`nde “Basın Günü” olarak kutlanmaktadır. O dönemin aydınları olarak karşımıza çıkan Necef bey Vezirov, Asker Ağa Gorani, Seyit Ezim Şirvanin, Mirze Feteli Ahundov gibi önemli isimlerin makale ve önemli yazıları ile “Ekinci”ye yüz tuttuğu görülmektedir. 1877-1878 yıllarında itibaren Rus-Türk savaşının filizlendiği bir dönemde, arka cephede “türk-tatar” dilinde yayımlanan bir gazetenin mevcutluğundan rahatsız olan Rus hükümetinin talimatıyla 29 Eylül 1877 tarihinde “Ekinci”nin yayın hayatına son verilmiştir (Aşırılı, 2009: 26).

Azerbaycan`ın ilk milli basın organı olarak karşımıza çıkan “Ekinci” gazetesinin kapatılmasının ardından yine milli ilkeleri yayınında özdeşleştirmiş ve Azerbaycan dilinde yayın yapacak bir gazetenin varlığına ihtiyaç duyulmakta, bu ihtiyaç doğrultusunda birtakım girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlerin en etkilisi 1879 senesinde karşımıza çıkmaktadır. Aradan geçen iki senenin ardından 1879 senesinde Said Ünsizade, “Ziya” isimli bir gazetesinin yayımlanması adına rus gubernatöründen izin almayı başarmıştır. Said`in yanı sıra diğer iki kardeşi Cemal ve Kemal Ünsizade de Azerbaycan milli basın tarihinin oluşumu evresinde önemli fedakarlıklar yaparak tarihte “Ünsizade kardeşleri” olarak anılmaya başlamışlardır. Ünsizade kardeşlerinin ister dini zümreye mensupluğu, isterse de ruslara zıt bir tutum içerisinde olmaması gazetenin yayın izninin almasını kolaylaştırmıştır. Rus gubernatörü hem Kafkasya`da böyle bir gazetenin olması gereksinimini, hem de “Ziya”nın dönemin memurlarının masaüstü gazetesi olacağını göz önünde bulundurarak gazetenin yayın iznine zorluk çıkarmamıştır. “Ziya”nın ilk sayfasında, gazetenin amaçlarını ülkenin iç ve dış haberlerini ulusa geçmek, milletin gelişimine katkılarda bulunmak şeklinde sıralayan Ünsizade kardeşleri, Azerbaycan`ın ilk basın örneklerinin ortaya çıktığı bu dönemde milli basın olgusunu pekiştirmeyi başarmaktadır (Şahverdiyev, 2006: 19-21). Gazetenin mevcut

iktidardan kolay yayın izni alması ve dindar bir kesimi temsil etmesinden dolayı siyasi konularda tarafsız ve apolitik çizgiye yakın bir politika izleyen Ünsizade kardeşleri dönemin aydınları tarafından ağır eleştirilere maruz kalmaktadır. Aşırılı (2009: 28), Atatürk'ün silah arkadaşı olan Yusuf Akçuralı'nın "Türkçülüğün tarihi" isimli kitabında da değinildiğine vurgu yaptığı "Ziya" gazetesinin, o dönem sanıldığı kadar kolay koşullar altında yayımlanmadığını, Ünsizade kardeşlerinin bürokratik zorluklarla baş ederek gazetenin varlığını koruma mücadelesinde yoğun uğraşlar verdiğini belirtmektedir.

"Ekinci" gazetesi kısa bir süre zarfında faaliyet göstermesine rağmen Azerbaycan'da özgür basın oluşturulması istikametinde önemli roller üstlenerek önyayak olmuş, kendinden sonra oluşturulacak milli basın organları adına bir gelenek, altyapı oluşturmuştur. "Ekinci"nin milli basın örneklerinden rahatsızlık duyan rus hükümeti tarafından kapatılmasının ardından "Ziya", "Keşköl" gibi faaliyete başlayan gazetelerin milli basın geleneğini devam ettirdiği görülmektedir. "Keşköl" gazetesi yayın siyasetinde "Ziya" ve "Ekinci" gazetelerinin karışımı tarzında bir tutum sergilese de, "Ekinci" gazetesinden ciddi bir şekilde esinlendiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Azerbaycan'ın basın tarihi araştırmacıları "Keşköl" gazetesinin dönemin aydınlarının şuurunda "Azerbaycan milleti" olgusunun belirginleşmesi üzerine mühim bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu gazetenin yazıları ve yayın politikası vasıtasıyla dönemin aydınlarında "din" ve "millet" kavramlarının farklı olgular olduğu kanaatini ortaya çıkardığı belirtilmektedir. "Keşköl" gazetesinin yayın hayatı boyunca sayfalarında Azerbaycan milletinin gelişimine katkılarda bulunan ve diğer milletlerle dostane ilişkilerin pekiştirilmesi yolunda olumlu bir görüş oluşturan yazılara yer verdiği görülmektedir (Şahverdiyev, 2006: 22).

"Keşköl" ve "Ziya" gazetelerinin yayın hayatına son verilmesinin ardından 1903 senesinde yeni girişimlerden birinin sahibi olarak karşımıza çıkan Muhammed ağa Şahtatinski'nin "Şerqi-Rus" ismini verdiği gazete yayımlanmaya başlamıştır. "Şerqi Rus" 20. yüzyılın ilk Azerbaycan gazetesi olarak tarihteki yerini almaktadır (Rüstemova, 1993: 21).

Gazete girişimlerinin yanı sıra o dönem dergilerin yayın izni için de yoğun bir uğraş içerisinde bulunduğu görülmektedir. Bu uğraşların bir sonucu olarak karşımıza çıkan "Molla Nasreddin" dergisi o dönem için önemli yeniliklerle okurlarının karşısına çıkmakta ve Azerbaycan basın tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına vesile olmaktadır. Derginin editörlüğünü yürüten, dönemin önemli aydınlarından biri olan Mirze Celil'in en büyük arzusu Azerbaycan milletinin gelişim sağlayarak çağdaş dünya seviyesinde bir millet olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. "Molla Nasreddin" dergisi de bu amaçları ilke edinerek yayın hayatına başlamıştır. 7 Nisan 1906 senesinde ilk sayısı ile okurlarının karşısına çıkan "Molla

Nasreddin” Azerbaycan milletinin çektiği çileyi, uğradığı haksızlıkları ve bu doğrultuda verdiği mücadeleyi ele almaya başlamıştır. İlk başta 1000 tirajla yayımlanan dergi ilgiyle karşılanması ve geniş yankılar uyandırması üzerine ikinci sayısında tiraj sayısını 2000’e çıkarmıştır. Mirze Celil Rus hükümetinin sansüründen geçemeyen fotoğrafların, yazıların yerini boş bırakmakta veya sansürlenmiş sayfaya “Bizden kaynaklanmayan sorunlardan dolayı bu sayfa boş kaldı” notunu düşmektedir. “Molla Nasreddin”in işin içine mizahı katarak eleştirel bir yayın politikası izlemesi 8 Haziran 1907 tarihinde Tiflis generalinin dergiyi kapatmasıyla sonuçlanmıştır. Halkın tepkisini çeken bu gelişmenin devamında Bakü’den, Şeki’den, Zakafkasya’nın farklı şehirlerinden Tiflis’e derginin yeniden yayına başlaması talebinde bulunan mektuplar gelmeye başlamıştır. Yoğun talepler ve itirazlar üzerine kısa bir aranın ardından 25 Temmuz’da dergi 23. sayısıyla yayın hayatına kaldığı yerden devam etmiştir. 1908-1909 yıllarında birkaç kez dergiyi yeniden kapatma girişimlerinin tekrarlandığı görülmektedir. Her geçen sene daha da şiddetli bir hal alan bu baskı ve girişimler üzerine Mirze Celil, 1920 senesinde ailesiyle beraber Güney Azerbaycan’a taşınmıştır. 1921 senesinden itibaren “Molla Nasreddin”in Tebriz’de yayımlanmasını sağlayan Mirze Celil, 8 sayının yayını burada yapmıştır. Sovyet hükümeti’nin ısrarlı girişimleriyle derginin yayını Bakü’ye alınmış ve 1931 yılına kadar dergi yayın hayatına burada devam etmiştir. Azerbaycan basın tarihinde önemli izler bırakan “Molla Nasreddin” dergisinin Tiflis’te 370, Tebriz’de 8, SSCB’nin kuruluşunun ardından ise Bakü’de 398 sayısı yayımlanmıştır. “Molla Nasreddin”in satirik bir dille eleştirel yayınlar yapmasının etkileriyle beraber Kafkasya’da, Orta Asya’da, Volga kıyılarında, İran’da, Dağıstan’da buna benzer mizah dergileri yayımlanmaya başlamıştır (Şahverdiyev, 2006: 29-30).

“Ekinci”, “Keşkül”, “Ziya”, “Şerqi-Rus” ve “Molla Nasreddin” gibi Azerbaycan basın tarihinin ilk örneklerini oluşturan gazetelerin yanı sıra “İrşad”, “Hayat” ve “Füyuzat” gibi gazeteler de dönemin önemli basın organları arasında yer almaktadır. Özellikle “Füyuzat” dergisinin editörü Ali bey Hüseyinzade’nin türkçü bir düşünceye sahip olması, “türkleşmek, islamlaşmak, avrupalaşmak” mottosunu içselleştirdiği “Türk kanlı, müslüman inançlı, Avrupa görünümlü fedai” ilkesi ve bu düşünceyi gazetenin felsefesine dönüştürmesi toplum bazında olumlu yankılar uyandırmış, “Füyuzat”ı dönemin okur kitlesinin ilgi gösterdiği bir basın organı haline getirmiştir (Veliyev, 2000: 10).

20. yüzyılın başından itibaren her geçen sene daha da şiddetli bir şekilde beliren Azerbaycan’ın İstiklal Savaşı basının da türlü zorluklara rağmen bu mücadeleye ciddi bir katkı sağlamasıyla beraber etkilerini göstermeye başlamıştır. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC)’nin bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber milli basını

da zorlu ve sıkıntılı bir süreç beklemektedir. Cumhuriyetin bağımsızlığını koruya bildiği 1918-1920 yılları aralığında milli gazeteler Rus hükümeti'nin sansür ve çeşitli baskılarına rağmen milli olguların perçinlenmesi istikametinde üzerine düşen vazifeleri yerine getirmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan “Müsavat”, “Açık söz”, “Hümme” ve “Azerbaycan” gibi milli gazeteler genç bir devlet olan AHC'nin uluslararası temsili ve ülkeçi gelişmelerin aktarımında ciddi katkılarda bulunmaktadır. O dönem AHC kurucularının büyük çoğunluğunun siyasi görevlerinin yanı sıra bu basın organlarında yazarlık yapmaları da toplumsal açıdan dönemin gazetelerinin faaliyetini değerli kılmaktadır. AHC'nin desteğini arkasına alan dönemin basın organlarının bolşevik medyası ve dış unsurlara karşı güçlü bir duruş sergilediği görülmektedir (Dünyaminkızı, 2005: 32-35).

1920 senesi Azerbaycan basını adına kırılma noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli bilincin pekiştiği ve AHC'nin genç bir cumhuriyet gibi gelişim kaydettiği bu dönemde 28 Nisan 1920 tarihinde Bakü'deki yerli Bolşevikler rus ordusunun da desteğiyle darbe yapmıştır. Bu darbenin ardından 23 ay gibi kısa bir süre zarfında varlık gösterebilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ruslar tarafından devrilerek Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. Yerli komünistlerin iktidara geçişinin devamında AHC dönemi boyunca ülke ve ülke yönetiminde beliren “milliyetçi yapı” yerini Rusya'ya yakın bir siyasi çizgiye bırakmaktadır. Bu gelişmelerin sonrasında SSCB yapısının oluşturulması ile beraber Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti de Birliğe katılmakta, ülkenin merkez yönetimden bağımlı bir duruma düşmesiyle beraber ülkede faaliyetde olan milli basın organları da özgürlüğünü kaybetmekte ve yetmiş yıllık bir SSCB esareti başlamaktadır (Hüseynov, 2005: 59-60).

2.2.2. SSCB'nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Azerbaycan Basını

SSCB'nin yetmiş yıllık bir süre zarfında dünyanın süper güç devletlerinden biri olmasının yanı sıra ittifaka dahil olan ülkelerde sıkı bir denetim başlatması, basını türlü sansür ve baskı politikaları ile sindirmesi Azerbaycan basınında da derin yaralar bırakmıştır. SSCB'nin çöküş evresine girdiği bir dönemde Azerbaycan basınına da halka benzer bir şekilde bağımsızlık mücadelesi vermeye başladığı görülmektedir.

SSCB'nin parçalanma yaşadığı bir süreçte Azerbaycan'da 1980'li yılların sonuna doğru Dağlık Karabağ krizi baş kaldırmaya başlamıştır. Ülkenin bağımsızlık mücadelesi verdiği bu dönemde milli basın daha oluşmamakta ve gelişmeler Moskova merkezli bir haber akışından ulusa duyurulmaktadır. Haber akışının SSCB kontrolünde gerçekleştiği bu dönemde Karabağ krizine dair gelişmeler taraflı bir şekilde sunulmakta ve halkın sınırdaki

gelişmelerden haberdar olamadığı bir ortam oluşturulmaktadır. Karabağ`la alakalı verilen haberlerde siyasi boyutlardan uzak kalma ve daha çok bölgenin etnik, yerleşim, nüfusu ile bağlı verilen genel enformasyonlar, krizin siyasi taraflarını halktan gizleme ve muğlak bir haber ortamının meydana gelmesine neden olmaktadır. Basının Karabağ`daki krizi ve gündene kötüleştirmekte olan durumu gazeteciler tarafından halka ulaştırması bağlamında zorluklar yaşadığı en sıkıntılı dönem ise SSCB`nin çöküş evresinde olduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık yetmiş yıllık baskıcı rejimin oluşturduğu rejim yandaşı ve apolitik çizgiden muzdarip olan Azerbaycan gazetecilerinin, savaş gazeteciliği hususunda bu uzunsürelili eğitimsizliğin ortaya çıkardığı yetersizlikler nedeniyle Karabağ olaylarını halka sunmada sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Bu deneyimsizliklerin de etkileriyle basın mensupları gazeteci kimliklerinden daha çok vatandaş kimliklerini haberlere daha çok yansıtmaktadır. SSCB`nin dayanaklarının her geçen gün zayıfladığı ve basın üzerindeki baskısını eskisi kadar gösteremediği bu süreç; Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşta iki ülke gazetecilerinin de haber savaşına çıktığı bir mücadeleyi de beraberinde getirmektedir. İki ülke gazetecilerinin de kalemlerini silah gibi kullanması gerilimin ortadan kalkmasını ve barış sağlanmasını daha ileri bir tarihe ertelemiştir. Bir yandan Karabağ kaygılarının, bir yandan da bağımsızlık mücadelesinin tezahür ettiği bir dönemde Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) gibi milliyetçi bir cephenin meydana gelmesi ve “özgürlük mücadelesi”nin had safhaya ulaşması gibi gelişmeler milli basın organlarının oluşması zarureti de doğurmaktadır (Baghizade, 2018: 44).

Gorbaçov`un SSCB`de başlattığı reform çalışmalarının ardından basın üzerindeki baskının da azalmaya başladığı gözlemlenmektedir. Birliğin yıkılış aşaması ile beraber postsovyet ülkelerin basınlarındaki komünist yayın politikaları da güç kaybına uğramakta, liberal yayın çizgilerinin ilk belirtileri ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan`da dönemin siyasal yaşamındaki gelişmelerle oluşan ve her geçen gün ivme kazanan “özgürlük mücadelesi” basına da yansımaktadır. Dağlık Karabağ krizinin boy gösterdiği 1988 senesinden itibaren halk siyasal gelişmelerden rahatsız olmaya başlamakta ve bu krizin meydana geldiği bir dönemde Moskova`ya bağlılık göstererek arzu edilen siyasi müdahalelerde yetersiz kalan ülke yönetimini ağır eleştirilere maruz bırakmaktadır. Böylesine gergin bir süreçte ülkede milliyetçi kesimin ve üniversite gençlerinin kılavuzluk ettiği toplumsal yapılanmaların ortaya çıktığı ve bağımsızlık mücadelesinin fitilinin ateşlendiği görülmektedir. İlk başlarda ülke yönetimini siyasi yetersizliklerinden dolayı yoğun bir eleştiriye maruz bırakan bu örgütlerin sıradaki hedefi Moskova`daki yönetim merkezine karşı özgürlük mücadelesi başlatmak ve bağımsız bir Azerbaycan için yoğun bir direniş göstermektir. Örgütlerin önderliğinde çığ gibi

büyüyen eylemlerin yanı sıra örgüt üyelerinin bu mücadeleyi basına da taşıdığı görülmektedir. SSCB'nin yaşadığı sancılı süreci fırsata dönüştüren örgüt üyeleri ilk başlarda yasa dışı yollarla kendilerinin bülten ve gazetelerinin neşrine başlamış, SSCB'nin çöküşünün sonrasında ise bu gazete ve bültenleri resmi kayıtlardan geçirmiştir (Genberli, 2001: 199).

Bu süre zarfında yayın hayatına başlayan ve bağımsızlık mücadelesinin önemli bir parçası haline gelen basın organları olarak “AHC'nin bülteni”, “Meydan” ve “Azatlık” gazeteleri, “Azerbaycan” ve “Tribün” dergileri karşımıza çıkmaktadır. AHC'ye bağlı olan “Azatlık” gazetesi ilk başlarda partinin basın organı olarak faaliyete başlamıştır. Günümüze kadar varlığını koruyan “Azatlık” gazetesi şimdilerde bağımsız bir gazete olarak yayımlanmakta ve AHC ile yakınlığını hala devam ettirmektedir (Hüseynov, 2005: 62).

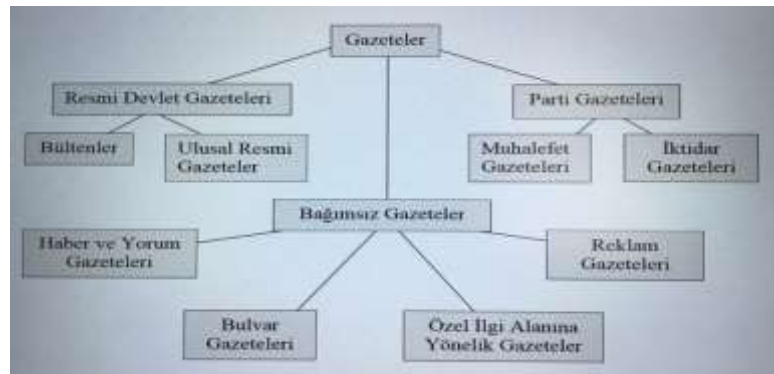
SSCB'nin çöküşüyle beraber bağımsızlık mücadelesinin karşılığını alan Azerbaycan'da milli mücadeleye öncülük eden Azerbaycan Halk Cephesi Partisi (AHCP) genç devletin iktidarına geçmiştir. Milli mücadele döneminde AHCP'ye desteğini esirgemeyen basın organları, ülke bağımsızlığının kazanılması ve iktidarda olan AHCP'nin liberal bir politika izlemesi üzerine rahat bir nefes almıştır. SSCB esaretinden yeni düzene geçiş aşamasında basının iktidarla uyumlu ilişkiler içerisinde olmasının yanı sıra zaman zaman yeni iktidarın beğenmediği uygulamalarını eleştirdiği, geçiş evresinin dezavantajlarını yaşamaya başladığı görülmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin SSCB'nin çöküşü ile beraber bağımsızlığını kazanması ve uzun süre boyunca devam eden milli mücadelenin olumlu gelişmelerle sonuçlanmasının ve Ebulfez Elçibey iktidarının ülke geneline yaydığı ılımlı hava uzun süre devam etmemiştir. Ermenistan'la gerilimin tırmandığı ve Dağlık Karabağ savaşının her geçen gün şiddetlendiği bir dönemde Elçibey yönetimine karşı askeri ayaklanmaların başladığı gözlemlenmektedir. Suret Hüseynov¹³ önderliğindeki bir grup askerin tanklarıyla beraber Gence'den Bakü'ye doğru yola çıkması ülkeyi yeni bir sancılı sürecin eşiğine getirmiştir. Azerbaycan'da iç savaşın çıkmaması için iktidarı bırakarak doğduğu köye dönen Elçibey'den boşalan iktidar koltuğuna uzun seneler SSCB KGB'sinin önemli isimlerinden biri olan Haydar Aliyev getirilmiştir. İktidarın Elçibey-Aliyev arasında el değiştirdiği ve siyasal karmaşaların, askeri ayaklanmaların boy gösterdiği bu zamanda yeni düzene ayak uydurmaya çalışan basının

¹³ Karabağ Savaşı'nın önemli komutanlarından biri olarak nitelendirilen Suret Hüseynov, Ermenistan'la savaşın devam ettiği 1992-1993 senelerinde Gence'deki bir alayda komutanlık yapmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Elçibey'e karşı Hüseynov önderliğinde bir askeri hareketlenmenin başlaması ve tankların Gence'den başkent Bakü'ye doğru yol alması Elçibey'in iktidarı bırakıp memleketine gitmesine neden olmuştur. İktidara geçen Haydar Aliyev askeri hareketlenmenin karşısını almak amacıyla Gence'de Hüseynov ile bir görüşme gerçekleştirmiş, bu görüşmenin ardından Hüseynov'u Başbakan ilan etmiştir. Başbakanlık dönemi kısa süren Hüseynov, 1995 senesinde görevden alınmış, vatana ihanet suçlamalarıyla yargılanarak tutuklanmıştır. Müebbet cezasının ardından Hüseynov'un “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Kahraman” ismi elinden alınmış, İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanı olduğu 2005 yılında affedilerek serbest bırakılmıştır (Zeynalı, 2004, Hural Gazetesi).

faaliyeti de dikkat çekmektedir. İktidar değişiminin ardından resmi gazeteleri dışında ülke basınının muhalefet saflarına geçtiği görülmektedir. SSCB'nin ardından liberal bir çizgi yakalayan ülke basını Sovyetler'de önemli görevler yapan ve bu birlikle özdeşleşen bir isim olan Aliyev iktidarına ılımlı yaklaşmamıştır. Böylelikle, AHC önderliğinde yetmiş yıllık SSCB esaretine karşı bir bağımsızlık mücadelesi olarak başlayan bu mücadele, Elçibey'den Aliyev'e geçen iktidar değişiminin ardından Aliyev iktidarına karşı bir erk mücadelesine evrilmekte ve basını da bu siyasi dönemin merkez noktası haline getirmektedir (Genberli, 2001. 207-208).

1993 senesinden itibaren baş kaldıran askeri ayaklanmaların ardından Elçibey'den boşalan koltuğa geçen Haydar Aliyev iktidarına tepkili olan basın, önceki hükümetle bulunan uyumlu ilişkilerini kaybetmekte ve “geçiş süreci” diye nitelendirilen bu süreçte ana muhalefetin en etkili araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal gelişmelerin devamında yapısal değişikliğe uğrayan basın bu siyasi sürecin farklı kanatlarında konumlanmaya başlamaktadır. Bu süreçte oluşan yeni medya tablosunda, devletin basın organları olarak lanse edilen resmi gazeteler ve iktidar yanlısı bir tutum içerisinde olan gazetelerin yanı sıra muhalefet ve hiçbir siyasi partinin etkisi altında olmayan “bağımsız gazeteler” yer almaktadır. Genberli (2003: 26), geçiş süreci yaşayan Azerbaycan basınında gazeteleri finanse eden siyasi parti ve şahısların dönemin basınının sahiplik yapısını etkileyen bir unsur olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 2.1 İktidarın Elçibey'den Aliyev'e geçişinin ardından Azerbaycan basının tablosu (Hüseynov, 2005: 65).

Antonio Gramsci'nin “hegemonya”¹⁴ kavramı doğrultusunda Azerbaycan basınının dönemin yönetimi ile bulunan ilişkilerini ele alan Genberli (2003: 26-27), basının farklı saflarda konumlandığı, ana muhalefet ve Aliyev iktidarının kılavuzluğunda varlık bulan siyasi

¹⁴ Gramsci, Hegemonyanın bir oydaşma kavramı olacağı şeklinde bir teori geliştirerek, siyasal coğrafyaların dayatma ve sindirme politikalarına müsait olmasından yola çıkarak, sivil toplumların erkle etkileşimi sürecinde bir uzlaşmacılık içerisinde olması gerektiği savını ileri sürmektedir (Dural, 2012: 312).

mücadelenin boy göstdediği bu dönemde; basının rızanın imalatı bağlamında etkili bir vasıta olarak değerdendirildiğini, siyasilerin basın mensuplarını da bu hegemonik rıza sağlama mücadelesine dahil ettiğini belirtmektedir. Azerbaycan`da partilerin yapısal ve siyasal anlamda kutuplaştığı bu süreçte, basın da bu kutuplaşmanın ve siyasal egemenlik çatışmasının bir parçası haline gelmektedir.

Genberli (2001: 211) Azerbaycan siyasetinde alternatifleştirme çalışmalarının ivme kazandığı bu süreçte basının Sovyetler döneminde beliren “partici zihniyet”i hala terk edebilmediğini belirtmekte, 2000 senesine kadar Azerbaycan basın organlarının önemli çoğunluğunun iktidar ve muhalefet partilerinin basın sözcülüğüne soyunarak SSCB zamanında “Komünist” gazetesi mensuplarının dönemin siyasal partiler yanlısı politikasına benzer bir faaliyet içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

Bir geçiş aşamasında olan Azerbaycan basını o dönem liberal basın gereksinimlerinin dışına çıkmakta ve patron gazeteci ilişkilerine önem vererek medyanın sahiplik yapısını yayın politikalarına da yansıtmaktadır. Çağdaş piyasa koşullarına ayak uydurmaya çalışan Azerbaycan basını ilk başlarda bu yeni düzenin getirdiği zorluklarla karşılaşmakta, ekonomik zorlukların devamında parti ve devlet taraflarından sağlanan finansal destekler dolayısıyla gazetelerin yayın politikalarında da bir siyasal hizipleşme belirlemektedir. İktidar mücadelesinin bir parçası haline getirilen Azerbaycan basını, ekonomik kaygıların da tetiklemeleri ile kendisini bir anda gayesi “bağımsızlık mücadele”sinden “iktidar mücadelesi”ne evrilmiş bir kurum olarak bulmaktadır (Genberli, 2003: 25).

Azerbaycan Cumhuriyeti`nin 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan ederek yeni bir düzene geçmesi ve Dağlık Karabağ savaşı nedeniyle her geçen gün Ermenistan sınırında gerilimin tırmanması nedeniyle ülkede enformasyon ihtiyacının giderilmesi adına basın organlarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Siyasal gelişmelerinin bir birini takip ettiği ve iktidarın el değıştirdiği bu dönemde basındaki hizipleşmenin yanı sıra yeni yeni ortaya çıkan “bağımsız gazeteler” de dikkat çekmektedir. Ana muhalefet ve iktidardan bağımlı olmayan bu gazeteler ilk zamanlardan itibaren ilgi odağı haline gelmeyi başarmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan “525. Gazete”, “Ayna”, “Gün seher”, “Ekspress”, “Şerg” gibi yeni gazeteler kendilerini “bağımsız gazete” şeklinde nitelendirmekte ve bu bağımsızlığı tarafsız bir yayın politikası izlemekle göstermektedir. Gazetecilik tarafsızlığını korudukları gözleyen ve güdümlü faaliyetden uzak bir politika içerisinde olan bu gazeteler dönemin okur kitlesi tarafından büyük merakla karşılanmıştır. Siyasal parti ve şahısların çıkar ve erk mücadelesinden uzak bir faaliyet gösteren bu gazetelerin o dönem böylesine bir ilgi nin merkezi haline gelmesi gazetelerin yürüttüğü tarafsız yayın politikasıyla bağdaştırılmaktadır. Ülkenin siyasal

sorunlarla baş ettiği bir dönemde meydana gelen bu gazeteler; apolitik kitlenin yanı sıra muhalefet ve iktidar okurları tarafından da ilgiyle karşılanmakta, yayın politikasında gazeteciliğin etik, tarafsızlık, garezsizlik gibi ilkelerini özümseyerek büyük bir kitleye ulaşmaktadır. SSCB`den yeni medya düzenine geçiş sürecini yaşayan basın organları o dönem gazetenin dizayn ve kullandıkları renklerle de siyasi mesajlar verebilmektedir. Bağımsızlık mücadelesinin ardından iktidara geçen ve daha sonra iktidarı bırakarak iç savaşı önleyen ve muhalefet konumuna düşen AHCP`ye sempati duyan gazetelerden biri olarak karşımıza çıkan ve dönemin bağımsız gazetelerinden biri olarak gösterilen “Gün seher” gazetesi muhalefet partiye olan sempatisini onlarla alakalı haberlerde turuncu rengine ağırlık vererek göstermektedir. Muhalefetle ilintili haberlerde sayfasına taşıdığı haber ve fotoğraflarda turuncu rengini sık sık kullanan gazete bunu yayın politikasının bir parçası haline getirmekte ve siyasi gelişmelere olan tutumlarını bu şekilde göstermektedir (Memmedli, 2007: 29-30).

2.2.3. Azerbaycan Cumhuriyeti`nin Bağımsızlığını Kazanmasının Ardından Basın Kanunları

SSCB`nin dağılışının ardından bağımsızlık mücadelesini kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti`nde Anayasa`nın oluşturulması için çalışmalara başlanmış, Dağlık Karabağ savaşı ve askeri ayaklanmalarla baş edildiği bu dönemde dört yıllık bir gecikmeyle Anayasa hazırlanmıştır. Azerbaycan`ın SSCB`den ayrılışının ve bağımsızlığını ilan etmesinin ardından 12 Kasım 1995 tarihinde kabul edilen ve günümüze kadar yürürlüğünü koruyan Azerbaycan Anayasası`nda 158 madde yer almaktadır (Çiçekli, 2015: 19).

Azerbaycan Cumhuriyeti`nin ilk Anayasası`nda uzun seneler boyu rejim baskısı altında güdümlü faaliyete itilen basın üzerindeki baskıyı kaldıracak maddeler bulunmaktadır. Anayasa`da yer alan en önemli maddelerden biri “ifade ve fikir özgürlüğü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasa`nın 47. maddesinde “Her kesin fikir ve ifade özgürlüğü vardır” diye belirtilmektedir. Anayasa`nın Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına sunduğu ifade özgürlüğünün genellikle kitle iletişim araçları vasıtasıyla hayata geçirildiği gerçeği göz önünde bulundurularak, Basının faaliyetini özgürleştiren kararlar da hazırlanma aşamasına gelmiştir. Kısa bir süre sonra Millet Meclisi`nin Basın Kanunu`nu oluşturması da bu gereksinimler doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Anayasa`nın 50. maddesinin birinci fıkrasında “Her kesin istediği enformasyonu yasal yollarla arama, elde etme, hazırlama ve yayımlama özgürlüğünün bulunduğu”, ikinci fıkrasında ise “Kitle iletişim araçlarına teminat verildiği, basın ve kitle iletişim araçları üzerinde devlet sansürünün yasaklandığı” ifade edilmektedir (Memmedli, 2007: 32).

Haydar Aliyev'in basının özgürlüğü bağlamında çalışmalar yapması ile birlikte Azerbaycan basını yeni bir döneme geçiş yapmaktadır. Anayasa'da sansürün yasaklanmasını belirten maddeye ek olarak, 6 Ağustos 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in imzaladığı özel kararnameyle Azerbaycan'da basın üzerindeki sansür resmen kaldırılmıştır. Yetmiş seneyi aşkın bir süre zarfında sansürün medyada bir sarmal haline dönüşmesi söz, fikir özgürlüğünün kaybolması ve güdümlü faaliyetle sonuçlanmıştır. Basın üzerinden sansürün kaldırılması, SSCB döneminden kalmış izleri silmesiyle başlayan bu sürecin devamında 2000 senesinde "Medya hakkında Azerbaycan Kanunu" ve diğer normatif düzenlemeler yürürlüğe girmektedir. Bu kanunlarla beraber, basının yasal düzenlemeler tabanındaki zaafiyetler ortadan kaldırılmakta ve bu girişimle birlikte medyanın yasal tabanı bağlamında da bir konsept belirlenmektedir. 2000 tarihli Kanun ile beraber ihlaller, haber çalma, yalan, iftira tipli haberlerin yayımlanması takdirinde yasal yaptırımların uygulanacağı bir düzen oluşturulmaktadır. 2000 senesinde yürürlüğe giren bu kanunun bazı maddeleri gazeteciler ve demokratik kuruluşlar tarafından eleştiriye maruz kalmış; Bu eleştiriler göz önünde bulundurularak Kanun'a eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır "Medya Hakkında Azerbaycan Kanunu"nun yürürlüğe girdiği dönemde demokrat kesimler tarafından eleştirilmesine neden olan maddelerden biri; kitle iletişim araçlarının resmi kayıtlardan geçirilmesi zorunlu bir hukuki süreç olarak gösterilmektedir. 2002 senesinde Kanuna yapılan ekleme ve değişikliklerde bu zorunluluk ortadan kaldırılmıştır. Bu zorunlu hukuki süreç ilk başlarda her tip gazetenin yayın yapabilmesini zorlaştıran bir neden olarak karşımıza çıkmıştır. Kanun'a olan değişikliklerin ardından her tip ve formatlı gazetelerin neşrine başlaması daha da kolaylaşmaktadır. Basın Kanunları'na her geçen gün yenisinin eklenmesiyle karşımıza çıkan bu süre zarfında: "Medya Hakkında", "Yayınevi İşleri Hakkında", "Telif Hakları ve Alakalı Hukuklar Hakkında", "Bilgi Özgürlüğü Hakkında", "Reklam Hakkında" gibi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunları, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde İfade, Fikir ve Bilgi Özgürlüğünün Temin Edilmesi Alanına İlave Tedbirler Hakkında", "Kitle İletişim Araçlarına Devlet Bakımının Arttırılması Hakkında" gibi Cumhurbaşkanı Aliyev'in özel kararnameleri; bir taraftan basının yasal tabanının gelişimini sürdürmekte, diğer taraftan da bu alanda sahiplik yapısına oluşturulan imkanlarla medyanın çeşitliliğini geliştirmektedir (Memmedli, 2007: 33-34).

"Yeni Nesil Gazeteciler Birliği"ne (1999: 13-16) göre, 1998 senesinde basın üzerinden sansür uygulamasının resmen kaldırılması sansürden önceki ve sonraki dönemde ciddi bir değişiklik oluşturmamıştır. Sansürün resmen uygulandığı senelerde gazetelerin neşir edilebilmesi için yetkili mercilerden gerekli imzaları alması istenilmekte, sansürün resmi

uygulanışının kaldırılmasının ardından ise devlet bu zorunluluğu daha “uygar” koşullar altında şart koşmaya başlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının faaliyeti doğrultusunda oluşturulan yeni yasal dzenlemeler bir taraftan da basına para cezalarının verilebilmesini mümkün kılmakta, şiddet uygulamalarına maruz kalan basın bu uygulamaların cezasını bulmaması dolayısıyla ciddi bir baskı altına girmektedir.

Genberli (2003: 122), tüm zamanlarda sansür ve sindirme politikalarından şikayetçi olan Azerbaycan muhalefet basınının, sansür uygulamasının resmi olarak kaldırılmasının ardından bazı durumlarda suskunluk sarmalı içerisine düştüğünü belirtmektedir. Gazetecilerin “otosansür” diye simgelediği bu “i sansür” döneminde; siyasi parti liderleri, siyasi temsilciler ve devlet erkanları ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan gazeteciler bazı durumlarda kişisel ilişkilerinin verdiği bir çekinme ile gerçeği syleyememekte, adeta kendi kendilerine sansür uygulamaktadır.

Bu süreçte basının özdenetim mekanizması üzerinden kendini denetlemesi maksadıyla ülkenin önde gelen gazetecileri tarafından kurulan Basın Konsey’i bu dönem basında ortaya çıkan gelişmeler arasında dikkat çekmektedir. Faaliyete başlayan Basın Konsey’i ilk başta faaliyetlerini özetleyen bir bildiri yayımlamış; “basının sahiplik yapısında iktisadi ve siyasi grupların egemenliğine ve basının tekelleşmesine müsaade etmemeye çalışacaklarını” belirterek dikkatekici bir yaklaşım sergilemiştir. Konsey’in başkanlığını yürüten Eflatun Amaşov, basının bağımsız bir şekilde faaliyetini devam ettirebilmesi için ekonomik özgürlüğünün önemine dikkat çekmektedir. Ülkenin ekonomik koşullarının basına da yansıdağını dile getiren Amaşov, basının bu hassas süreçten en az hasarla ayrılması gerektiğini ifade etmektedir (Hüseynov, 2005: 70).

2000’li yıllardan itibaren tüm dünya genelinde beliren ve ülkelerin kanayan yarası haline dönüşen ekonomik kriz ge bir devlet olarak varlığını sürdüren Azerbaycan Cumhuriyeti’nde de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ekonomik sıkıntılardan etkilenen Azerbaycan basını da bu dönem boyunca ciddi bir finansal kriz içerisinde olmuştur. 2003 senesinde babası Haydar Aliyev’in vefatının ardından ülkenin Cumhurbaşkanlığı’na seçilen İlham Aliyev’in 31 Temmuz 2008 tarihinde imzaladığı özel kararname doğrultusunda Azerbaycan Cumhuriyeti’nde “Kitle İletişim Araçlarına Devlet Yardımı Konsepti” yürürlüğe girmiştir. Bu karar, ekonomik sorunlarla mücadele eden basın organları adına bir dönüş noktası olmuş, “bağımsız gazeteler” olarak bilinen birkaç gazete, finansal kriz nedeniyle devlet desteğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu devlet desteği ile beraber kapanma tehlikesinin eşiğinden dönen basın, dönemin gereksinimleri doğrultusunda artık yayın

hayatlarını internet safhasına taşımaya başlamış ve basın yeni medya düzenine geçit yapmıştır.

2.3. SSCB`nin Öncesi ve Sonrasında Kazakistan Basını

2.3.1. Kazakistan`da İlk Basın Organlarının Ortaya Çıkışı

Kazakistan`da da ilk basın organlarının meydana gelişi ilginç bir tarihsel benzerlik göstererek Azerbaycan`da “Ekinci” gazetesinin ortaya çıkması ile aynı döneme - XIX. yüzyılın son çeyreğine denk gelmektedir. Orta Asya arazisinde Rus Çarlığı için elverişli bir konumda yerleşen Kazakistan`da, egemenliğini devamlı hale getirebilmek ve gelecekteki sömürge planlarını hayata geçirebilmek adına rusların basına ciddi ihtiyaç duyduğu ve ilk Kazak basını örneğinin de bu gereksinim dolayısıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Ruslar “esarete baş kaldıran ve mücadeleciler kimlikli” diye nitelendirdikleri Kazak toplumunu sindirebilmek amacıyla burada ilk basın organlarının yayınına başlamaktadır. Kazakistan`ın ilk basın organı olarak tarihe geçen “Türkistanskiye Vedomosti” (“Türkistan haberleri”) gazetesi Rusca yayımlanmakta ve Çarlık tarafından yönetilmektedir. Gazetenin Kazakça ekinin de yayımlanması talebinden sonra “Türkistanskiye Vedomosti”ye ek olarak “Türkistan Vilayetinin Gazetesi” ve Kazakça yayımlanan “Torgay” ve “Dala Vilayetinin Gazetesi” gibi ilk milli basın organları, Kazakistan basınının tarihsel gelişim sürecinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Zhylysbayev, 2004: 19).

O dönem Kazak toplumunun bilgi sağlanımı ve kendini geliştirmesi adına ciddi ihtiyaç duyduğu bir gereksinim olarak karşımıza çıkan ilk basın örnekleri, bu gelişim sürecini hızlandıran temel unsurların başında gelmektedir. Kazak topraklarında beliren rus askerlerinin yönetim kurma girişimlerini sürdürdükleri bu süreçte, ilk basın organlarının var olmasıyla beraber, Kazak halkı “Milli Basın Oluşumu” evresini tamamlamakta ve uzun yıllar devam edecek SSCB döneminden habersiz bir şekilde gelişimini sürdürmektedir (Bimakanova, 2010: 18).

İlk milli basın örneklerinin ortaya çıkışının, Kazakların milli gelişim sürecini hızlandırmasının yanı sıra bölgeyi ele geçiren Çarlık Rusya`nın bu bölgelerde siyasi istikrar yakalaması ve ilkelerinin bu toplum tarafınca kanıksanması doğrultusunda da önemli rol oynadığı görülmektedir. 1870 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”nin Kazakça yayına başlaması rusların bölgede etkinliğini artırma ve halkın daha kolay anladığı bir dille yeni politikaları onlara empoze etme niyetlerinin daha kolay yolla gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Gazete Çarlık Rusya`nın kurallarını

topluma geçme, Kazak halkını dininden, dilinden uzaklaştırma politikalarını üstlenmektedir (Kussainova, 2016: 30).

Çarlık Rusya'nın ilk başlarda ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nin yayın politikasını belirlerken, hükümetin yasal düzenlemelerinin halka aktarımı bağlamında gazeteye belli sorumluluklar yüklemektedir. ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nde yazarlık görevi verilen dönemin Kazak aydınlarının faaliyeti, gazetenin yayın politikasında da belli farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Kazak toplumu tarafından sevilen ve dönemin saygın aydınları olarak nitelendirilen Abay Kunanbayev ve şamil Ualihanov gibi yazarların gazetenin ekibine katılmasıyla birlikte, ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nin yayın politikası Rus Hükümeti'nin belirlediği çizgilerden çıkmaya başlamıştır. Kazakların toplumsal sorunlarını, milli gelenekleri sayfalarına taşıyan gazete, Kazak yazarların milli duygularla kaleme aldığı yazılarla birlikte gazetenin sayfalarında belirmeye başlayan ‘‘milli hava’’ nedeniyle Rus Hükümeti'nin tepkisini çekmiştir. Dönemin gazetecilerinden ve basın araştırmacılarından biri olarak karşımıza çıkan Nikolai Petroviç Ostroumov, ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nin Kazaklar için mühim bir gazete olmasının yanı sıra, Orta Asya'daki Türk uygarlıkları için de eşit derecede bir değere sahip olduğunu, Türklerin sesi ve destekçisi, aydınlanma yollarındaki en başat vasıtalarından biri olarak tarihe geçtiğini belirtmektedir (Allabergen vd., 2010: 11). Dolayısıyla ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’ Kazakların Rus Hükümeti ile köprü vazifesini yerine yetirmesine ek olarak, buradaki Türk toplumları için ışık olmuş, Orta Asya topraklarındaki sosyal sıkıntılara sayfalarında yer veren ve ilk Kazak basın organı olarak tarihe geçmiştir.

‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nin toplumsal haber ağırlıklı bir faaliyet çizgisi yakalaması ve milli gelenekleri sayfalarına yansıtarak başta Kazak toplumu olmak üzere Türk topluluklarının rağbetini kazanması, arlık Rusya'nın Orta Asya'da kurguladığı düzeni tehlikeye sokmakta ve merkezin dikkatinden kaçmamaktadır. Okurlarının aydınlanması ve toplumsal gelişimi yolunda önemli işlere imza atan ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi (1870-1882)’’ on iki yıllık bir faaliyetin ardından gazetenin yayın politikasından rahatsızlık duyan Rus hükümeti tarafından kapatılmıştır. ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nin kapatılmasının ardından Kazak basınında oluşan boşluğun doldurulması altı sene sonrasına tesadüf etmektedir. 1888 yılından itibaren faaliyete başlayan ‘‘Dala Vilayetinin Gazetesi’’, ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’nin yayın politikasını devam ettirerek okurlarının karşısına çıkmıştır. Kazak aydınlarını ekibinde bulunduran gazete; sosyal sorunsallar bağlamında Türk toplumlarının savunuculuğu üstlenmiş, sayfalarına taşıdığı toplumsal değeri ağır basan haberlerle ‘‘Türkistan Vilayetinin Gazetesi’’ni aratan bir politika içerisinde olmuştur. Her

iki gazetenin de faaliyetleri boyunca bilgilendirme görevinin yanı sıra “eğitici” bir rolle de karşımıza çıktığı görülmektedir. Kazak dilinin yozlaşma ve ikincilleştirme tehlikesiyle burun buruna kaldığı, Rus nüfusuyla beraber Rus dilinin de bölgede sayısal bir üstünlük sağladığı bir dönemde “Dala Vilayetinin Gazetesi”nin bu tehlikelere vurgu yaptığı ve Türk toplumunu yerleşikliğe ve milli birliğe davet eden bir tutum sergilediği karşımıza çıkmaktadır (Allabergen vd., 2010: 15).

“Dala Vilayetinin Gazetesi” diğer gazetelere benzer bir şekilde dönemin resmi haberleri ve resmi nitelikte olmayan haberleri sayfalarına farklı bölümler altında taşımıştır. Resmi nitelik taşımayan haberlerin sunulduğu sayfalarda Kazak toplumunun örflerini, geleneklerini ihtiva eden, dönemin Kazak aydınlarının kaleme aldığı yazıları ve eğitici, bilgilendirici habrleri ile okurlarının karşısına çıkan gazete, Kazaklar tarafından büyük ilgiyle karşılanmış, milli basın örneklerinin sergilediği “milliyetçi” çizgiyi aynı şekilde devam ettirmiştir. Kazakistan`da basının oluşum evresini yaşadığı bu aşamada, halkın gelişimi bağlamında önemli etkileri olan bu iki gazetenin faaliyet süreci boyunca yayın politikasına sadık kalması, dönemin Kazak ve Türk topluluklarının gelişiminde belirleyici bir etmen olmasına neden olmaktadır¹⁵. “Dala Vilayetinin Gazetesi”nin toplumdaki algı ve düşüncelerde milli birlik vurgusu yapması, dönemin milliyetçi aydınlarının da gazeteye yüz tutmasına neden olmuştur. Gazetenin milli basının oluşumunu perçinlemenin yanı sıra milli aidiyet duygularını da ön plana çıkarması uzun süreli bir yayın hayatının önüne geçmiş, on dört yıllık (1888-1902) bir mücadelenin devamında gazetenin faaliyetini durdurmasıyla sonuçlanmıştır. Faaliyete başladıkları ilk dönemlerde, toplumu etkisi altına alarak Rus Hükümeti`nin bölgedeki egemenliğini pekiştirme rolünü biçtiği bu iki gazete; siyasi baskılar ve sansür zorluklarına rağmen ulusal kimliklerini koruyabilmiş, sonraki siyasi dönemeçlerde halkın destekçisi olarak karşımıza çıkan birçok milli basın örneklerinin meydana gelmesinin önünü açmıştır (Kussainova, 2016: 32-33).

2.3.2. Devrimci Kazak Basını Dönemi

20. yüzyıla geçişten itibaren Orta Asya ve Kafkasya`da Rus Hükümeti`nin ihlak tehditlerinin had safhaya ulaştığı ve bu bölgelerde egemenliğini pekiştirme eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Çarlık Rusya`sı için elverişli iki bölge olarak nitelendirilen bu bölgelerin ihlakı ve itaati yerli halkın mücadeleleri dolayısıyla uzun bir zaman almıştır. Türk topluluklarının tepki gösterdiği ve milli bir mücadele içerisinde olduğu bu süreçte, basın bu

¹⁵ https://malimetter.kz/kazak-baspasozinin-tarixy-kurstyk-zhumys/?fbclid=IwAR2fv7SuWh_xHtotYxBigUrzMPsEOLEFgtu92oobyeXi5FTWsGECVHPYw0 (erişim tarihi: 25.03.2019).

dönemin en etkin vasıtalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk milli basın organlarının yayın hayatını sonlandırmasının ardından yeni bir siyasi dönemin eşiğine gelen Kazak basını, 20. yüzyıldan itibaren de ulusal kaygılar eşliğinde gelişimini sürdürmektedir. Ruslar'a karşı siyasi ve milli mücadelenin başladığı bu süreçte Orta Asya genelinde bir siyasi hareketlenme tezahür etmektedir. Bu siyasi hareketlenmeler ve milli mücadelenin baş kaldırdığı bir zamanda, yeni basın organlarının oluşturulması da dönemin gereksinimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bimakanova, 2010: 24).

Çarlık Rusya'sının iç sorunlarla mücadele ettiği bir dönemde devrim yapılmasının ardından dönemin basın organlarının oluşum süreci de hızlanmaktadır. Rus Hükümeti'nde 1905 yılından itibaren başlayan çatlaklar 1907 senesinde bir devrimle sonuçlanmıştır. Devrim hareketliliğinin ortaya çıktığı ve gerçekleştiği bu iki yıl zarfında Kazak Basını da yeni bir kuşağın meydana gelmesine tanıklık etmiştir. Rusya'daki devrimin beraberinde yeni bir basın akımını getirdiğini ve Kazak basını için tarihi dönüş noktalarından biri olduğunu belirten Aytenova (2007: 35), bu süre zarfında Kazak topraklarında yeni bir basın kuşağının ortaya çıkmasıyla beraber bir sıra gazete ve dergilerin yayına başladığını, Kazak basınının gelişimini sürdürdüğünü ifade etmektedir. Rus Hükümeti'nin zor günler yaşadığı bu süreçte, "Aygap" isimli bir derginin yanı sıra, "Serke", "Dala", "Kazak", "Kazakistan" isimlerinin verildiği gazeteler de ortaya çıkmakta, birçok Kazakca yayımlanan gazete ve derginin meydana gelişyle beraber oluşumunun ikinci evresine giren Kazak basını adına "Devrimci Kazak Basını" evresi başlamaktadır (Aytenova, 2007: 42).

"Türkistan Vilayetinin Gazetesi" ve "Dala Vilayetinin Gazetesi" yayınlarını Çarlık Rusya'nın resmi organları olarak değerlendiren Kussainova (2016: 33), 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan "Kazak" ve "Serke" gazetelerini Kazak toplumunun ilk "özgür ve ulusal" basın örnekleri şeklinde nitelendirmektedir.

Bu dönem ortaya çıkan gazetelerden biri olan ve 1907 senesinde ilk sayısını okurlarına sunan "Serke" iki sayılık bir yayın hayatı yaşamıştır. Rus hükümeti'nin Petersburg'ta yayın hayatını sürdüren "Ulfat" gazetesinin Kazak toplumunun Rusya'daki gelişmelerden haberdar olması için Kazakca eki olarak yayını planladığı "Serke" gazetesi, Çar'ın beklentilerini karşılayamamış, siyasal gelişmelere kendi yorumlarını da katarak ulusa geçtiği dolayısıyla ilk sayısından itibaren Rus Çarı'nın tepkisini çekmiş ve ikinci sayısının devamında hükümet tarafından kapatılmıştır. Kazak toplumunun adını kendine isim olarak alan ve bu dönemde meydana gelen gazetelerden biri olarak karşımıza çıkan "Kazak" gazetesi, 1907 yılından itibaren yayın hayatına başlamıştır. İlk sayısından itibaren "Serke" gazetesinin yayın politikası ile benzerlik teşkil eden bir tutum içerisinde olan gazetenin, "devrimci eğilim" izlenimi

oluşturduğu ve Çarlık rejiminden demokrasi düzenine geçişi desteklediği gerekçeleriyle ilk sayısının ardından faaliyetine son verilmiştir (Zhylysbayev, 2004: 43-44).

(Allabergen vd., 2010: 22), bu dönem ortaya çıkan gazetelerden biri olan “Dala” gazetesi ile ilişkili kaynaklarda birkaç not haricinde bir bilgi bulunmadığını, gazetenin 1907 yılında yayına başlayarak diğer gazetelere göre daha uzun bir yayın yılı yaşadığını ve 1911 senesinde kapatıldığını belirtmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın meydana geldiği ve Rus İhtilali'nin yeni bir evreye girdiği bir zamanda Kazak basını da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Rus Hükümeti'nin gazabına uğrayan ve uzun bir yayın hayatına sahip olamayan Kazak milli gazetelerinin kapatılması bölgede yeni basın organları ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Kazakistan'ın bu dönemine baktığımızda bolşeviklerin güdümlü yayınlarının olmadığı görülmektedir. Buna rağmen, bölgede faaliyet gösteren yerel gazeteler bolşevikler tarafından propaganda maksadıyla kullanılmaktadır. Bölgede beliren özgürlükçü düşüncelerin ve devrimci havanın bu dönem Demokrat Kazak basınının gelişimini etkilediği görülmektedir (Aytenova, 2007: 45).

Karmaşık bir siyasi düzenin devam ettiği ve devrimci hareketlenmelerin iyiden iyiye kendini hissettirdiği 1911 yılında “Kazakistan” gazetesi faaliyete başlamıştır. Kazakların ilk milli basın organlarından farklı olarak “Kazakistan” gazetesi merkezden bağımsız bir şekilde yayın hayatına başlamıştır. Sayfalarında sık sık yer verdiği demokratik ve özgürlükçü söylemlerle okurlarının karşısına çıkan “Kazakistan” gazetesi, faaliyeti boyunca iki farklı şehirde yayımlanmıştır. Bu gazete Kazakların basın geçmişinde ilk ifade özgürlüğüne sahip bir yayın şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İlk iki sayısının ardından sansür uygulamasının olmadığı halde, sayfalarında yer verdiği yazılardan dolayı yazarların gözaltına alınması, gazete merkezinin Astrahan şehrinden Oral şehrine taşınmasına sebebiyet vermiştir (Allabergen vd., 2010: 26). “Kazakistan” gazetesinin Oral şehrine taşındıktan sonraki faaliyetine değinen Zhylysbayev (2004: 50), gazetenin bu taşınmanın ardından yayın politikasında değişikliğe gittiğini, ilk zamanlarda belirlediği demokratik çizgilerin bir anda devrimci bir çizgiye evrildiğini belirtmektedir.

Editörlüğünü Eleusin Buyrin'in yürüttüğü ve faaliyette olduğu iki sene boyunca kimi zaman Rusca, kimi zaman Tatarca yayımlanan “Kazakistan” gazetesi, 18 sayı ile okurlarının karşısına çıkmış, 1913 yılındaki son sayısında maddi zorluklar sebebiyle okurlarına veda ettiğini duyurmuştur. Her ne kadar gazetenin faaliyetini sürdürmemesine neden olarak maddi koşullar gösterilse de, Çarlık Rusya'nın devrimci bir yayın politikası izleyen gazeteyi tehlike olarak görmesinin ardından kapattığı da öne sürülmektedir (Zhylysbayev, 2004: 51).

“Kazakistan” gazetesini Kazak basını için değerli kılan en önemli unsurlardan bir tanesi, gazetenin 80 yıl sonra Cumhuriyetin ismi olacak “Kazakistan” sözcüğünü daha o dönemlerde kendine isim olarak belirlemesi olarak gösterilmektedir. Gazetenin faaliyeti boyunca güdümlü yayımlardan kaçındığı, Kazak toplumunun savunucularından biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Milli mücadelenin bir parçası haline dönüşmeyi beceren “Kazakistan” gazetesi, bu niteliklerinden dolayı önemli bir yayın organı olarak anılmakta ve Oral şehrinde yayımlanan 16 sayısı bugün Kazakistan’ın Tarih müzesinde saklanmaktadır (Kussainova, 2016: 34).

Ülkenin ulusal bir mücadele içerisinde olduğu bu süreçte “Aygap” dergisi de basın tarihinde kendine özgü yayın politikası ile yer edinmiştir. Halka yakınlığı ile bilinen “Aygap” dergisinin kurulduğu zamanda derginin kurucuları halktan para toplayarak bu yayın organını ortaya çıkarmıştır. Toplanan paraların ardından 1911 senesinde yayına başlayan dergi, Troisk şehrinde faaliyet göstermiştir. Çıktığı ilk günden itibaren maddi zorluklarla mücadele eden dergi bazen bu zorlukların etkisiyle yayımlanamamakta, halkın sağladığı destekler ile bazen ayda bir kez, bazen küçük sayfalar şeklinde yayını sürdürmektedir. Maddi sıkıntılara rağmen 1915 senesine kadar yayın hayatına devam eden dergi, yayımlandığı ilk günden itibaren halkın desteğini arkasına almış, toplumda büyük merak uyandırmıştır. Okurların büyük ilgi göstermesi ile beraber yayın yaşamını uzatabilen dergi, ilk sayısından itibaren eleştirel bir yayın politikası izlemiştir. “Aygap”ın yazarlarının Çarlık Rusya`sını hedef alan ve burjuvaziyi eleştiren yazılarla okurlarının karşısına çıkması merkezin dikkatinden kaçmamaktadır. Derginin Kazak toplumunun sorunlarını sayfalarına taşıyarak Türk topluluklarında oydaşma belirtilerine neden olmasından huzursuzluk duyan Çarlık Rusya`sı, I. Dünya Savaşı`nın devam ettiği bu yıllarda sıkı bir denetimle dergi ve gazetelere sansür uygulamakta, bu denetimler neticesinde “Aygap” dergisi de yayın hayatını durdurmak zorunda kalmaktadır (Allabergen vd., 2010: 38-40).

Kazakların ilk milli basın örneklerinin olduğu ilk günden itibaren dönemin Kazak aydınları da bu sürece dahil olmuş ve basının gelişimine katkılarda bulunmuştur. Gazetelerde editörlük, yazarlık yapan Kazak aydınlar, toplumun gelişiminin “eğitim” düzeyi ile orantılı bir şekilde ortaya çıktığı fikrini savunmuş, dolayısıyla kaleme aldıkları yazılar ve yayını üstlendikleri gazetelerde eğitici haberleri ön planda tutmuştur. Ulusal bilincin olduğu ve Kazakların milli mücadele içerisinde olduğu bu aşamada Kazak aydınlarının sadece basınla sınırlı kalmadığı görülmektedir. Çarlık Rusya`sının devrim hareketlenmeleri ile sancılı bir dönem yaşadığı ve 1917 müdahalesi ile devrildiği bu süreçte, Kazak aydınlarında bu sefer kendi devletlerini kurma arzusu belirlemiştir. Bu arzuların ve Rusya`nın çalkantılı bir süreçten

geçmesinin de tetiklemeleri ile Mir Yakub Dulat, Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov gibi dönemin önemli aydınlarının siyasete soyunduğu görülmektedir. Kazak aydınlarının milli mücadelesini yeni bir sayfaya taşıdığı bu dönemde Kazakların milli devletinin temellerini atmak amacıyla Alaş Partisi kurulmaktadır. Parti üyelerinin katıldığı Alaş Orda hükümeti, Kırgız ve Kazakların bölgelerini koruma ve devletlerini kurma mücadelesi boyunca bolşeviklere direndiği görülmektedir. Alaş Orda Hükümetinin bolşeviklere karşı mücadelesi mağlubiyetle sonuçlanmış, aydınların milli devlet kurma girişimi böylece olumsuz neticelenmiştir. 1920 senesinde bolşeviklerin kazandığı mücadelenin ardından bölgede Kazak toprakları rusların denetimi altına geçerek özerklik statüsü kazanmış ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir (Auyessova, 2010: 5-6).

2.3.3. SSCB'nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Kazakistan Basını

Kazak topraklarının resmi olarak bolşeviklerin eline geçmesinin ardından bölgede oluşturulan Sosyalist Cumhuriyet, 1936 senesinde SSCB'ye dahil edilmiştir. 1991 yılına kadar devam eden SSCB esareti döneminde, Kazaklar da diğer Türk uygarlıkları gibi bu esaretin dezavantajlarını yaşamakta, milli kültürlerini, dinlerini, dillerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Yetmiş yıllık bir sömürgecilikten eziyet çeken Kazakistan'da basın da bu süreçte sansür ve denetim sıkıntılarıyla yüzleşmiş ve zor koşullar altında faaliyet göstermiştir.

Uzun seneler Moskova'daki merkezden yönetilen Kazakistan'da da Sovyetlerin ana partisi olarak gösterilen Komünist Partisi (KP) faaliyet göstermiştir. Hakim parti olarak gösterilen bu partinin Sosyalist Cumhuriyetler'deki temsilcileri de merkez tarafından belirlenmekte ve bu bölgelerde görevlendirilmektedir. Kısa aralarla yaklaşık otuz senelik (1959-1986) bir süre zarfında Partinin Sekreterliğini yürüten Dinmuhammed Konayev Kazakların hakkının savunulmasında da etkin bir rol üstlenmiştir. 1986 yılında emekliye ayrılan Konayev'in gidişi kadar yerine Kazakistan haricinden birinin getirilmesi ülkede öğrenci eylemlerinin fitilini ateşlemiştir. Rus vatandaşı Gennadi Kolbin'in merkez tarafından Kazakistan'daki KP'ye sekreter olarak atanması ve her geçen gün çığ gibi büyüyen üniversite eylemleri eşliğinde 1989 yılına kadar görevde kalması, Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesini yeni bir sayfaya taşıyan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Parti sekreterliğindeki bu atamanın ardından baş kaldıran üniversite eylemleri 1986 senesinden itibaren bağımsızlık mücadelesinin de başlangıç noktasını oluşturmuştur (Auyessova, 2010: 6).

1986 yılında Kazakistan'ın o dönemdeki başkenti olan Almatı şehrinde ortaya çıkan üniversite eylemleri tarihe “Celtoksan Olayları”¹⁶ şeklinde geçmektedir. Bu atanmadan rahatsızlıklarını dile getiren ve sokaklara akın eden Kazak öğrencilerin başlattığı bu mücadele merkezde büyük huzursuzluk oluşturmakta, hareketlenmenin daha geniş bir alana yayılması korkusu taşıyan merkez tarafından partinin ikinci sekreteri vazifesine yine bir Kazak – Seydulla Kubaşev atanmaktadır. 1987 yılında gerçekleşen bu atamanın ardından üniversite eylemleri eski şiddetini azaltmış, bir sene devam eden bu eylemler boyunca beş Kazak öğrenci hayatını kaybetmiştir (Kussainova, 2016: 28).

“Celtoksan Olayları”nı sayfalarına taşıyan dönemin Kazak basını, Gorbaçov'un SSCB'yi yeni bir düzene taşıma politikalarının uygulandığı bu sancılı dönemeci fırsata çevirerek bağımsızlık mücadelesinin güç aldığı dayanaklardan biri haline dönüşmektedir. Basının üniversite eylemlerini sayfalarına taşıması, bu olayların toplumsal boyutuna da etki göstererek tepkinin alanını büyütmüş, ülkede Moskova'daki merkeze karşı itirazlar baş kaldırmaya başlamıştır. 1986 senesinden itibaren ortaya çıkan bu toplumsal hareketlenme SSCB'nin sıkıntılı bir süreçten geçtiği bu dönemde karşılaştığı ilk tepkilerden biri olarak nitelendirilmektedir. Gorbaçov'un reform hareketliliğinin ters tepmesi, Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nde bağımsızlık mücadelelerinin her geçen gün şiddetlenmesi gibi nedenler dolayısıyla merkez, bazı konularda ılımlı bir yaklaşım sergilemek zorunda kalmıştır. Kazakistan'da meydana gelen bu hareketlenmeler basın ve toplumsal tepkilerin de tetiklemeleri ile birlikte Gorbaçov'u geri adım atmak zorunda bırakmıştır. 1989 yılında üç senelik bir faaliyetin ardından Kolbin Moskova'ya çağırılmış, KP Sekreterliği dönemin Kazak siyasetçilerinden biri olan Nursultan Nazarbayev'e verilmiştir. SSCB'nin çöküş aşamasında olduğu bu süreçte, Nazarbayev ülkeye başkanlık sistemini getirmiş, ülkenin ismini Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'ni bağımsız bir ülke olarak ilan etmiştir (Auyessova, 2010: 6).

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan Cumhuriyeti'nin genç bir devlet olarak yeni dünya düzenine adapte evresine girdiği görülmektedir. Cumhuriyetle beraber Kazak basını da bu süreçte bağımsızlığını kazanmakta, yıllardır süregelen baskıcı rejimin sansür ve denetimlerinden kurtularak yeni düzeneğin önemli alanlarından birine dönüşmektedir.

1991 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından ülkedeki medyanın sahiplik yapısı da belirginleşmeye başlamaktadır. Yeni ekonomik ve siyasal düzene geçişin getirdiği zorluklar nedeniyle, bağımsızlığın ilk dönemlerinde

¹⁶ “Celtoksan” Kazakça Aralık ayına verilen isimdir ve Kazakistan'da Aralık ayında baş kaldıran üniversite eylemlerini simgelemektedir (Şahanov, 2012: 625).

Kazakistan Basını'nın devletin tekelinde olduğu görülmektedir. 1991 senesinin Aralık ayında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'ın SSCB ile bağlarını koparma evresinde olduğu bir dönemde – 28 Haziran 1991 tarihinde “Basın ve Diğer Kitle İletişim Araçları” yasasının kabul edilmesi, daha sonra ortaya çıkan düzendeki medya sahiplik kargaşasını bir nebze ortadan kaldırmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından altı ay önce öngörülerek imzalanan bu yasa ile beraber tüzel şahısların yanı sıra bireysel girişimler doğrultusunda da bağımsız ve özel medya kuruluşlarının ortaya çıkması mümkün olmuştur. Kazakistan'da kabul edilen bu yasa ile birlikte, ülkenin basın organları çeşitlenmekte ve gazetelerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. 23 Temmuz 1999 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin “Medya Hakkında Kanun” tasarısını sunması ile beraber, 28 Haziran 1991 tarihli “Basın ve Diğer Kitle İletişim Araçları” yasası yerini yeni bir medya yasasına bırakmaktadır (Askarov, 2017: 513-514).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin basını bağımsızlıktan önce ve sonra şeklinde iki grup halinde sınıflandırılmaktadır. 1991 yılına kadar on devlet gazete ve dergilerinin yayımlandığı süreçte bu gazetelere, Rusca yayımlanan “Kazakstanskaya Pravda” (Kazakistan Gerçekleri) ve Kazakca yayımlanan “Sosyalistik Kazakistan” (şimdiki Egemen Kazakistan) gibi gazeteler kılavuzluk etmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak yaşamını sürdürmesinin ardından ise basın organları da her geçen gün sayısını arttırmakta ve ülkenin yeni dünya düzenine ayak uydurmaya çalıştığı bir zamanda süreci destekleyen başat vasıtalarından biri halinde karşımıza çıkmaktadır (Aytenova, 2007: 88).

SSCB döneminden başlayan “Ruslaştırma” ve “Ana Dilinden Uzaklaştırma” politikalarının meydana getirdiği zorluklar ve ülkedeki Rus nüfusunun Kazaklara sayısal üstünlük sağlaması, Ruscanın hakim bir dil olması nedeniyle Kazakistan'ın SSCB döneminden kalan etkilerden kısa vadede kurtulması mümkün olmamıştır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin SSCB'den kopuşunun devamında ve bu etkilerin kendini iyiden iyiye belli ettiği bir dönemde, ülkedeki basın tablosu da her geçen gün netleşmekte ve basın organları sayısal bir yükselişe geçmektedir. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından çoğu alanla benzer bir şekilde basında da bir canlanma müşahede edilmekte, Rusca ve Kazakca yayımlanmak üzere bir çok gazete faaliyete başlamaktadır. Bu dönem içerisinde; “Almatinskıy Vestnik” (Almatı Haberleri), “Vestnik” (Haberci), “Svobodnoe Slovo” (Özgür Söz), “Alternativa” (Alternatif), “Mnenie” (Düşünce), “Rakurs” (Açı) gibi Rusca, “Azat”, “Amanat”, “Birlesu”, “Alaş”, “Örken” gibi Kazakca yayımlanan gazetelerin ortaya çıkması ile beraber Kazak basını için hareketli bir dönem başlamaktadır. 1991 senesinde 81 yayın organı Kazakca yayımlanmaktadır (Allabergen, 2010: 278-281).

Kazak basın organlarının her geçen gün sayısal bir artışa geçtiğinden de görüldüğü üzere, genç Kazakistan Cumhuriyeti'nde "Kazaklaştırma" politikaları ivme kazanmaktadır. Basının yanı sıra Kazakça okulların, üniversitelerin de sayının arttırılması şeklinde tezahür eden devlet politikaları, ülkenin Rus nüfusuna göre azınlıkta kalan Kazak nüfusunun gelişimini ve yeni düzene adaptasyon sürecini hızlandırmaktadır. SSCB esareti döneminde yozlaştırılan Kazakca, ikincilleştirilen din ve değiştirilen milli tarih, edebiyat örnekleri bağımsızlığın ardından tekrar yazılmaya başlanmakta, SSCB eğitim sistemi de bu dönemle birlikte tarihe karışmaktadır (Kussainova, 2016: 29).

1997 yılında Almatı şehrinden Astana'ya sermaye akışının başlaması ve 1998 senesinde başkent statüsünün Almatı'dan Astana'ya verilmesi dönemin Kazak medyasının yayın coğrafyasını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bundan önceki aşamada, ülke çapında okunan tüm devlet gazeteleri Almatı şehrinde yayımlanmakta, sermaye geçişinin beraberinde gazetelerin yayın dağılımları da bu değişimle benzerlik göstermeye başlamaktadır. Devletin ana gazeteleri olarak nitelendirilen "Egemen Kazakistan" ve "Kazakistan Gerçekleri" gazeteleri bu değişim evresinde Astana'ya taşınmıştır. Bu dönemde tezahür eden önemli gelişmelerden biri ise, gelişim çağını yaşayan Kazakistan şehirlerinde de devlet gazetelerinin yayımlanmaya başlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet gazetelerinin farklı şehirlerde yayın hayatına devam ettiği bu dönemde, Şimkent'te "Ayğak", "Dördüncü Güç", "Şartarap", Taraz'da "Ak Aydın", Kızılorda'da "Samala", Karağandı'da "Biznes.Kz", Astana'da "Çelina", Semey'de "Ertis Öniri", Kostanay'da "Naşa Gazeta" ve "Ertis Didarı" gazeteleri yayımlanmaya başlamaktadır. Bu dönem boyunca Kazakistan'ın bir çok şehrinde yeni devlet gazetelerinin yayımlanmaya başlamasına rağmen, bu şehirlerde modern baskı ekipmanlarının ve maddi koşulların yetersizliği nedeniyle devlet gazeteleri ağırlıklı olarak yine Almatı ve Astana şehirlerinde yayın hayatını sürdürmüştür (Askarov, 2017: 518).

Nazarbayev rejiminin medyaya uyguladığı baskı politikaları ile Kazak medyasının kısıtlanarak denetim altında tutulduğunu belirten Asratova (2018: 76), maddi zorluklar nedeniyle medya kuruluşlarının %85'lik bir oranının özel sektörden bağımlı bir hale geldiğini ifade etmektedir. Ekonomik anlamda sorunlarla mücadele eden Kazak medyasının, bu zorluklar dolayısıyla yabancı sermayeye ılımlı yaklaştığı ve yurtdışından parasal kaynaklar edindiği görülmektedir.

SSCB'nin tarihten silinmesinin ardından ortaya çıkan genç devletler gibi Kazakistan Cumhuriyeti de yeni dünya düzenine uyum sağlamada ve serbest piyasaya geçişte türlü sorunlarla karşılaşmıştır. Ülkenin böyle sorunlarla karşılaştığı bir dönemde, yayın hayatını sürdüren basın organları da bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Kazakistan'da yerel basın

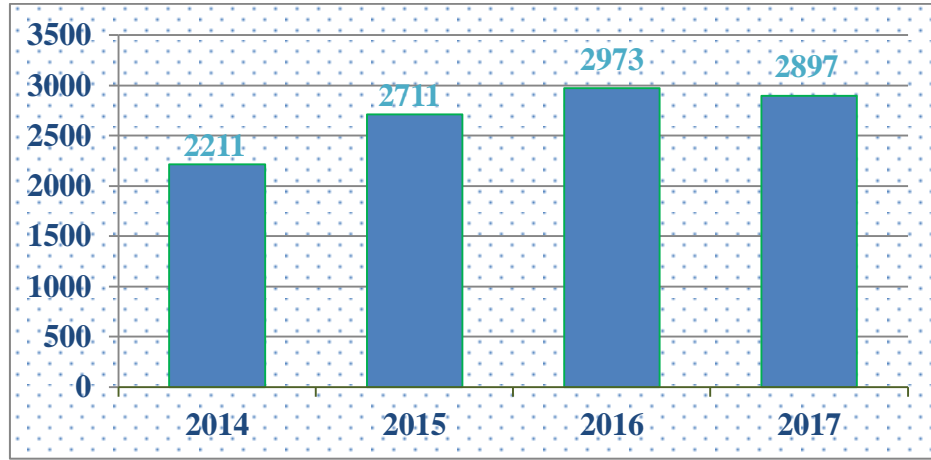
kuruluşlarının da benzer sıkıntılarla baş ettiği bir zamanda, ABD'nin Orta Asya medyasının desteklenmesi amacıyla para yardımında bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu bölgelerdeki faaliyetlerine ivme kazandırmak isteyen ABD, Orta Asya coğrafyasında ortaya çıkan bağımsız yerel basın organlarına maddi destekte bulunmaktadır. 2001 senesinden itibaren başlayan bu para destekleri ilk başlarda televizyon kanallarının gelişimini amaçlamış, sonralar yazılı basını da kapsayacak bir yardım programı oluşturulmuştur. 2000'li yılların ortalarına doğru programın neticeleri ele alındığında, Kazakistan basınında gözlemlenen bir gelişim söz konusu olmaktadır. 2001 yılının sonundan itibaren Kazakistan medyasına başlatılan bu ekonomik destek, "Internews" kılavuzluğunda yürütülmüştür (Somuncuoğlu, 2009: 326-327).

ABD'nin resmi şekilde sağladığı bu ekonomik destek boyunca Kazakistan Cumhuriyeti'nde varlık bulan medya programının getirdiği uygulamalar, maddi desteklerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda hukuki destekler gösterilmekte ve basın organlarının teknik donanımı bağlamında da çalışmalar yapılmaktadır. Faaliyet süresi boyunca Nazarbayev rejiminin baskısı altında kalan medyanın hak savunuculuğunu da üstlenen bu program; Kazakistan iktidarının basını sindirme politikalarını gözlemlemekte ve medyanın bağımsızlığı uğruna sivil kampanyalar organize etmektedir (Somuncuoğlu, 2009: 328-329).

Kazakistan'da 2000'li yıllardan itibaren dışabağımlı bir yapılanma içerisinde olan bağımsız gazetelerin her geçen gün sayısını arttırmasıyla beraber, basında bir canlanmanın müşahade edildiğini belirten ve bunun üzerine 29 Mayıs 2018 tarihinde bir araştırma yapan "Kazakistan Gerçekleri" gazetesi, gelişimini sürdüren Kazak basını üzerine bazı istatistikler yayımlamıştır¹⁷.

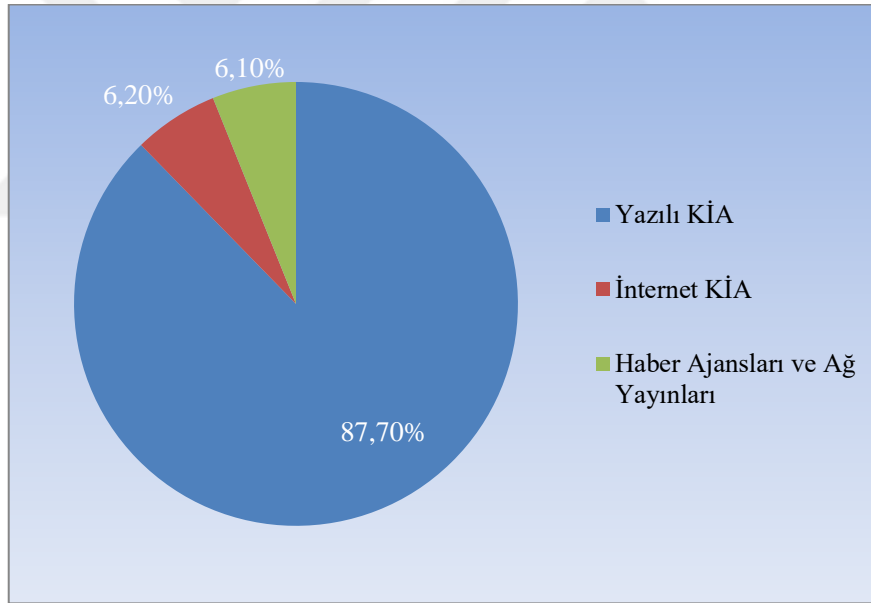
¹⁷ İvanova, 2018 <https://www.kazpravda.kz/articles/view/kazahstanskaya-zhurnalistika-iz-veka-v-vek-perehodya> (erişim tarihi: 29.03.2019).

Grafik 2.1. 2014-2017 Yılları Arasında Kazakistan Cumhuriyeti'nde Faaliyet Gösteren Kitle İletişim Araçları'nın İstatistiği

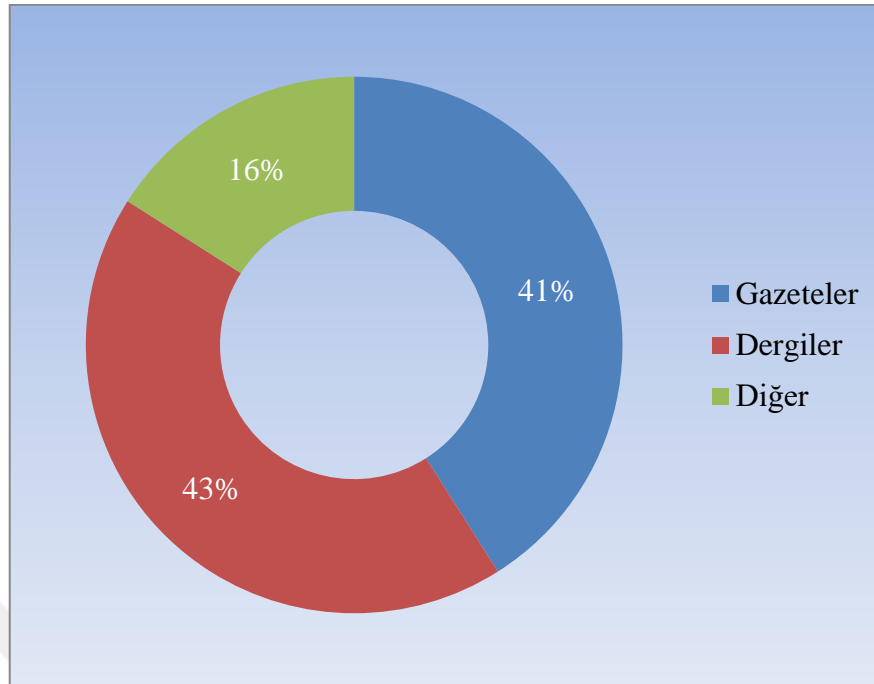
Kaynak: www.kazpravda.kz, 2019.

Grafik 2.2. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Medya'nın Yapısı (2018)

Kaynak: www.kazpravda.kz, 2019.

Grafik 2.3. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yazılı Kitle İletişim Araçları'nın İstatistiği (2018)

Kaynak: www.kazpravda.kz, 2019.

2.4. SSCB'nin Öncesi ve Sonrasında Özbekistan Basını

2.4.1. Özbekistan'da İlk Basın Örneklerinin Ortaya Çıkışı

Özbekistan'da ilk basın örneklerinin meydana gelişi Azerbaycan ve Kazakistan'da olduğu gibi 19. Yüzyılın sonlarına tesadüf etmektedir. Rusların egemenliğini iyiden iyiye hissettirdiği ve bu bölgelerde varlığını pekiştirme, ideolojilerini yayma politikalarını izlediği bir dönemde, Orta Asya topraklarında bu lüzumlar doğrultusunda basının oluşumu gereksinimi meydana gelmektedir. Böyle bir gereksinimin ortaya çıktığı bir zamanda, Orta Asya'da "Türkistan Haberleri" ve "Türkistan Vilayetinin Gazetesi" gibi gazetelerin yayına başlamasıyla birlikte basın bu bölgedeki oluşum sürecine başlamaktadır. O dönem "Türkistan toprakları" şeklinde isimlendirilen Orta Asya'da bahsi geçen her iki gazete bölgedeki Türk topluluklarının ilk basın örnekleri olarak nitelendirilmektedir. Türkistan'daki Rus Valiliği tarafından finanse edilen bu ilk basın organlarının amaçları, Rusların bölgedeki egemenliğini perçinlemek ve Türk uygarlıklarının Rus ideolojisinden etkilenmesine zemin oluşturmak şeklinde sıralanmaktadır. Rus politikalarının bölgedeki teşviğini üstlenen gazeteler yayımlandığı süre boyunca askeri bölgeye dahil olan bir matbaada yayımlanmakta ve uzun süre yayın hayatını bu şartlar altında devam ettirmektedir (Abduazizova, 2000: 26).

Her iki gazetenin faaliyete başlaması ile birlikte Özbekistan'da ilk basın örneklerinin oluşumu ve gelişiminin ivme kazandığı görülmektedir. Özellikle ilk basın örneklerinin

oluşum sürecini “Türkistan Haberleri”nin hızlandırdığı gözlemlenmektedir. Gazetenin çalışma ekibine Zakircan Furkat, İsakhan İbrat, Mahmuthuca Behbudi ve Settarhan Abdugaffarov gibi dönemin özbek aydınlarının katılması ile birlikte “Türkistan Haberleri”nde belirmeye başlayan “eğitici eğilim” müşahede edilmektedir. Türkistan topraklarında bilinçli bir ulusun inşası ve inkişafı adına “eğitici” bir yayın politikasının önemini dile getiren aydınlar, bu gereksinimden yola çıkarak yazılarında bilgilendirme amaçlı haberlerin yanı sıra, eğitici haber ve yazılara da yer vermeye başlamıştır. Genç neslin bu süreçten etkilenmesini ve gelişimini hızlandırmasını hedefleyen aydınların “aydınlanmış toplum” arzuları gazetenin faaliyet süreci boyunca ulusa geçtiği yayınlarda da kendini belli etmektedir. Sayfalarında aydınların görüşlerine, yazılarına sık sık yer veren “Türkistan Haberleri” bu bağlamda önemli bir milli görevi üstlenmekte ve ilk milli basın örneklerinden biri olmasının yanı sıra “eğitici” profili ile de tarihe geçmektedir (Dostgorayev, 2009: 148).

“Türkistan Haberleri” gazetesi ile beraber dönemin Orta Asya’daki ilk basın organlarından biri şeklinde karşımıza çıkan “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”, 1870 senesinde yayımlanmaya başlamış ve 47 yıllık bir faaliyetin ardından 1917 yılında yayın hayatını tamamlamıştır. Dönemin resmi gazetesi şeklinde karşımıza çıkan “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”, Valiliğin yayını olması ve sadece resmi haberleri yayımlaması dolayısıyla ulusun rağbetini kazanamamıştır. Sayfalarında Türkistan Valiliği’nin emirlerine, Rusların bölgedeki politikalarına yer veren gazete bir propaganda aracı olarak faaliyet göstermiş, “Türkistan Haberleri” gazetesinin yayın politikasından uzak bir tutum içerisinde olmuştur. Hamza (2016, 40-41) Orta Asya halkı tarafından ilgi görmeyen ve devlet mercileri çalışanlarına zorunlu bir şekilde satılan, hükümetin finanse ettiği “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”nin; hükümetin bölgedeki “Ruslaştırma” politikasını meşrulaştırma ve toplumsal boyutta bir yayıncılığa ulaştırma istikametinde faaliyet gösterdiğini, Türkleri kendi dilinden uzaklaştırma amacı taşıdığını ve Türk uygarlıkları arasında bir soğukluk yaratmaya çalıştığını belirtmektedir.

19. yüzyılın 90’lı yıllarında, Rusların etkinliğini her geçen gün daha çok hissettirdiği Türkistan basınında özel yenilenme süreçleri gözlemlenmektedir. O zamana kadar hükümet tarafından yayımlanan gazeteler dışında bir basın organının olmadığı bir dönemde, Taşkent’te özel girişimciler tarafından yayımlanmaya başlayan iki gazete; “Okraina” (1890-1907) ve “Russkiy Türkistan” (1898-1907) isimli gazeteler faaliyet göstermeye başlamıştır. Sahiplik yapılarının etkileriyle de bu gazete sayfalarında liberal-burjuva yönümlü bir yayın politikasının izlendiği görülmektedir. Türkistan Valiliği’nin yayımladığı resmi gazetelerin haber politikalarından farklı olarak, bu iki gazetenin sayfalarında siyasi, ekonomi ve edebi yaşamlarla ilgili haberlere yer verilmekte, her iki gazete dönemin toplumsal sorunlarını

sayfalarına taşıyarak çözüm yolları aramakta ve eleştirel bir politika izlemektedir. Faaliyeti boyunca bu politikalarından taviz vermeyen her iki gazetenin Türkistan'da büyük ilgiyle karşılandığı ve en çok okunan gazetelerin başında geldiği görülmektedir (Dostgorayev, 2009: 225).

Çarlık Rusya'sında İşçi Harekatları'nın ortaya çıkışı ve sosyal hayattaki değişikliklerin tezahür etmesi Orta Asya'daki Türk uygarlıklarının basınına da etki göstermektedir. 20. yüzyılın başından itibaren oluşum evresinden gelişim evresine geçişini yaşayan Özbek Basınında da sosyal ve demokrat yapıya sahip basın örnekleri de meydana gelmektedir. 1906 yılına kadar, tülke genelinde yerel dilde yayımlanan tek gazetenin "Türkistan Vilayetinin Gazetesi" olması ve Çarlık Rusya'sının bu döneme kadar yerel halkların ulusal bilinç inşasını ve eğitici yayınları kendine politika olarak edinen basın organlarının yayınına mümkün kadar izin vermemesi, dönemin yerel basın tablosunun oluşumuna önemli derecede tesir etmektedir. 1906 senesinden itibaren ise Özbek Basın Tarihi'nde yeni bir sayfa açılmakta ve toplumsal sorunları sayfalarına taşıyan birçok gazetenin faaliyete başladığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Abdiraşidov, 2011: 186).

2.4.2. Ceditçilik Hareketi'nden Etkilenen Özbekistan Basını

Türk Uygarlıkları adına 20. Yüzyıldan itibaren mühim önem arz eden gelişmelerin başında Ceditçilik hareketi gelmektedir. Dönemin eski geleneklerine karşı çıkan ve yenilik taraftarı bir tutum sergileyen Ceditçilik, kısa süre zarfında Türk topraklarında geniş hareket kabiliyeti bulabilmiştir. Meydana gelişinin ardından büyük ilgi ile karşılanan bu hareket, akabinde Çarlık Rusya'sı baskısı altında yaşayan Türk topluluklarında değişim taleplerinin fitilini ateşlemekte, bu süreç içerisinde Türk uygarlıklarının reform istekleri had safhaya ulaşmaktadır. Ceditizmin böylesine geniş anlamları kendinde ihtiva etmesi ve toplumsal bir hareketlenmenin dayanağı haline dönüşmesi Çarlık Rusya'sında endişeleri beraberinde getirirken, Türk toplumlarında da milli uyanışa zemin hazırlamaktadır. İsmail bey Gaspıralı önderliğinde ortaya çıkan ve zamanla siyasi bir akım şeklinde tezahür eden Ceditçilik hareketi, Batı sisteminden esinlenerek yenilikçi söylem ve eylemleri savunmakta ve hareketin bu etkilenmesinin Panslavizm karşıtı bir hal alarak Türk Cumhuriyetleri'ni aynı çatı altında birleştirme arzusu şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kasimov, 2002: 2-3).

Dönemin Orta Asya coğrafyasında Ceditçilik kavramı şeklinde ortaya çıkan ve aydınların kılavuzluğunda geniş bir yelpazede yer edinen hareket; yenilikçi ve modern dünya çağrışımları vermekle beraber, dönemin mürteci zihniyetine karşı da entelektüel bir tepki şeklinde tezahür etmektedir. Bu hareketin meydana gelişi ve yaygınlık kazanışı Türk

toplumlarını yeni bir döneme taşımaktadır. Dönemin baskıcı rejimini değiştirme veya mevcut düzenin değişimini arzulayan bir hareket şeklinde karşımıza çıkan Ceditçilik, her geçen gün bir kavram şeklinde içerik kapsamını genişletmekte ve siyasi değişim arzularını da kendinde ihtiva etmeye başlamaktadır. Siyasi talepleri de bünyesinde barındırmasıyla birlikte toplumsal ilgi bağlamında gözle görülür bir inkişaf yakalayan hareketin; hitap ettiği kitleyi en kısa zamanda bulduğu ve yönetsel zaafiyetlerden şikayetçi, kültürel donanıma sahip ve iktisadi, eğitimsel yetersizliklerin ortadan kaldırılmasını arzulayan gruplar tarafından desteklendiği müşahede edilmektedir. Ülkelerini modern değerlerle tanıştırmayı ve sistemin birçok safhasında reform çalışmalarını kendine hedef edinen Ceditçiler, Türkistan topraklarında boy gösteren Rus medeniyetinin sıkıştırdığı İslam medeniyetini tekraren toplumdaki eski değerine ulaştırmayı ve dışlanarak azınlıkta kalan yerli halkların siyasi erke sahiplenmesine zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Tüm bu yoğun taleplerin gerçekleşebilmesi için bu coğrafyada bir reform hareketliliği gereksinimi ortaya çıkmakta ve Ceditçilik hareketi bu süreçte basın, edebiyat gibi toplumu etkilemede etkin bir vasıta olarak karşımıza çıkan alanları da değişim taleplerinin içerisine dahil ederek hareketi daha geniş bir kitleye yayma çalışmalarını hızlandırmaktadır. Nitekim, bu hareket esnasında hareketin belli gruplar tarafından desteklenmesine bakmayarak, daha geniş bir yaygınlık kazanabilmesi adına basına ciddi bir ihtiyaç duyduğu gözlemlenmektedir (Hatunoğlu, 2015: 3-4).

Ceditçilik hareketinin Özbekistan`da üç aşamada varlık bulduğu görülmektedir. 1865-1906 yılları aralığında tezahür etmeye başlayan ve oluşum çağını yaşayan Ceditçilik kırk senelik bir oluşumun ardından yerini gelişim evresine bırakmaktadır. 1905-1917 yıllarında “altın çağ”ını yaşayan ve gelişme aşamasına geçen Ceditçilik, Türk Cumhuriyetleri`nin toplumsal değişiminde başat bir konuma ulaşmaktadır. On iki senelik bir kalkınma ve reform furçasının ardından hareket durağan bir aşamaya geçmekte ve 1917-1929 yıllarında “kriz” şeklinde nitelendirilen çağını yaşamaya başlamaktadır (Kasimov, 2002: 8).

19. yüzyılın son çeyreği ile beraber aktif bir rol üstlenen aydınlar, yazarlar ve şairlerin eserleri, faaliyetleri ve yeni milli basın örnekleri oluşturma girişimleri Ceditçilik hareketinin biçimlendirici aşamasını karakterize eden gelişmeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aydınların hem eserlerinde yenilikçi ilkelere vurgu yapması, hem basın organlarında aktif bir faaliyet göstermesi neticesinde hareketin “ulusal bir canlanma”, “ulusal öz bilinç olgusu” vazifelerini hayata gerçekleştirmeye çalıştığı müşahede edilmektedir. XIX yüzyılın ortalarından itibaren Türk toplumlarında bir oluşum evresi yaşayan ve kırk yıllık bir evrenin ardından gelişim göstermeye başlayan Ceditçilik, Özbekistan topraklarında da önemli hadiselerle sebebiyet vermekte, bu dönem ortaya çıkan basın tablosunun araştırılması zamanı

tarihçiler tarafından “ulusal canlanma dönemi”nde basın rolüne vurgu yapılmaktadır (Abdiraşidov, 2014: 50), (Kasimov, 2002: 16).

Türk coğrafyasında ciddi bir gelişim gösteren ve baskıcı Rus rejimi karşısında halkın desteği ile birlikte temelleri güçlenen Ceditçilik hareketi, XX yüzyılın başından itibaren Özbekistan topraklarında, basının da hareketin bir parçası haline dönüşmesi ile beraber ciddi bir ivme kazanmaktadır. Basın da bu etkileşim sürecinden etkilenmesi nedeniyle toplumsal dinamikleri etkileyen aydınlanma hareketinin oluşturduğu olumlu hava ve mücadele içerisinde Özbekistan`da yeni basın organlarının ortaya çıkışı bu döneme - Ceditçilik hareketinin altın çağına (1905-1917) tesadüf etmektedir.

Gaspıralı`nın Türk toplumlarında bir aydınlanma hareketi olarak başlattığı Ceditçilik hareketinin yaygınlaşmasında, kendisinin neşri olarak karşımıza çıkan “Tercüman” gazetesinin önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Gaspıralı`nın “Tercüman” gazetesi, 1905 senesine kadar uzanan zaman diliminde Türkistan`da yerli nüfus arasında ilgiyle karşılanan bir gazete şeklinde tarihteki yerini almaktadır. Büyük merakla okunan gazete, sayfalarında yer verdiği yazılar ve izlediği yayın politikası ile beraber “Türkçülük” olgusunun da yaygınlaşmasına neden olmakta, kendinden sonra meydana gelecek olan Özbek basınının yeni organlarını da önemli derecede etkisi altına almaktadır. Faaliyette olduğu süre boyunca “Türkçülük” ve “Aydınlanma” olgularını kendine ilke olarak edinen “Tercüman”, tarihçiler tarafından da Ceditçilik hareketinin en etkin destekçisi şeklinde vasıflandırılmaktadır. Özellikle 1905-1918 seneleri aralığında Tatarların kılavuzluğu ile Türk toplumlarında bir basın hareketliliğinin yaşandığı görülmektedir. Bu on üç sene içerisinde mühim bir gelişim kaydeden Türkistan basınında bu süreçte; otuz üçü gazete, on dokuzu dergi olmak üzere eliyi aşkın yayın organı örneklerinin faaliyete başladığı gözlemlenmektedir. Türkistan genelinde müşahede edilen bu basın hareketliliği Özbekistan`da da tezahür etmekte ve Özbek basınının gelişim evresini oluşturan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketlilik esnasında yayına başlayan gazetelerin, faaliyette olduğu dönem zarfında birçok sorunlarla baş ettiği ve Rus yönetimi tarafından uygulanan sindirme politikaları ve maddi zorluklar nedeniyle uzun süreli bir yayın hayatına sahip olamadığı görülmektedir (Somuncuoğlu, 2006: 261-262).

Özbek basınının Ceditçilik hareketinin etkisi altında gelişimini sürdürdüğü 1905-1907 yıllarında Taşkent`te ilk bağımsız basın yayınları faaliyete başlamaktadır. Milli basın örneklerinin her geçen gün daha fazla organların okurların karşısına çıkması ile inkişafını devam ettirdiği bu dönemde Özbek basınının yeni tablosu kuşkusuz ülkenin sosyal yaşamında tarihsel öneme sahip bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönem devrimci ayaklanmalarla karıştırılan Çar Rusya`sı, basın alanında çeşitli reformların uygulanmasına

zorlanmakta, konuşma özgürlüğünü sağlaması adına ciddi bir taleple karşılaşmaktadır. Böylesine bir fırsatı değerlendirmeye çalışan Özbek aydınları, yeni basın organlarının yayımlanması hususunda Çarlık yönetiminden gereken yayın izinlerini almayı başarmıştır. Çarlık Rusya'sından alınan bu izinlerin ardından Taşkent'te, sosyo-politik ve edebi içeriklerin ağırlık teşkil ettiği ilk Özbek yayınları faaliyete başlamaktadır (Dostgorayev, 2009: 155).

1905 yılında Çarlık Rusya'sındaki devrimin ardından Türkistan coğrafyasındaki değişimleri ve Ceditçilik akımını fırsata dönüştürmek isteyen Münevver Kari, dönemin bir sıra aydınları ile beraber "Hurşit" isimli bir gazetenin yayına başlaması adına yönetimden izin almaya çalışmıştır. Münevver Kari'nin Rusca bilmemesini neden olarak göstererek yönetim o dönem için gazetenin neşrine izin vermemektir. Hükümetin bu tavrı sonrasında merkez destekli bir yayının faaliyeti uygun görülüş ve "Orta Asya'nın Ömürgüzarlığı Gazetesi Terakki" isimli bir gazetenin yayımlanmasına izin verilmiştir. Kari'yi yazar olarak bu gazeteye davet eden hükümet Kari'nin daveti kabul etmemesi üzerine yayını Molla Alim Kazi kılavuzluğunda faaliyete başlatmaktadır. Hükümet destekli bir diğer gazete "Türkistan Vilayetinin Gazetesi" ile yayın politikaları bağlamında benzerlik teşkil eden bu gazete, sekiz sayının ardından ilgi görmediği gerekçesiyle kapatılmıştır (Hamza, 2016: 41).

Bu girişimlerin devamında 1906 senesinde Tatar Seyit İsmail Abidi'ye "Terakki" isimli bir gazeteyi neşredebilmesi için izin verilmiştir. Abidi önderliğindeki "Terakki" gazetesi eleştirel bir yayın politikası izleyerek halkta merak uyandırmış, Rus hükümetini hedef alan yazılar yayımlaması ve "Türkistan Vilayetinin Gazetesi"ni sert bir dille eleştirmesi gerekçeleri ile yirmi sayısının yayımlanmasının ardından kapatılmış ve gazetenin müdürü Abidi hapsedilmiştir. "Terakki" gazetesinin kısa bir süre zarfında faaliyet göstermesine rağmen toplum bazında rağbetle karşılanması Münevver Kari'yi tekrar harekete geçirmiştir. Bir sene öncesinde hükümetten yayın izni alamayan Kari, bu sefer dönemin bir diğer önemli aydınlarından biri olarak gösterilen Mahmut Behbuti ile birlikte "Hurşit" gazetesinin neşrine başlamaktadır. Ceditçilik hareketinin etkilerini sayfalarında hissettirmeye başlayan "Hurşit", ilk sayısından itibaren gazetenin bilim, siyaset, edebi ve İslami Ceditçilik haberlerini sayfalarına taşıyacağını belirtmekte, ikinci sayısında ise gazetenin başat amaçları arasında dünya müslümanlarının yakınlaşmasını, tüm Türk uygarlıkları için ortak bir yazı dilinin meydana gelmesi uğrunda hizmet göstereceklerini ifade etmektedir. "Hurşit" toplumun iktisadi kalkınması bağlamında da bu içerikli yazılara sayfalarında yer vermektedir. Eski üsul medreseleri ve dönemin eğitim sistemini eleştiren, mürtecilere karşı mücadele edeceklerini belirten "Hurşit", Rus hükümetini hedef alan ve "Türkistan Vilayetinin Gazetesi"nin editörü Ostroumov'un yayın politikasını tenkit eden yazıları ulusa duyurarak halkın desteğini

kazanmıştır. Orta Asya'daki Rus egemenliği adına "Hurşit" in yayın politikasını tehdit olarak gören Rus hükümeti, gazetenin onuncu sayısının ardından neşrini durdurmaktadır. Faaliyet gösterdiği iki ay boyunca 3000 tirajla okurlarının karşısına çıkan "Hurşit", kısa süre zarfında yayımlanmasına bakmayarak dönemin önemli basın organlarından biri şeklinde Özbek basın tarihine geçmiştir (Abdiraşidov, 2011: 47).

Özbek basınında tezahür eden canlanmanın ardından dönemin aydınlarının yeni basın organlarının neşri için Rus hükümetinden izin alma sırasına girdiği gözlemlenmektedir. Özellikle "Hurşit" gazetesinin kapatılmasının ardından her geçen gün ivme kazanan bu girişimler doğrultusunda yeni basın örnekleri meydana gelmektedir. "Hurşit" gazetesinin yayınının durdurulmasının devamında Özbek aydınlar Rus hükümetinden "Hakikat", "Azya" ve "Şöhret" gibi gazetelerin yayımlanması için izin almayı başarmıştır. 1907 senesinde yayımlanmaya başlayan "Şöhret" gazetesi "Hurşit" ile aynı kaderi bölüşmüştür. Abdullah Avlani önderliğinde yayımlanmaya başlayan gazete, yayın politikasında "Hurşit" gazetesinin çizgisini baz aldığı ve "Hurşit" gazetesi yazarlarına kadrosunda yer ayırdığı için onuncu sayısının ardından kapatılmıştır (Hamza, 2016: 42).

Basın adına hareketli bir dönemin yaşandığı 1907 senesinde, bu canlanmadan etkilenen iş adamları ve Seyitkerim Seyitazimbeyov önderliğinde tüccarlara has bir özel gazete yayımlamaya başlamakta ve yayına "Tüccar" ismi verilmektedir. Otuz altı sayı ile okurlarının karşısına çıkan "Tüccar" daha sonrasında bürokratik engeller nedeniyle kapanmıştır. Ceditçiler, işgalciler tarafından ele geçirilen Türkistan topraklarını uygar bir toprak haline getirme, insanları cehalet bataklığından kurtarma ve aydınlanmış bir toplum olma hayali ile geniş faaliyetler gerçekleştirmektedir. Sonuç itibari ile basının böyle bir niyete ulaşım bağlamında etkili bir vasıta olduğunun farkında olan aydınlar, "Hurşit", "Şöhret" ve "Tüccar" gibi gazeteler ile beraber bir sıra gazetenin de faaliyetine zemin oluşturarak milli mücadelenin fitilini ateşlemektedir (Abduazizova, 2000: 34).

1908 senesinde "Şöhret" gazetesinin kapatılmasının ardından basında oluşan boşluk Özbek aydınlar tarafından "Azya" gazetesinin neşredilmeye başlamasıyla birlikte aradan kaldırılmaktadır. "Azya" gazetesinin de kendinden önceki gazetelerin kaderini yaşadığını ifade eden Devlet (1999: 206-207), gazetenin beşinci sayısının devamında Rus hükümetinin tepkisini çektiğini ve kapatıldığını, yayın politikası bağlamında "Hurşit" gazetesinin oluşturduğu çizgiden çıkamadığını, kapatılan "Şöhret" gazetesinin sermaye desteği ile yayımlandığını belirtmektedir. "Azya" gazetesinin Rus hükümeti tarafından kapatılmasının ardından Türkistan coğrafyası içerisinde Ceditçilik hareketinin etkisiyle tezahür etmeye

başlayan yeni basın organlarının oluşumu evresinin sekteye uğradığı ve Özbek basınının altı yıllık bir durağanlık dönemine girdiği müşahede edilmektedir.

“Azya” gazetesinin kapatılmasının ardından durağan bir süreç yaşayan Özbek basını, altı yıllık bir kesintinin ardından 1914 senesinde Münevver Kari önderliğinde “Sedayi Türkistan” (Türkistan’ın Sesi) gazetesinin faaliyete başlaması ile birlikte yeniden bir canlanma dönemine tanıklık etmektedir. Yaklaşık üç sene boyunca yayın yaşamını sürdüren ve 67 sayı ile okurlarının karşısına çıkan “Sedayi Türkistan”, yayın politikasında yenilikçi ilkeler barındırmış, toplumsal değeri yüksek haberleri sayfalarına taşıyarak okur kitlesinin ilgiyle karşıladığı bir yayın olarak tarihe geçmiştir. O dönem zarfında çoğu basın organlarının karşı karşıya kaldığı maddi zorluklar “Sedayi Türkistan”ı da yıpratmakta, gazete bu zorluk neticesinde yayın hayatını durdurmak zorunda kalmaktadır. “Sedayi Türkistan”ın Özbek basınında yayına başladığı 1914 senesinde, Ali Zahiri rehberliği altında Hokand şehrinde “Sedayi Fergana” isimli bir diğer gazete de faaliyete başlamaktadır. Dönemin Ceditçilik hareketinden esinlenen ve yayın politikasını bu hareket doğrultusunda belirleyen gazete, haftada 3 kere neşredilmekte ve Ceditçilik esinlenmelerini sayfalarına taşıdığı siyasal, edebi ve iktisadi haberlere de yansıtılmaktadır. Yayın dilinde ağırlıklı olarak Özbekçeye yer veren “Sedayi Fergana”, bazı zamanlarda Arapça ile Farsçayı da haber dilinde kullanmaktadır. 100 bin tiraj ile okurlarının karşısına çıkan ve 123 sayısı bulunan “Sedayi Fergana”, ekonomik zorluklar nedeniyle 1915 yılında kapanmış, “Sedayi Türkistan” ile beraber dönemin etkin basın organlarından biri olarak Özbek basın tarihindeki yerini almıştır (Hamza, 2016: 43).

Türkistan’da ilk basın organlarından biri olarak karşımıza çıkan ve Türkistan Valiliği’nin 1870 senesinden itibaren finanse ettiği “Türkistan Vilayetinin Gazetesi” 1917 yılına kadar Ostroumov önderliğinde yayın hayatını sürdürmüştür. Güdümlü faaliyeti nedeniyle eleştirilen ve Türkistan Valiliği’nin sağladığı maddi destekler nedeniyle diğer gazetelerin baş etmek zorunda kaldığı ekonomik zorluklarla karşılaşmayan “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”, 1917 yılında sürpriz bir şekilde el değiştirmektedir. Rus hükümetinin gazeteyi Ostroumov’dan alıp Münevver Kari’ye devretmesi dönemin Özbek basınında en ilginç gelişmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kari, gazeteyi teslim aldıktan sonra “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”nin ismini değiştirmiş ve gazete bundan sonraki yayın hayatını “Necat” ismi altında sürdürmüştür. Ceditçilik hareketinden etkilenen dönemin aydınları daha önceki basın organlarında kaleme alamadıkları ve bask altında ele aldığı tüm haberleri “Necat” gazetesinde rahat bir şekilde yayımlamaya başlamakta, sağladığı bu kolaylıklar dolayısıyla Kari gazeteyi “İnkılap döneminde Türkistan’ın en özgür yayın organı” şeklinde nitelendirmektedir. Ostroumov döneminde toplumun tepkisini çeken “Türkistan

Vilayetinin Gazetesi”nin el değiştirmesinin ve isim değişikliğinin ardından yayın politikasında ciddi bir değişim söz konusu olmaktadır. Eskiden Türkistan`da Türk milletleri arasında çatışma çıkarabilecek bir politika izleyen gazete, bu değişimlerin ardından barışcıl ve oydaşmacı bir yayın politikası izlemeye başlamaktadır. Türk halkları için adalet ve hürriyet taleplerini sayfalarına taşıyan “Necat” gazetesi, eşitlikçi söylemleri ve Çarlık Rusya`sındaki Şubat devrimini olumlamasının devamında zorluklarla karşılaşmış, 7.5 aylık bir faaliyetin ardından okurlarına veda etmiştir (Dostgorayev, 2009: 162).

Ceditçilik hareketinin Türkistan coğrafyasında etkin bir dayanak haline dönüştüğü ve bu etkilenme doğrultusunda Özbek basınında bir canlanmanın müşahede edildiği yıllarda (1905-1917) ortaya çıkan yeni basın örneklerinin bazılarının Türkistan'daki Çarlık yönetimi tarafından kapatılması, bazılarının ise sıklıkla maddi sıkıntılara maruz kalması nedeniyle uzun soluklu bir basın organının faaliyeti mümkün olmamıştır. Tüm bu zorluklara rağmen Taşkent'te aydınlar tarafından oluşturulan Özbek basını, yolundaki ciddi engellere ve belirsizliklere rağmen ulusal bilinç, dil, edebiyat ve gazeteciliğin oluşumu üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmakta ve Özbek basın tarihinde bu dönemin “kırılma noktaları”ndan biri şeklinde nitelendirilmektedir (Abdiraşidov, 2011: 192).

1917 senesinde Rusya`daki Şubat devrimi beklenenin aksine, basının gelişimi dahil olmak üzere Türkistan'daki sosyal yaşamı etkilememektedir. 1917 senesinde Çarlık Rusya`sındaki sancılı dönemi fırsata dönüştürerek "Necat", "Türk Eli", "Turan", "Ulug Türkistan" gibi gazetelerin yayımlanmasını başaran Özbek aydınlar, Özbek halkının bağımsızlık yolundaki sosyo-politik faaliyetlerini artırarak ulusal birlik hareketinin tırmanmasına özel bir katkı sağlamakta ve Özbek basınıının bu zorlu süreçte gelişimini sürdürmesine zemin oluşturmaktadır. Ceditçilik hareketinin Türkistan topraklarındaki etkileri doğrultusunda Özbekistan`da da yenilenme ve reformların uygulanması talebi ile meydana gelen bu basın organları, dönemin milli mücadelesine öncülük etmektedir. Bir süre sonra ülkede Rusların baskınlığını iyiden iyiye arttırmasına bakmayarak, SSCB`nin kurulduğu bir dönemde bu yayınlar bir süre daha ortaya çıkmaya devam etmektedir. Siyasi gelişmelerin devamında çatışma raddesine gelen yerli halk ve Rus kuvvetleri arasındaki soğuk rüzgarlar Özbek basınıını da etkilemekte, gazeteler kısa bir süre sonra yeni iktidar ideolojisinin liderleri tarafından "Karşıt-Devrimci Medya" şeklinde suçlanarak faaliyetlerini askıya almak zorunda kalmaktadır (Abduazizova, 2000: 76).

1917 Şubat ihtilalı ile buhran yaşayan Çarlık Rusya`sı, Orta Asya coğrafyasındaki baskıcı rejimini her geçen gün sertleştirmekte ve yerli halkın milli mücadele gardını düşürmeye çalışmaktadır. Komünizm ideolojisinin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bu dönemde

Sovyet karşıtı Orta Asya milliyetçilerinin Özbekistan`ın Hokand şehrinde geçici bir yönetim kurmaya çalıştığı görülmektedir. Sovyetlerin çıkarları ile örtüşmeyen bu girişimin devamında iki grup arasında beş yıllık bir mücadele ortaya çıkmıştır. 1918 senesinde başlayan ve 1923 yılına kadar devam eden, tarihe “Basması İsyanı” şeklinde geçen hadiseler, Sovyetlerin oluşumun varlığına son koymasına ile sonuçlanmaktadır. Bu gelişmelerin akabinde, Özbekistan`ın Türkistan coğrafyasındaki Türk uygarlıklarını aynı çatı altında birleştirme uğrunda ugraşları Sovyetler tarafından bastırılmakta, Rus Hükümeti “milletler siyaseti” kavramını gündeme taşıyarak Orta Asya`daki hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bölgedeki Türk uygarlıklarının yaşamını ayrı cumhuriyetler şeklinde sürdürmeye başladığı bu dönemde, Özbekistan Sovyetler tarafından işgal edilmiş, yaklaşık yetmiş senelik bir sömürge hayatının başlaması ile birlikte Özbek basını da baskıcı rejim altında güdümlü faaliyet göstermek zorunda bırakılmıştır (Keskin, 2013, 108-109).

2.4.3. SSCB`nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Özbekistan Basını

SSCB`nin çöküş sürecini yaşamaya başlaması ile birlikte diğer Cumhuriyetler gibi Özbekistan`da ve Özbek basınında da bir hareketlilik gözlemlenmiştir. 1980`li yılların ortalarından itibaren Gorbaçov`un “yeniden yapılanma” çalışmalarına ivme kazandırması SSCB`nin çöküşünü başlatmasının yanı sıra Birliğe dahil olan ülkelerde de yeni bir milli mücadelenin başlamasına neden olmaktadır. Basında da kendini belli etmeye başlayan bu canlanma ile birlikte Özbek basını için yeni bir dönem başlamaktadır. Sovyet iktidarının zayıflaması, ekonominin her geçen gün kötüleşmesi, toplumda ortaya çıkan çeşitli sorunlar SSCB`nin çöküş sürecini hızlandırmakta, basın üzerindeki baskı ve sansür uygulamaları eskisi kadar şiddetli olmamaktadır. 1980`li yıllarda Özbekistan basını Komünist Partinin kontrolü altında olmasına rağmen, ulusal benlik bilincinin oluşturulması ve toplumsal sorunları gazete sayfalarına taşınması uğruna harcadığı uğraşlarla hatırlanmaktadır. Dünya siyasal yaşamının bu dönüm noktasında Özbek basını; ana dili, ulusal değerler, öz farkındalık, bağımsızlık çağrışımları ile halkın milli mücadelesinin bir parçası haline gelmekte ve sayfalarında milli mücadeleye rehberlik eden birçok Özbek aydınının yazılarını yayımlamaktadır. İktidar Komünist Partisi`nin iç sorunlarla uğraşmasına rağmen basına karşı uzlaşmaz ve keskin tavırlarını çeşitli yollarla sürdürdüğü görülmektedir. Yetmiş yıllık bir sömürge yaşamının ardından Özbek basınına Gorbaçov dönemindeki sansürlerden etkilenmediği, sayfalarına yer verdiği yazılarla bağımsızlık mücadelesinin fitilini ateşlediği gözlemlenmektedir (Salih, 2002: 71-72).

Gorbaçov'un erke sahiplenmesinin ardından reform hareketliliğinin tezahür etmesi ve "göreceli demokrasi" kavramının ortaya çıkması ile birlikte SSCB'ye dahil olan ülkelerde ayaklanmalar müşahede edilmektedir. Özbekistan'ın da böylesine zor bir dönemden geçtiği bir zamanda basın aktif bir rol üstlenmesinin bağımsızlık mücadelesine önemli katkılar sağlamaktadır. Gorbaçov'un uygulamaya soktuğu reform çalışmalarının ardından basın üzerinde sindirme politikalarının azalması, Özbekistan'da dönemin önde gelen isimlerinin Komünist basınında isteklerini ifade ettikleri görülmektedir. Gorbaçov'un basına getirdiği bu "ılımlı hava", Özbekistan'da 1980'li yılların sonuna doğru daha çok hissedilmeye başlamaktadır. Reformların ilk yıllarında çekimser kalan ve bunu Moskova yönetiminin yeni bir "oyun"u olarak algılayan aydınlar, yanıldıklarını anladıktan sonra "yasak" diye nitelendirilen haber ve söylemlerin yer verildiği yazıları gazete sayfalarına taşımaktadır (Abdurasulov, 2009: 94).

1990'lı yılların başında - SSCB'nin dağıldığı bir dönemde, Birliğe dahil olan ülkelerde basının devlet tekelinden çıktığı ve yeni yayın organlarının faaliyete başladığı görülmektedir. 1991 yılının ilk gününden itibaren Taşkent'te Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin ve Bakanlar Kurulu'nun basın organları olarak karşımıza çıkan "Halk Sözü" ve "Narodnoe Slovo" gazeteleri yayımlanmaya başlamaktadır. Bu sürecin başlaması ile birlikte; sivil toplum örgütlerine, siyasi partilere, siyasi hareketlere, derneklere, bazı topluluklara ve vatandaşlara medya organı oluşturmak hakkı tanınmaktadır. Özbekistan'ın bağımsızlık mücadelesi verdiği bir dönemde basının başat bir konumda bulunması, basının önemini tüm kuruluşlar adına arttırmaktadır. Özbekistan'da uygulanmaya başlanan sosyo-politik ve ekonomik reformların bir sonucu olarak basın, bu dönemi hareketli geçirmekte ve yeni yayın organları ortaya çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde basının merkezi haline gelen Taşkent'te; "XXI. Yüzyıl", "Hukuk", "Hürriyet", "Mahiyet", "Cemiyet", "Özbekistan Bugün" gibi gazetelerin yayımlanmaya başladığı görülmektedir. Sivillere verilen medya özgürlükleri dolayısıyla, bu dönem meydana gelen basın organlarının önemli bir kısmının siyasi partiler, bakanlıklar, sivil toplum örgütleri ve büyük şirketlerin yanı sıra, siyasi, iktisadi, kültürel, eğitim dernekleri tarafından finanse edildiği ve yayımlandığı gözlemlenmektedir. Siyasal yaşamın ülke genelinde hareketli dönemlerinden birini yaşadığı bu süreçte Özbek basınında, siyasi yayınların yanı sıra eğlence yayınlarının sayısında da artış müşahade edilmektedir¹⁸.

SSCB'nin çöküş yaşadığı ve Baltık coğrafyasındaki Birliğe dahil olan ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları bir dönemde, Özbekistan'ın SSCB'deki siyasal yaşam ve merkezdeki çatlaklar karşısında çekimser davrandığı görülmektedir. Nitekim, 1991 yılında

¹⁸ Taşkent Ensiklopedisi, 2009 <http://shosh.uz/toshkent-gazetalari-tarihi/> (erişim tarihi: 10.04.2019).

Özbekistan`da yapılan bir referandumun ardından halkın ezici bir çoğunlukla (%93,7) Birlikte kalma kararı aldığı gözlemlenmektedir. Bu referandumun ardından reform hareketliliğinin sancılarını yaşayan SSCB`de Gorbaçov yönetimine karşı bir darbe ayaklanması olmuştur. Özbekistan`da Komünist Parti başkanlığını yürüten İslam Kerimov`un, Gorbaçov`a karşı organize edilen bu ayaklanmayı ilk başlarda desteklediği, darbenin bastırılışının ardından ise tavrı değiştirdiği müşahede edilmektedir. Ancak siyasal yaşamın getirdiği değişimler ve SSCB`nin çöküşünün kesinleşmesi gibi gelişmelerin ardından, Kerimov kısa bir süre içerisinde Özbekistan`ın bağımsızlığını ilan etmektedir. Genç bir devlet olarak siyasal arenaya giriş yapan Özbekistan`da Komünist Parti, isim değiştirerek devlet kurucusu ve iktidarın yeni sahibi İslam Kerimov`un partisine dönüşmektedir. Bu gelişme ile beraber ülke genelinde yeni dünya düzenine bir adapte süreci başlamakta ve Özbek basını bağımsızlığın ilk yıllarında baskıdan kurtularak daha rahat bir çalışma ortamı yakalamaktadır. Özbekistan`ın 1990`lı yılların başında bağımsızlığını kazanan ve SSCB`den ayrılarak kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan cumhuriyetlere nazaran daha avantajlı bir durumda olduğu görülmektedir. Ülke nüfusunun Rus ağırlıklı olmaması ve homojenliği gibi etmenlerin yanı sıra, yeni ekonomik düzene ve serbest piyasaya geçişin ardından diğer ülkeler gibi ciddi bir ekonomik sıkıntıya uğramaması, bağımsızlığını kazanan Özbekistan Cumhuriyeti`nin hasarsız bir dönem yaşamasını sağlamaktadır (Şimşek, 2013: 32-33).

SSCB`den ayrılışının ardından Özbekistan`ın yeni dünya düzenine alışma aşamasında basının üzerinde de ciddi bir sorumluluğun olduğu görülmektedir. SSCB`nin dağılışının son aylarında Özbekistan`ın bağımsızlığı yolunda uğraşlar veren Erk Partisi, o dönem parti gazetelerinin yeni dönemde de faaliyette olacağını “Erk” gazetesini yayına başlatarak göstermektedir. Sayfalarına taşıdığı siyasi haberlerin yanı sıra, toplumsal sorunsallar bağlamında da önemli bir rol üstlenen gazete halkın büyük ilgiyle karşılaşmaktadır. Erk Partisi parti gazetesi geleneğini sürdürerek basını da bu siyasi gelişmelerin merkezine çekmekte, Komünist Parti`nin yıllarca basın üzerinden izlediği çizgiyi aynı şekilde uygulamaya başlamaktadır. Gazetenin halk tarafından ilgiyle karşılanması ve iyiden iyiye belirleyici bir konuma gelmesi ile birlikte “Erk” gazetesinin yanı sıra, Taşkent dışındaki dört büyük şehirde de Erk Partisi`nin gazeteleri faaliyete başlamaktadır. Özbek halkının özleminde olduğu milli basın örneğinin tekrar ortaya çıkışının ardından, halkın sorunlarını ifade etmek için Rus destekli basına değil, Erk Partisi basınına yüz tuttuğu ve parti gazetelerinin toplumsal desteği arkasına alarak ciddi bir itibar kazandığı görülmektedir. Özbekistan Cumhuriyeti`nin bağımsızlığını kazanışının ardından kısa süreliğine de olsa basının özgür bir ortam içerisinde çalışması ve halktan aldığı olumlu geridönüşler siyasileri de şaşırtmakta, halkın çoğunlukçu

bir düzene kendini hazır hiss etmesi Özbekistan`da yeni siyasal yaşamın başladığının sinyallerini vermektedir (Salih, 2002: 209-212).

SSCB`den kopma aşamasında olduğu bir süreçte Özbekistan basınındaki canlanma da o dönem gelişmelerinin tetiklenmesinde etkin bir rol üstlenmektedir. SSCB`den ayrılmanın ve Özbekistan içerisinde de siyasi parçalanmanın yaşandığı böylesine bir dönemde, uzun seneler boyunca bağımsızlık savaşı veren Özbek aydınlar “Özgür Söz”, “Türkistan”, “Münasebet”, “Erk” ve “Birlik” gibi gazeteleri faaliyete başlatarak basını, bağımsızlık döneminin önemli bir parçası şeklinde karşımıza çıkarmaktadır. Bu dönem meydana gelen gazetelerin muhalifet saflarındaki isimler tarafından finanse edilmesi ve yayımlanması, dönemin basın tablosu bağlamında dikkat çeken bir unsur olarak gözükmektedir. Bağımsızlık kazanan ve yeni bir düzene adapte aşamasında olan Özbekistan Cumhuriyeti`nde basının özgürlüğü kısa ömürlü olmuştur. Kerimov yönetiminin her geçen gün basına karşı baskın bir kimliğe bürünmesi, Özbek basınının bağımsızlık döneminde de zorluklar içerisinde faaliyetini sürdüreceğini göstermektedir. Özbekistan`da iç olayların had safhaya ulaştığı ve ülke genelinde ardı arası kesilmeyen kanlı olayların vuku bulduğu bir süreçte, hadiseler muhalifet gazeteleri tarafından sayfalarına taşınmaktadır. Gazetelerin tiraj sayısını arttırması ve halkın ilgi odağı haline gelmesinden huzursuz olan Kerimov iktidarı, bu süreç içerisinde ismi geçen gazeteleri kapattırması ve gazetelerin müdürleri sınırışı edilerek ülkeden uzaklaştırılmıştır. Basının yeni faaliyet alanı bulmaya çalıştığı ve ülkeye tekrar haber servis edebilme adına uğraşlar verdiği bu dönemde “Erk” gazetesinin yayın hayatını Türkiye`de sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye`de yayın hayatına devam eden ve farklı yollarla Özbekistan sınırlarından geçirilerek ülke geneline yayılan gazetenin, bu dönem için faaliyetini zor koşullar altında devam ettirdiği müşahede edilmektedir. Bu gelişmelerin devamında gazeteyi yasadışı yollarla ülkeye getiren şahıslar tutuklanmış ve farklı hapis cezalarına çarptırılmıştır. “Erk” gazetesini ile başlayan bu geleneğin ardından “Birlik” ve “Harekat” dergileri de yayın politikalarında aynı yolu izlemekte, Özbekistan sınırlarındaki faaliyetini yurtdışından basılan gazeteleri illegal bir şekilde ülkeye sokarak sürdürmektedir (Abdurasulov, 2009: 95).

Özbekistan`ın yeni dünya düzenine geçiş döneminde iktidarı ele alan ve ölümüne kadar 25 yıllık (1991-2016) bir despot rejime rehberlik eden İslam Kerimov`un, Sovyetler`in yetmiş yıllık esareti döneminde sıkıştırdığı İslam`a geri dönüş sinyalleri veren Özbekistan`da bir sıra politikalar izlediği görülmektedir. Camilerin yeniden açılması ve Dini Eğitim Enstitüleri`nin kurulduğu bu dönemde medyada İslami figürlerin ortaya çıkışı Kerimov iktidarını rahatsız etmiştir. Geleneklerinden dolayı ülkenin Buhara gibi büyük şehirlerinde dine bağlılığın tekrardan bir ivme kazanmaya başladığı bir dönemde, Kerimov yönetimi dini

kurumları kontrol etmek ve İslam'ın siyasallaşmasını minimuma indirme politikalarını izlemektedir. Dini siyasallaşmanın kendini belli ettiği bu dönemde Kerimov, dini siyasi partileri yasaklamakta ve bu siyasallaşma sürecinin önüne geçmektedir. Kerimov'un İslami siyasallaşmanı otoritesi adına bir tehdit olarak nitelendirdiği ve ulusal güvenlik bağlamında radikal İslam'ı bir tehlike olarak gördüğü müşahede edilmektedir (Seçkin, 2014: 9).

Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı ve yeni düzene geçiş zorluklarını yaşadığı 1990'lı yılların başı, Özbek gazetecileri ve basın araştırmacıları tarafından Özbek basınının "altın çağı" şeklinde simgelenmektedir. SSCB'den ayrılan Özbekistan'da basın, Sovyetler dönemindeki sansür ve baskıların ardından adeta ikinci baharını yaşamaya başlamaktadır. Özellikle 1990 senesinde Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin imzaladığı Basın Kanunu ile birlikte, basına ve gazetecilere birçok özgürlükler tanınmakta, basının hiçbir şekilde sansüre tabi tutulmayacağı ve siyasi faaliyetinin kısıtlanmayacağı belirtilmektedir. Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilk yıllarında tanınan bu özgürlükler doğrultusunda ülkedeki bilgi kirliliğini aradan kaldıran ve kamuoyu oluşumundaki önemli vasıtalarından birine dönüşen Özbek basını, Kerimov'un iktidara geçişinin ardından zor bir süreçle burun buruna kalmaktadır. 1993 senesinden itibaren muhalefet parti basınlarına ve bağımsız gazetelere baskı uygulayan Kerimov yönetimi, gazeteci tutuklanmaları ve muhalefet liderlerinin ülkeden sınırışı edilmesi gelişmelerinin devamında 1997 yılında imzalanan yeni Basın Kanunu ile birlikte basını da baskısı altına almakta ve faaliyet alanını kısıtlamaktadır. Bu kısıtlamaların ardından apolitik bir yayın politikasının ağırlık kazandığı Özbek basınında, eğlence yayınlarının sayısı her geçen gün artmakta, medya siyasallaşma sürecinden magazinselleşme sürecine evrilmektedir¹⁹.

Bağımsızlıktan sonra kısa süreli bir özgürlük içerisinde yaşamını sürdüren Özbek medyası, Kerimov'un iktidarı ele geçirmesi ve ulusu inşa etmesinin devamında; gazetecilerin tutuklanması, ağır bir sansür uygulamasının başlaması ve muhalefeti temsil eden parti ve gazeteleri ötekileştirme politikaları ile karşılaşmaktadır. Kerimov'un 1993 senesinden itibaren başlayan basını sindirme politikaları ve muhalefete tahammülsüzlüğünün devamında Özbekistan'daki tüm bağımsız ve muhalefet organı şeklinde nitelendirilen gazeteler kapatılmaktadır (Catedral, 2017: 6-7).

Yeni dünya düzenine adapte aşamasında kültürel ve sosyal rehabilite süreci de yaşayan Özbekistan Cumhuriyeti, Kerimov'un izlediği ekonomik politikalar doğrultusunda diğer post-sovyet cumhuriyetlerine nazaran az sıkıntılı bir dönem yaşamıştır. Bağımsızlığın ardından politik çizgi olarak Rusya'dan uzaklaşan Özbekistan'da; Sovyetler döneminde

¹⁹ Taksanov, 2009 <https://www.proza.ru/2009/01/27/3> (erişim tarihi: 11.04.2019).

değiştirilen ve unutturulmaya çalışılan tarih kitaplarının tekrardan neşir edilmesi , kültürel ve dini köklerin yeniden gözden geçirilmesi, ülkenin ulusal ve kültürel sembollerini Özbek toplumuna yeniden kazandırma politikalarının izlendiği görülmektedir. Esaretin etkilerini atlatmaya çalışan ve iktisadi olarak da Özbekistan'ı Rusya'dan bağımsız bir hale getirme politikalarını izleyen Kerimov, bu süreç içerisinde medyanı siyasallaşmanın dışında tutmaya çalışmakta, ülkenin yeniden yapılanma yaşadığı bir süreçte muhalefetteki olumsuz tepkileri sonlandırmak amacıyla yayın organlarını kapattığı ve basını devletten bağımlı hale getirdiği görülmektedir (Kirimli, 1997: 62).

İslam Kerimov iktidarının, basına yönelik sert tavırlarının ve baskı politikalarının uygulanması ile beraber 1990'lı yılların ortasından itibaren Özbekistan'da yayın organlarının faaliyetinde ve tiraj sayılarında ciddi bir düşüş söz konusu olmaktadır. Kerimov'un basına ve gazetecilere yönelik yaptırımları sertleştirmesi, gazetecilerin faaliyet alanını kısıtlaması bu düşüşün en önemli etmenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin iktidarı medyaya karşı olan bu tutumlarını ulusal güvencenin temini doğrultusunda yapılan bir uygulama olarak açıklamaktadır. Bu zor koşullar altında faaliyet göstermek zorunda bırakılan basın, halkın arzu ettiği konuları özgür bir şekilde ele alamamakta ve kamuoyunun oluşumundaki eski etkinliğinin uzağında kalmaktadır. Bu dönemle birlikte apolitik bir faaliyet içerisine giren Özbek basınının, dönemin iktidarını övme dışında siyasi konuların dışında kaldığı ve güdümlü faaliyete itildiği görülmektedir. Yayın politikalarının apolitik bir çizgi içerisinde devam etmesinin ardından halkın ilgisini çekmeyen ve reklam gelirlerinden mahrum kalan basın organları, bu süreçle beraber ciddi bir maddi krizin de eşiğine gelmektedir. Düşük bir gelirle faaliyet gösterme zorunda kalan ve iktidara yaslanan bir yayın politikası içerisinde yaşamını sürdüren basın organları, bu dönem boyunca mali açıdan dayanaklarının zayıfladığı bir aşamaya tanıklık etmektedir. Gorbaçov'un SSCB'de reform hareketliliğini başlattığı dönemin ardından "göreceli demokrasi" kavramını fırsata dönüştürerek özgürlüğünü kazanan Özbek basını, Özbekistan'ın yeni düzene geçiş döneminin başlarında arzu ettiği faaliyet özgürlüğü içerisinde olmakta, Kerimov iktidarının güçlenmesi ile birlikte ise yeniden zor günlerine dönüş yapmaktadır (Abdurasulov, 2009: 108-109).

Özbekistan Cumhuriyeti'nin SSCB'den ayrılış aşamasını yaşadığı süreçle birlikte bir canlanmanın tezahür ettiği Özbek basınında 1990 senesinde resmi şekilde yayın yapan 311 gazetenin olduğunu ve tek seferlik tiraj sayısının 6,8 milyon olduğunu belirten Taksanov²⁰, Kerimov'un basına baskılarının ve maddi zorlukların had safhaya ulaştığı 2004 senesinde ise gazetelerin günlük tiraj sayısının 2,2 milyon olduğunu ifade etmektedir. Bu istatistiklerden de

²⁰ <https://www.proza.ru/2009/01/27/3> (erişim tarihi: 11.04.2019).

görüldüğü üzere, Kerimov iktidarının basına yaptığı baskı politikaları, Özbek basınında etkili bir mali kriz doğurmakta ve bu krizin de etkileri ile basın organlarının tiraj sayısında ciddi bir düşüş söz konusu olmaktadır.

2.5. SSCB'nin Öncesi ve Sonrasında Kırgızistan Basını

2.5.1. Kırgızistan'da İlk Basın Örneklerinin Ortaya Çıkışı

Türkistan coğrafyasındaki canlanmadan ve Ceditçilik hareketinin etkilendiği Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan gibi Türk Cumhuriyetlerinden farklı olarak Kırgızistan'da basının ortaya çıkması XX. Yüzyılın ilk çeyreğine tesadüf etmektedir. Basının oluşum sürecini diğer Türk topluluklarına göre daha geç yaşayan Kırgızistan'da, ilk basın örneklerinin ortaya çıkışı 1913 yılında karşımıza çıkmaktadır.

Çarlık Rusya'sının etkinliğini iyiden iyiye arttırdığı ve Türkistan coğrafyasının tek egemeni olma yolunda ilerlediği bir dönemde – 1913 yılından itibaren Kırgızistan'da gecikmeli bir şekilde basının meydana geldiği görülmektedir. Bu yıl ile itibaren ortaya çıkan ve 1913-1920 yılları aralığında oluşum sürecini yaşayan Kırgız basınında, Rus hükümetinin etkileri ilk dönemlerden itibaren kendini belli etmeye başlamaktadır. 1913 yılından itibaren Kırgızistan'da Rusca yayımlanmaya başlayan özel gazete ve dergilerin bir çoğu devlet tarafından finanse edilmekte ve yayın politikalarında Çarlık Rusya'sının belirlediği çizgiden uzaklaşmamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan ilk basın örneklerinin kısıtlı sayıda yayımlanması ve düşük tiraj ve bütçe ile yayın hayatını sürdürmesi, bu dönem basınının etkinliğini fazla hissettirememesine neden olmaktadır. Bu belirginleşme sürecinde meydana gelen ilk Kırgız basın organlarına dikkat ettiğimizde, yayınların faaliyetinde önemli katkıları olan Rus aydınlarının Kırgızistan'daki ilk basın örneklerinin oluşumunda mühim bir rol üstlendiği görülmektedir²¹.

Diğer Türk cumhuriyetlerine nazaran Kırgızistan'ın nüfusunda Rusların ağırlık teşkil etmesi de basının oluşum sürecinde Rus ağırlıklı bir dönemin yaşanmasında etkili olmaktadır. Bu dönem zarfında faaliyete başlayan gazetelerin, uzun bir yayın yaşamının olmadığı ve farklı nedenlerden dolayı faaliyetlerini durdurdukları görülmektedir. Gazetelerin böylesine sancılı bir dönemde sık sık kapatıldığı, isim değişiklikliği yaptığı ve merkez yönetimden bağımlı bir şekilde tekraren faaliyete başladıkları müşahade edilmektedir. Kırgızistan'da ortaya çıkan gazetelerin ilk başlarda yayın politikasında sadece bilgilendirme amaçlı haberlere yer verdiği, resmi haberler dışında hiçbir konuya değinmediği görülmektedir. İzledikleri bu yayın politikaları ve resmi kimliklerinden dolayı gazeteler, halk arasında ciddi bir merak

²¹ Fadeeva, 2011 https://otherreferats.allbest.ru/journalism/00172747_0.html#text (erişim tarihi: 12.04.2019).

uyandıramamakta, çok satılmaması dolayısıyla maddi zorluklarla baş edemeyerek yayın hayatlarını durdurmak zorunda kalmaktadır (Sultanova, 2015: 7).

Kırgızistan`da ortaya çıkan ilk basın örneklerini ele aldığımız zaman, gazete kadrolarının Rus ağırlıklı olduğu ve resmi yayın politikası ile okurlarının karşısına çıktığı gözlemlenmektedir. Sayfalarında resmi haberlerin yanı sıra ilanlara da yer veren ve yayın dili olarak Rusçayı kullanan gazetelerin faaliyette olduğu bu dönemde, Kırgız gençlerinin milli bir gazeteyi yayına başlatma çabaları türlü engellerden dolayı girişimin ötesine gidememektedir. Kırgızistan`da ilk milli basın organının ortaya çıkışı, Rusca gazetelerin yayımlanmaya başlamasından on sene sonraya – 1924 yılına tesadüf etmektedir. 1924 senesine kadar Rusca yayınların boy gösterdiği bir dönemde, Kırgızcanın ülke genelinde başat bir konumda olmayışı ve Kırgızların Ruslar tarafından farklı bir millet şeklinde algılanmayışı uzun bir süre milli basın örneklerinin ortaya çıkmamasında etkili olmuştur. Rusca karşısında azınlıkta kalan ve yok edilme tehlikesiyle yüzleşen Kırgızcanın, bu süre zarfında Çarlık Rusya`sı tarafından sıkıştırılması, birçok alanlarda görüldüğü gibi basında da belli bir gecikme sonucunu doğurmaktadır. Kırgızcanın yazı dili olarak kullanılmadığı bu dönemde, Rus kuvvetleri tarafından bölgede egemenliğin yakalanmasının etkileri basın üzerinde de belirli etkiler bırakmaktadır. İlk milli basın organına kadar aradan geçen on senelik bir süre zarfında ortaya çıkan ve Rusca faaliyet gösteren gazetelerin, Çarlık Rusya`sının menfaatları doğrultusunda yayım yaptığı ve güdümlü bir yayın politikası izlemek zorunda bırakıldığı görülmektedir (Usubov, 2007: 14).

Kırgızistan`da ilk basın organı olarak 1913 senesinde “Prejevalskie Selskie Hozyain” (Prejevalski`nin Köylü Sahipleri) isimli derginin yayımlanmaya başladığını ve sayfalarına kırsal nüfusu ilgilendiren tarım haberlerini taşıdığı görülmektedir. Yayına başladığı günden itibaren 16 ile 18 aralığında değişen sayfa sayısı ile okurlarının karşısına çıkan derginin, 1000 tiraj ile basıldığı görülmektedir. Kırgız basınının temellerini koyan bu dergi, geniş kitlelere hitap etmemesi ve toplumsal bir ilgi uyandırmaması gerekçeleri ile dördüncü sayısının ardından yayımını durdurmaktadır. Bu derginin kapatılmasının ardından basın geleneği 1914 yılında yayına başlayan “Pişpekskoe Byülleten” (Pişpek Bültenleri) gazetesi ile devam etmektedir. Sayfalarına emlak haberlerinin yanı sıra, vatandaşların taleplerini de taşıyan gazete, Çarlık Rusya`sının Türkistan coğrafyasında gerçekleştirdiği politikalar istikametinde de bilgiler vermekte ve dış politika hakkında makaleler yayımlamaktadır. Gazetenin ekipman yetersizliği ve maddi zorluklar yüzünden yayımlanmasının güçleşmesinin ardından faaliyeti durdurulmaktadır. Bu gazetenin devamındaki iki senelik boşluğun ardından 1916 yılında “Okraina” (Cinah Bölge) ve “Telegrafskoe Vestnik” (Telgraf Habercisi) isimli gazetelerin

faaliyete başlaması ile birlikte Kırgızistan basın tarihi oluşum sürecini devam ettirmektedir. Kendilerinden önceki gazetelerle aynı kaderi paylaşan her iki gazete, finansal zorluklar gerekçesi ile yayın hayatını durdurmak zorunda kalmaktadır (Vladimirovna, 2009: 24).

Usubov (2007: 18), Kırgızca bir gazetenin olmadığı bir dönemde Kırgız aydınların sürekli bir arayış içerisinde olduğunu, diğer türk dilli halklarda yayımlanan milli gazeteleri okuduğunu ve Kırgızistan`da milli basın örneği oluşturma uğraşlarını verdiklerini belirtmekte, Kırgız aydınları bu arayışları iten nedenler şeklinde ise; ülkede Rusca yayımlanan gazetelerin yerel halkı ikincil konuma düşürmesini ve Çarlık hükümetinden bağımlı bir yayın politikası yürüterek hükümetin propaganda aracı olmanın ötesine gidememesini göstermektedir. Çarlık Rusya`sı ve bolşeviklerin Kırgız halkını düşünmekten uzak bir tutum içerisinde olmaları ve Kırgızları bir halk gibi yok ederek bölgeyi tamamen Ruslaştırma çalışmalarını sonuçlandırmayı amaçlaması ile birlikte Kırgız aydınlarının çabaları, her seferinde bürokratik engelleri aşamamakta ve milli basının oluşum sürecini daha da geciktirmektedir²².

Bu dönem içerisinde Kırgızistan`da yayımlanmaya başlayan Rusca gazete ve dergilerin de finansal sıkıntılardan kaynaklı sorunları aşamaması nedeniyle uzun bir yayın hayatına sahip olmadığı karşımıza çıkmaktadır. 1916 yılında faaliyete başlayan “Telegrafskoe Vestnik” (Telgraf Habercisi) gazetesin de mali problemlerin beraberinde kendine has bir matbaasının olmaması dolayısıyla birkaç sayısının ardından okurları ile vedalaşmaktadır. Bu gazetenin çok kısa bir süre yayımlanmasının yanı sıra Kırgız halkının hayatı hakkında sessizliğini koruduğu müşahede edilmektedir (Saliev, 2013: 44).

1918 yılında Kırgızistan`da Rusca yayımlanan gazeteler kervanına “Pişpekskie listok” (Pişpek Sayfası) isimli bir gazete de katılmaktadır. Sovyet yayını olarak okurlarının karşısına çıkan bu gazete de, kendincen önce yayımlanan Rusca gazetelerin yayın çizgisini devam ettirmekte, Kırgız aydınlarının milli basın organı oluşturma girişimlerine ivme kazandırmaktadır. Bu dönem zarfında Kırgızca bir yayın organının faaliyet göstermeyişi, Kırgız halkının ulusul bilinc gelişimini de engellemekte, bu coğrafyada apolitik bir ortama zemin oluşturmaktadır. Çarlık Rusya`sının bölgede kaba kuvvet uygulaması ve Rusca yayımlanan gazeteleri propaganda aracı olarak etkin bir şekilde kullanması, Kırgızistan`ın basınındaki bu kaotik ortamın oluşmasına sebebiyet vermektedir (Vladimirovna, 2009: 24). Tüm bu olumsuzluklara rağmen bölgede ilk basın örneklerinin oluşumu halk genelinde gazete okuma alışkanlığını ortaya çıkarmakta ve Kırgızca bir gazetenin yayımlanması doğrultusunda yoğun bir talebin oluşmasına neden olmaktadır. Kırgız basınının oluşum sürecini devam ettirdiği bu süreçte, ülkede yayımlanan Rus gazetelerinin yanı sıra diğer Türk toplumlarında

²² <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/society/dfkuih/> (erişim tarihi: 13.04.2019).

yayımlanan gazetelerin de Kırgızistan'a getirilerek satışa çıkarıldığı, halka dağıtıldığı görülmektedir. Nitekim, bu dönem boyunca Özbekce, Tatarca ve Kazakca yayımlanan gazetelerin ülke çağında büyük bir merak uyandırdığı ve okunduğuna sık sık rastlanmaktadır. Diğer Türk uygarlıklarında yayımlanan gazetelerin yanı sıra Rusya'da faaliyet gösteren bir çok gazetenin de ülkeye getirildiğini belirten Kabilbekova (2008: 13-14); "Pravda" (Hakikat), "İzvestiya" (Haberler) ve "Krestyanskoe Gazeta" (Köylü Gazetesi) gibi gazetelerin Kırgızistan'da dağıtıldığını ve ülkedeki diğer milletlerin bu gazeteleri okuduğunu, Kırgızca bir gazetenin yayını için uğraşan Kırgız aydınların Rusca faaliyet gösteren gazeteleri okuyup halka aktardığını belirtmektedir.

Kırgız aydınlarının on seneyi aşkın bir süre içerisinde gösterdikleri uğraşlar 1924 yılında sonuçlarını vermekte, Kırgızistan'da ilk Kırgızca yayımlanan gazete faaliyete başlamaktadır. 1924 senesinde 7 Kasım tarihinde yayımlanmaya başlayan "Erkin Too" gazetesi Kırgızistan'ın basın tarihine ilk Kırgızca gazete olarak geçmektedir. Kırgızca'da "Bağımsız Dağlar" anlamını veren "Erkin Too" ilk başlarda Taşkent'te yayımlanmaya başlamakta, altıncı sayısının ardından neşrini Pişpek'te (şimdiki Bişkek) devam ettirmektedir. Uzun süreli uğraşlar ve girişimlerin ardından meydana gelen "Erkin Too" gazetesi yayımlandığı ilk yıllarda son derece zor koşullar altında faaliyet göstermiştir. Özellikle yazar kadrosu anlamında zorluklar çeken gazetenin, matbaa sıkıntıları ve basım harfleri bağlamında da sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Gazetenin yayımlanmaya başladığı ilk dönemlerde, Kırgız aydınlarının kısıtlı imkanlar çerçevesinde faaliyet göstermesi ve kadro sıkıntısı yaşaması gazetenin yayınlarına da yansımaktadır (Sultanova, 2014: 35).

"Erkin Too"nun her geçen gün halkın desteğini arkasına alması ve büyük ilgiyle karşılanan gazete satışlarının maddi anlamda elini rahatlatması, zamanla gazetede kadro sıkıntısının aradan kalkmasına neden olmaktadır. İlk başlarda Kırgız aydınların toplandığı yazar kadrosunda, Osmankul Aliyev "Erkin Too"nun editörlüğünü yürütmeye başlamaktadır. Aliyev'in yanı sıra çeviri işlerinin tamamını Murat Salihov isimli bir Kırgız tercümanın üstlendiği, "Erkin Too"nun yayımlanmaya başlamasının ardından gazetenin genel sekreterlik vazifesini dönemin Kırgız yazarlarından biri olan Sıdık Karaçev'in yürüttüğü görülmektedir. Mustafa Ahmetov isimli bir öğrencinin gazetenin basılması görevini yerine yetirmesi dönemin Kırgız aydınlarının, gençleri de Kırgızca ilk milli yayın organının meydana geldiği bu sürece dahil ettiği ve basın çalışanları yetiştirmeye başladığı karşımıza çıkmaktadır²³.

²³ Şamşiyev, 2017 https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_stalinism_1937_osmonkul-aliev_erkin-too/28697003.html (erişim tarihi: 13.04.2019).

1924 yılından itibaren Kırgız basını için önemli bir başlangıç oluşturan “Erkin Too” gazetesi, yayımlanmaya başladığı ilk yıllarda 1000 tirajla okurlarının karşısına çıkmakta ve haftada iki kere yayımlanmaktadır. Her ne kadar gazetenin Kırgızca yayımlanması önemli bir gelişme olarak karşımıza çıksa da, gazetenin yayın politikasında yine Sovyetlerin ciddi bir etkisi söz konusu olmaktadır. Gazetenin Kırgızca yayımlanmasını fırsata dönüştürmeye çalışan Sovyet yönetiminin, “Erkin Too”yu bir propaganda vasıtası olarak kullandığı ve Rus egemenliğinin bölgede pekiştirilmesi bağlamında gazeteye güdümlü roller biçtiği gözlemlenmektedir. Yayımlanmaya başladığı ilk günden itibaren, Komünist Partisi`nin gayri resmi basın aracı olarak faaliyet göstermek zorunda bırakılan “Erkin Too”nun, sayfalarında Sovyet iktidarının politikalarını olumlama, iktidarın temellerinin sağlamlaştırma ve Kırgız halkını sosyalist formasyona yaklaştırma bağlamında dönemin Sovyetler yönetimine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. “Erkin Too”nun Komünist Partisi ve Merkezi Komiteden bağımlı bir şekilde faaliyete başlaması ve ilk sayısında Orta Asya`da farklı devletlerin oluşturulduğunu ve Kırgızistan`ın da bundan sonra Özerk Bölge şeklinde yaşamını sürdüreceğini belirten bir makale yayımlanmıştır. Faaliyete başladığı ilk dönemde, haftada iki kere okurlarının karşısına çıkan “Erkin Too”nun, Rusların etkinliklerini arttırmak ve propagandalarına ivme kazandırmak istemesi üzerine, 1925 yılının Eylül ayından itibaren, haftada üç kere yayımlanmaya başladığı, gazetenin 1000 neşrinin kırsal kesimlere ücretsiz bir şekilde dağıtıldığı görülmektedir. Yayımlanmaya başladığı ilk dönemde kadro sıkıntısı yaşayan “Erkin Too”, aradan geçen bir yılın ardından 4550 muhabirin çalıştığı bir basın organına dönüşmektedir. Üç seneyi bulan bir faaliyetin ardından – 1927 yılının Ağustos ayında, Rus hükümetinin “Erkin Too” gazetesinin ismini değiştirme kararı aldığı, Eylül ayından itibaren gazetenin “Kızıl Kırgızistan” ismi altında faaliyetini devam ettirdiği görülmektedir. İsim değişikliğinin yanı sıra, Kırgızistan`da Sovyetlerin en etkin propaganda araçlarından biri haline dönüşen gazete, yeni ismi ile birlikte günlük yayın yapmaya başlamaktadır (Salkarbekova, 2015: 27).

“Erkin Too” gazetesinin faaliyeti her ne kadar Sovyetlerden bağımlı olarak nitelendirilse de, bazı araştırmacılar Kırgızca bir gazetenin yayımlanmaya başlaması ve cehaletin ciddi derecede ortadan kaldırılması ile halkın, bu aydınlanma sürecinin, sonraki bağımsızlık mücadelelerinin itici gücüne dönüştüğünü belirtmektedir. Çünkü bu gazete ile beraber Kırgız halkı kendi dilinde bir gazete okuma alışkanlıklarını kazanmasının yanı sıra, ülke genelindeki olaylara karşı artık daha eleştirel bir tavır içerisinde olmaya başlamaktadır. 1927 senesindeki isim değişikliği gazetenin yaptığı ilk ve son değişiklik olmamıştır. Siyasal yaşamla orantılı bir şekilde isim değiştirdiği gözlemlenen “Erkin Too” gazetesi, 1927`de

“Kızıl Kırgızistan”, 1956’da “Sovyet Kırgızistan”, bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılından günümüze kadar ise “Kırgız Tuusu” (Kırgız Bayrağı) ismi altında faaliyetini devam ettirmektedir. Kırgızistan’ın ilk ulusal gazetesi olarak karşımıza çıkan “Erkin Too”nun yayımlandığı ilk gün – 7 Kasım tarihi, ülkenin Sovyetlerden ayrılışının ardından; 1993 senesinden itibaren “Basın Günü” şeklinde kutlanmaktadır²⁴.

“Erkin Too”nun meydana geldiği ve büyük yankı uyandırdığı bu yıllarda Kırgızistan’da Rusca gazetelerin yayımlanması geleneği de devam etmektedir. “Erkin Too”nun yanı sıra, 1925 yılında “Batratskaya Pravda” (Batrat Gerçekleri) isimli bir Rusca gazetenin faaliyete başladığı görülmektedir. “Erkin Too”da karşımıza çıkan isim değişikliği gelişmesi bu gazetede de yaşanmakta, gazete faaliyette bulunduğu süre zarfında dönemin siyasi konjonktürüne uygun olarak sık sık isim değiştirmektedir (Saliev, 2013: 45-46).

2.5.2. SSCB’nin Yıkılış Süreci ve Sonrasında Kırgızistan Basını

Sovyetlerin Kırgızistan’daki egemenliğini pekiştirmesinin ardından ortaya çıkan çoğu gazetenin, ideolojik bağlamda Sovyetlerin propaganda vasıtası haline geldiği ve bu istikamette faaliyet gösterdiği görülmektedir. Kırgız basınının özellikle 1960’lı yılların başından hız kazanan ve 80’li yıllara kadar etkin bir şekilde karşımıza çıkan bu geleneği hususunda; Komünist Partisi ve Sovyet hükümetinin direktiflerini yerine getirdiği ve yönetimin halk üzerindeki planlarının ve arttırdığı yükümlülüklerin başarılı bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunduğu, Kırgız halkının, özellikle de genç nüfusun, Sovyet vatansızlığı ve sosyalist ruhuyla yetiştirilmesi anlamında ciddi bir rol üstlendiği müşahede edilmektedir²⁵.

1980’li yılların ortalarından itibaren ise Kırgızistan basını için yeni bir dönem başlamaktadır. SSCB’deki çatlaklar Gorbaçov’un reform çalışmaları ile beraber her geçen gün daha da büyümekte ve Birliğe dahil olan cumhuriyetlerde “göreceli demokrasi” olgusunun da ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadır. Özellikle 1985 senesinden itibaren Kırgız basınının da yayımsal değişikliklerin tezahür ettiği ve gazete sayfalarında milli ruhlu yayınların kendine yer edindiği görülmektedir. SSCB’nin basın üzerindeki baskısını azaltmak zorunda kaldığı ve iç sorunlarla mücadele ettiği bu dönemde, Kırgız basın organlarının sayfalarında eleştirel makale ve haberlerin boy göstermesi, basın için yeni bir dönemin başladığını da göstermektedir. Kırgızista basınının değişim içerisinde olduğu bu dönemde, Gorbaçov yönetimi ile beraber, Sovyetlerin alışlagelmiş sansür ve basın üzerindeki baskılarında bir

²⁴ https://24.kg/obschestvo/981_stareyshey_otechestvennoy_gazete_kyrgyz_tuusu_ispolnilos_90_let/ (erişim tarihi: 13.04.2019).

²⁵ <https://www.open.kg/about-kyrgyzstan/socio-economic-resources/mass-media/1490-istoriya-kyrgyzskoy-zhurnalistiki.html> (erişim tarihi: 14.04.2019).

azalma müşahede edilmekte ve Sovyetlerin neredeyse ilk günlerinden çöküşüne kadar basın üzerinde gözlemlenen şiddetli parti kontrolünde esnemeler karşımıza çıkmaktadır (Sultanova, 2014: 58-60).

Soğuk Savaş'ın devam ettiği, SSCB'nin Afganistan'la savaşta olduğu ve dünya ekonomisinin gerisinde kaldığı, ABD ile çıkar çatışmalarının varlık gösterdiği bir dönemde Mihail Gorbaçov, SSCB'ni demokrasi düzenine geçirmek ve ülkeiçi sıkıntıları çözüme ulaştırmak adına reform çalışmalarını başlatmıştır. Gorbaçov'un böylesine bir arzu içerisinde gerçekleştirmeye çalıştığı reform doğrultusunda SSCB, politik anlamda demokratik bir düzen, iktisadi anlamda ise ülke ekonomisini merkezilikten liberal bir çizgiye taşımayı amaçlamaktadır. Gorbaçov'un hedeflediği bu geçiş döneminin gerçekleşebilmesi adına ekonomik ve siyasal ortamın oluşması ve gerekli şartların olgunluğa erişmesi gerekmektedir. Serbest piyasa ortamının da bu geçiş adına yetersiz kalışı, SSCB gibi devasa bir birliği ksa bir sürede batı modeli iktisadi düzene geçişinde belirli sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Nitekim, bu sıkıntılar doğrultusunda SSCB içerisinde çatlakların önüne geçememekte ve Sosyalist sistem uzun bir egemenliğin ardından beklendik bir buhranla karşılaşmaktadır (İminov, 2008: 45-46).

SSCB'deki gerilimin bu reformlar ile daha da tırmanmasına rağmen, Gorbaçov rejiminin "Glastnost" (Açıklık) politikaları doğrultusunda basına bir takım özgürlükler verdiği görülmektedir. Bu özgürlüklerin verilmesinin ardından SSCB'ye dahil olan cumhuriyetlerle benzer bir şekilde Kırgızistan basınında da yeni bir dönem başlamakta ve bağımsızlık mücadelesinin fitili ateşlenmektedir. Gorbaçov'un insanlara, SSCB'nin uzun yıllar boyu yadırgadığı ve yasakladığı "sorgulama" hakkını tekraren verdiği bu dönemde, Kırgız basınında yayınsal değişiklikler dikkati çekmekte, gazeteler eleştirel yayım politikasını da özümsemeye başlamaktadır (Kakişov, 2017: 34).

SSCB'den kopma sancılarını yaşayan Kırgızistan'da basın, ülkenin genel durumundan farklı olarak, kendinin en özgür dönemlerine girmekte ve geçiş sürecinin etkili parçalarından biri haline dönüşmektedir. Çetrefilli bir siyasal konjonktürün yaşandığı bu aşamada, Kırgızistan'da 130 farklı basın organının faaliyette olması, basının gözle görülür bir gelişim kaydettiğini göstermektedir. Gorbaçov yönetiminin gerçekleştirdiği reformlar gerekçesi ile basın üzerinde hissedilir bir baskının olmaması, basın organlarının yayınlarında da belli değişikliklere yol açmakta, basın farklı görüşlerin varlık bulabildiği bir platform haline dönüşmekte, basın ve vatandaşlar üzerindeki siyasi yasaklar ortadan kaldırılmaktadır. Gorbaçov'un SSCB'ni yeni bir düzene taşımayı hedeflediği bu dönemde, diğer Birliğe dahil olan ülkelere benzer bir şekilde Kırgızistan'da da reformların amacı ikincil konuma itilmekte,

milli duyguların hükmetmeye başlamasının yanı sıra, iktisadi ve siyasi menfaatlar gibi konular da ön plana çıkarılmaktadır. SSCB'nin parçalanma süreci yaşadığı bir zamanda, milli bağımsızlık mücadelesi veren Kırgızistan'da, "milli anlaşmazlık" şeklinde nitelendirilen "Oş olayları"²⁶ ülke gündemini meşgul etmeye başlamaktadır. Kırgızistan'ı bu krizden çıkarmayı başaran ve ülkenin önemli bilim adamlarından biri olarak gösterilen Asker Akayev, 31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Akayev yönetiminin iktidara geçmesinin ardından Kırgızistan'ın siyasi tablosu da belirginleşmektedir. Bu siyasi gelişmelerin ve ülkenin bağımsızlığını ilan etmesinin devamında Kırgız basınında, içeriksel değişimlerin yanı sıra siyasi eğilimler de müşahade edilmeye başlamaktadır. Basında siyasal kutuplaşmaların tezahür etmesi ile birlikte, Kırgız basını sadece niteliksel anlamda değil, kalite anlamında da yükseliş göstermeye başlamaktadır (Saliev, 2013: 59).

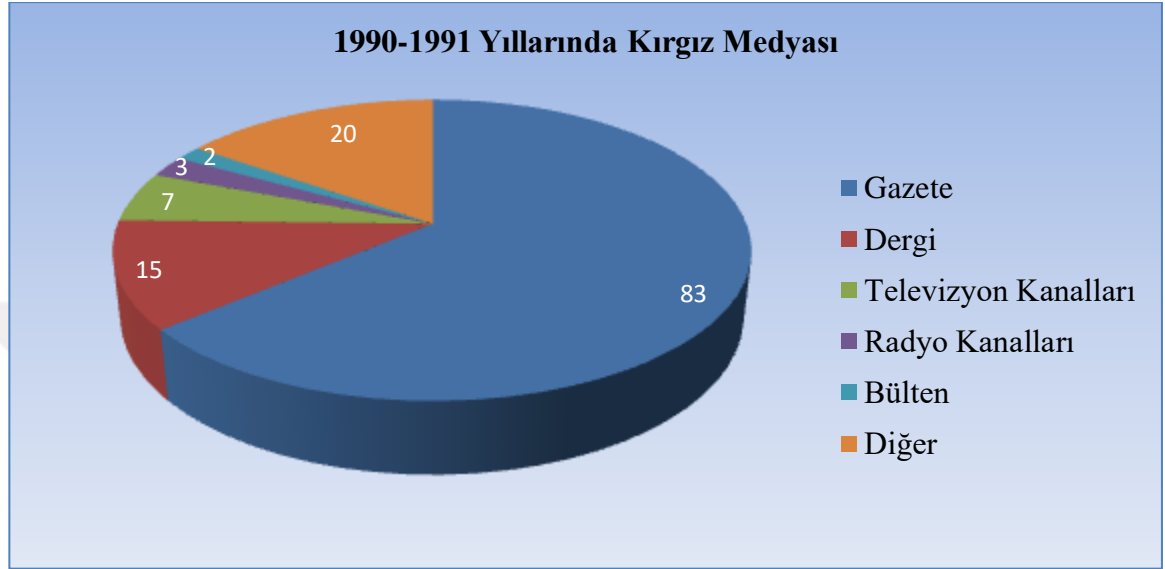
Kırgızistan'ın SSCB'den ayrılması ile beraber kazanılan bağımsızlığın ardından basında özel sektörün de etkinliği arttırmakta, senelerce devlet tekelinde olan basın yeni faaliyet kaynakları bularak yaşamını sürdürmektedir. Ülke genelinde müşahade edilen geçiş sancuları basında da ortaya çıkmakta, kurumsallaşma dönemini yaşayan Kırgız basını, liberal bir kimliğe bürünebilmek adına yeni girişimlere tanıklık etmektedir. Uzun seneler boyunca sansür ve sindirme politikaları altında ezilmesine rağmen, maddi açıdan zorlukların minimuma indirildiği bir dönem yaşayan Kırgız basını; geçiş sürecinde Sovyetler Birliği'ndeki çöküşten etkilenmekte, Doğu Bloğu genelindeki siyasal kargaşa ve kültürel çöküş Kırgız basınında da tezahür etmeye başlamaktadır. Özellikle yerel gazetelerin bu geçiş döneminin zorluklarını fazlasıyla yaşadığı, mali krizler gerekçesi ile tiraj ve yayımlanma aralığında küçülmeye giderek "kemer sıkma politikası" uyguladığı görülmektedir. Her ay kısıtlı imkanlar dahilinde ve düşük tirajlarla yayımlanma zorunda kalan basın organları bu zorlukların yanı sıra, dil çeşitliliğinin olumsuz etkilerini de üzerinde hissetmeye başlamaktadır. Bu zorlu virajda birçok sıkıntıyla uğraştığı gözlemlenen Kırgız basını, gelişim aşamasını yaşadığı bu dönemde zorunlu bir gecikmeye maruz kalmaktadır (Çakın, 2017: 76).

Maddi sıkıntılardan kaynaklı zor günler geçiren Kırgız basınının, milli birlik sorunlarının ve bağımsızlık mücadelesinin tırmandığı bir dönemde etkin bir rol üstlenişi, bu dönem içerisinde Kırgızistan milli basın tarihinin zorluklarla dolu günlerin yanı sıra hareketli

²⁶ Tarihe "Oş Olayları" şeklinde geçen bu olaylar, Haziran 1990'da Kırgızistan'ın Uz Kent ile Oş şehirlerinde; Kırgızlar ve azınlık Özbekler arasında olan kanlı bir arbede şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kollektif bir arazi konusunda anlaşmazlık yaşayan taraflar, kanlı "Oş olayları"nı başlatmakta ve olayların bilançosu resmi olmayan rakamlara göre 1000'in üzerinde bir ölü şeklinde gösterilmektedir (Asia Report'un 193 numaralı sayısı, 2010: 3.) <http://web.archive.org/web/20160520103511/http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/kyrgyzstan/193%20The%20Pogroms%20in%20Kyrgyzstan.pdf> (erişim tarihi: 15.04.2019).

bir süreç yaşamasına da neden olmaktadır. Her geçen gün Kırgız basın organlarının sayısal bir artış gösterdiği 1990 ve 1991 yıllarında, Adalet Bakanlığı resmi kayıtlardan geçerek faaliyet göstermeye başlayan 130 farklı isimli basın organının bulunduğunu açıklamıştır:

Grafik 2.4. Kırgızistan Adalet Bakanlığı'nın İstatistiklerine Göre 1990-1991 Yıllarında Kırgız Basınının Tablosu

Kaynak: <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/society/dfkuih/>, 2019.

Grafik'te verilen Kırgızistan Adalet Bakanlığı'nın açıkladığı istatistiklerden de görüldüğü üzere, 1990 ve 1991 yıllarında Kırgızistan'da; 83'ü gazete, 15'i dergi, 7'si televizyon kanalı, 3'ü radyo kanalı, 2'si bülten, 20'si de diğer medya kuruluşları olmak üzere 130 farklı basın organı faaliyet göstermektedir²⁷.

Kırgızistan'da basının ani yükselişi Komünist Partisi'nin saygınlığını zedelemekte, iç sorunlarla uğraşan partinin daha da yıpranmasına neden olmaktadır. Özellikle 1991 yılının Ağustos ayında SSCB'de baş kaldıran ayaklanmaların da tetiklemeleri ile basın büyük bir gelişim kaydetmiş, daha rahat çalışma ortamında faaliyet gösterme şansını yakalamıştır. Ayaklanmaların müşahede edildiği zamana kadar basının devletin tekeli ve nezaretinde olduğu, mali zorluklar yaşayan gazetelerin bağımsız bir şekilde faaliyet gösteremediği gözlemlenmektedir. 1991 yılında SSCB genelinde müşahede edilen ve bağımsızlığını kazanmakta olan genç cumhuriyetlere de sıçrayan enflasyon ve devalüvasyon gelişmeleri, basının devletin tekeline kopuşunu ateşlemektedir. Böylesine zor koşullarla mücadele etmek zorunda kalan devletlerle benzer bir şekilde Kırgızistan'da da, basının devlet destekli maddiyatı kesintiye uğramakta, mali dayanak anlamında basın zorlu günlerle karşı karşıya

²⁷ <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/society/dfkuih/> (erişim tarihi: 15.04.2019).

kalmaktadır. Bu dönem içerisinde Komünist düzeni destekleyen gazete ve dergilerin ekonomik anlamda bir sekteye uğradığı ve Kırgızistan basınının da bir finansal elimine sürecinin başladığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde Kırgızistan basınında tezahür eden mali krizden birçok basın organı kurtulamamakta, “Kırgız Tuusu” gazetesinin yanısıra “Asaba” (Bayrak) ve “Slova Kırgızstana” (Kırgızistan`ın Sözü) gazeteleri bu krizden kurtulan üç gazete olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlığının ilk yıllarında etkili bir kriz yaşayan Kırgızistan basınında 1992 ve 1993 yılları, gazetelerde sayısal bir düşüş gözlemlenmesine bakmayarak basının dönüm noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Krizden çıkamayan gazetelerden oluşan boşluğun doldurulması bu döneme denk gelmekte, bu yıllardan itibaren yeni televizyon kanalları ve gazeteler ortaya çıkmaya başlamaktadır. Yıllarca ulusal meselelerde apolitik bir çizgi istikametinde faaliyet göstermek zorunda bırakılan ve propaganda aracı olarak güdümlü yayın politikasına itilen Kırgız basını, 90`lı yılların ortalarına doğru eski komünist görüşlü meclisi feshetmek ve tekrar seçmek, kamuoyunu oluşturmak ve Akayev iktidarının muhalefe yaptığı baskılarda başat bir aracı olmak hususunda önemli bir etkinlik göstermektedir (Kabilbekova, 2008: 24).

Kırgızistan Cumhuriyeti`nin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, ülke ile aynı sıkıntıları yaşamak zorunda kalan ve çalkantılı bir döneme giren Kırgız basınının, karşılaştığı tüm zorluklara ve olumsuzluklara rağmen 1990-2000 yılları arasındaki geçiş döneminde ciddi bir gelişim kaydettiği de karşımıza çıkmaktadır. Baskıcı bir rejimin çökmesinin ardından Kırgızistan`da beliren demokratik hava, siyasal, ekonomik, sosyal ve diğer birçok alanda müşahede edilen değişimler, basına içeriksel anlamda da bir değişiklik süreci yaşatmakta, ülkedeki siyasal değişimlerin basın organlarına da yansımaları ile basın, yeni ulus inşa sürecinin önemli bir parçası haline dönüşmektedir. Kırgız basınında çoğulculuğun, demokrasi olgusunun ve ifade özgürlüğünün belirmesi ile beraber bu dönemde yeni basın organları ortaya çıkmaya başlamaktadır. 1990 ve 2000 yılları arasında ülkedeki mali krizden kurtulmayı başaran “Kırgız Tuusu” gazetesinin yanısıra “Asaba” (Bayrak) ve “Slova Kırgızstana” (Kırgızistan`ın Sözü) gazeteleri ile beraber, "Veçerniy Bişkek" (Akşam Bişkeği), "Kut Bilim" (Mukaddes Bilim), "Respublika" (Cumhuriyet), "Erkin Too" (Bağımsız Dağlar), "Delo" (İş), "Kırgız Ruhı" ve "Aalam" (Alem) gibi devlet gazeteleri de yayımlanmakta ve dönemin Kırgız basınında okurların ilgisini çeken basın organları şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Salkarbekova, 2013: 25).

2.5.3. Kırgızistan`daki Darbeler Döneminde İktidar-Basın İlişkileri

SSCB`nin çöküşü ile bağımsızlığını kazanan ve dünya arenasına genç cumhuriyetlerden biri olarak katılan Kırgızistan`da, geçiş dönemi sıkıntılarla dolu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990`da 27 Ekim tarihinde ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olarak erke sahiplenen Akayev, bu dönem içerisindeki politikaları ve uygulamaları ile Kırgızistan tarihine geçmektedir. Cumhurbaşkanlığı`nın ilk yıllarında Akayev`in liberal kişiliği ile ön plana çıktığı ve demokrasiyi önemseyerek politikalarını bu olgu istikametinde belirlediği görülmektedir. Özellikle 1991`de SSCB`de ortaya çıkan ayaklanma sonrasında darbeyi kınayan bir tutum içerisinde olan Akayev, demokrasinin gelişim sürecini kesintiye uğratabilecek bu tür gelişmelere karşı olduğunu apaçık dile getirmektedir. Doğu Bloğunda müşahede edilen iktisadi zorlukların had safhaya ulaştığı ve diğer ülkelerle benzer bir şekilde serbest piyasa geçiş zorunluluğunun ortaya çıktığı bir dönemde Akayev, Kırgızistan`ın bu dönemi en az hasarla atlatabilmesi adına çalışmalara başlamış, sonuç itibarıyla bu çalışmalar beklenen sonuçları doğuramamıştır. Kırgızistan ekonomisini kalkındırmaya çalıştığı bir dönemde ilk firesini veren Akayev iktidarını, 1997 ve 1998 yıllarında meydana gelen “Asya krizi” daha çok zor durumda bırakmaktadır. Böylesine ekonomik başarısızlıklara ek olarak, Akayev iktidarının işbaşı yaptığı ilk dönemle kıyaslandığında demokrasi söylemlerinde farklılıkların ortaya çıkışı ve rejimin bu süreç içerisinde baskınlığını arttırması, ülke genelinde ve medyada olumsuz etkiler bırakmakta, ülkenin kırsal kesimlerinde yerliler ve azınlıklar arasında refah sorunları tezahür etmeye başlamaktadır (Kakişov, 2017: 42).

Akayev iktidarı yönetiminde geçiş sürecinin zorluklarını yaşayan Kırgızistan`da, Akayev yönetimi 2005 yılına kadar iktidarda kalmaktadır. 2005 yılının 27 Şubat`ında seçime giden Kırgızistan`da, Akayev`in ilk turda seçimleri kazanmasının sonrasında Kırgızistan siyasal yaşamının en hareketli günlerinden biri şeklinde nitelendirilen olaylar başlamaktadır. Muhalefet saflarında seçim sonuçları yoğun bir şekilde eleştirilmekte ve Akayev`in seçime hile kattığı, istifasının gerektiği dillendirilmektedir. Muhalefet`in bu çıkışmasının ardından Akayev iktidarının muhalefet saflarındaki bu iddiaları “Amerika`nın bir oyunu” şeklinde nitelendirmesi ülke genelinde gerilimi tırmandırmakta ve olayların fitilini ateşlemektedir. Bu gelişmelerin devamında muhalefet taraftarlarının sokaklara dökülmesi ve güneyde meydana gelen ayaklanmanın başkente de sıçraması ile birlikte devrim kısa bir süre içerisinde amacına ulaşmaktadır²⁸. 2005 senesinde ortaya çıkan ve başarıyla sonuçlanarak Kırgızistan siyasal yaşamının dönüm noktalarından biri olarak nitelendirilen bu olaylar, tarihe “Sarı” veya “Lale” devrimi şeklinde geçmektedir. Kırgızistan`da iktidara karşı ilk sivil

²⁸ Kaziyeve ve Ergeşov, 2019 <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-47680342> (erişim tarihi: 18.04.2019).

ayaklanma şeklinde tarihe geçen “Sarı/Lale” devriminin kısa süre içerisinde ülke genelini etkisi altına alması ve başarıyla sonuçlanmasını tetikleyen etmenler, Akayev yönetiminin başarısız politikaları şeklinde gösterilmektedir. Medya ve muhalefet üzerinde çeşitli baskıların uygulanması, ekonomik kalkınamayı amaçlayan politikaların başarısızlıkla sonuçlanması, demokrasiyi içselleştirememesi, ülke genelinde enflasyonun artış göstermesi ve yolsuzluk olgusunun sistemde yerleşik bir hal alması, ülkenin Kuzeyi ve Güneyi arasında iktisadi uçurumun oluşması ve etnik sorunlar bağlamında yönetimin izlediği politikaların yetersiz kalması gibi birçok nedenler dolayısıyla Akayev iktidarının vasat bir görünüm çizdiği, Kırgızistan genelinde ve Kırgız basınında bir hoşnutsuzluk ortaya çıkarmakta, tüm bu nedenlerin etkileriyle sivil ayaklanma kısa bir süre içerisinde devrimle sonuçlanmaktadır. Devrik Akayev iktidarının ayaklanmalar esnasında şiddete başvurmaması ve ciddi bir direniş göstermemesi, devrimin bir iç savaşa dönüşmesinin karşısını almakta, muhalefetin iktidara geçiş sürecini hızlandırmaktadır (Bozkurt, 2006: 128-129), (Özsoy ve İbrahimov, 2017: 262).

“Sarı/Lale” devriminin sonrasında ayaklanmayı başlatan ve muhalefete liderlik yapan Kurmanbek Bakiyev, Kırgızistan’ın ikinci Cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmektedir. Kırgızistan’da iktidarın devrim sonucu el değiştirmesinin ardından Bakiyev yönetimi yeni bir Anayasa tasarlamış ve Anayasa 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Bakiyev iktidarının ardından da Kırgızistan’daki etnik çatışmaların ve siyasi istikrarsızlığın devam ettiği görülmekte, bir devrim sonucunda iktidara geçen Bakiyev, beş yıllık bir dönemin ardından 2010 yılında ortaya çıkan benzer bir ayaklanma ile devrilmektedir²⁹.

Kırgızistan’da etnik gruplar arasındaki çatışmaların tırmanması ve hem Akayev, hem Bakiyev iktidarları döneminde ülke dönemin yönetiminin bu sorunların önüne geçememesi gibi nedenler dolayısıyla siyasi istikrar sağlanamamakta, demokrasi sivil ayaklanma ve devrimler nedeniyle sık sık kesintilere uğramaktadır. Budak (2013: 14), 2005 ve 2010 yıllarında Kırgızistan’da baş gösteren her iki ayaklanma esnasında medyanın önde gelen gruplarının iktidar destekli bir elit kitlenin tekelinde olması nedeniyle sokaklarda ayaklanmaların yaşandığı dönemlerde olayları sayfalarına taşıyamadığını, olayların daha çok muhalif medya olarak nitelendirilen internet medyalarında: özellikle haber siteleri ve bloglarda yayımlandığını belirtmektedir.

Stratejik anlamda ABD ve Rusya adına bölgeyi kontrol etme anlamında elverişli bir konumda bulunan Kırgızistan’da, dış destekli olduğu iddia edilen ayaklanmalar esnasında Kırgız basınının bu kargaşa içerisinde zor bir durumda kaldığı görülmektedir. Ülke genelinde etnik çatışmaların, iç huzursuzluğun had safhaya ulaştığı bir dönemde, sivil ayaklanmaların

²⁹ <https://tengrinews.kz/sng/kurmanbek-bakiev-pridet-vremya-i-ya-vernus-na-rodinu-331985/> (erişim tarihi: 18.04.2019).

baş göstermesi ve ülkenin ABD-Rusya çıkar çatışmalarının tam ortasında kalması gibi nedenler dolayısıyla Kırgız basını da hareketli günler geçirmekte, zorlu bir dönemin eşiğine gelmektedir. Siyasi istikrarsızlığın hükmettiği Kırgızistan`da iktidarların basın üzerinde denetimini arttırdığı, medya kuruluşlarının çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. “Halk ayaklanmalarını tetikleyen vasıta” ve tahrik suçlamaları ile karşı karşıya kalan Kırgız basını, geçiş dönemindeki sorunları ile benzerlik teşkil eden bir dönem yaşamaya başlamakta, devrimlerin ardından medya kuruluşlarının kapatılması, gazetecilerin hapsi gibi gelişmeler olağan bir görünüm kazanmaktadır. Bağımsızlık döneminde zorlu süreçlerden geçen Kırgız basını, mali zorluklarının yanı sıra darbeler döneminde de denetime tabi tutulmakta, devrimler sonrasında faaliyet alanının kısıtlanması gibi durumlarla karşılaşmaktadır (Budak, 2013: 14-15).

ABD ve Rusya çıkarlarının ortasında kalan ve bu siyasi ikilemler, ülkeyi sorunlarla birlikte iki devrime tanıklık eden Kırgızistan`da, devrimlerin başarılı olmasını dönemin iktidarlarının politikaları ile ilişkilendiren Özsoy ve İbrahimov (2017: 261-262), her iki devrim sürecinin benzerlikler teşkil ettiğini; hem Akayev hem de Bakiyev iktidarları döneminde rejimin otoriter ağırlıklı bir görünüm kazanması, demokrasi söylemleri ile başa geçen iktidarların zamanla kontrolü tek elde toplaması ve “kişisel iktidar” hissini vermesi, basını bastırarak güdümlü faaliyete itmesi ve ABD-Rusya karşısında Kırgızistan`ın başarılı bir “denge siyaseti” yürütememesi gibi nedenler dolayısıyla devrimlerin gerçekleştiğini, bu nedenlerin siyasal istikrarsızlığa zemin oluşturarak ülke ve Kırgız basını genelinde kesintilere yol açtığını belirtmektedir.

Ayhan (2008: 201), SSCB`den kopuşunun ve bağımsızlık kazanışının ardından Kırgızistan Cumhuriyeti`nde, liberal sistemin tam anlamda yerleşik bir görünüm kazanamaması, ülkenin ekonomik anlamda bir rahatlığa kavuşabilmesi adına gerekli olan dış yatırımlara açıklık bağlamında çekimser davranması neticesinde, Kırgızistan`da siyasi istikrarsızlığın meydana geldiğini ifade etmekte, siyasi istikrar olgusunun tüm ülkeler genelinde mühim önem arzettiğini ve medyanın gelişiminde bir itici güç olduğunu belirtmektedir.

Siyasi istikrarsızlıktan, iktidar baskılarından ve 2005 devriminden etkilenen Kırgız basınının sistemde daha başat bir konumda olması için içeriksel anlamda Kırgız toplumunun yapısı ile benzerlik teşkil etmesi gereksinimi belirten Ayhan (2008: 201), ülkedeki yabancı dilli yayınları medyanın gelişimine bir engel olarak görmekte ve çok dilli yayınları kapsayan bir sınırlamanın gelmesi ile Kırgız basınının modern dünyaya daha kolay adapte olabileceğini ifade etmektedir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN AZERBAYCAN, KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE KIRGIZİSTAN MEDYASINDAKİ YANSIMALARI

3.1. Nitel Araştırma Yöntemleri Üzerine

3.1.1. İçerik Çözümlemesi Yöntemi

Araştırmanın başat parçalarından biri olarak karşımıza çıkan yöntem, “nitel ve nicel araştırma yöntemleri” olmak üzere iki farklı grup halinde tezahür etmektedir. “15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma” isimli bu çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerine başvurulduğundan, nitel araştırma yöntemlerinin anlamsal özelliklerini de betimlemek gerekmektedir.

Bazen görüşmeler, gözlemler aracılığı ile, bazen de sayısal bir kalıp içerisinde veri toplanılmadığı bilimsel araştırmalarda nitel araştırma yöntemlerine başvurulmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerini nicel araştırma yöntemlerinden farklı kılan temel unsurlardan biri olarak, sosyal bilimler araştırmalarında elde edilen bulguların sayısal bir çerçeveye indirgenemediği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Sözel niteliği taşıması ve araştırmacı bulgularının tamamını kapsayabilecek bir şekilde işlevsellik barındırması nedeni ile bu yöntem bilimsel araştırmacılar tarafından sık sık tercih edilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinde araştırma konusu şeklinde karşımıza çıkan çalışmaların, daha kapsamlı bir şekilde ele alınması ve bir sınırlamanın söz konusu olmaması nedenleri de bu araştırma yöntemini yaygınlaştırmaktadır. Nitel araştırma yöntemleri araştırmacıyı belli bir kalıba sokmamakta, uygulama bağlamında sağladığı kolaylıklar ile araştırmacının konuyu geniş boyutlara taşıyabilmesi ve farklı bakış açıları bulabilmesi adına önemli imkanlar sunmaktadır (Creswell, 2016: 43-45)

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkan “içerik çözümlemesi metodu” kavramı da bilimsel araştırmalarda sık sık kullanılmaktadır. İsminden de görüldüğü üzere, çözümlemenin içeriksel düzeyde yapıldığı bu nitel araştırma yönteminde, metinler analize tabi tutulmakta ve metindeki mesajlar, bilgilendirmeler yöntemin odak noktası haline dönüşmektedir. İçerik çözümlemesini daha geniş bir anlatımla ele almak gerekirse; içerik çözümlemesi etkileşimlerin, gazete sayfalarına taşınan tüm metin içeriklerinin, televizyon kanallarında yayımlanan programların, siyasi konuşmalarda ve bu gelişmeler üzerine yapılan haberlerde sarfedilen sözcüklerin analizine ve birçok başka konuları içeriğinde barındıran

metinlerin incelenmesine yarayan, uygulanış bağlamında geniş bir faaliyet alanı bulabilen bir nitel araştırma yöntemi türü şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2015: 101).

İçerik çözümlemesinin ampirik araştırmalarda da kullanıldığını ve hem yazılı hem görsel, işitsel platformdaki metinlere uygulanabilirliğini belirten Yıldırım (2015: 118), içeriğinde geniş ölçekler barındıran çalışmalarda bu yöntemin araştırmacıya birçok kolaylıklar sağlaması, araştırmalarda elde edilen bulgu ve işlenen temaların daha asgari imkanlar ile analizinin yapılabilmesi, kaynak sağlamadaki elverişliliği ve geniş verileri daha kolay bir şekilde çalışılabilen verilere indirgemesi bağlamında içerik çözümlemesini kullanışlı bir yöntem şeklinde nitelendirmektedir.

İçerik analizi üzerine yapılan birçok tanımlamalardan görüldüğü üzere bu yöntemin, yönteme tabi tutulan metinlerin içeriksel incelenmesi neticesinde bir tümdengelim varılması ve içeriğin barındırdığı tüm öğelerin ele alınması ve analizi bağlamında elverişli bir nitel araştırma metodu olduğu gözlemlenmektedir. Bu nitel araştırma metodunun medyalar seviyesinde önemi ise, bu yöntem aracılığı ile metinlerdeki mesajların hem nitel hem nicel olarak incelemesini mümkün kılması şeklinde görülmektedir. Araştırmanın konusunu teşkil eden metinlere bu metod vasıtasıyla inceleme yapıldığı durumlarda; metinde vermeye çalışılan mesajlar ve kullanılan sözcükler çözümlemeye tabi tutularak metnin anlamsal özellikleri ortaya çıkarılabilmektedir (Bal, 2016: 262-264).

3.1.2. Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi

İçerik çözümlemesinin yanı sıra, toplumsal bir olgu içerisinde inşa edilen haber söyleminin, söylemsel üstünlüklerinin yeniden üretimine dair ciddi ipuçları veren Eleştirel söylem analizi de nitel araştırma yöntemleri arasındaki popülerliği ile dikkat çekmektedir. Eleştirel söylem çözümlemesini ortaya çıkaran ve geliştiren dilbilimcilerden biri olan van Dijk, egemen grupların kendilerine oranla daha zayıf bulunduğu gruplar üzerinde sağladığı iktidarla beraber, dilsel pratikler içerisinde bir yeniden üretimin söz konusu olduğunu ve haber metinlerinde ortaya çıkan egemen ideoloji çerçevesinin etkileriyle beraber toplumsal eşitsizlik olarak nitelendirilen bir durumun söylem içerisinde de yapılandığını ifade etmektedir. Van Dijk literatüre kazandırdığı eleştirel söylem çözümlemesini, “eşitsizlik” ve “haksızlık” durumlarının yanı sıra, gücün kötüye kullanılması gibi durumların da söylemsel uzantılarıyla ilgilenen bir çözümleme şeklinde vasıflandırmaktadır (van Dijk, 1993:252).

Günümüzde kazandığı yeni görünümü ile çağdaş gazetecilik kavramının ortaya çıkması ile birlikte bu olgu içerisindeki yapılarda da bazı olumsuz durumlar dikkat çekmektedir. Modern gazetecilik olgusunun her geçen gün ciddi bir gelişim katetmesi

gerçeğinin bile önüne geçemediği ihlallerden biri, haber metinlerinde nesnellik ilkelerinin sık sık ihlal edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman bu ihlallerin doğrudan gerçekleştirilmiş olması mesleki etik kurallarını çiğnediği gerekçesi ile bu durumları eleştirilerin hedef tahtası haline getirebilmektedir. Doğrudan bir şekilde yapılan nesnellik ihlallerinin ötesinde diğer bir ihlal durumu ise haber metinlerinde saklanan söylemsel safhadaki nesnellik ihlallerinin de ortaya çıkabilir olmasıdır. Söylem içerisinde konumlanan bu yapıların deşifre edilmesi bazı durumlarda daha güçlükle gerçekleştirilebilmekte, bu gibi durumlarda söylemsel seviyede kendini gösteren bu gizli yapılar ve nesnellik ihlalleri eleştirel söylem analizi yönteminin sağladığı imkanlar doğrultusunda mümkün bir hale gelmektedir. Eleştirel söylem analizine başvuru bu durumlarda, haber metinlerinin tüm katmanlarına bu analiz yöntemi uygulanmakta, haber metinlerinin kapsamlı incelenmesi yapılabilmektedir. Bahsi geçen nesnellik ihlallerinin ortaya çıkarılabilmesi istikametinde eleştirel söylem analizi aracılığıyla haber metinlerinde gizledilen ideolojik vurgular ve verilmesi istenen mesajlar gün yüzüne çıkarılabilir (Şeker, 2003: 100).

Yöntemin sözcüklerinden birini oluşturan “söylem” olgusunu ele aldığımız zaman; siyaset, medya, bilim olmak üzere modern dünyanın çoğu alanında rastladığımız bir kavram olduğu, farklı zeminlerde kullanıldığı müşahede edilmektedir. İdeolojik, siyasi, felsefi ve buna benzer birçok anlamları kendinde ihtiva edebilen “söylem” kavramına medyada da sık sık rastlanmaktadır.

Bir kavram olarak “söylem”in oluştuğu dönemlerde ve gelişimini sürdürdüğü günümüzde de sık sık medyada kendine yer edindiği, bir kavram olarak yaygınlık kazandığı görülmektedir. Söylem analizinin hareketli bir tarihsel gelişim yaşadığını ve bu tarihsel yükseliş döneminde; 1940`lı yıllarda mikro-sosyolojik, 1960`lı yıllarda Garfinkel rehberliğinde etnometodolojik, 1970`li senelerin başında interdisipliner, Foucault önderliğinde ise 1980`li yıllardan itibaren meta-analitik boyutlara ulaştığı aşamalardan geçtiğini belirten Sözen (2017: 98-99), niteliksel analizlerin sosyal bilimlere entegresinin özellikle 1970`li yıllardan itibaren ivme kazandığını ve söylem analizi metodunun her geçen gün popüler bir kimliğe büründüğünü belirtmektedir.

Söylemin salt bir kavram olması üzerine olan betimlemelerin yanı sıra, söylem çözümlemesi üzerine de birçok tanımlamalar bulunmakta, söylem analizi nitel araştırmaların yapıldığı zamanlarda uygulanabilirliğine göre yaygın bir metod olarak karşımıza çıkmaktadır. Mc Carthy`nin söylem analizini, sosyal amaçlar doğrultusunda kullanılan ve dilin mühim bağlamlarından biri olarak nitelendirdiğini ve belirli bir sosyal kesimlere hitap eden ve bu kesimlere dahil olan bireyler arasında etkileşim sürecini diri tutan bir iletişim bağlantısı

olduğunu belirten Yüksel (2004: 3), söylem çözümlemesinin birçok sosyodilbilimciler ve araştırmacılar tarafından çalışıldığını, bu araştırmacıların bir birinden farklı sosyal alanlarda söylemlerin neden farklılık gösterdiği, dile yüklenen sosyal yükümlülükler ve dilin sosyal konjonktürlere göre anlamsal değişiklikler göstermesi üzerine araştırmalar yaptığını ifade etmektedir.

Söylem çözümlemesinin yapısal değişiklik gösterdiği ve meta-analiz görünümünde karşımıza çıktığı günümüzde, bu metodu diğer nitel araştırma metodlarından farklı kılan nedenler, çözümlemenin “refleksivite” kavramı ile iç içe bir hal alması ve yapısal bir değişim içerisinde olan söylem çözümlemesinin artık bir “özeleştir”ye dönüşmesi, analizin analizini andırması şeklinde nitelendirilmektedir. XX. yüzyılın sonlarına doğru literatüre katılan “refleksivite” kavramının bu “özeleştir” dönemini başlatması ve analizcilerin bu dönemle birlikte kendine de eleştirel yaklaşması, zamanla “refleksivite” kavramının özelliklerine doğru bir kayma içerisinde olan söylem çözümlemesinin yapısal farklılaşmalarını bu nedenler dolayısıyla ortaya çıkarmakta ve iki olgu arasında ilginç bir benzerliğe yol açmaktadır (Sözen, 2017: 99-100).

Tanımlamalardan da görüldüğü üzere, Eleştirel söylem analizi en basit betimlemesi ile dilsel öğelerin incelemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çözümlemenin sadece dilsel öğeler safhasında kalmadığı, bazen içeriksel özelliklerin de ötesine geçerek anlamsal özellikleri de ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu nedenler dolayısıyla, araştırmacıya daha farklı bakış açıları olanakları sunan bu nitel araştırma yöntemi sık sık karşımıza çıkmakta, bilimsel çalışmaların önemli parçalarından biri halinde popülerliğini korumaktadır.

3.2. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ard Alan Bilgisi

Türkiye siyasal yaşamının en kanlı askeri girişimi olarak tarihe geçen 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi uzun seneler boyunca ordunun içerisine sızabilmiş FETÖ destekli bir cunta grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz akşamı İstanbul’da Fatih Sultan Mehmet ve Boğaziçi köprülerinin girişleri bir grup asker tarafından tutulmuş, Ankara’da Genelkurmay Başkanlığı’ndan silah seslerinin işitilmesi üzerine ülke gerilim dolu saatlere girmiştir. İlk başta hareketliliğin bir askeri kalkışma olduğu anlaşılmamış, Başbakan Binali Yıldırım’ın 23:00 sularında canlı yayına bağlanmasının ardından ülkenin emir komuta zinciri içerisinde hareket kabiliyeti bulamayan kanunsuz bir darbe girişimi ile karşı karşıya kaldığı açıklanmıştır.

Daha önceki darbeler ve sonrasındaki ülkede oluşan zor koşulları tecrübe edinmiş Türk halkı bu darbe girişiminde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın millete direniş çağrısının

ardından sokaklara akın ederek milli mücadele örneği sergilemiş, emniyet güçleri, örgütün dışında kalan TSK mensupları ve muhalefet liderlerinin kılavuzluk ettiği siyasi yöneticilerin demokrasiye sahip çıkılması adına kararlı bir direniş başlatmasıyla beraber darbe girişimi ülke tarafından bastırılmıştır. Belli bir örgüt tarafından yönlendirilerek girişimde bulunulan bir grup askerin bu kalkışması Türk siyasal tarihine kanlı bir anı olarak geçmiş, başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen bu kanlı girişimle beraber 241 kişi hayatını kaybetmiş, 2195 kişi ise yaralanmıştır.

MİT'e ulaşan bir istihbaratın ardından hazırlıksız yakalanan cuntacıların müdahaleden vazgeçmemesi üzerine darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Miş ve arkadaşları (2016: 30) cuntacıların iktidara el koymak arzularıyla beraber en büyük hedefleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı rehin almak veya suikast düzenleyerek öldürmek olduğunu belirtmektedir. 15 Temmuz akşamı Marmaris'te bir otelde bulunan Erdoğan'ı öldürmek üzere özel eğitim görmüş 37 asker otele gitmiş, kısa bir süre önce otelden ayrılan Erdoğan'ı orada zannederek otele ateş etmeye başlamıştır. Cunta grubunun diğer mensupları Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ni ele geçirmek amacıyla şehre çıkarma yapmış, Külliye'yi korumaya çalışan halkı bombalamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'la beraber iktidar ve muhalefet parti liderlerinin halka çağırısı karşılık bulmuş, sokaklarda cuntacılara karşı halkın yoğun bir direnişi başlamıştır.

15 Temmuz darbe girişiminin amacına ulaşamamasında cuntacıların planları arasında bulunmayan ve hesaba katmadıkları tersliklerin büyük önem arz ettiği görülmektedir. TSK Özel Kuvvetler biriminde başkan yardımcılığı görevini yürüten ve ihtilalci subaylara önderlik eden Tuğgeneral Semih Terzi'nin Özel Kuvvetler Komutanlığı binasına yaptıkları çıkarma esnasında astsubay Ömer Halisdemir tarafından öldürülmesi cuntacıları panikletmiş ve planlarını sekteye uğratmıştır. Darbenin kırılma noktalarından biri olarak gösterilen bu gelişmenin yanı sıra, darbeci subayların iletişim birimlerini ele geçirmek bağlamında acemilik yapıp ulusal yayınların oluşturucusu olan küçük anteni değil de yerel haberlerin yayımlayıcısı büyük anteni vurması nedeniyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın CNN Türk'teki konuşmasını engelleyememiş, Cumhurbaşkanı'nın açıklamaları üzerine sokaklara akın eden ulusun yoğun direnişi doğrultusunda başarısızlığa uğramıştır.

3.3. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları

3.3.1. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Analizi

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminin Türk basınında yankılandığı bir dönemde, dış basında da girişim ve girişimin bastırılması üzerine birçok haberler yapılmakta, darbe girişimi yansımaları dış basında dikkat çekici bir boyuta ulaşarak karşımıza çıkmaktadır. Darbe girişiminin hemen ardından dış basınların haber sitelerinde, gazete sayfalarında, manşetlerde 15 Temmuz darbe girişimi mercek altına alınmış, girişim hakkında söyleşiler, analizler, röportajlar gazete sayfalarına taşınmıştır.

Tezin analiz kısmını oluşturan “15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları” kısmı, çalışmanın bu bölümünde ele alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde; 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri'nin önde gelen gazetelerinin darbe girişimine yaklaşımı, manşetlerine çıkardığı başlıklar, sayfalarındaki haberler, röportajlar ele alınmış, bu ülkelerdeki siyasilerin darbe girişimi üzerine yazılı ve sözlü açıklamalarına nitel araştırma yöntemleri olarak karşımıza çıkan haber ve söylem analizleri uygulanmıştır. Bahsi geçen ülkelerin 15 Temmuz darbe girişimini kapsayan haberleri içerik çözümlemesine tabi tutulmuş, amaçlı örnekleme bu ülkelerin devlet, muhalefet ve bağımsız gazetelerinde çıkan haberlerin yanı sıra haber ajansları ve haber sitelerindeki haberler de dahil edilmiştir.

Tarihsel kökenleri itibari ile Türkiye ile sıkı bağları bulunan, uzun seneler boyunca SSCB egemenliği altında milli kimliğini korumaya çalışan ve 1990'lı yıllardan itibaren siyasi arenanın genç bireyleri şeklinde yeni dünya düzenine geçiş sancılarını yaşayan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri'nin, bağımsızlık yıllarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti ile bir siyasi yaklaşım içerisinde oldukları görülmekte, bu ülkeler arasındaki tüm ilişkilerin onarımı ve gelişimi yeni düzen ile birlikte bu cumhuriyetlerin başat hedeflerinden biri haline dönüşmektedir. Türk Cumhuriyetleri'nin iyi ilişkilerini onarmaya başladığı ve geliştirdiği bir dönemde, Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişiminin meydana gelişi, bu ülkeler arasındaki ilişkiler bağlamında da dönüş noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Cumhuriyetleri'nin siyasi temsilcileri ve basın kuruluşları, Türkiye'deki bu darbe girişimi üzerine birçok açıklamalar yapmış, Türkiye'deki bu gelişmeler günlerce Türk Cumhuriyetleri'nin basın organlarının ilk sayfalarında yerini almış ve bu ülkelerin uluslarına duyurulmuştur.

3.4. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Azerbaycan Medyasındaki Yansımaları

3.4.1. Azerbaycan Medyasındaki 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Analizi

3.4.1.1. Makro İnceleme / Mikro İnceleme

3.4.1.1.1. Haber Başlıkları, Girişler ve Spotlar

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Azerbaycan medyasında girişim üzerine birçok haberler yapılmış, hem basın organları hem de haber siteleri üzerinden gelişmeler takip edilmeye başlanmıştır. Türkiye`de orduda yuvalanmış bir grup tarafından başlatılan askeri ayaklanmanın ardından Azerbaycan`da siyasilerin de açıklamaları ile sürece katıldıkları, “demokrasi” vurgusu yaparak iki ülke arasındaki sıkı ilişkilerin devam edeceğini ve bu ilişkilerin daha da sağlamlaştırılacağını belirttikleri görülmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, özellikle Azerbaycan`ın önde gelen gazetelerinin Türkiye`deki siyasi gelişmelerin sıkı takipçisi olduğu, her geçen gün Türkiye`de yaşanan gelişmeleri sayfalarına taşıyarak okurlarına duyurdukları gözlemlenmektedir.

Çalışmanın bu kısmında Azerbaycan medyasından; “Azerbaycan”, “Respublika” (Cumhuriyet), “Yeni Müsavat”, “Kaspi” ve “525. Gazete” gibi ülkenin köklü basın organlarının yanı sıra, “AzerTaç” haber ajanslığının da 15 Temmuz darbe girişiminin ardından okurlarına geçmek üzere sayfalarına taşıdığı haberler ve bu basın organlarının Türkiye`deki siyasi gelişmeler üzerine belirledikleri haber politikaları mercek altına alınmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti`nde 15 Temmuz darbe girişiminin basındaki yansımalarının yanı sıra bu hareketlenme üzerine akademik çalışmaların da yapıldığı, Nurlan Ağa isimli bir yazarın darbe girişimi sonrasındaki gelişmeler ve medyadaki yansımalar üzerine “15 Temmuz ve Medya” isimli bir kitap yayımladığı görülmektedir. Azerbaycan ve Türkiye basınında 15 Temmuz darbe girişiminin karşılaştırmalı analizini yapan ve her iki ülkenin basın organlarında darbe girişimi üzerine yapılmış haberleri mercek altına alan Ağa (2018: 89), Türkiye basını kadar Azerbaycan basınına da süreci yakından takip ettiğini ve darbe girişiminin bastırılışını “demokrasinin zaferi” şeklinde nitelendirdiğini, Azerbaycan basın organlarının kardeş ülkedeki siyasi gelişmeler üzerine toplumu bilgilendirme bağlamında mühim bir aracı görevi üstlendiklerini belirtmektedir. Her iki ülke medyasının 15 Temmuz darbe girişimini sayfalarına taşımasını “bilgi aktarımı” bağlamında “kritik nokta” olarak değerlendiren Ağa (2008: 89), her iki ülkedeki medyaların bu darbe girişimi üzerine başat bir yayın politikası olarak ağırlıklı bir şekilde “silah zoru ile demokrasi kurma isteğinin absürtlüğü” çizgisi üzerinde durduğunu belirtmekte, medya düzeyinde böylesine bir “tanıtım” olmadan bu gelişmelerin dünya çapında sükse yapamayacağını ifade etmektedir.

3.4.1.1.1. “Azerbaycan” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

Türkiye`de ortaya çıkan 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi Azerbaycan basınının tamamında; ister devlet, ister muhalefet, isterse de bağımsız gazetelerde haber odaklarından biri haline gelmiş, gazeteler girişimin sonrasındaki gelişmelere sayfalarında yer vermeye başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti`nin iktidara yakın ve resmi gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan “Azerbaycan” gazetesinde de darbe girişiminin ele alındığı ve girişimle alakalı haberlerin ilk sayfalardan duyurulduğu görülmektedir.

“Azerbaycan” gazetesinin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yapılan haberlere rastlanmaktadır. Gazete, bu tarihli sayısının ilk sayfasında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev`in ve siyasi temsilcilerin Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişimi üzerine açıklamalarını ilk sayfadan okurlarına duyurmasıyla birlikte, darbe girişiminin Azerbaycan basınında yansımalarını başlatan ilk gazetelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Azerbaycan” gazetesinin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında ilk sayfasında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev`in 15 Temmuz darbe girişimi ile alakalı, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan`a yazdığı mektuba yer verilmiştir. Aliyev`in 16 Temmuz 2016 tarihinde Erdoğan`a yazdığı bu mektup, “Azerbaycan” gazetesinin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısının ilk sayfasında okurlara duyurulmuştur. Haber gazete sayfasının sağ üst kısmında, başlığı büyük puntolar şeklinde ve mektubun tamamı halinde yayımlanmıştır. Erdoğan`a yönelik “Aziz Kardeşim” hitabı ile başlayan mektupta, Türkiye`deki darbe girişimi ile alakalı rahatsızlığını dile getiren Aliyev, “gelişmeleri büyük rahatsızlık ve derin bir üzüntü ile takip ettiğini”, Türkiye`deki bu girişimin “ülkenin devletçilik kökenlerine, Türk milletinin özgür iradesine ve seçimlere yapılmış dehşet bir cinayet” şeklinde değerlendirdiğini belirtmektedir. Mektubun devamında 15 Temmuz`daki darbe girişimini “Türkiye Anayasası ve demokrasiye doğrudan bir cinayet” şeklinde değerlendiren Aliyev, “Azerbaycan devletinin ve Azerbaycan halkının Türkiye`nin yanında olduğunu” vurgulamış, Azerbaycan`ın bu darbe girişimini “kabuledilemez” bir girişim olarak gördüğünü ve kesin bir dille “kötülediğini” dile getirmiştir. Mektubun ilerleyen bölümlerinde Aliyev, Türk halkının hükümetin yanında durarak darbe girişimini bastırmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti`nin bu gelişmeler doğrultusunda alacağı tedbirlerin “ülkeyi kısa bir sürede eski haline döndüreceğinden” ve darbe girişimi sonrasında “Türkiye`de ortaya çıkan durumun sabitleşeceğinden” eminliğini ifade etmektedir. Mektubun son paragrafında yine “aziz kardeşim” hitabını kullanan Aliyev, darbe girişiminin bastırılması esnasında hayatlarını kaybeden şehitlerin ailesine ve yakınlarına

Azerbaycan halkı ve kendi adından taziyelerini iletmekte, yaralananlar için geçmiş olsun dileklerini dile getirmektedir.

Türkiye'deki askeri hareketlenmenin ve siyasal gelişmelerin müşahade edildiği bir dönemde, iki ülke arasındaki sıkı bağları ve dostluğu niteler şekilde Cumhurbaşkanı Aliyev'in 16 Temmuz 2016 tarihinde Erdoğan'a hitaben kaleme aldığı ve Türkiye'ye desteğini ifade ettiği bu mektubu birinci sayfasından okurlarına duyuran "Azerbaycan", bu mektupla beraber 15 Temmuz darbe girişiminin ardından belirlediği yayın politikasının ilk belirtilerinin de sinyallerini vermiştir. Yayınlarında genellikle iki ülke arasındaki ilişkileri vurgular nitelikte bir haber metni ve haber dili belirleyen gazete, 17 Temmuz 2016 tarihinden itibaren Türkiye'deki darbe girişimi üzerine yayımladığı tüm haberlerde bu çizginin dışına çıkmamaya çalışmıştır.

Gazetenin Cumhurbaşkanı Aliyev'in Erdoğan'a mektubunun hemen alt kısmında, Aliyev'in sosyal-siyasal konular üzere yardımcısı Ali Hasanov'un darbe girişimi ile ilişkili açıklamalarına yer verilmektedir. Hasanov'un darbe girişimi üzerine basına yaptığı açıklamalar Aliyev'in Erdoğan'a yazdığı mektubun özeti şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim, Hasanov basına açıklamasında ağırlıklı bir şekilde Aliyev'in yazdığı mektubu özetlemekte; Cumhurbaşkanı Aliyev'in Türkiye'deki darbe girişiminden büyük rahatsızlık duyduğunu, bu girişimi "demokrasi için ciddi bir tehdit" olarak gördüğünü ve "kesin bir dille kötülediğini", Aliyev'in Türkiye'de yaşananları "Türk halkının özgür iradesine, demokrasi düzenine ve hukukun yüceliğine bir kasıt" şeklinde nitelendirdiğini belirtmektedir. Azerbaycan devletinin ve halkının Türkiye'nin yanında olduğunu belirten Hasanov, gerekli tüm desteklerin sağlanması adına Aliyev'in belirli organlara direktifler verdiğini ifade etmektedir. Aliyev'in mektubunu özetleyen Hasanov, açıklamalarının devamında "Erdoğan'ın, darbe girişiminin bastırılmasının ardından aldığı tedbirleri alkışladıklarını" ve "kardeş ülkedeki durumun kısa süre içerisinde normale döneceğini" temenni ettiklerini dile getirmiştir. Hasanov, açıklamalarının sonunda Cumhurbaşkanı Aliyev'in 15 Temmuz şehitlerinin ailesi ve yakın çevresine ve tüm Türk halkına başsağlığı verdiğini, yaralılara geçmiş olsun dileklerini ilettiğini ifade etmektedir.

"Azerbaycan" gazetesi, 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında, ilk sayfadan büyük puntolarla okurlarına duyurduğu Aliyev'in mektubu ve Hasanov'un açıklamalarının alt kısmında, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki darbe girişimi üzerine yayımladığı bildiriye ve Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov'un açıklamalarına yer vermektedir. Gazete, bakanlığın bu bildirisini "Kardeş Türkiye'de baş veren hadiseler bizi ciddi şekilde rahatsız etti ve sarsıttı" başlığı altında birinci sayfasına taşımıştır. Dışişleri

Bakanlığı'nın yayımladığı bildiri; “Kardeş Türkiye’de” ortaya çıkan darbe girişiminden bakanlığın ve Azerbaycan’ın büyük rahatsızlık duyduğunu ve sarsıldığını, “bir grup tarafından organize edilen bu girişimin”, Türk halkının özgür iradesi ve demokrasi ile seçilen iktidara karşı bir darbe girişimi olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Türk halkı ile “ciddi bir beraberlik” örneği göstererek darbeyi önlediğini belirtmektedir. Bildirinin devamında “Kardeş Türkiye halkı ve devletinin yanında olduklarını” yineleyen bakanlık, Türkiye’deki “darbe girişiminin oluşturduğu karmaşık siyasi durumun kısa süre içerisinde normale döneceğinden” emin olduklarını ifade etmektedir.

Dışişleri Bakanlığı'nın bildirisini okurlarına duyuran “Azerbaycan” gazetesi, bildirinin hemen sağında ise Azerbaycan Dışişleri Bakanı Memmedyarov’un darbe girişimi üzerine yaptığı açıklamalara yer ayırmıştır. Memmedyarov’un açıklamalarını “Azerbaycan her zaman Türkiye’nin yanındadır” başlığı altında sayfasına taşıyan gazete, açıklama kısmından ise; Azerbaycan Dışişleri Bakanı Memmedyarov’un darbe girişiminin ardından meslektaşı Mevlüt Çavuşoğlu ile telefon görüşmesi yaptığı, Memmedyarov’un Türkiye’deki girişimi büyük bir rahatsızlık ile izlediği, Türk halkının seçtiği bir hükümete karşı böylesine bir girişimin “kabuledilemez” ve “kötü” bir girişim olduğu, “Türkiye Cumhuriyeti’nin kararlı bir duruşla ve Türk halkı ile birlik ve beraberlik içerisinde darbeyi bastırmasını alkışladıkları” ve “Azerbaycan’ın her koşulda Türkiye’nin yanında olduğu” bölümlerini ön plana çıkarmıştır.

“Azerbaycan” gazetesinin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında, Azerbaycan siyasetçilerinin açıklamalarının yanı sıra Erdoğan’ın da açıklamalarına yer verildiği dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı Aliyev, Cumhurbaşkanı’nın basın sözcüsü Ali Hasanov, Dışişleri Bakanlığı’nın bildirisi ve Dışişleri Bakanı Memmedyarov’un Türkiye’deki darbe girişimi üzerine “Türkiye iktidarını destekleyen” açıklamaları ile beraber, girişimin Türkiye basınındaki yansımaları ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın darbe girişiminden sonraki açıklamaları da gazetenin sayfalarına taşınmıştır. Büyük puntolarla “Türk milletinin iradesi askeri darbeye galip geldi” başlığı ile Türkiye’deki gelişmeleri ve siyasilerin açıklamalarını sayfalarına taşıyan gazete, haberin alt başlığında ise Erdoğan’ın “Türkiye’nin büyümesini, bu milletin güçlenmesini hazmedemiyorlar” ifadelerini öne çıkarmıştır. Bu başlık altında verilen haberde; 15 Temmuz gecesi ortaya çıkan girişimin ayrıntılarına yer veren gazete, bu darbe girişimini “Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ciddi sınavlarından biri” şeklinde değerlendirmiştir. Haberin devamında 15 Temmuz gecesi “ordu içerisinde yuvalanmış bir grup” tarafından bir askeri girişimin müşahede edildiğini belirten gazete, girişimin ayrıntılarında ise; Başbakan Binali Yıldırım’ın açıklamalarını, Marmaris’te bir otelde bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan’a “suikast düzenlendiği”, “cuntacı subaylar ile Erdoğan’ın

korumaları arasında bir çatışma yaşandığı” gelişmelerine vurgu yapmaktadır. Haberin devamında ise Başbakan Yıldırım’ın “bizi iktidara millet getirmiştir, burdan götürecektir olan da millettir” açıklamalarını öne çıkaran gazete, Yıldırım’ın cuntacı subaylara ilişkin “Bir Türk askeri bunu yapmaz, bunlar terör örgütü üyesi gibi” ifadeleri üzerinde durmuş, haberin devamında yine Yıldırım’ın “Gün demokrasiye sahip çıkma günüdür” ifadelerini okurlarına duyurmuştur. Bu haberi iki sayfa halinde veren gazete, sayfasında Erdoğan’ın çağrısı ile sokaklara akın eden Türk halkının 4 fotoğrafına yer vermekte; fotoğraflarda köprüyü tutan, tankların üstüne çıkan ve sokaklara çıkan Türk halkının milli direnişini gösteren fotoğraflarla birlikte 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı haberleri görsel desteklerle ön plana çıkarmaktadır.

17 Temmuz 2016 tarihli sayısında Türkiye’deki darbe girişimine ilişkin bir takım haberlere yer veren “Azerbaycan” gazetesinin, özellikle her iki ülke siyasilerinin açıklamalarına yer verdiği, Azerbaycan’dan ise iktidara yakın siyasilerin darbe girişimi üzerine yaptığı açıklamaları sayfalarına taşıdığı dikkat çekmiştir. Gazetenin bu sayısında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın, Cumhurbaşkanı Basın Sözcüsü’nün ve Dışişleri Bakanlığı ve Bakanı’nın 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yaptığı ve “Erdoğan iktidarına destek verici açıklamaları” yer almaktadır. Azerbaycan siyasilerinin bu açıklamaları ile Türkiye’nin yanında olduğunu belirten gazetede ve siyasilerin açıklamalarında sık sık “Kardeş Ülke” ve “Kardeş Türkiye” vurgularının yapıldığı görülmektedir. Gazete bu “kardeşlik” vurgusu ile her iki ülke arasında sıkı bir bağ olduğunu, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ve siyasilerinin 15 Temmuz darbe girişiminde “Türk devletini ve Türk halkını desteklediklerini” ortaya koymaya çalışmıştır. 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında ağırlıklı bir şekilde Azerbaycan’ın iktidar temsilcisi siyasilerinin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından açıklama ve yaklaşımlarını okurlarına duyuran gazetenin, iki ülke ve iki ülke iktidarlari arasındaki “siyasal düşünce benzerliği” ve “Azerbaycan’ın Türkiye’ye her koşulda destek olacağı” ayrıntılarına vurgu yapması, gazetenin bu ülkeler arasındaki sosyal ve siyasal yakınlaşmanın Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin perspektifi açısından pozitif bir tablo çizdiği sinyallerini de beraberinde getirmektedir.

“Azerbaycan” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişimi üzerine haberlere yer verildiği görülmektedir. Gazetenin bu tarihli sayısının ilk sayfasında, Cumhurbaşkanı Aliyev’in 16 Temmuz’da Erdoğan’a yazdığı mektubun Türkiye basınındaki yansımalarına yer ayrılmıştır. Haberi birinci sayfadan veren gazete, büyük puntolarla “İlham Aliyev’in yaklaşımı Türkiye’de büyük memnuniyete neden oldu” başlığını kullanmıştır. Gazetenin birinci sayfasından duyurduğu bu haberde, Türkiye’de Aliyev’in

destek mektubunun olumlu karşılandığı vurgusu üzerinde durması, gazetenin “iki ülke arasındaki sıkı bağlar” eksenindeki olumlamalarından biri olarak dikkat çekmektedir. Elçin Ceferov isimli bir yazarın hazırladığı haberin giriş bölümündü “Türk medyası Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın yaklaşımını “gerçek kardeşlik ve kararlı tutum” şeklinde değerlendirmiştir” cümlesine yer verilmiştir. Gazetenin bu başlık altında duyurduğu habere, Türk basınında İlham Aliyev'in açıklamalarını olumlayarak yayımlayan gazetelerin bu haberi verdiği sayfaların fotoğrafları ile bir görsel destek sağladığı ön plana çıkmaktadır. Haberin giriş kısmında; Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin “sağlam temeller üzerinde” kurulduğu belirtilmekte, iki ülke arasındaki bu güzel ilişkilerin başat nedenleri olarak da her iki ülkenin köken itibarıyla aynı kökten gelmesi, her iki ülkenin kültürel bir benzerlik içerisinde olması ve her iki ülkenin karşılıklı iletişimi zamanı “samimiliğe, kardeşliğe ve dostluğa” önem vermesi gibi nedenler gösterilmektedir. Gazetede bu habere göre, her iki ülke arasında ilişkilerin yeni bir ivme kazandığı son dönemlerde, hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin gösterdiği “siyasi irade” ile birlikte bu iki ülkenin ilişkileri “stratejik bir görünüm” kazanmakta, uluslararası hukuk arenasında bu ülkelerin “mevkilerinin daha da sağlamlaşmasına” neden olmaktadır. Haberin devamında Aliyev'in Erdoğan'a mektubunun Türk basınında büyük ilgiyle karşılandığını belirten gazete; “Anadolu”, “İhlas”, “Cihan” ve “Ensonhaber.com” haber ajanslarında, “Akşam”, “Star”, “Zaman” gibi gazetelerde, “NTV”, “TRT Avaz”, “A Haber” ve diğer basın organlarında İlham Aliyev'in “15 Temmuz darbe girişimini kınayan” mektubundan birçok cümlelerin başlığa taşındığı, manşet haberleri olarak verildiği görülmektedir. Türk basınındaki bu yansımaların derlemesinden ibaret olan haberin son bölümünü; “Azerbaycan-Türkiye kardeşliğinin, dostluğunun ve müttefikliğinin ebedi olduğu”, “Azerbaycan'ın en zor koşullarda bile Türkiye'nin yanında olduğu ve ona destek verdiği” vurguları ile nihayetlendiren “Azerbaycan” gazetesinin, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimi ve perspektifi bağlamındaki olumlu bakış açısını devam ettirdiği gözlemlenmektedir.

19 Temmuz 2016 tarihli sayısında İlham Aliyev'in açıklamalarının Türk basınındaki yansımalarını ilk sayfayı kapsayacak bir şekilde sunan “Azerbaycan”, gazetesini bu haberin altında Azerbaycan'da 15 Temmuz darbe girişiminden sonra alınan en kritik kararlardan birini – Azerbaijan News Service (ANS) isimli televizyon kanalının kapatılması haberini yayımlamıştır. Haberi “ANS Bağımsız Yayın ve Media Şirketinin Yayımı durduruldu” başlığı altında sunan gazete, bağımsızlık döneminde ülkenin ilk özel televizyon kanalı olarak kurulan ANS'in yayımının durdurulduğunu belirtmektedir. Haberin devamında gazete ANS'in; “Demokratik temeller üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti aleyhine propaganda yapması”,

“farklı yayınlarında Türkiye’deki 15 Temmuz darbe girişimini “Erdoğan iktidarı tarafından düzenlenen bir şov şeklinde telkin etmesi”, “Gülen ve onun taraftarlarını desteklemesi”, “Türkiye’deki bu cinayete hak kazandırmakla terörizm propagandacılığı” ithamları ile kapatıldığını ön plana çıkarmıştır. Türkiye’deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ANS’in muhabirlerinden biri olarak faaliyet gösteren Genire Ataşova, Pensilvanya’da Fethullah Gülen’le bir söyleşi yapmış, söyleşinin anonsu birkaç kez ANS’te yayımlanmıştır. Bu anonsların devamında Türkiye Hükümeti’nin ricası ve Azerbaycan Cumhuriyet Başsavcılığı’nın müracaatı ile birlikte Milli Televizyon ve Radyo Şurası (MTRŞ) ANS’in yayımını geçici olarak durdurulduğunu belirten “Azerbaycan” gazetesi, mahkeme kararının ardından ise televizyon kanalının lisansının iptal edildiğini duyurmaktadır.

1991 yılında “Dövüş alınıza yazılmış” ve “Dakik, garezsiz, vicdanlı” sloganları ile yayımlanmaya başlayan ANS, Dağlık Karabağ savaşı boyunca sınırdan canlı bağlantılar yapmış, cephedeki gelişmeleri sıcak sıcak izleyicilerine duyurmuştur. ANS yayımlanmaya başladığı ilk yıllarda Karabağ savaşını, Hocalı katliamını kayıtlara almış tek televizyon kanalı olarak da karşımıza çıkmaktadır. ANS’in kameramanlarından biri olan Cengiz Mustafayev, bu savaşlardaki görüntüleri kayda almış, savaşların birinde çekim sırasında şehit olmuş, Azerbaycan’ın Milli Kahramanı unvanını kazanmıştır. Kurulduğu ilk günden itibaren ülkenin iç siyaseti, Suret Huseynov’un başlattığı askeri ayaklanma ve sonrasındaki Elçibey-Aliyev iktidar değişikliği dönemindeki gelişmeler üzerine birçok söyleşiler, röportajlar yapan ANS, yıllarca ülkenin siyasi enformasyonlar bağlamında bilgi aktarımını yerine getiren televizyon kanallarından biri olarak faaliyetini devam ettirmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından mahkeme kararı ile lisansı iptal edilen ANS, yaklaşık üç senenin ardından bu ithamlardan aklanarak çıkmıştır. Şehit kameraman Cengiz Mustafayev’in ağabeyi ve kanalın kurucularından biri olan Vahid Mustafayev, 6 Mayıs 2019 tarihli basın açıklamasında ³⁰, Cumhuriyet Başsavcılığı’ndan uzun zamandır bekledikleri beraat mektubunu aldıklarını belirtmekte, mahkemenin uzun araştırmalar sonucunda “15 Temmuz 2016 tarihinde kardeş Türkiye’deki darbe girişimi sonrasında ANS’in yayınlarında bir suç işlemediğini belirttiğini”, “suçsuzluklarının ispatlandığını” dile getirmektedir. “ANS’in Allahın, Türkiye ve Azerbaycan halkının ve devletlerinin karşısında bu suçlamalardan alınının akıyla çıktığını” belirten Mustafayev, açıklamalarını kardeşi Cengiz’in “Hiç kimse ve hiçbir şey unutulmayacak” ifadeleri ile bitirmektedir.

³⁰Mustafayev : “ANS tam beraat etti”

<https://cebhe.info/ldquo-ans-tam-beraet-aldi-rdquo-vahid-mustafayev-145455> (erişim tarihi: 06.05.2019).

“Azerbaycan” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında Cumhurbaşkanı Aliyev’in Erdoğan’a yazdığı ve 15 Temmuz darbe girişimi kınadığı mektubun Türk basınındaki yansımaları ve ANS’in kapatılma haberlerini okurlarına duyduğu görülmektedir. Gazetenin bu sayıda yine iki ülke arasında yıllardır süregelen ve sıklılığını koruyan iyi ilişkilerin bu zor süreçle beraber daha da pekiştiğine, Azerbaycan’ın 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin yanında olduğuna vurgu yapan bir haber dili kullandığı görülmektedir. “Kardeş ülke”, “Kardeş Türkiye” vurgularına bu sayıda da sık sık rastlanmaktadır.

Cumhurbaşkanı’nın sosyal-siyasi konular üzere yardımcısı Ali Hasanov’un “Azerbaycan” gazetesinde de yayımlanan 17 Temmuz 2016 tarihli açıklamasında “Türkiye’ye gereken desteklerin sağlanacağı ve Aliyev’in Azerbaycan’da gerekli tedbirlerin görülmesi üzere yetkili mercilere direktif verdiği” ifadelerini kullanması, aslında ANS’in kapatılacağı sinyallerini önceden vermiştir. Bu sinyaller dolayısıyla çoğu basın organlarında da müşahede edildiği üzere “Azerbaycan” gazetesinin de ANS’in kapatılma meselesini olağan karşıladığı ve bu haberi sayfasının küçük bir kısmını kapsayacak şekilde verdiği görülmektedir.

“Azerbaycan” gazetesinin 20 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişimi üzerine haberlerine devam ettiği, istatistiki veriler paylaştığı görülmektedir. Gazetenin bu tarihli sayısında, daha çok analiz ve araştırma çalışmalarını sayfalarına taşıdığı müşahede edilmektedir. Allahverdi Mehdiyev isimli bir yazarın “Türkiye tarihi sınavdan sıkı bir birlikle çıkıyor” isimli yazısı gazetenin bu tarihli sayısında yer almaktadır. Mehdiyev’in bu yazısının girişinde Erdoğan’ın darbe girişiminin sonrasındaki açıklamalarına yer verilmiştir. Erdoğan’ın, “Bir olacağız, kardeş olacağız, birlikte Türkiye olacağız” açıklamaları ile başlayan yazının, “Türkiye’nin başka bir seçimi yok”, “Türkiye’nin demokrasi sisteminden başka bir alternatifi yok” açıklamaları ile devam ettiği gözlemlenmektedir. Yazının giriş kısmında “Türk toplumunun normal hayata geri dönmesine rağmen ülkedeki gerginliğin hala devam ettiğini” belirten Mehdiyev, “Erdoğan’ın çağırısı ile sokaklara dökülen Türk halkının ve Kolluk Kuvvetleri’nin ikinci bir girişimin yaşanmaması adına demokrasi nöbetleri çektiklerini” ifade etmektedir. Yazının devamında darbe girişiminin bilançosuna dair istatistiki bilgiler veren Mehdiyev, “Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi yaşamının hareketli günlere tanıklık ettiğini”, “Ankara’daki siyasilerin Gülen’in iadesi için ABD’ye resmi şekilde başvuru yaptığını”, “Adliye Bakanı Bekir Bozdağ’ın ABD’ye, Gülen’in hukuka aykırı çalışmalarını gösteren dört dosya gönderdiğini”, “yakın günlerde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun ABD’ye bir sefer planladığını” belirtmektedir. Mehdiyev’in kaleme aldığı bu yazının son bölümünde, “Başbakan Binali Yıldırım’ın muhalefet parti liderleri ile bir görüşme

gerçekleştirdikleri ve parti liderlerinin bundan sonraki aşamada ülkenin geleceği adına böylesine olayların tekrar yaşanmaması adına sıkı bir işbirliği içerisinde olacakları” ayrıntılarına değinilmektedir. Yazının son paragrafında “Türkiye’de yaşamın her geçen gün olağan akışına geri döndüğünü” belirten Mehdiyev, “Türkiye’nin bu zor süreçten güçlenerek çıktığını, karşısına çıkan tüm engellere rağmen gelişimini devam ettirdiğini” ifade etmektedir.

“Azerbaycan” gazetesinin 20 Temmuz 2016 tarihli sayısında Allahverdi Mehdiyev’in yazısının sağ kısmında, Reşat Ceferov’un “Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin sağlamlaşmasına medyalar da destek göstermelidir” başlıklı yazısına yer verilmektedir. Bu yazıda İlham Aliyev’in Erdoğan’a mektubu incelenmekte, MTRŞ’nin kararı ile kapatılan ANS’in kapanma nedenleri gösterilmeye çalışılmaktadır. Yazının devamında, MTRŞ’nin toplantısında ANS’in “terörizm propagandacılığı yapma”, “Türkiye hükümeti’nin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından aldığı tedbirleri küçümseme” ve “15 Temmuz darbe girişimini Erdoğan iktidarının düzenlediği bir şov” şeklinde gösteren yayın politikası izlediği gerekçeleri ile yayınının durdurulması yönünde bir karar alındığı belirtilmektedir. Ceferov’un kaleme aldığı bu yazının son bölümünde, “MTRŞ’nin ANS’in yayınının geçici süreliğine durdurduğu” haberinin yanı sıra “MTRŞ’nin ANS’in lisansının iptal edilmesi” adına da mahkemede bir dava kaldırdığını kaleme almaktadır.

20 Temmuz 2016 tarihli sayısında, Allahverdi Mehdiyev ve Reşat Ceferov’un 15 Temmuz sonrasındaki Türkiye’de ve Azerbaycan’daki gelişmeler üzerine kaleme aldığı yazılara yer veren “Azerbaycan” gazetesi, bu iki yazının alt kısmında Basın Konseyi’ne dair bir haber yayımlamıştır. Büyük puntolarla ve “Basın Konseyi Azerbaycan medya organlarını Türkiye’deki hayati hadiseye yaklaşımda hassaslığa davet ediyor” başlığı ile okurlara duyurulan bu haberde, Basın Konseyi’nin “Türkiye’deki darbe girişiminin ardından gelişmeler üzerine haberler yapan Azerbaycan medya organlarını ve basın mensuplarını daha hassas bir yaklaşım içerisinde olmaya davet ettiği” bir bildiri yayınladığı görülmektedir. Haberin ve Konsey’in bildirisinin giriş kısmında “Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin uzun bir tarihsel süreçten geçtiği” ve “iki ülke arasında kardeşlik ve köken bağlarının bulunduğu” ayrıntıları üzerinde durulmaktadır. Zor günlerden geçen Türkiye’de 15 Temmuz gecesi ortaya çıkan darbe girişimi üzerine girişimi kınayan Cumhurbaşkanı Aliyev’in açıklamalarına ve Erdoğan’a mektubundaki ifadelerine değinen Basın Konseyi, “bu hassas süreç aşamasında basını da aynı hassaslığı göstermeye” davet etmekte, “iki ülke arasındaki ilişkilerin bu şekilde daha da güçleneceğine” vurgu yapmaktadır.

“Azerbaycan” gazetesinin 30 Temmuz 2016 tarihli sayısında, “AzerTaç” haber ajansının dönemin Türkiye’nin Bakü’deki Büyükelçisi İsmail Alper Coşkun ile yaptığı bir

söyleşiye rastlanmaktadır. Elvin Mövsümov isimli bir gazetecinin Coşkun`la söyleşisini tam bir sayfa şeklinde yayımlayan gazete, Coşkun`un “15 Temmuz gecesi Azerbaycan halkı bizimle aynı heyecanı yaşadı” ifadesini büyük puntolarla başlığa taşımaktadır. Coşkun`un söyleşinin başlangıcında 15 Temmuz gecesinde yaşananları “Türkiye`yi çöktürmek isteyen bir grup hainin girişimi” şeklinde nitelendirdiği, darbe girişimini “Türkiye Cumhuriyeti`nin yakın siyasi tarihindeki dönüş noktalarından biri” olarak değerlendirdiği görülmektedir. Söyleşinin devamında Azerbaycan`ın 15 Temmuz darbe girişiminin ardından sergilediği yaklaşım ile “dünyaya demokrasi dersi verdiğini” ifade eden Coşkun, Azerbaycan`ın bu süreç içerisindeki adımları ile “demokrasinin ve hakimiyetin halka mensupluğu ilkesini savunduğunu”, darbenin ilk anından itibaren “Azerbaycan`ın Türkiye ile dünya ülkelerine örnek gösterilebilecek bir dayanışma içerisinde olduğunu” dile getirmektedir. Söyleşinin devamında Türkiye`deki darbe girişimi üzerine “Erdoğan iktidarının aldığı tedbirler, iktidar ve ana muhalefet partilerinin sergilediği oйдаşma ve bundan sonraki süreç içerisindeki beklentilerine” değinen Coşkun, söyleşinin son bölümünde, 15 Temmuz gecesi “Azerbaycan halkının Türk halkı ile aynı heyecanı yaşadığını” ifade etmiş ve “iki millet arasındaki bu dayanışmanı ona yaşatan Azerbaycan halkına” teşekkürlerini iletmiştir. Gazetenin Coşkun`un açıklamalarını sayfasına taşıdığı bu haberde iki ülke siyasileri arasındaki yakınlaşmanın halk safhasına da indirgelediği ve iki halk arasındaki bu yakınlaşmayı onların kültürel ve etnik özgeçmişlerinin ortak noktaları ile bağdaştırdığı dikkat çekmektedir.

3.4.1.1.1.2. “Respublika” (Cumhuriyet) Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

“Respublika” gazetesi, “Azerbaycan” gazetesi ile birlikte Azerbaycan basın organlarından mevcut iktidara yakınlığı ile bilinmekte, resmi devlet gazeteleri şeklinde vasıflandırılmaktadır. “Azerbaycan” ve “Respublika” gazetelerinin yayın politikalarında müşahede edilen bu yakınlık dolayısıyla, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki haber politikalarında da benzerlik müşahede edilmektedir.

17 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Respublika” gazetesinin “Azerbaycan” gazetesine benzer bir şekilde, Cumhurbaşkanı Aliyev`in “15 Temmuz darbe girişimini kınadığı ve Türkiye`ye desteğini ifade ettiği” mektubunu birinci sayfadan okurlarına duyurmaktadır. Gazetenin büyük puntolarla “Türkiye Cumhuriyeti`nin Cumhurbaşkanı Zat-ı alileri Sayın Recep Tayyip Erdoğan`a” başlığını kullandığı bu haberde, Cumhurbaşkanı Aliyev`in Erdoğan`a hitaben yazdığı mektubun tamamı yayımlanmaktadır. Mektubun tamamını yayımlayan gazete, bu haberin sağ kısmında Cumhurbaşkanı Aliyev`in Azerbaycan

bayrağının önünde çektiği bir fotoğrafa yer vermektedir. Fotoğrafın üst kısmında büyük puntolarla “Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkiye’de baş gösteren hadiselerden ciddi şekilde rahatsız olmuş ve darbe girişimini kararlılıkla kötülemiştir” başlığını kullanan gazete, haberin devamında ise “AzerTaç”tan alıntılanmış bir haberi yayımlamaktadır. “AzerTaç”tan alınan bu haberde ise, Aliyev’in sosyal-siyasi meselelerdeki yardımcısı Ali Hasanov’un, Aliyev’in mektubunu özetler bir şekilde basın mensuplarına açıklamaları yer almaktadır. Aliyev’in tüm gece boyunca “Türkiye’deki darbe girişimini büyük rahatsızlıkla izlediğini ve bu darbe girişimini kesin bir dille kınadığını” belirten Hasanov, Aliyev’in bu girişimi “Türkiye halkının milli iradesine, Türkiye’nin demokrasi dinamiklerine ve hukukun yüceliğine bir kasıt” şeklinde değerlendirdiğini açıklamaktadır. Haberin son bölümünde, Hasanov’un Aliyev’in açıklamalarını basın mensuplarına daha geniş bir şekilde açıkladığı, Aliyev’in “Türkiye’deki siyasi yaşamın en kısa sürede eski haline döneceği temennilerini”, “15 Temmuz darbe girişiminde hayatını kaybedenlerin ailesine, yakın çevresine ve Türk halkına başsağlığı dilediğini, yaralılara acil şifa dileklerini ilettiğini” ifade etmektedir. Cumhurbaşkanı Aliyev’in ve sosyal-siyasi meseleler üzere yardımcısı Ali Hasanov’un Türkiye’deki gelişmelere yaklaşımını sayfalarına taşıyan gazete, dolaylı bir şekilde Türkiye’deki darbe girişiminin Azerbaycan’da hem iktidar hem de basın ve halk tarafınca büyük bir tedirginlikle izlendiği ve Azerbaycan’ın kesin bir dille bu girişimin karşısında olduğu eğilimli bir yayın politikası izlenimini vermesinin yanı sıra, Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin perspektifi açısından da bazı öngörülerde bulunmuştur. Bu öngörülere, gazetenin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısının ikinci sayfasında yer verdiği Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı’nın 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı bildiri ve Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov’un darbe girişimi ile ilişkili açıklamalarında da rastlanmaktadır. Gazete, “AzerTaç”tan alıntılanmış Memmedyarov’un açıklamalarından “Azerbaycan her zaman Türkiye’nin yanındadır” ifadesini büyük puntolarla manşetine taşımıştır. Haberin devamında 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Memmedyarov’un Türkiye’deki meslektaşı Çavuşoğlu ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdiği ayrıntısına değinen gazete, Memmedyarov’un “tüm Azerbaycan halkı gibi ben de kardeş ülkedeki darbe girişimini büyük rahatsızlıkla takip ettim” ve “Türkiye bu zor günlerden Türk halkı ile el ele verip çıkacak, Azerbaycan her koşulda ve bu süreç içerisinde Türkiye’nin yanında olacak” ifadelerini ön plana çıkarmaktadır. Darbe girişiminin ortaya çıktığı ve püskürtüldüğü andan itibaren Azerbaycan siyasilerinin yorum ve açıklamaları ile Azerbaycan’daki yorumlama sürecini hareketlendirmesi ile birlikte bu hareketlenme basın sayfalarında da kendini belli etmiştir. Gazetenin sayfalarından okurlarına duyurduğu Dışişleri Bakanlığı’nın bildiri ve Dışişleri Bakanı Memmedyarov’un meslektaşı

Çavuşoğlu ile irtibatla olması ve ileriye yönelik tedbirler bağlamında bir yol çizmesi vurguları ile birlikte gazete, her iki ülkenin dış politikasında da benzer bir politik çizgi üzerinde durulabileceği izlenimlerini ortaya koymuştur. Sayfalarında ağırlıklı bir şekilde iki ülkenin iktidar temsilcilerinin beyanlarını duyurmaya yönelik bir yayın politikası izleyen “Respublika”nın, iki ülke arasındaki siyasal dinamiklerin 15 Temmuzla beraber yeni bir görünüm kazanabileceği kanısı üzerinde durduğu gözlemlenmektedir.

Dışişleri Bakanlığı'nın bildirisini ve Bakan Memmedyarov'unu açıklamaların alt kısmında Türkiye'nin Bakü'de Büyükelçiliğini yürüten Coşkun'un 15 Temmuz darbe girişimine dair açıklamalarına yer veren gazete, Coşkun'un kullandığı “Geçtiğimiz gün Türkiye'de yaşanan hadiseler vatana ihanettir” ifadelerini manşete taşımıştır. Haberin devamında Coşkun'un basın mensuplarına yaptığı açıklamalara yer veren gazete, Büyükelçi'nin “Türkiye'de demokrasinin kanuni yansımalarının gerçekleştiği Meclis Binası'nın bombalanmasının ve darbe teşebbüsünün Vatana ihanet olduğunu” ve “Türk halkının bu ihanete müsaade etmediğini, demokrasiye sahip çıktığını” belirttiği görülmektedir. Haberin son bölümünde gazetenin, Coşkun'un “15 Temmuz gecesinde yaşananlardan sonra siyasilerin ve halkın tepkisi Türkiye'de demokrasinin çok güçlü olduğunu gösteriyor” ve “Türkiye bu yaşananlardan sonra daha da güçlenecek” açıklamaları ile haberi sonlandırdığı gözlemlenmektedir.

“Respublika”nın 19 Temmuz 2016 tarihli sayısının ilk sayfasında, sol üst köşede “Cumhurbaşkanı'nın Basın Sözcülüğü'nün Bilgisi” başlıklı bir haber dikkat çekmektedir. Haberin giriş kısmında 18 Temmuz'da Aliyev'in Erdoğan ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdiği, devamında ise telefon görüşmesi esnasında Aliyev'in, Türkiye'deki darbe girişimini “kesin bir dille kınadığını” ve “Azerbaycan halkı ve devletinin her zamanki gibi Türkiye halkı ve devletinin yanında olduğunu” belirttiği ifade edilmektedir. Haberin ilerleyen kısımlarında başsağlığı ve geçmiş olsun dileklerinin yanı sıra Aliyev'in telefon görüşmesinde “bundan sonraki dönemde hiçbir kuvvet Türkiye'yi gelişim ve demokrasi yolundan dönderemeyecek” ifadelerine yer ayıran gazetede, haberin son bölümünde ise; Erdoğan'ın “bu telefon görüşmesini ve Azerbaycan'ın kardeşçe yaklaşımını yüksek değerlendirdiğini” ve “Türkiye'nin kısa sürede normale dönmesi için ellerinden geleni yaptıklarını” belirttiği ifadelerle yer ayrıldığı müşahade edilmektedir. Bu haberden de görüldüğü üzere gazetede, Aliyev'in mektubunun Türkiye'deki darbe girişiminin kınanması ve Azerbaycan halkının da iktidarla benzer bir şekilde Türkiye'ye destek göstermesi ile beraber, Aliyev'in Türkiye'nin geleceğine yönelik iyimser bir düşüncede olduğuna da dikkat çekilmiştir.

“Respublika” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısının beşinci sayfasında ise, “ANS Bağımsız Yayın ve Media Şirketinin Yayımı durduruldu” başlığı altında, ANS televizyon kanalının kapatıldığı duyurulmaktadır. Haberde MTRŞ'nın 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, ANS'in yayın politikasında ve Gülen'le yapılan söyleşinin anonsunda, Türkiye'deki darbe girişimini izleyicilerine duyururken “terörizm propagandacılığı yaptığı” ve “15 Temmuz darbe girişimini Erdoğan iktidarının düzenlediği bir şov şeklinde lanse ettirdiği” nedenleri ile geçici süreliğine kapatıldığı belirtilmektedir. ANS'in yayınının “Türkiye aleyhine propaganda yaptığı ve Türk halkının iradesini küçümsediği” gerekçeleri ile geçici süreliğine durdurulması, 15 Temmuz darbe girişimi ile beraber Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin katettiği mesafe ve Azerbaycan'da iktidarın kesin bir dille Türkiye halkına ve Erdoğan hükümetine desteğinden sonra devlet kurullarında da müşahede edilmeye başlanan tedbirler bağlamında önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır.

Gazetenin 20 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımlanan haberlere devam edilmiştir. Gazetenin bu sayısının dördüncü sayfasında “Türkiye'nin yeni sınavı: Darbe girişiminin jeopolitik açıları” başlıklı bir haber yayımlanmaktadır. Bu haberi incelediğimiz zaman, giriş bölümünde Türkiye'de 15 Temmuz'da tezahür eden darbe girişiminin kademeli şekilde ele alındığı, girişimin bastırıldığı ve “mühim bir demokrasi zaferi örneği” olduğu şeklinde vasıflandırıldığı detayları karşımıza çıkmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde ise gazetenin, Türkiye'deki bu darbe girişimi ve siyasi gelişmeler ile Azerbaycan'daki “sabit siyasal yaşam” arasında karşılaştırmalar yaptığı görülmektedir. Son yıllarda birçok ülkelerde “terör örgütleri tarafından böylesine girişimlerin yapıldığına” dikkat çeken gazete, XI. Yüzyılın ilk çeyreğinde Güney Kafkasya'da da böylesine “renkli devrimler” girişimlerine değinmekte, Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna'da baş kaldıran devrimlerden örnek vermektedir. Haberin son bölümlerine doğru gazetenin, “Azerbaycan'da böylesine girişimlerin yaşanmamasını siyasi istikrarla ilişkilendirdiği” görülmekte, “Türkiye'deki darbe girişiminin birçok anlamda ibret alınması gereken bir olay” şeklinde nitelendirdiği karşımıza çıkmaktadır. Son paragrafta ise Türkiye'nin “bu tarihi sınavdan alınının akıyla çıktığını” ve “radikal unsurların bu coğrafyada başarı kazanamayacağını” belirten gazetenin, “Ankara'nın demokrasi sadakatini tekrar gösterdiğini” dile getirdiği, “Türkiye'deki bu zaferin tüm İslam ailesinin demokratik gelişime sadıklığı anlamında itici bir güç olacağını umduğunu” ifade ettiği gözlemlenmektedir.

“Respublika” gazetesinin bu haberinin sağ köşesinde, Basın Konseyi'nin 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı bildiri yer almaktadır. Haberi büyük puntolarla ve “Basın Konseyi Azerbaycan medya organlarını Türkiye'deki hayati hadiseye yaklaşımda hassaslığa

davet ediyor” başlığı ile okurlarına duyuran gazetenin, haberde Basın Konseyi'nin Türkiye'deki darbe girişiminin ardından gelişmeler üzerine birçok haberler yapan Azerbaycan medya organlarını ve basın mensuplarını, “bu süreç içerisinde daha hassas bir yayın politikası belirlemeye ve dikkatli olmaya davet ettiği” ifadelerine yer verdiği görülmektedir. “Azerbaycan” gazetesine benzer bir şekilde, haberin giriş kısmında Basın Konseyi'nin, “Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin uzun bir tarihsel süreçten geçtiği” ve “iki ülke arasında kardeşlik ve kökensel bağların olduğu” vurgularına dikkat çektiğini belirten gazete, Konsey'in açıklamanın devamında “zor günler yaşayan kardeş ülkede baş gösteren darbe girişimini kınayan Cumhurbaşkanı Aliyev'in açıklamalarına ve Erdoğan'a mektubundaki ifadelerine değindiğini” ifade etmekte ve açıklamada Konsey'in “bu hassas süreç aşamasında basını da aynı hassaslığı göstermeye davet ettiği” ve “iki ülke arasındaki ilişkilerin bu şekilde daha da güçleneceği” meseleleri üzerinde durduğunu duyurmaktadır. Gazete, Basın Konseyi'nin bildirisinde, “Türkiye'deki darbe girişimi üzerine Azerbaycan medyasının ilk anlardan itibaren sergilediği tutumun takdir edilmesi gerektiğini” ve “Türk medyası ile birlikte Azerbaycan medyasının da demokrasiye aykırı bu girişime topyekün bir dayanışma içerisinde olma” gereksinimini ön plana çıkardığını belirtmektedir. Haberin ve bildirinin son bölümünde Basın Konseyi, Azerbaycan'daki basın organlarına ve basın mensuplarına hitap ederek onları; Türkiye'deki darbe girişimi üzerine yapılan haberlerde Azerbaycan basınının “hassas bir tutum sergilemesi”, “Türk halkının milli iradesine dikkat edilmesi”, “Türkiye'de demokrasiye tehdit oluşturacak bir şekilde darbe girişiminde bulunan örgütleri, üyeleri ve onları himaye eden şahısları savunacak veya savunduğu görünümünü oluşturabilecek tüm faaliyetlerden uzak bir yaklaşım içerisinde olması” gibi gereksinimleri dile getirmektedir. Bildiriden de görüldüğü üzere, Basın Konseyi ülke siyasilerinin 15 Temmuz darbe girişimine ilişkin açıklamalarının ardından, Azerbaycan basınına “bu zorlu virajda daha dikkatli bir faaliyete” davet etmektedir. Bildiride aynı zamanda Azerbaycan basınının bu ve bundan sonraki süreçlerde faaliyetini, “dakiklik, garezsizlik, vicdanlılık” ve “profesyonel yaklaşım” ilkelerine sadık bir şekilde devam ettirmesi gerektiği ifade edilmektedir.

“Respublika” gazetesi 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayınlarını 27 Temmuz 2016 tarihli sayısında da sürdürmüştür. Gazetenin bu sayısının beşinci sayfasında, Azerbaycan'ın Ekonomi Bakanı Şahin Mustafayev'in söyleşisine yer verilmekte ve söyleşi “Türkiye ekonomisi son hadiselerin olumsuz etkilerine karşı dayanıklılık gösteriyor” başlığı altında yayımlanmaktadır. Gazete, Mustafayev'in kullandığı “FETÖ'nün darbe girişimi Azerbaycan halkını rahatsız etti” sözlerini haberin giriş kısmı şeklinde kullanmaktadır. Haberin devamında, bakanın “Halkın özgür iradesine karşı baş gösteren bir girişim” şeklinde

nitelendirdiği darbe girişiminin “Türk halkı ve Türkiye devletinin sergilediği büyük dayanışma neticesinde püskürtüldüğü” ve “Azerbaycan halkı ve Cumhurbaşkanı Aliyev’in kardeş ülke vatandaşlarının demokratik yollarla seçtiği hükümeti desteklediği” söylemlerine yer verilmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde, Mustafayev’in “Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kardeşlik, dostluk ve stratejik ortaklığa zarar verebilecek hiçbir girişimi desteklemediklerini” ve “bu zor süreç boyunca Azerbaycan’ın Türkiye’nin yanında olduğunu” belirttiği görülmektedir. Açıklamasının son bölümünde “Türkiye’nin bundan sonraki dönem içerisinde de dış yatırımcılar için elverişli bir ülke olarak kalacağına” vurgu yapan Mustafayev’in, “Türkiye ekonomisinin darbe girişiminden sonraki olumsuz etkenlerden etkilenmediğini ve dayanıklılık gösterdiğini”, “Azerbaycan ve Türkiye’nin bundan sonraki kardeşliklerini, dostluklarını ve stratejik ortaklıklarını aynı şekilde devam ettireceğini ve iki ülke arasındaki karşılıklı sermaye yatırımlarının eskisinden daha güçlü bir şekilde artış göstereceğini” ve “iki ülke arasındaki ilişkilerin 15 Temmuz darbe girişiminden etkilenmeyeceğini” belirttiği karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin sayfasında yer verdiği Ekonomi Bakanı Mustafayev’in açıklamalarında genel bir şekilde, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye ekonomisinin karşılaşılabileceği muhtemel durumlar ve Azerbaycan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklık ve iktisadi ilişkilere vurgu yapılmış, dolayısıyla iki ülke arasındaki ekonomi ilişkilerinin 15 Temmuz darbe girişiminden etkilenip etkilenmeyeceği üzerine varsayımlar yer almıştır.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından iktidar gazeteleri olarak faaliyet gösteren “Azerbaycan” ve “Respublika” gazetelerinin benzer bir yayın politikası belirledikleri ve “AzerTaç” haber ajansından sık sık alıntılar yaptığı müşahede edilmektedir. Nitekim, aynı tarihli sayılarında her iki gazetenin benzer açıklamaları sayfalarına ve manşetlerine taşıdığı görülmektedir. Özellikle 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Respublika” ve “Azerbaycan” gazetelerinin 15 Temmuz üzerine yayımladığı haberlerde ve yayın politikasında ciddi bir benzerlik söz konusu olmaktadır. Her iki gazetenin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında benzer haberlere; Aliyev’in Erdoğan’a mektubuna, Ali Hasanov’un Aliyev’in açıklamalarını daha geniş bir şekilde basın mensuplarına açıklamasına, Dışişleri Bakanlığı’nın 15 Temmuz üzerine yayımladığı bildiriye ve Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov’un Türkiye’deki darbe girişimi ile alakalı rahatsızlığını dile getirdiği açıklamalarına yer verilmektedir. Azerbaycan’ın iktidar temsilcilerinin açıklamalarına bu süreç içerisinde daha çok yer ayıran her iki iktidar gazetesinin, daha çok “iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarına ve iyi ilişkilere” yönelik yayınlara ağırlık verdiği ve “Azerbaycan’daki iktidar temsilcilerinin Türkiye’deki

darbe girişimini aynı rahatsızlıkla izlediği” ayrıntısına sık sık vurgu yaptığı gözlemlenmektedir.

Darbe girişimin ardından “Azerbaycan”, “Respublika” gibi iktidar gazetelerinin ve “AzerTaç” devlet haber ajansının girişim üzerine yayınladığı haberlerde “bilgilendirme” çizgisi üzerinden faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu basın organlarının yayınlarında; Cumhurbaşkanı Aliyev’in meslektaşı Erdoğan’a mektubuna, devlet resmilerinin Türkiye’deki darbe girişimi üzerine açıklamalarına, darbe girişiminin oluşumu ve sonrasındaki istatistiki bilgilerden ibaret haberlere, ANS Media Şirket’inin kapatılmasına ve kapatılma nedenlerine ağırlık verilen bir yayın çizgisi izlendiği; resmi bir haber dili kullanıldığı ve yorum eğilimli bir haber politikasından uzak durulduğu detayları karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devlet gazetelerinin iki ülke arasındaki ilişkileri ön plana çıkarması ve haberlerde sık sık “kardeş ülke” vurgusu yapması her iki gazetenin iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesi ve pekişmesi doğrultusunda bir faaliyet içerisinde olduğunu göstermektedir. Türkiye’deki darbe girişiminin ardından resmi gazetelerin haberlerini ağırlıklı bir şekilde “AzerTaç”tan alması, yeni medya organlarının bu süreç içerisinde geleneksel medyaya göre daha operatif ve okurlar adına birincil tercih olduğunu karşımıza çıkarmaktadır. “AzerTaç”ın 15 Temmuz temalı yayınlarında çeşitli haberlere yer vermesi ve Türkiye’deki muhabirlerinin hazırladığı röportajlar ile okurlarının karşısına çıkması, bu haber ajansını okurların yanı sıra diğer basın organları içinde birincil kaynaklardan birine dönüştürmektedir. Hem “Azerbaycan” hem “Respublika” gazetelerinin 15 Temmuz darbe girişimine yönelik yayınladığı haberleri incelediğimiz zaman, her iki gazetenin alıntıladığı haberlerde “AzerTaç”a ağırlık verdiği görülmekte, “AzerTaç” bu süreç içerisinde basın organları adına “ana bilgilendirme sağlayıcısı” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.4.1.1.3. “Yeni Müsavat” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

“Yeni Müsavat” gazetesi Azerbaycan`da ana muhalefet partilerinden biri olan Müsavat Partisi`nin basın organı şeklinde faaliyetini sürdürmektedir. Uzun yıllar boyunca Azerbaycan`daki siyasi gelişmeleri, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkileri ve hadiseleri sayfalarına taşıyan gazete, yayın politikası olarak siyasi bir çizgi belirlemekte ve sayfalarında siyasi gelişmeler ağırlıklı haberlere ve araştırmalara yer ayırmaktadır. Türkiye’deki 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında “Yeni Müsavat” gazetesi girişim ve sonrasındaki gelişmeler üzerine birçok haberleri sayfalarına taşımış, okurlarına Türkiye’deki darbe girişiminin ayrıntılarını öğrenme imkanı sağlamıştır.

“Yeni Müsavat”ın 18 Temmuz 2016 tarihi sayısından itibaren sayfalarında Türkiye`deki darbe girişimi üzerine haberler yayımladığı görülmektedir. Bu tarihli sayısında gazete, üçüncü sayfasının tamamını kapsayan ve Cavanşir Abbaslıının kaleme aldığı “Türkiye`deki darbe girişiminin teferratları – sipariş nereden geldi” başlıklı bir yazı yayımlamaktadır. Haberin en üst bölümünde 15 Temmuz gecesi Marmaris`ten İstanbul`a geçen ve Atatürk Havalimanı`nda basın mensuplarına açıklamalar veren Cumhurbaşkanı Erdoğan`ın fotoğrafına yer verilmektedir. Gazetenin nc sayfasının tamamını kapsayan bu haberde, 15 Temmuz gecesi yaşananlarla ilgili birçok ayrıntıya yer verilmektedir. Haberin giriş kısmında 15 Temmuz gecesi ”Türk halkının büyük bir şok yaşadığı”, “Yaklaşık üç bin askerin katılımı ile bir askeri darbe girişiminin baş gösterdiği” ve “Türk halkının iradesi ile cuntacıların niyetlerine ulaşamadığı” belirtilmektedir. Haberin devamında istatistiki bilgilere yer verdiği görülen gazete; Bozdağ`ın “6 bin kişinin şüpheli şahıs sifatiyle gözaltına alındığı ve birçok kişinin ifadesi alındıktan sonra serbest bırakıldığı” ve Marmaris`teki tatilini yarıda bırakarak İstanbul`a geçen Erdoğan`ın “Dakikalar beni ölümden ayırdı” ifadelerini okurlarına duyurmaktadır. Erdoğan`ın açıklamalarının devamında Aliyev ve Putin`in Türkiye`deki darbe girişimi üzerine açıklamalar yaptığını belirten gazete, Aliyev`in “Türkiye devletine ve Türk halkına başsağlığlı ve geçmiş olsun dileklerini iletteğini ve Azerbaycan`ın bu süreçte Türkiye`nin yanında olacağını” kaleme aldığı mektubun bazı kısımlarını yayımlamakta, Putin`in ise Erdoğan ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirerek “Türkiye`ye başsağlığlı dileklerini iletteğini ve demokrasiye tehdit olan bu girişim sonrasında Rusya`nın Türkiye`nin yanında olduğunu” belirttiği açıklamaları ulusa geçmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde “İçerisinde 8 cuntacı subayın bulunduğu bir helikopterin Yunanistan`dan sığınak istediği ve geri gönderildiği” bilgilerine yer veren gazete, Türkiye`de Genelkurmay Başkanlığı yapan Hulusi Akar`ın “15 Temmuz darbe girişiminin gerçekleştiği gece cuntacı subaylar tarafından rehin alındığını ve boğazındaki ip izlerinin bunu onayladığını” ifade eden yorumlar ile habere devam etmektedir. Abbaslı`nın haberin devamında 15 Temmuz gecesi Türkiye`de yaşananlara ilişkin “müthiş iddialar olduğunu” ve bu iddiaları; “Türkiye`de yaşanan bu darbe girişiminde Gülen`in ve ABD`nin parmağı olduğu” iddialarının ayyuka çıktığı ve “Erdoğan`ın darbe girişiminden haberdar olduğu ve bu darbe girişimini kendisinin düzenlediği” gibi “bazı kulislerde dolaşan iddialar” şeklinde sıraladığı görülmektedir. Gazetenin 15 Temmuz darbe girişiminin bilançosuna da yer verdiği bu yazıda, Azerbaycan`ın önde gelen siyaset bilimcileri olarak tanınan İlhan şahinoğlu ve Hikmet Hacızade`nin Türkiye`deki girişim ve sonrasındaki iddialar üzerine açıklamalarını da yayımlamaktadır. şahinoğlu`nun açıklamalarından “darbeyi iktidarın düzenlediği” iddialarına ihtimal vermediği ve “Erdoğan hayatıyla rus ruleti

oynamazdı” şeklinde bir açıklama yaptığı görülmektedir. Açıklamasında “Amerika`da ikamet eden biri için cuntacı subayların kendini riske atmayacağı” fikrini de ileri sürerek “darbenin Gülen önderliğinde yapılan bir girişim olarak görmediğini” dile getiren Şahinoğlu`nun, Türkiye`deki darbe girişimini “orduda yönetimden rahatsız olan bir grup generaller tarafından düzenlediği” fikri üzerinde durduğu da görülmektedir. Şahinoğlu aynı zamanda “AK Parti iktidarının başa yeni bir isim getirmesi gerektiğini ve Türkiye siyasal yaşamının yeni bir nefese ihtiyaç duyduğunu” ifade etmekte, “Erdoğan`ın bu adım doğrultusunda Binalı Yıldırım`ı Cumhurbaşkanlığı`na getirmesinin faydalı olabileceğine inandığını” ve “böylesine bir değişikliğin tüm Türkiye`ye iyi geleceğini” dile getirmektedir. Şahinoğlu ile beraber Hacızade`nin de açıklamalarına yer veren gazete, Hacızade`nin Türkiye`deki darbe girişimi “duygusal macera” şeklinde nitelendirmesini alt manşet şeklinde okurlarına duyurmaktadır. Hacızade`nin Türkiye`deki darbe girişimi üzerine “Yeni Müsavat”a yaptığı açıklamalarda “Demokratik düzenlerde ordunun kalkıştığı bir darbe girişimi desteklenemez”, “bu darbe girişimini ne ordu, ne de halk desteklemiştir” ve “darbe girişiminin tek suçlusu dış siyasette başarısız olan ve birçok ülkeyi Türkiye`ye düşman eden Erdoğdandır” şeklinde ifadeler kullandığı müşahede edilmektedir. 15 Temmuz gecesi yaşanan darbe girişiminde “ABD`nin parmağı var” iddialarını da geçersiz bulan Hacızade`nin, açıklamalarının devamında “Amerika`nın parmağı olan darbe girişimlerinin böyle sonuçlanmaz” ve “Türkiye`deki bu girişim duygusal bir maceraydı” şeklinde ifadeler kullandığı karşımıza çıkmaktadır.

“Yeni Müsavat” gazetesinin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında 15 Temmuz darbe girişimi temalı yer verdiği haberlerden biri de Azerbaycan MİT`inin eski subaylarından biri olan İlham İsmail ile yapılan söyleşi olarak karşımıza çıkmaktadır. İsmail`in “Türkiye`deki darbe girişimi IŞİD`in işini kolaylaştıracak” açıklamasını manşete taşıyan gazete, haberin girişinde ise yine İsmail`in “Yaşanan bu olaylar Türkiye`yi çok zayıflatacak” ifadelerine yer vermektedir. İsmail açıklamalarında “son araştırmaların birinde Türkiye`de %19`luk bir oranla IŞİD sempatzanı bulunduğunu” ve Türkiye`de yaşanan darbe girişiminin “bu sempatzanların ekmeğine yağ sürdüğünü” belirtmektedir. TRT`de okunan korsan darbe bildirisinde darbeci subayların “Türkiye bizim göz bebeğimiz” cümlesine vurgu yapan İsmail, son darbe girişimi ile birlikte “Türkiye`de askerın bir daha eski başat konumuna ulaşamayacağını” dile getirmektedir. Açıklamalarının devamında Türkiye`nin “çalkantılı bir süreçten geçtiğini” belirten İsmail`in, bundan sonraki dönem içerisinde Türkiye`de “terörün kol gezeceğine” ve “kolluk kuvvetlerinin bu terör örgütleri karşısında etkisiz kalacağına” vurgu yaptığı görülmektedir. “Darbe girişiminin hazırlayıcısı kim?” sorusunu üzerine İsmail`in “Gülen`in etkisi var ama söylendiği kadar değil” şeklinde cevap verdiği ve

Türkiye'deki darbe girişimini “son dönemlerde üç bin rakamına kadar ulaşan savcı, hakim hapisleri” şeklinde nitelendirdiği “hapislerle” ilişkilendirdiği görülmektedir.

“Yeni Müsavat” gazetesinin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında Türkiye'deki darbe girişimi temalı yayınlarından biri de, gazetenin dördüncü sayfasının sol köşesinde verilen Elşad Memmedli imzalı ve “Büyük Türkiye, ayakta kalan millet ve profesyonel medya” başlıklı bir haber şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Memmedli'nin, haberin bazı bölümlerinde 15 Temmuz darbe girişimcilerini “başıbozuk deste” şeklinde nitelendirmesi, bu haberin en dikkat çekici noktalarından biri olarak müşahade edilmektedir. Haberin girişinde Türkiye'de o gece yaşananları özetleyen Memmedli, “Azerbaycan halkının da tüm gece boyunca gelişmeleri büyük bir rahatsızlıkla izlediğini” ve özellikle “TRT'de okunan korsan bildirinin ardından Azerbaycan halkının tedirginlik yaşadığını” ifade ettiği görülmektedir. Yazının ilerleyen bölümlerinde “Bir grup başıbozuk Türkiye'yi sarsıtamaz” şeklinde bir ifade kullanan Memmedli, bu darbe girişiminin ana amacının “Türkiye devletini yok etmek” olduğunu belirtmekte, darbe girişiminin baş gösterdiği ilk anda “iktidarın yanlış addımlar atması, halkın ayaklanmaması ve medyanın da profesyonel bir yaklaşım içerisinde olmaması” durumlarında “girişim amacına ulaşacaktı” ve “Türkiye baş edilmesi güç bir çıkmaza girecekti” şeklinde öngörülerde bulunmaktadır. Haberin son bölümünde “her askeri darbe bir ülkeyi otuz sene geriye götürür” şeklinde bir ifade kullanan Memmedli, Türkiye'de 15 Temmuz gecesi yaşananların ardından ana muhalefet partilerinin sergilediği tutumların “darbe girişiminin püskürtülmesinin başat etmenlerinden biri” şeklinde nitelendirmekte, “iktidar ve muhalefet arasındaki bu dayanışma ve oydaşma ile Türkiye halkın desteğini de arkasına aldı” ifadeleri ile darbe girişiminin başarısız olma nedenlerini sıralamıştır.

“Yeni Müsavat” gazetesinin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısının altıncı sayfasında da 15 Temmuz temalı haberlere yer verilmektedir. Altıncı sayfanın sol üst köşesinde gazetenin yazarlarından biri olan Elşad Paşasoy'un “Türk askeri – bizim asker” başlığını verdiği bir haber yayımlanmaktadır. Yazının başlığından da görüldüğü üzere yazar, “Türk askerini Azerbaycan askerleri ile” aynılaştırmakta ve bu benzetme ile “iki millet ve devlet arasındaki ilişkilerin ve karşılıklı sahiplenmenin 15 Temmuz süreci ile beraber had safhaya ulaştığını” ifade etmektedir. Yazının devamında Türkiye'deki darbe girişiminin “Azerbaycan için de bir tehdit emsali oluşturduğunu” ifade eden Paşasoy, “Türkiye devletine ağır darbe vurmanın tek yolununun orduda bölücülük yapmak olduğunu” ve “darbe girişimini planlayan hainlerin bu detayı göz önünde bulundurarak hareket ettiğini” belirtmektedir. “Türkiye'deki siyasi gelişmelerden Azerbaycan'ın da etkilendiğini” belirten Paşasoy, “Türkiye'nin güçlendiği dönemlerde Azerbaycan'da da bir güçlenmenin söz konusu olduğunu” ve “bu karşılıklı

etkileşimin uzun yıllardır devam ettiğini” ifade etmektedir. Yazının son bölümünde “Türkiye`nin askeri kökenler itibari ile zengin bir geçmişinin olduğunu” ve “birçok şehit verdiğini belirten” Paşasoy, “eskiden düşman kurşunu ile şehit olan Türk askerinin 15 Temmuz darbe girişiminde ise kardeş kurşununun hedefi olduğunu” belirtmekte ve “bu darbe girişiminin yaşanmasının Türk dünyasında büyük bir teessüf doğurduğunu” dile getirmektedir. Gazetenin sayfalarından okurlara sunulan bu haberde yazar, “Türk ordusu” ve “Türk askeri” olgularını içselleştirdiği ve bu olguların iki ülkenin tarihsel ilişkilerinden şimdideki süregelen dönem boyunca Azerbaycan ve Azerbaycan`daki inişli çıkışlı dönemler üzerinde de ciddi bir etki payının bulunduğu ayrıntıları üzerinde durmuştur.

“Yeni Müsavat” gazetesi 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında altıncı sayfadan yayımladığı Paşasoy`un yazısının sağ kısmında ise, Klasik Halk Cephesi Partisi (KHCP) başkanı Mirmahmut Miralioğlu`nun Türkiye`deki darbe girişimi üzerinde yaptığı açıklamalara yer vermektedir. Gazete Miralioğlu`dan alınan açıklamalardan “Türkiye`de baş gösterenler 1993 yılındaki Haziran olaylarından çok farklıdır” cümlesini haberin başlığına çıkarmakta ve haberi Miralioğlu`nun bir fotoğrafı ile desteklemektedir. Haberin alt başlığı olarak ise gazete, KHCP başkanının “Azerbaycan`da devletçilik psikolojisi çok zayıf” ifadesini kullanmaktadır. Miralioğlu`nun Türkiye`deki darbe girişimi üzerine “bunlar Türkiye iktidarı ve muhalefetinin kendi iç meseleleri, karışmamız doğru olmaz” şeklinde bir açıklama yaptığı ve Türkiye`deki bu darbe girişimini “Türkiye`nin iç meselesi” şeklinde nitelendirdiği görülmektedir. “Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişiminin, Azerbaycan`daki 1993 yılının Haziran`ında baş gösteren askeri ayaklanma ile benzerlik gösterdiği” açıklamalarına katılmadığını belirten Miralioğlu, “iki sürecin bir birine zıt süreçler olduğunu” ve “bu darbe girişimleri arasında bir benzerlik görmediğini” ifade etmektedir.

“Yeni Müsavat” gazetesi 18 Temmuz 2016 tarihli sayısının sekizinci sayfasında yine 15 Temmuz darbe girişimine ilişkin habere yer verdiği görülmektedir. “Yeni Müsavat”ın dikkat çeken yazarlarından biri olan Zamin Hacı`nın “Biz bu filmi izledik” başlıklı haberi, bu sayının eleştirel haberlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Hacı`nın bu yazısında 15 Temmuz gecesi yaşanan darbe girişimine “eleştirel bir yaklaşım içerisinde olduğu” ve “halkı sokaklara çağırmayı seçtiği hakimiyeti korumak diye nitelendirmek demagogluktur” şeklinde bir ifade kullandığı görülmektedir. Halkın sokaklara çağırılmasını “tehlikeli ve yanlış bir adım” şeklinde nitelendiren Hacı, “halkın emniyetinin düşünülmediğini” ve “halkın can kaybı riski ile burun buruna bırakıldığını” dile getirmektedir. Yazının son bölümünde “TRT ve Azerbaycan`ın devlet televizyonu olan Azerbaycan Televizyonu (AzTv)`nun yayınsal benzerlik teşkil ettiğini ve faaliyet anlamında bir birine yakın bir çizgi içerisinde olduğunu”

belirten Hacı, “iki ülkenin bu süreç içerisindeki dostane ve kardeşlik görünümü verdiği ilişkilerinin aslında sanıldığı kadar da iyi olmadığını” ifade etmektedir.

“Yeni Müsavat”ın bu sayısının dokuzuncu sayfasında da, 15 Temmuz darbe girişiminin Azerbaycan’daki yansımaları üzerine haberlerin devam ettiği ve siyasilerin açıklamalarına yer verildiği görülmektedir. Bu sayfasında komple darbe girişimi üzerine yapılan açıklamalara yer veren gazete, en üst bölümde “Türkiye’de darbe girişimi – türk pilot ve Gülen’in kaderi” başlıklı bir yazısını okurlarına duyurmaktadır. Bu başlık altında yayımlanan yazıda, Azerbaycan’ın muhalefet partilerinden biri olarak faaliyetini sürdüren Ümid Partisi’nin başkanı İkbâl Ağazade’nin ve siyasal bilimci Arzu Nağıyev’in açıklamalarına yer verilmektedir. Yazıyı mercek altına aldığımızda her iki ismin Türkiye’deki darbe girişiminden sonraki gelişmelere “çözüm odaklı yaklaştığı” ve “hassas bir yaklaşım içerisinde oldukları” görülmektedir. Ümid Partisi başkanı Ağazade, darbe girişiminin ardından yeni boyuta taşınan Türkiye ve Rusya ilişkilerini irdelemekte ve “Rus uçağını indiren Türk pilotun Rusya’ya verileceği” söylentilerine inanmadığını ve bunun “hukuksal açıdan yasadışı olduğunu” belirtmekte, “Türkiye’deki darbe girişimini sert bir dille kınadığını” ifade etmektedir. Ağazade’den farklı olarak Nağıyev’in ise daha çok “Gülen’in iadesi meselesi”ne dikkat çektiği görülmekte ve “Türkiye’nin bu tarihi adımın atılması için ABD’ye başvurduğunu” açıklamaktadır. “ABD’nin Gülen’i iade edeceğine inanmadığını” belirten Nağıyev, bu iade işlemlerinin gerçekleşmesi halinde ise “Gülen’in tesliminin uluslararası normlara uygun bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini” dile getirmektedir.

Gazetenin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısının dokuzuncu sayfasında – Ağazade ve Nağıyev’in açıklamalarının alt bölümünde, Azerbaycan’ın millet vekili Fazil Mustafa ve ABD’nin devlet sekreterliğini yürüten John Kerry’nin 15 Temmuz’da Türkiye’de yaşananlar üzerine yaptığı açıklamaları yayımladığı görülmektedir. Gazete, dokuzuncu sayfanın sol alt tarafında millet vekili Fazil Mustafa’nın açıklamalarını “Hiç kimsenin Türkiye’yi islamlaştırma hedefi olamaz” başlığı altında okurlarına duyurmaktadır. Gazete bu haberin alt başlığına ise yine Mustafa’nın “Atatürkçülük yahut da Kemalizm, hem de Türkiye’ye yeteri kadar zarar vurmuş bir ideoloji çizgidir” açıklamalarını taşımaktadır. Açıklamasında “Türkiye’deki darbe girişiminin islamlaştırma çalışmalarının bir tezahürü” şeklinde ortaya çıkan iddiaları “entrika terminolojisi” şeklinde değerlendiren Mustafa’nın açıklamaları, “Erdoğan yönetimi Türk halkının iradesi ile iktidara geldi” ve “demokratik düzenlerde islamlaştırma mümkün değil” şeklinde ifadelerle devam etmektedir. Açıklamasının ilerleyen bölümlerinde “Türkiye’de beliren islamlaşma eğilimlerinin nedenlerini tarihsel kökenler ve Osmanlı döneminden gelen kalıtsal özellikler” şeklinde nitelendiren Mustafa, “Atatürk’ün

Türkiye Cumhuriyeti adına önemli bir isim olduğunu ve büyük işler yaptığını” belirtmesinin yanı sıra “Atatürk’ün ölümünden sonra Türk siyasal hayatında etkili bir çizgi olarak yaşamını sürdüren Atatürkçü ilkelerin veya Kemalizm’in, Türkiye’ye bazı dönemlerde zarar verdiğini ve gelişimini geciktirdiğini” de dile getirmektedir.

“Yeni Müsavat”ın, Mustafa’nın açıklamalarının sağ tarafında ise ABD sekreteri Kerry’nin açıklamalarını okurlarına duyurduğu karşımıza çıkmaktadır. Kerry’nin açıklamalarını “ABD’nin Türkiye’deki darbe girişimini desteklediği yönündeki haberler yalandır” başlığı altında duyuran gazete, açıklamanın devamında Kerry’nin Çavuşoğlu ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdiğini ve “ABD’nin bu girişimi desteklediği yönündeki haberlerin asılsız olduğunu” ilettiğini belirtmektedir. “Türkiye’deki bu girişimin araştırılması zamanı ABD’nin her türlü desteğe hazır olduğunu” belirten Kerry’nin, açıklamalarının devamında “Türkiye’ye bu süreç içerisinde sabırlı olmaları” ve “darbe girişiminin hazırlayıcılarının araştırılması zamanı insan haklarının üstünlüğüne saygı duymaları” gerektiğini belirttiği görülmektedir.

15 Temmuz temalı haberler, “Yeni Müsavat”ın 19 Temmuz 2016 tarihli sayısının sayfalarında da yayımlanmaya devam etmektedir. Gazetenin bu tarihli sayısının ikinci sayfasında, “İlham Aliyev Erdoğan’ı aradı” başlığı altında bir haber yayımladığı görülmektedir. Haberde Aliyev’in, “Erdoğan’a ve Türk halkına başsağlığı ve geçmiş olsun dileklerini ilettiği” ve “Bundan sonra hiçbir güç Türkiye’yi gelişim ve demokrasi yolundan döndüremez” şeklinde bir açıklama yaptığı ifade edilmektedir. Aliyev’in “Azerbaycan her zaman olduğu gibi bu süreçte de Türkiye’nin yanında olacağını” belirttiğini ifade eden gazete, Erdoğan’ın “bu aramayı ve Azerbaycan’ın desteğini değerli bulduğunu” ve “Türkiye’nin kısa sürede bu darbe girişiminin kötü etkilerini atlatacağını” ifade ettiğini haberin ilerleyen bölümlerinde açıklamaktadır.

“Yeni Müsavat” Aliyev’in Erdoğan’ı aradığı haberinin alt bölümünde “ANS’i terör propagandacılığı ile suçlayıp kapattılar” başlığı altında yayımladığı bir haberi okurlarına duyurmaktadır. Azerbaycan medyasında uzun süre yankılanan ANS’in kapatılması meselesi, ilk günden itibaren “Yeni Müsavat” gazetesinin sayfalarında da karşımıza çıkmaktadır. Haberde “ANS’in kapatılma sebepleri” olarak gösterilen nedenleri sıralayan gazete, “Ataşova’nın Pensilvanya’da Gülen’den aldığı söyleşinin anonsunun defalarca yayımladığı ve toplumsal bir rahatsızlık oluşturduğu”; “terör propagandası yaptığı” ve “15 Temmuz darbe girişiminin ardından yayınlarında müşahede edilen iki ülke arasındaki kardeşliğe zıt bir yaklaşım içerisinde olması” gibi ithamlarla MTRŞ tarafından televizyon kanalının ve kanalın haber sitesinin yayımının durdurulduğunu belirtmektedir.

“Yeni Müsavat”ın bu tarihli sayısının dördüncü sayfasında, Halit Kazımlı isimli bir yazarın “General’in kulağı kesilirse...” başlığını verdiği bir yazısı karşımıza çıkmaktadır. Yazısının giriş bölümünde, Türkiye’deki darbe girişimini “yaşanmaması gereken” ve “demokrasiye ters bir girişim” şeklinde nitelendiren Kazımlı, yazının ilerleyen bölümlerinde ise darbe girişiminin ardından başlayan gözaltılara değinmektedir. Yazının ilerleyen bölümlerinde “Orgeneral olan ve darbe girişiminin katılımcılarından biri” olarak gösterilen Akın ztrk’n, basına düşen “kulağı sargılı fotoğrafı” ve ”kulağı kesildi iddiaları” üzerine yorum yapan Kazımlı’nın, “bu ceza türünün hiçbir vicdana sığmadığını” belirttiği, “darbe girişimi yapanlar en ağır şekilde cezalandırılmalıdır fakat bu cezalandırmaları mahkemeler yapmalıdır” şeklinde cümleler sarfettiği görülmektedir. “Bir Orgeneral’in bu şekilde cezalandırılması cinayet içerikli bir emeldir” ifadesi ile yazısına devam eden Kazımlı, son paragrafta ise “Unutulmamalıdır ki, yüz sene önce Türk askerinin ermeni Andranik’in kulağını kesmesi sonralar binlerce Anadolu ve Azerbaycan Trk’nn katline sebebiyet vermiştir” şeklinde bir cümle ile yazısını sonlandırmaktadır.

“Yeni Müsavat”ın 19 Temmuz 2016 tarihli sayısının yedinci sayfasında, Nergis Liftiyeva imzası ile bir haber okurlara duyurulmaktadır. “Türkiye medyası son olaylardan yüzü ak çıkabildi mi” başlığı altında yayımlanan bu haberde, Turan Enformasyon Ajanslığı’nın müdürü Mehman Aliyev ve Azerbaycan’da medya uzmanlarından biri olarak bilinen Zeynal Memmedli’nin, Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı gecenin ardından Türk medyasının faaliyetini inceleme altına aldığı görülmektedir. Bu konu etrafında Aliyev; “Türkiye’de yaşananların ardından yeni medya geleneksel medyayı geride bıraktı” şeklinde açıklama yaparak “Türkiye’de televizyon kanallarının bu süreç içerisinde daha etkileyici bir faaliyet içerisinde olduğunu” belirtmektedir. Darbenin başarısız olma nedenlerini “cuntacıların eski usllerle bir darbe bildirisi yayımlamış olmasını ve sosyal medya üzerinden hiçbir faaliyette bulunmamaları” şeklinde sıralayan Aliyev, açıklamalarının devamında ise Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, darbe girişiminin baş gösterdiği ilk andan itibaren “sosyal medyayı itici bir g olarak arkasına aldığını” ve “Türk halkının sokaklara akın etmesinde sosyal medyanın büyük rol oynadığını” da ifade etmektedir. Aliyev’den farklı olarak Memmedli ise, Türk medyasının bu süreç içerisindeki faaliyetini “söylendiği kadar etkileyici değildi” şeklinde vasıflandırmakta, 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında Türk medyasının belirlediği yayın politikasını, Gorbaçov döneminde baş gösteren “Foros hadiseleri”nin ardından dönemin SSCB medyasının izlediği yayın politikası ile karşılaştırmaktadır.

“Yeni Müsavat”ın 20 Temmuz 2016 tarihli sayısının ikinci sayfasında ise “Mirahin ve ANS zr diledi” başlığı altında bir haber yayımladığı görülmektedir. MTRnın “terör propagandacılığı” ithamları ile bir aylık bir süreliğine yayımını durdurduğu ANS`in genel müdürü Mirahin Ağayev, “son günlerde yaşananlar” ve “ANS`in kapattırılması ile ilgili kararın ardından” basın mensuplarına bir açıklama yapmıştır. “Yeni Müsavat”ın da yayımladığı bu açıklamada Ağayev, “son günlerin en çok tartışılan konularından biri olan ANS`in yayım politikası” üzerine birçok meseleye aydınlık getirmektedir. Ağayev`in açıklamasında Gülen`den alınan sylesinin “zel bir girişim olmadığını” ve “muhabirlerinin Gülen`in basın toplantısına katılan gazetecilerden sadece biri olduğunu” ifade ettiği görülmektedir. “Terör propagandacılığı ithamlarını kabul etmediklerini” ifade eden Ağayev, 15 Temmuz gecesi darbe girişiminin ba kaldırdığı Ankara ve İstanbul şehirlerinde özel muhabirlerinin aralıksız olarak çalıştığını, ANS`in bu süreç içerisinde “belirlediği yayım politikası” ve “sıcak bölgeden röportajları” ile “iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerine ışık tuttuğunu” belirtmektedir. “İşlerin bu raddeye gelebileceğinin akıllarına gelmediğini” belirten Ağayev, “ANS`in Türkiye`deki darbe girişimi döneminde hassas bir tutum içerisinde olduğunu” belirtmekte, “yanlış anlaıldıysak hem Azerbaycan, hem de Türk halkından özür dileriz” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. “ANS`in Gülen`in basın toplantısına katılmasını daha sonradan yanlış olarak gördüklerini” ve “röportajı yayımlamama kararı aldıklarını” belirten Ağayev, “Gülen`in basın toplantısına Türk gazetecilerin alınmadığı anda ANS`in çalışanlarının da toplantıyı terketmesi gerektiğini” belirttiği ve “bu anlamda daha hassas davranabilirdik” şeklinde bir açıklama yaptığı karşımıza çıkmaktadır.

“Yeni Müsavat”ın 20 Temmuz 2016 tarihli sayısının dördüncü sayfasında “Erdoğan Türkiye`yi büyük bir felaketten kurtardı” başlığı altında bir sylesinin yayımlandığı görülmektedir. 15 Temmuz darbe girişimi zamanında Türkiye`de bulunan “Yeni Müsavat”ın ba editör yardımcısı Azer Ayhan ile yapılan bu syleside, Ayhan`ın Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişimi esnasında düşündüğü ve gördüğü şeyler, girişimin ilk anından izlenimleri ele alınmakta ve o gece yaşanan darbe girişimine dair görüşleri açıklanmaktadır. Nergis Liftiyeva imzalı bu syleside Ayhan`ın, “darbe girişimi öncesinde İstanbul`da bir gerilim hissettiğini” ve “tramvay istasyonlarında üst üste bomba ihbarları ile alakalı güvenlik önlemlerinin alındığını” belirttiği görülmektedir. Darbe girişiminin ortaya çıktığı anlarda Atatürk Havalimanı yakınılığında bir otelde olduğunu söyleyen Ayhan, “ilk andan itibaren gelişmeleri ve açıklamaları büyük tedirginlikle” takip ettiğini dile getirmektedir. “Gençliğinden itibaren SSCB ve bağımsızlık dönemlerinde de birçok ayaklanmaya tanıklık ettiğini” belirten Ayhan, “ilk andan itibaren 15 Temmuz`daki darbe girişiminin başarıyla

sonuçlanacağı izlenimini vermediğini” ve “Erdoğan ve Yıldırım önderliğindeki siyasilerin canlı bağlantıları ve açıklamaları ile girişimin bastırılmasında etkin bir rol üstlendiğini” belirttiği karşımıza çıkmaktadır. Söyleşinin devamında Ayhan, darbe girişiminin baş gösterdiği ilk saatlerde, “sosyal medyada cuntacıları destekleyen bazı vatandaşlara anlam veremediğini” ifade etmekte ve “başarı ile sonuçlanmış askeri darbe hiçbir ülkeye mutluluk getiremez” şeklinde bir ifade kullanmaktadır.

“Yeni Müsavat”ın 15 Temmuz darbe girişimi temalı haberlerine 28 Temmuz 2016 tarihli sayısında da devam ettiği gözlemlenmektedir. Gazetenin bu tarihli sayısında, bastırılan darbe girişiminin ardından Türkiye’de başlayan gözaltı ve tutuklanmalarla ilgili istatistiki bilgilere ağırlık verilmektedir. Araştırma tipli yazılarına devam eden gazetenin bu sayısının on ikinci sayfasında, Sevinc Telmankızı imzalı bir haber dikkat çekmektedir. Telmankızı’nın “Fethullah Gülen makalesinde ne yazdı” başlığı altında yayımlanan bu yazısında, Gülen’in “New York Times” gazetesinde yayımlanan bir makalesi ele alınmıştır. Telmankızı, yazının giriş kısmında Gülen’in makalesinde ABD’ye hitaben yazdığı “Beni Türkiye’ye iade etmeyin. Ben ve arkadaşlarım Batı’nın hizmetindeyiz” ifadelerine yer vermektedir. Bu makalede “Gülen’in Türkiye’deki darbe girişimini sert bir dille kınadığını” ifade eden Telmankızı, Gülen’in “Hizmetteki arkadaşlarım darbe girişimine katılmışlarsa bana ihanet etmişlerdir” ifadesine de vurgu yapmaktadır. Yazının son bölümünde Gülen’in “Batılı demokratların aydın düşünceli müslümanlara ihtiyaç duyduğu bir zamanda ben ve hizmet eden arkadaşlarım Batı’nın yanında olduk, şimdi bizi Türkiye’ye iade etmek adaletli olmaz” ifadelerine yer veren Telmankızı, Gülen’in “ABD beni Türkiye’ye iade etmek konusunda direnmelidir” cümlesi ile yazısını sonlandırmıştır.

“Yeni Müsavat”ın bu sayısında Gülen’in makalesi ve Türkiye’deki soruşturmaları kapsayan istatistiki bilgilerin yanı sıra, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından “Azerbaycan iktidarının aldığı tedbirlere de” vurgu yaptığı görülmektedir. Gazetenin bu sayısında, “ANS’in geçici süreliğine kapatılmasının medyada yankılanmalarının devam ettiği bir süreçte, “Kafkaz Üniversitesi yönetiminin Eğitim Bakanlığı’na Kafkaz Üniversitesinin kapattıkları istikametinde bir karar kabul ettiklerini” ilettiği haberi okurlara duyurulmaktadır. “ANS ile birlikte bu süreçte kapatılan ikinci kuruluşun Kafkaz Üniversitesi olduğunu” belirten gazete, Azerbaycan’daki bu tedbirlerin alınmasında “iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin etkin bir rol üstlendiğini” ifade etmekte, Aliyev ve Erdoğan’ın telefon görüşmesini “Azerbaycan’da alınan tedbirlerin hazırlayıcısı” şeklinde nitelendirmektedir.

“Yeni Müsavat” gazetesinin sayfalarında girişimin gerçekleştiği günden başlayarak, Türkiye’deki darbe girişimi üzerine birçok haberlerin, analizlerin, köşe yazılarının ve

söyleşilerin yayımlandığı, gazetenin ilk gündün itibaren “bilgilendirme” görevini gerçekleştirmesinin yanı sıra “araştırma” tipli yazılarla da karşımıza çıktığı gözlemlenmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, girişimin Azerbaycan medyasında da mercek altına alındığı bir dönemde; “Azerbaycan” ve “Respublika” gibi resmi gazetelere kıyasla sadece bilgilendirme amaçlı haberlerle sınırlı kalmayan “Yeni Müsavat” gazetesinin sayfalarında analiz yazılarının ağırlık teşkil ettiği görülmektedir. Türkiye’deki darbe girişiminin ardından gelişmeleri sayfalarına taşıyan “Yeni Müsavat” yayınlarında daha çok; Darbe girişiminin ayrıntılarını araştıran yazılara; darbe girişiminin ardından Türkiye medyasının profesyonellik meseleleri üzerine yapılan araştırmalara; ANS’in yayımının durdurulması kararı etrafında müzakerelere; Türkiye’nin Gülen’i ABD’den resmen istemesi üzerine yapılan haberlere ve 15 Temmuz darbe girişiminin 1993 yılının Haziran ayında Azerbaycan’da Suret Hüseyinov önderliğinde Elçibey iktidarına karşı baş gösteren askeri ayaklanma ile karşılaştırmalarına rastlanmaktadır.

3.4.1.1.1.4. “Kaspi” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

Azerbaycan basınında 15 Temmuz darbe girişimi iktidar ve muhalefet gazeteleri ile sınırlı kalmayıp, bağımsız gazetelerin sayfalarına da taşınmış ve mercek altına alınmıştır. Azerbaycan basın organlarının üzerine birçok haber yaptığı Türkiye’deki darbe girişimini “Kaspi” gazetesi de okurlarına duyurmuş, püskürtülen darbe girişimi sonrasında sayfasında o gece yaşananları okurlarına duyurmuştur. “Kaspi” gazetesi Azerbaycan basınında “Üç asrın gazetesi” şeklinde tanımlanmaktadır. 1881 yılından itibaren yayımlanan ve günümüzde de yayın hayatını devam ettiren gazete, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı haberlerle bu süreçte öne çıkan gazetelerden biri olarak dikkat çekmiştir.

“Kaspi” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında 15 Temmuz darbe girişimini tek bir haberle duyurduğu görülmektedir. Gazetenin bu tarihli sayısının üçüncü sayfasında, Azer Nuriyev imzası ve “Türkiye’yi hapisler sardı” başlığı altında okurlara duyurulan bir haberde, darbe girişiminin sonrasındaki istatistiki bilgilerin ele alındığı karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş kısmında “Birçok devlet organlarında toplu hapisler, işten atılmalar devam ediyor” şeklinde bir cümle kullanıldığı ve devamında Başbakan Yıldırım’ın 19 Temmuz 2016 tarihinde, birkaç gün önce gerçekleşen “darbe girişiminin kara bilançosunu; 208 şehit, 1491 yaralı” şeklinde duyurduğuna yer verilmektedir. Bu bilançonun devamında gazetenin istatistiki bilgilere devam ettiği ve “gözaltına ve soruşturmaya alınanlar arasında cuntacı subayların ve tutuklanan generallerin de bulunduğunu” duyurduğu müşahede edilmektedir. Gazetenin bu haberinin alt başlıklarında; “Darbe girişimi neden başarıyla

sonuçlanmadı?"; "Türkiye-ABD dostluğunun sorgulanması gündeme gelebilir"; "Gülen iade edilebilir"; "Kerry uyardı" ve "Türkiye NATO'dan çıkarılabilir mi?" başlıklarına yer verildiği ve darbe girişiminin kapsamlı analizinin yapıldığı karşımıza çıkmaktadır. "Kaspi"nin bu haberinde, 15 Temmuz darbe girişimini daha çok Türkiye'nin bu süreçten sonraki dış siyasetine etkileri bağlamında mercek altına alan gazetenin, Türkiye-ABD ilişkilerinde bu girişim ile beraber belirlenecek yeni tablo üzerinde de durduğu gözlemlenmektedir.

"Kaspi"nin 15 Temmuz darbe girişimi üzerine haberlerini, 20 Temmuz 2016 tarihli sayısında da tek bir haberle devam ettirdiği görülmektedir. Bu tarihli sayısında üçüncü sayfasının tamamını darbe girişimi üzerine yaptığı bir habere ayıran gazete, bu haberi "Dünyanın dikkati Türkiye'de" başlığı altında okurlara duyurmaktadır. Alt başlık olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Bu gün önemli kararlar açıklayacağız" cümlesinin kullanıldığı bu haberin, gazetenin "Kamran" imzalı bir yazarı tarafından hazırlandığı müşahede edilmektedir. Haberin giriş bölümünde, 19 Temmuz 2016 tarihinde, "İstanbul Adliye Sarayı'nda darbe girişiminin üyeleri sıfatıyla 474 askerın yargılandığı, 13'ü general olmakla 437 askerın tutuklandığı, 37 kişinin ise serbest bırakıldığı" bilgisine yer verilmektedir. Bu giriş bölümünün devamında "Kaspi"nin alt başlıklar şeklinde birkaç başlık belirlediği görülmekte, bu alt başlıklar; "Hapisler ve işden atılmalar tüm kurulları kapsadı"; "Gülen'e yakınlığı ile bilinen medya organlarının lisansı iptal edildi"; "Daha bir terör"; "TSK son hadiselerle ilgili bir bildiri yayımladı": "Erdoğan: Az daha öldürülecektim"; "Yıldırım: Gülen'in iadesi için ABD'ye dört kere başvuru yaptık"; "Cuntacıların cenaze namazı kılınmayacak" ve "Avrupa İttifakı (Aİ): Devlet bir anda binlerce hakimden vazgeçemez" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. "Kaspi"nin bu tarihli sayısında yayımladığı tek bir haberi ile; 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında AK Parti iktidarının aldığı tedbirleri, yargılanan ve tutuklanan kişiler ile ilgili istatistikî bilgileri, yurtdışındaki siyasilerin Türkiye'deki girişim üzerine yaklaşımlarını ve iktidar temsilcilerinin girişim ve Gülen'in iadesi üzerine açıklamalarını okurlarına duyurduğu görülmektedir.

"Kaspi" gazetesinin 21 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise darbe girişimi üzerine birkaç haber yayımladığı ve bunu üç sayfa şeklinde okurlarına duyurduğu karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin bu tarihli sayısının ikinci sayfasında "Kafkaz Üniversitesi kapatıldı" başlığı altında bir haber yayımlanmaktadır. "Üniversite Bakü Ali Neft Mektebi'nin yönetimine verildi" alt başlığı ile devam eden haberde, "Üniversite yönetiminin Eğitim Bakanlığı'na Kafkaz Üniversitesinin kapattıkları istikametinde bir karar kabul ettiklerini" belirttiği ve Eğitim Bakanlığı'nın bu gelişmenin devamında "Kafkaz Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilere diğer üniversitelerde eğitimlerini devam ettirme olanaklarının sunulması"

istikametinde bir karar aldığı ve çalışmalarına başladığı ifade edilmektedir. ANS'in ardından Azerbaycan'da kapatılan ikinci kuruluş olan Kafkaz Üniversitesi'nin kapatıldığı haberine diğer basın organları gibi "Kaspi"de de yer verilmiştir. Bu haberin alt bölümünde ise Azerbaycan'ın önemli petrol şirketlerinden biri olarak nitelendirilen SOCAR'ın başkanı Rövnag Abdullayev'in "Türkiye bizim evimizdir" açıklaması gazete sayfasına taşınmaktadır. Haberin devamında Abdullayev'in Türkiye'deki darbe girişiminin ardından oluşan ortam ile ilgili açıklamalar yaptığı görülmektedir. Açıklamasına "Bizim Türkiye'ye güvenimiz sonsuz" sözleri ile başlayan Abdullayev, açıklamasının devamında "SOCAR'ın Türkiye'deki yatırım ve projeleri bu darbe girişiminden etkilenmeyecek" ve "Türkiye'deki projelerimize kaldığımız yerden devam edeceğiz" şeklinde ifadeler sarf etmektedir. Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin ve birçok can kaybının "kendisini ve tüm Azerbaycan halkını üzdüğünü" belirten Abdullayev, açıklamalarına "bundan sonraki süreç içerisinde Azerbaycan'ın Türkiye halkına, halkın iradesine, ülkenin ekonomisine ve istikrarına olan güveni tamdır" şeklinde devam etmektedir. Gazetenin sayfasına taşıdığı bu haberde, Azerbaycan ve Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin perspektifi bağlamında Abdullayev'in olumlu ve iyimser öngörülerde bulunduğu ve iki ülkenin iktisadi ilişkilerinin bu süreçten daha güçlü bir şekilde çıkacağı şeklinde bir fikir beyan ettiği dikkat çekmiştir. Azerbaycan'ın ve dünyanın önde gelen petrol şirketlerinden biri olan ve Türkiye'de de birçok proje gerçekleştiren SOCAR'ın başkanı Abdullayev'in iyimser ve destekleyici açıklamalarını duyuran "Kaspi"nin, iki ülkenin ekonomik ilişkileri bağlamında muhtemel perspektifleri de ortaya koymaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

"Kaspi"nin 21 Temmuz 2016 tarihli sayısının üçüncü sayfasında ise "Türkiye'de gerginlik azalmıyor" başlığı altında bir haber karşımıza çıkmaktadır. Bu haberin alt başlığında ise, dönemin ABD Cumhurbaşkanı Barak Obama'nın, Erdoğan ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdiği ve "darbe girişimi yargılamalarında ABD'nin kapsamlı yardım teklifini" iletmediği belirtilmektedir. Kamran imzası ile yayımlanan bu haberde Türkiye'deki darbe girişimi sonrasındaki gelişmeler yine birkaç alt başlık altında ele alınmakta, bu başlıklar; "Jandarma Kuvvetleri Başkan görevinden alındı"; "Daha 992 asker hakkında hapis kararı çıktı"; "Gubernatör intihar etti"; "Hapis cezasına çarptırılan hakim ve savcıların sayısı onlarca"; Dört Üniversite Rektörü görevinden alındı"; "Obama Erdoğan'ı aradı"; "Fuat Avni operasyonu ile 9 kişi tutuklandı"; "Çavuşoğlu: ABD Güleni iade etmezse ilişkilerimizin bozulması kaçınılmaz"; "Gülen Kanada'ya gönderilecek mi?"; "Öcalan ile ilgili özel plan var mıydı?" ve "Tüm askeri savcılar ve hakimler görevinden alındı" şeklinde okurlara duyurulmaktadır. Bu haberde 15 Temmuz darbe girişiminin ardından "Türkiye'de alınan tedbirleri ve başlatılan

soruşturmaları mercek altına alan” gazetesinin, özellikle “Obama ve Erdoğan`ın yaptığı telefon görüşmesine” ve “Gülen`in iadesi meselesine” yoğunlaştığı, “Çavuşoğlu`nun ABD`ye gitmesi ve ordaki açıklamalarına ağırlık verdiği” görülmektedir. Bu sayısında “Türkiye`de başlatılan soruşturma ve çıkan hapis cezalarının istatistikler verilerini” ulusa geçen “Kaspi”nin, bunun yanı sıra “Türkiye-ABD ilişkilerinin bu sürecin devamında belirlenecek tablo üzerine de etkileri” bağlamında da incelemeler yaptığı karşımıza çıkmaktadır.

“Kaspi”nin 21 Temmuz 2016 tarihli sayısının dördüncü sayfasında Basın Konseyi üyesi Müşfik Alesgerli`den alınan bir söyleşiye rastlanmaktadır. Söyleşinin başlığına Alesgerli`nin “Böylesine hadiseler esnasında hassas bir yaklaşım içerisinde olmak gerekir” ifadesini çıkaran gazete, alt başlık olarak ise Alesgerli`nin “Medya organları teröre ve teröristlere tribün vermemeli” ifadesini kullanmaktadır. “Kaspi” çalışanı Rufik İsmayılov`un Alesgerli`den aldığı bu söyleşide, Alesgerli`nin daha çok Türkiye`deki darbe girişiminin ardından “Azerbaycan medyasının yaklaşımı ve Azerbaycan medya organlarının bu süreçteki faaliyetinin değerlendirilmesi” istikametinde açıklamalar yaptığı görülmektedir. Böylesine durumlarda “medyanın hassas bir yaklaşım içerisinde olması gerektiğini” ifade eden Alesgerli, “ANS`in kapatılması gelişmesini” de örnek göstererek “basın organlarının yayın politikalarını bu anlamda belirleyici bir unsur” şeklinde nitelendirmekte ve ANS`in bu süreç içerisinde “doğru bir yayın politikası belirlemediğini” dile getirmektedir.

“Kaspi” gazetesinin 23 ve 26 Temmuz sayılarında da Türkiye`deki darbe girişiminin devamındaki gelişmelerin incelendiği ve Kamran imzası ile karşımıza çıkan araştırmaların yayımlandığı gözlemlenmektedir. “Kaspi”nin 23 Temmuz 2016 tarihli sayısının dördüncü sayfasında bahsi geçen araştırma yazılarından birinin yayımlandığı görülmektedir. Haberin başlığına Erdoğan`ın “Türkiye`de yeni bir darbe girişimi mümkün” açıklamasını çıkaran gazete, giriş bölümünde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan`ın 15 Temmuz darbe girişiminin bastırılmasının ardından basın mensuplarına verdiği açıklamalarında “Türkiye`de yeni bir darbe girişimi olasılığının mevcut olduğu” ifadelerine yer vermektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde ise Erdoğan`ın bu olasılık üzerine söylediği “Yeni bir darbe girişimini gerçekleştirmek sandıkları kadar kolay olamaz. Bu sefer daha uyanıgız” ifadelerini okurlarına duyuran gazete, haberin Erdoğan`ın açıklamalarından oluşan bölümünü Cumhurbaşkanı`nın “Ülkemizde üç aylık OHAL ilan ettik. Bu süreç içerisinde Türkiye`mizin eski günlerine dönmesi ve eski istikrarına kavuşması için elimizden geleni yapacağız. Bu günleri tekrar yaşamak istemiyoruz” ifadeleri ile sonlandırmaktadır. Bu haberin devamında gazetesinin yine birkaç alt başlık halinde Türkiye`deki gelişmeleri okurlarına duyurduğu görülmekte, bu alt başlıklar; “15 Temmuz Türkiye`de şehitlerin anım günü ilan edildi”; “CIA rehberi çatışmanın

artış göstereceğini belirtti”; “Binali Yıldırım da Hakan Fidan ile görüşme gerçekleştiremedi”; “TSK Savunma Bakanlığı'na mı veriliyor?”; “Jandarma Kuvvetleri İçişleri Bakanlığı'na verilecek”; “1699 özel eğitim kurulu kapatılacak”; “Türkiye Gülen'in iade işlemleri için çalışmaları hızlandırdı” ve “15 Temmuz gecesi ölen ve yaralanan vatandaşların ailelerine tazminat ödenilecek” şeklinde ulusa geçilmektedir.

“Kaspi”nin 26 Temmuz 2016 tarihli sayısının üçüncü sayfasında ise “Türkiye Cumhurbaşkanı muhalefet liderleri ile görüştü” başlığı altında bir haber okurlara duyurulmaktadır. Bu başlık altında karşımıza çıkan haber, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın muhalefet parti liderleri ile gerçekleştirdiği görüşmeden bir fotoğrafla beraber yayımlanmakta, haberin giriş bölümünde ise “Darbe girişiminin yargılandığı davalarda 42 basın mensubu üyesine yakalanması doğrultusunda talimat verildi” cümlesine yer verilmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde Erdoğan ve muhalefet parti liderlerinin gerçekleştirdiği görüşmenin yaklaşık üç saat devam ettiğini belirten gazete, CHP kaynaklarında bu görüşmenin “siyasetin normalleşmesi ve partilerin uzlaşmacı dayanışması bağlamında olumlu karşılandığını” okurlarına duyurmakta, “siyasilerin müzakere ettiği açıklamalarla ilgili basın mensuplarına bir bilgi verilmediğinin” altını çizmektedir. Erdoğan ve muhalefet liderlerinin bu görüşmesini bir sayfa şeklinde ulusa geçen “Kaspi”, görüşme haberinin alt bölümünde yine alt başlıklar şeklinde Türkiye'deki darbe girişiminin sonrasında ortaya çıkan gelişmeleri mercek altına almaktadır. Gelişmelerin ard arda sıralandığı bu haberin alt başlıkları; “31 Akademisyen soruşturmada”; “Medya hedef tahtasında”; “Çavuşoğlu Kırgız meslektaşını Gülen ile ilgili aradı”; “Türkiye'den ABD'ye uyarı”; “Bozdağ: ABD istihbaratının darbe girişiminden haberi vardı”; “Davutoğlu'yu iktidara getirmek istediler mi?” ve “Cuntacıların yurtdışından yönetildiği ortaya çıktı” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“31 Akademisyen sorgulamada” alt başlığının ilk bölümünde; “Türkiye'nin bir çok ilinde FETÖ ile ilişkileri bulunan akademisyenlerin sorgulamaya alındığı” belirtilmekte, “bu zanlıların evinde yapılan aramalar sonucunda Gülen'in kitaplarının, senetlerinin ve FETÖ üyelerinin bir birini tanımak için şifre olarak belirlediği 1 dolarların bulunduğu” ifade edilmektedir.

“Medya hedef tahtasında” alt başlığında ise 15 Temmuz darbe girişiminin devamında başlatılan soruşturmalar kapsamında, “aralarında Nazlı Ilıcak'ın da bulunduğu 42 basın mensupu hakkında tutuklama emrinin çıkarıldığı” ve “bu basın mensupları arasından 11 kişinin yurtdışına kaçtığı” bilgilerine yer verilmektedir.

“Çavuşoğlu Kırgız meslektaşını Gülen ile ilgili aradı” alt başlığında ise; “Türkiye`nin Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu`nun, Kırgız meslektaşı Erlan Abdıldayev ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirdiği” belirtilmekte ve “Çavuşoğlu`nun bu görüşmede Abdıldayev`den Kırgızistan`ın Gülen ile ilgili tutumunu değiştirmesini talep ettiği” okurlara duyurulmaktadır. Haberin devamında Çavuşoğlu`nun “Darbe girişimin hemen ardından Azerbaycan bize çok yoğun destek gösterdi” ifadelerine yer veren gazete, bu telefon görüşmesinin birkaç gün öncesinde Alanya`da Çavuşoğlu`nun “Demokrasiye destek” sloganı ile gerçekleştirdiği mitingte Kırgızistan`ı “Gülen gruplarının en etkin olduğu bölge” olarak nitelendirdiğini ve “Kırgız kardeşlerimizin cuntacıları desteklemeyeceklerini umuyoruz. Kırgızistan FETÖ yapılanmasına karşı adımlar atmaya biz meseleye bakış açımızı değiştireceğiz” şeklinde cümleler kullandığını belirtmektedir. “Türkiye ve Kırgızistan arasında gerginliğin tırmanma olasılığına” vurgu yapan gazete, “Gülen`in Kırgızistan`da “Sebat” ismi altında faaliyet gösteren lise ve dersane ağlarının bulunduğunu” da açıklamaktadır.

“Kaspi” gazetesinin bu tarihli sayısında “Türkiye`den ABD`ye uyarı” alt başlığı ile duyurduğu haberde de Çavuşoğlu`nun Gülen ile ilgili açıklamalarına yer verilmekte, Çavuşoğlu`nun “ABD Gülen`in üçüncü bir ülkeye kaçmaması için gerekli tedbirleri almak zorunda” cümlesini ön plana çıkarmaktadır.

Bir sonraki alt başlıkta Bekir Bozdağ`ın “ABD istihbaratının darbe girişiminden haberi vardı” ifadelerini okurlarına duyuran “Kaspi”, Bozdağ`ın, “15 Temmuz darbe girişiminden ABD`nin haberdar olduğunu” belirttiği açıklamalarından “Obama kendi isminin Barak olduğundan ne kadar eminse, Türkiye`de Gülen`in talimatlarıyla bir darbe girişiminin gerçekleşeceğinden de o kadar emindi” şeklinde öne çıkan ifadelerinin altını çizmektedir.

“Davutoğlu`yu iktidara getirmek istediler mi?” alt başlığı ile üçüncü sayfa haberini sürdüren “Kaspi”, bu başlık altında ise “darbeci subayların amaçlarından birinin darbeyi gerçekleştirdikten sonra eski Başbakan Davutoğlu`yu yeniden görevinin başına getirmek olduğunu” ifade etmekte ve bu ayrıntıyı “girişimin bastırılması ile cuntacılar bu amaçlarına da ulaşamadı” şeklinde okurlarına duyurmaktadır.

“Cuntacıların yurtdışından yönetildiği ortaya çıktı” alt başlığı ile 26 Temmuz 2016 tarihli sayısında 15 Temmuz üzerine yayımladığı haberi sonlandıran “Kaspi”, bu alt başlıkta ise; “Darbeye kim rehberlik ediyordu?” sorusu etrafında “ortaya çıkan haberleri kaynak göstererek”, “ABD Silahlı Kuvvetleri mensubu olan ve Afganistan`da Komutan olarak görev yapan John Campbell isimli bir generalin; “15 Temmuz darbe girişiminin planını tasarladığını”, “girişimin bir sene öncesinde hazırlıklıyı başlatmak amacıyla Erzurum ve Adana`ya geldiğini ve buradaki generallerle görüştüğünü”, “darbenin görev dağılımını

yaptığını ve darbe girişiminin başarıyla sonuçlanması halinde tekrar Türkiye'ye geleceğini belirttiğini” okurlarına duyurmaktadır.

“Kaspi”nin Azerbaycan basınında “15 Temmuz üzerine yapılan araştırma haberleri” anlamında diğer basın organlarına göre bir az daha ön plana çıktığı görülmektedir. Darbe girişiminin Azerbaycan medyasında yankılanmaya başladığı bir dönemde, “Kaspi” gazetesinde özellikle Kamran imzası ile yayımlanan araştırma haberleri dikkat çekmektedir. Kamran`ın mercek altına aldığı konular ile; 15 Temmuz darbe girişiminin gerçekleştiği geceyi ve sonrasındaki gelişmeleri, siyasi tabloyu, Türkiye-ABD ilişkilerini masaya yatırdığı ve gazetenin bu yayınlar ile 15 Temmuz girişimi temalı haberlerine devam ettiği görülmektedir. Kamran imzası ile yayımlanan bu araştırmalarda gazetenin Türkiye'deki iktidarın aldığı tedbirlere “olumlu bakışı” dikkat çekmekte ve “Türkiye’de alınan tedbirlerin yanı sıra Azerbaycan`da da kapattırılan kuruluşlar ve alınan kararlar” üzerine de yoğunlaştığı karşımıza çıkmaktadır. Kendisini “Hiçbir siyasi partinin etkisi altında kalmamaya çalışan” ve “Azerbaycan`ın bağımsız gazetelerinden biri” şeklinde nitelendiren “Kaspi”nin, Türkiye’deki darbe girişiminin ardından ortaya çıkan gelişmeleri yayımlamasının yanı sıra, sayfalarında yer ayırdığı bu haberleri analiz ettiği ve “araştırma haberleri ağırlıklı” bir yayın politikasına bağlı kalmaya çalıştığı dikkat çekmektedir.

3.4.1.1.1.5. “525. Gazete” Gazetesinin 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

Azerbaycan`ın bağımsızlığını kazandığı 90`lı yılların başında ortaya çıkan ve günümüze kadar faaliyetini sürdürmekte olan “525. Gazete”de de 15 Temmuz darbe girişiminin ardından girişim ve sonrasındaki gelişmeler üzerine birçok haberlerin gazete sayfalarına taşındığı görülmektedir. Azerbaycan basınında “bağımsız gazeteler”den biri olarak vasıflandırılan “525. Gazete”, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından da okurlarına duyurduğu haberlerde tarafsız bir yayın politikasına bağlı kalmaya çalışmış, darbe girişimi üzerine yapılan söyleşileri, röportajları, araştırmaları okurlarına duyurmuştur.

“525. Gazete”nin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısını mercek altına aldığımızda, gazetenin bu sayısından itibaren 15 Temmuz temalı haberlere sayfalarında yer verdiği müşahede edilmektedir. Gazetenin bu tarihli sayısının üçüncü sayfasında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev`in Türkiye’de yaşanan darbe girişiminin ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’a hitaben kaleme aldığı mektuba yer ayrılmaktadır. Gazetenin “İlham Aliyev ile Erdoğan arasında bir telefon görüşmesi gerçekleşti” başlığı altında okurlarına duyurduğu bu haberde, Aliyev`in mektubunun tamamı yayımlanmakta; “Aliyev`in Türkiye’de darbe girişimini büyük tedirginlik ve rahatsızlıkla izlediği”, “gelişmeleri üzülenek

takip ettiği”, “demokrasiye tehdit oluşturan bu darbe girişimini esefle kınadığı”, “15 Temmuz gecesi şehit olan ve yaralanan vatandaşlara taziyelerini ve başsağlığını iletmişti” belirtilmektedir. Mektubun devamında meslektaşına “Azerbaycan halkının ve devletinin bu zorlu dönemde Türkiye’nin yanında olduğunu” ifade eden ve “Türk halkının milli iradesine saygı duyulması gerektiğininin” altını çizen Aliyev, “Erdoğan yönetiminin aldığı tedbirleri desteklemekte olduğunu” belirtmekte ve “Türkiye’deki yaşamın en kısa zamanda eski istikrarına kavuşacağı temennilerini” iletmektedir. Aliyev’in Erdoğan’a yazdığı bu mektubu, Azerbaycan basın organlarının çoğunda yayımlanmış, “525. Gazete” de bu basın organları kervanına katılmıştır.

“525. Gazete”nin bu tarihli sayısında beşinci sayfanın tamamı 15 Temmuz darbe girişimini kapsayan haberlerin yayımlanması ile karşımıza çıkmaktadır. Sayfanın en üst kısmında “Türkiye’de darbe girişiminin karşısı alındı” şeklinde bir haber yayımlanmaktadır. Haberi sokaklara akın eden Türk halkının tankların üzerine çıktığı bir fotoğrafla beraber sunan gazete, haberin giriş bölümünde “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın çağırısı ile sokaklara dökülen Türk halkının sergilediği milli irade darbe girişimini iflasa uğrattı” şeklinde bir cümleye vermektedir. Darbe girişimini bu haberle duyuran ve haberin ilerleyen bölümlerinde Azerbaycan siyasilerinin Türkiye’deki girişimle alakalı görüşlerine yer veren gazete, siyasal bilimci İlhan Şahinoğlu’nun Türkiye’deki darbe girişimini yorumladığı açıklamaları da okurlarına duyurmaktadır. Gazetede yayımlanan Şahinoğlu’nun bu açıklamalarında siyasal bilimcinin “Türk halkının ciddi bir milli irade emsali gösterdiğini” belirttiği ifadeler ve “15 Temmuz darbe girişimi ile 12 Eylül darbesi arasında karşılaştırmalar yaptığının” rastlanmaktadır.

Şahinoğlu’nun açıklamalarının sağ tarafında ise “525. Gazete”, millet vekili Cavanşir Feyziyev’in “Türk milli iradesinin zaferi” başlıklı bir haberi okurlarına duyurmaktadır. Yazısına “Türkiye’deki siyasal karmaşa artık kronik bir hal almıştı” şeklinde bir ifadeyle başlayan Feyziyev, “AK Parti’nin son yıllarda yaptığı uygulamaların dış destekli gruplar tarafından anlaşılmadığını” ifade etmekte ve bu “anlaşılmazlıklar ülkede gerginliğin tırmanmasına neden oldu ve terör örgütleri bu durumdan yararlanarak ülke içerisinde daha rahat hareket kabiliyeti buldu” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Türkiye’deki darbe girişimini “bu anlaşılmazlıkların ve tırmanan gerginliğin bir tezahürü” şeklinde nitelendiren Feyziyev, yazısının son bölümünde ise “Türk halkının bu süreç içerisinde demokrasiye ve Atatürk’ün kurduğu ve miras bıraktığı Cumhuriyete sahip çıktığını” ifade etmektedir.

“525. Gazete”nin yayımladığı bu iki haberin alt tarafında ise ardışık şekilde 15 Temmuz darbe girişimi temalı üç farklı habere yer verilmektedir. Haberlerden ilki Ekrem

Beydemirli'nin kaleme aldığı "Darbe ülkeyi nereye götürecekti?" başlığı altında yayımlanan haber şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Beydemirli'nin kaleme aldığı bu yazıda, "darbe girişiminin hazırlayıcılarını, demokrasiden daha çok onları yönetenlerin vaatleri ilgilendiriyor" şeklinde bir fikir belirttiği müşahede edilmektedir. Yazının ilerleyen bölümlerinde, Türkiye'deki darbe girişimini "herhangi bir askeri grubun iktidar arzusundan daha çok yurtdışında ikamet eden bazı beyin merkezlerinin hazırladığı başıbozuk bir plana daha çok benziyor" şeklinde vasıflandıran Beydemirli, "son yıllarda islam ülkelerinde böylesine planların artış gösterdiğini" ve "Türkiye'de 15 Temmuz gecesi yaşananların bu planla ciddi bir benzerlik teşkil ettiğini" ön plana çıkarmaktadır. "Gülen'in Pensilvanya'da gerçekleştirdiği basın toplantısında cumhuriyet taraftarı olduğu ve otoriter yönetime karşıt bir konumda bulunduğu" açıklamalarına yazısında yer veren Beydemirli, "Gülen'in açıklamalarının Türkiye'deki darbe girişimi ile çeliştiğine" ve "Gülen'in bu çelişkiyi şuurlu bir şekilde oluşturduğuna" dikkat çekmektedir. Yazının son bölümünde "siyasal islamı demokrasiye bir tehdit unsuru olarak gördüğünü" ifade eden Beydemirli, "Türkiye'nin bu süreci sancısız bir şekilde atlatacağı" ve bu zorlu virajın devamında Türkiye'de kalıtsal özelliklere sahip olan demokrasinin daha güçlü şekilde devam edeceği" temennileri ile yazısını sonlandırmaktadır.

"525. Gazete"nin Beydemirli'nin bu yazısının sağ tarafında ise iki başlık altında 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasındaki gelişmeleri okurlarına duyurduğu görülmekte, bu başlıklar; "Türkiye İçişleri Bakanlığı'nda 9 bin memur görevinden alındı" ve "Yıldırım: 208 şehitimiz var" şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

"525. Gazete"nin 20 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişimi temalı yayınlarına devam ettiği görülmektedir. Gazetenin bu sayısında "Türkiye'de FETÖ ile ilişkileri bulunan media kurumları kapatıldı" ve "ANS'in lisansının iptali için mahkemeye başvuruldu" başlıkları altında iki farklı haberin ulusa geçildiğine rastlanmaktadır. Gazetenin "Türkiye'de FETÖ ile ilişkileri bulunan media kurumları kapatıldı" başlığı altında okurlarına duyurduğu haberde, "RTÜK'ün, darbe girişiminin hazırlayıcısı olan FETÖ grubu ile ilişkileri bulunan birkaç medya organının lisansını iptal ettiği" ifade edilmektedir. "ANS'in lisansının iptali için mahkemeye başvuruldu" başlığı altında gazetenin sayfasına taşınan bir diğer haberde ise, MTRŞ'nin "Türkiye'deki darbe girişimini Erdoğan iktidarının düzenlediği bir şov şeklinde sunduğu" ve "iki ülkenin ebedi dostluğunu zedeleyebilecek bir yayın politikası izlediği" gerekçeleri ile "ANS'in yayımını durdurduğu" ve "ANS'in lisansının iptali için mahkemeye başvuruda bulunduğu" ifade edilmektedir.

Gazetenin 21 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişimi haberlerine devam ettiği ve bu istikamette altı farklı haber şeklinde yayınlarını sürdürdüğü görülmektedir. Gazetenin bu sayısında altı farklı başlık altında sunduğu haberler; “Abdullayev: Türkiye’de projelerimizi gerçekleştirmeye devam edeceğiz”; “Kafkaz Üniversitesi Bakü Ali Neft Mektebi’ne birleştirildi”; “Zaman Azerbaycan gazetesi yayımını durdurdu”; “Türkiye’de tüm askeri savcılar ve hakimler görevinden alındı”; “Obama ve Erdoğan Gülen’in iadesi meselesini müzakere etti” ve “Basın Konseyi basın organlarına ve basın mensuplarına hassaslık çağırısında bulundu” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

SOCAR başkanı Rövnag Abdullayev’in Türkiye’deki darbe girişimi üzerine açıklamalarını “Abdullayev: Türkiye’de projelerimizi gerçekleştirmeye devam edeceğiz” başlığı altında okurlarına duyurmaktadır. Gazetede yayımlanan bu haberde açıklamasına “Bizim Türkiye’ye güvenimiz sonsuz” sözleri ile başlayan Abdullayev, açıklamasının devamında “SOCAR’ın Türkiye’deki yatırım ve projeleri bu darbe girişiminden etkilenmeyecek” ve “Türkiye’deki projelerimize kaldığımız yerden devam edeceğiz” şeklinde ifadeler sarf etmektedir. Türkiye’de yaşanan darbe girişiminin ve birçok can kaybının “kendisini ve tüm Azerbaycan halkını üzdüğünü” belirten Abdullayev, açıklamalarına “bundan sonraki süreç içerisinde Azerbaycan’ın Türkiye halkına, halkın iradesine, ülkenin ekonomisine ve istikrarına olan güveni tamdır” şeklinde devam etmektedir.

Gazetenin “Kafkaz Üniversitesi Bakü Ali Neft Mektebi’ne (BANM) birleştirildi” başlığı altında yayımlanan ve “Üniversite BANM yönetimine verildi” alt başlığı ile devam eden haberde, “Üniversite yönetiminin Eğitim Bakanlığı’na Kafkaz Üniversitesinin kapattıkları istikametinde bir karar kabul ettiklerini” ilettiği ve Eğitim Bakanlığı’nın bu gelişmenin devamında “Kafkaz Üniversitesi’nde eğitim gören öğrencilerin BANM ile beraber diğer üniversitelerde de eğitimlerini devam ettirme olanaklarının sunulması” istikametinde bir karar aldığı ve çalışmalarına başladığı ifade edilmektedir. Haberin giriş bölümünde BANM Rektörü Eldar Kasımov’un da açıklamalarına yer veren gazete, Kasımov’un “Kafkaz Üniversitesi BANM Rektörlüğü’nün yönetimi altında faaliyetini sürdürecektir” ifadelerini ön plana çıkarmaktadır. Kasımov’un “BANM’nin üniversitenin gelişimi ve yükselmesi için gereken tüm uygulamaları gerçekleştireceği” ifadelerini sayfasına taşıyan gazete, haberin son bölümünde ise Kasımov’un “bundan sonraki öğretim eskisi gibi Kafkaz Üniversitesi kampüsünde devam ettirilecek” açıklamalarını okurlarına duyurmaktadır.

“525. Gazete”nin bu sayısında haberlerden biri olarak karşımıza çıkan “Zaman Azerbaycan gazetesi yayımını durdurdu” başlıklı haberde ise, 1991 yılının Mayıs ayından itibaren faaliyet gösteren “Zaman Azerbaycan” gazetesinin kurucularının “gazetenin

faaliyetini durdukları” yönünde yaptığı bir bildiri yayımlanmaktadır. Bildiri’de yayımlarını durduklarını belirten gazete kurucuları, “Son dönemde coğrafyamızda baş gösteren olaylar ve bu olayların hassaslığının Azerbaycan-Türkiye kardeşliğine tesir gösterebileceğini göz önünde bulundurarak gazetemizin faaliyetini durdurduk” ifadeleri ile kararlarını kamuoyuna duyurmaktadır. Bildirinin devamında gazete kurucularının “Azerbaycan devletinin ve devletçiliğinin bir kez daha yanında olduğumuzu göstermek amacıyla bu günden itibaren Zaman Azerbaycan gazetemizin ve gazetemizin zaman.az haber sitesinin yayımını durdurduğumuzu belirtmek isteriz” ifadelerini kullandığı görülmektedir.

Gazetenin bu sayısında karşımıza çıkan bir diğer haber ise “Türkiye’de tüm askeri savcılar ve hakimler görevinden alındı” başlığı altında ulusa geçilen haber olarak dikkat çekmektedir. Bu haberin alt başlığını ise “Eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gülün yardımcısı tutuklandı” şeklinde okurlarına duyuran gazete, haberin devamında Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında başlatılan soruşturmalar kapsamında “askeri savcı ve hakimlerin görevinden alınması tahkikatının” devam ettiğini belirtmekte, haberi “Savunma Bakanlığı’nın kararı ile 262 askeri savcı ve hakim görevinden uzaklaştırıldı” cümlesi ile devam ettirmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde görevinden uzaklaştırılan askeri savcı ve hakimlerin “FETÖ üyesi olduklarını” belirten gazete, bu soruşturmalar kapsamında Türkiye Cumhuriyeti’nin eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün yardımcılığını yapmış ve Bolu’da Komutan olarak görevine devam eden İsmail Güneşer’in “terör örgütüne üye olmak ithamları ile görevinden alındığı ve hapis cezasına çarptırıldığı” bilgisini de okurlarına duyurmaktadır.

Gazetenin bu sayısında, “Obama ve Erdoğan-Gülen’in iade meselesini müzakere etti” başlığı altında okurlara duyurulan haberde ise, Beyaz Saray’ın basın sözcüsü Josh Ernest’in katıldığı bir toplantının ardından “Obama ve Erdoğan’ın yaptığı telefon görüşmesinin detayları” üzerine basın mensuplarına yaptığı açıklamalara yer verdiği karşımıza çıkmaktadır. Obama ve Erdoğan’ın “ABD’de ikamet eden Gülen’in iadesi” konusunda bir görüşme gerçekleştirdiğini belirten Ernest, bu telefon görüşmesinde “Türkiye’deki darbe girişiminin de müzakere edildiğini” ve “Obama’nın ABD’nin Türkiye’ye her türlü destek sağlamaya hazır olduğunu ilettiğini” belirtmektedir.

“525. Gazete”nin bu sayısında 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki Azerbaycan’daki gelişmeleri de ele aldığı ve Basın Konseyi’nin bildirisini “Basın Konseyi basın organlarına ve basın mensuplarına hassaslık çağırısında bulundu” başlığı altında yayımladığı müşahede edilmektedir. Gazetenin okurlarına duyurduğu bu haberde, Basın Konseyi’nin “Türkiye’deki darbe girişiminin ardından gelişmeler üzerine haberler yapan Azerbaycan medya organlarını ve basın mensuplarını daha hassas bir yaklaşım içerisinde

olmaya davet ettiği” bir bildiri yayınladığı görülmektedir. Haberin ve Konsey’in bildirisinin giriş kısmında “Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin uzun bir tarihsel süreçten geçtiği” ve “iki ülke arasında kardeşlik ve köken bağlarının bulunduğu” bilgilerinin altı çizilmektedir. Zor günler yaşayan Türkiye’de 15 Temmuz gecesi meydana gelen darbe girişimi üzerine girişimi kınayan Cumhurbaşkanı Aliyev’in açıklamalarına ve Erdoğan’a mektubundaki ifadelerine değinen Basın Konseyi, “bu hassas süreç aşamasında basını da aynı hassaslığı göstermeye” davet etmekte, “iki ülke arasındaki ilişkilerin bu şekilde daha da güçleneceğine” vurgu yapmaktadır.

“525. Gazete”nin 28 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise “Türkiye Büyükelçiliği’nin Basın Danışmanı “525. Gazete’de” başlığı altında bir haber yayınladığı görülmektedir. Gazetenin kurucusu Reşat Mecit ile Türkiye Büyükelçiliği’nin Basın Danışmanı Hamit Karadeniz’in bir görüşme gerçekleştirdiğini belirten gazete, görüşme esnasında “Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel kökenlerine ve kardeşlik bağlarına dayandığı ve iki ülke arasındaki bu sıkı bağın her geçen gün daha da sağlamlaştırıldığı” fikirlerinin ifade edildiğini belirtmektedir. Haberin devamında Mecit’in Türkiye’deki darbe girişimi ile alakalı açıklamalarına da yer verilmekte ve Mecit’in “Biz her zaman kardeş ülkemizin yanındayız. Türkiye’nin güçlü olması Azerbaycan’ın da güçlü olması anlamına gelir” ifadeleri ön plana çıkarılmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde Karadeniz’in de açıklamalarına da yer veren gazete, Karadeniz’in “Türkiye’deki darbe girişiminin ardından hassas bir yayın politikası izleyen “525. Gazete” ve Azerbaycan basın organlarının bu desteğinden dolayı teşekkürlerimi iletiyorum” ve “ ”525. Gazete” Türkiye’deki darbe girişiminin ardından yayınladığı haberlerle Türkiye’nin ve demokrasinin yanında olduğunu gösterdi” ifadelerini de okurlarına duyurmaktadır.

Türkiye’deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Azerbaycan basınında girişim üzerine haberler yayımlayan bağımsız gazetelerden biri olarak karşımıza çıkan “525. Gazete”nin, bu süreç içerisinde Türkiye’deki gelişmeleri okurlara aktarmasının yanı sıra Azerbaycan’da da olayın yankılanmalarını ve Azerbaycan siyasilerinin Türkiye’deki darbe girişimine yaklaşımını da mercek altına aldığı gözlemlenmektedir. Yayınlarında darbe girişimi sonrasında Azerbaycan’da alınan tedbirlere daha çok ağırlık vermesiyle dikkat çeken gazetenin, özellikle ANS’in kapatılması gelişmesinin yanı sıra, Kafkaz Üniversitesi’nin yönetiminin BANM’ye verilmesi ve “Zaman Azerbaycan” gazetesinin faaliyetini durdurması üzerine yoğunlaştığı ve bu gelişmeleri okurlarına duyurduğu ön plana çıkmaktadır.

3.5. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki Yansımaları

3.5.1. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Medyasındaki 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Analizi

3.5.1.1. Makro İnceleme / Mikro İnceleme

3.5.1.1.1. Haber Başlıkları, Girişler ve Spotlar

Türkiye`de 15 Temmuz darbe girişiminin yaşanmasının ardından, girişimin yankılanmaları sadece yurtiçi ile sınırlı kalmamakta, yurtdışı basınlarında da mercek altına alınmış konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Darbe girişiminin hemen ardından dış basınların haber sitelerinde, gazete sayfalarında, manşetlerde 15 Temmuz darbe girişimi mercek altına alınmış, girişim üzerine söyleşiler, analizler, röportajlar gazete sayfalarına taşınmıştır.

Çalışmanın bu başlığı altında, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından: Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri`nin önde gelen gazetelerinin darbe girişimine yaklaşımı, manşetlerine çıkardığı başlıklar, sayfalarındaki haberler, röportajlar ele alınmış, bu ülkelerdeki siyasilerin darbe girişimi üzerine yazılı ve sözlü açıklamalarına Eleştirel söylem analizi uygulanmıştır. Bahsi geçen ülkelerin 15 Temmuz darbe girişimini kapsayan haberleri içerik çözümlemesine tabi tutulmuş, amaçlı örnekleme bu ülkelerin devlet, muhalefet ve bağımsız gazetelerinde çıkan haberlerin yanı sıra haber ajansları ve haber sitelerindeki haberler de dahil edilmiştir.

3.5.1.1.1.1. Kazakistan Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

15 Temmuz darbe girişimi haberleri, Kazakistan medyasında da ele alınmış, girişim Kazakistan`ın birçok gazete ve haber sitelerinden Kazak halkına duyurulmuştur. Girişimin ilk anlarından itibaren Türkiye`deki gelişmeleri sığağı sığağına okurlarına duyuran Kazakistan basını, Azerbaycan ile beraber Türkiye`de yaşananlara en çabuk reaksiyon gösteren ülke olarak da karşımıza çıkmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimi haberlerinin, Kazakistan`ın hem iktidar hem muhalefet gazetelerinde yayımlandığı, haber sitelerinin de bu süreç içerisinde aktif bir rol üstlendiği görülmektedir. Girişimin 15 Temmuz gecesi gerçekleşmesi nedeniyle, Kazakistan basınında girişim üzerine yapılan haberlere 16 Temmuz 2016 tarihinden itibaren rastlanmaktadır.

Kazakistan`ın köklü gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan ve iktidara yakın yayın politikası ile dikkat çeken “Egemen Kazakistan” gazetesi, Türkiye`deki darbe girişimini 16 Temmuz 2016 tarihinden itibaren gazetenin haber sitesi aracılığı ile okurlarına duyurmaya

başlamıştır. “Egemen Kazakistan”ın bu tarihte 15 Temmuz darbe girişimini “Türkiye’de askeri darbe organize edilmeye çalışıldı” başlıklı bir haber altında okurlarına duyurduğu gözlemlenmektedir. Murat Aytkoja imzalı bu haberin giriş bölümünde, Temmuz’un 15’ni 16’na bağlayan gecede, “Türkiye’de ordu içerisindeki bir grubun askeri darbe girişimine kalkıştığı” ifade edilmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde; “hareketlenmenin Ankara ve İstanbul’da meydana geldiği” ve “ilgili mercilerin durumu kontrol altına aldığı” ifade edilmektedir. Haberde “cuntacıların girişiminin hala tam olarak bastırılmadığını” ve “ikinci bir darbe girişimi olasılığının mevcudluğunu” belirten gazete, girişimin “TSK nezdinde yuvalanmış bir grup tarafından organize edildiğini” duyurmaktadır. “Cuntacıların iletişim birimlerini de ele geçirdiğini” belirten gazete, “TRT ve Doğan Medya Şirketi’nin askerler tarafından abluka altına alındığının” altını çizmektedir. Açıklanan rakamlara göre “şimdilik Ankara’da 42 ölünün bulunduğunu” okurlarına duyuran gazete, Anadolu Ajansı’ndan alıntılacağı bilgileri de ulusa geçmekte; “Türkiye’de savaş uçaklarının havada uçtuğunu” ve “cuntacıların helikopterlerinin vurulduğunu” ifade etmektedir. Haberin son bölümünde gazete, Türkiye Başbakanı Yıldırım’ın “Eskişehir Hava Üssü’nden savaş uçaklarına yükselme emri verdiğini” ve “cuntacıların helikopterlerinin bu şekilde vurulduğunu” belirtmekte, “Ankara’da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nin bombalandığını” okurlarına duyurmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Marmaris’teki tatilini yarıda bırakıp İstanbul’a geçtiğini” belirten “Egemen Kazakistan”, Erdoğan’ın açıklamalarından “ikamet ettiği otelde korumaları ve cuntacı subaylar arasında silahlı çatışmanın baş gösterdiği” ifadelerini ön plana çıkarmakta ve “bu çatışmada ölen ve yaralananların bulunduğunun” altını çizmektedir. “Egemen Kazakistan”ın bu haberinde Türkiye’deki darbe girişiminin özetlendiğine ve girişimin anında yaşanan gelişmelerin ele alındığına rastlanmaktadır.

“Egemen Kazakistan”ın 16 Temmuz 2016 tarihinde 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı bir diğer haber ise “Türkiye’deki askeri darbe girişiminde 200 kişi öldü” başlığı altında okurlara duyurulan haber şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin 15 Temmuz gecesinin bilançosunu açıkladığı ve istatistiksel bilgilere ağırlık verdiği ve sokaklarda baygın halde yere yıkılan vatandaşların fotoğrafı ile desteklediği Aytkoja imzalı bu haberde; Türkiye’de meydana gelen askeri darbe girişimi esnasında yaklaşık 200 kişinin hayatını kaybettiği ve ölenler arasında 41 polisin de bulunduğu duyurulmaktadır. 1154 yaralının bulunduğunu belirten gazete, dönemin 1. Ordu Komutanlığı’nı yürüten Orgeneral Ümit Dündar’ın “cuntacılar arasından 104 kişi öldürüldü” ve “darbe girişimi bastırıldı” açıklamalarını ön plana çıkarmaktadır.

“Egemen Kazakistan”ın 22 Temmuz 2016 tarihinde yayımladığı haberlerde de Türkiye’deki darbe girişimi üzerine yaptığı haberleri devam ettirdiği gözlemlenmektedir. “Türkiye’de askeri darbe girişimini yapanlar gözaltına alındı” başlığı ve Ayan Abduali imzası altında okurlara duyurulan bu haberde, 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasındaki gelişmeler ve siyasilerin açıklamaları mercek altına alınmaktadır. Darbe girişiminin ardından soruşturmanın başladığını ve bu soruşturmalar kapsamında 10.410 kişinin gözaltına alındığını okurlarına duyuran “Egemen Kazakistan”, haberin giriş bölümünde AK Parti Sözcüsü Yasin Aktay’ın açıklamalarına yer vermektedir. Aktay’ın soruşturma kapsamında gözaltına alınanlara ilişkin istatistikler verileri halka duyurduğunu belirten gazete, Aktay’ın “gözaltına alınanlar arasında 287 polisin, 7423 askerin, 2014 yargıçın ve 686 vatandaşın bulunduğu” ifadelerini de ön plana çıkarmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde 15 Temmuz gecesi yaşananları mercek altına alan ve “darbe girişiminin sonrasında 200 kişinin öldüğünü ve 1000’i aşkın yaralının olduğunu” belirtilen haberin son bölümlerinde ise dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın açıklamaları okurlara duyurulmaktadır. Bozdağ’ın “Yakında Türkiye’de ölüm cezası gündeme gelebilir” açıklamalarını ulusa geçen “Egemen Kazakistan”, haberin devamında Bozdağ’ın “Vatandaşlar arasında ölüm cezası en çok destekleyicisi bulunan ceza türü. Başkanımız gerekirse bu talebe uygun bir yasa imzalayacağını belirtmiştir” ifadelerine de yer ayırmaktadır. Türkiye’de ölüm cezasının gündeme geldiğini ve kulislerde bu doğrultudaki söylentilerin ayyuka çıktığını vurgulayan gazete, haberi Bozdağ’ın “Ölüm cezası konusunda Avrupa Birliği’nin olası tepkisini de hesaba kattık. Bu konuda halkımızın tutumu bizim için daha önemlidir” ifadeleri ile sonlandırmaktadır.

“Egemen Kazakistan”ın Türkiye’deki darbe girişimine ve girişimin devamındaki gelişmelere gazete sayfalarında yer vermediği, 15 Temmuz darbe girişimi temalı haberlerini gazetenin “egemen.kz” isimli haber sitesi üzerinden okurlarına duyurduğu müşahede edilmektedir. Gazetede Kazakistan’ın siyasilerinin yaklaşımına yer verilmediği, Türkiye’de yaşananları sadece dış basın organlarından alıntılanarak ulusa geçildiği dikkat çekmekte, Türkiye’deki siyasilerin açıklamaları, soruşturmalar ve gözaltı haberleri, istatistiksel bilanço ağırlıklı bir yayın politikası izlendiği dikkat çekmektedir.

Kazakistan basının önde gelen haber sitelerinden biri olarak karşımıza çıkan ve muhalefete yakın, eleştirel politika ağırlıklı yayınları ile dikkat çeken “Central Asia Monitor”un da Türkiye’deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından bu girişim istikametinde haberler yayımladığı görülmektedir. “Central Asia Monitor”un 18 Temmuz 2016 tarihinde “Türkiye’deki darbe girişimi Kazakların bilinçlerinde de bir darbeye neden olur mu?” başlığı

ve Miras Nurmuhabetov imzası altında yayımladığı bir haberle okurlarının karşısına çıktığı ve Türkiye'deki askeri darbe girişimi ile Kazak toplumu arasında karşılaştırmalar yaptığı dikkat çekmektedir. Haberin giriş bölümünde Türkiye'de başarısız bir askeri darbe girişiminin baş gösterdiğini belirten Nurmuhabetov, bu girişimin “Kazak toplumunu da alevlendirdiğini” ifade etmektedir. Bu alevlenmenin “çok fazla şaşırtıcı olmadığını” belirten Nurmuhabetov, iki ülke ve halk arasında eskiye dayanan bir bağın mevcudluğunu ve bu bağın 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasındaki Kazak-Türk halkları etkileşimini ciddi bir derecede etkileyeceğini dile getirmektedir. Nurmuhabetov yazının giriş bölümünde, “Kazakistan'daki toplumsal ve siyasi süreçlere Türkiye'de olaylar nasıl tesir gösterebilir?” sorusu etrafındaki düşüncelerini açıklayacağını belirtmektedir.

Kazak basınında ve Kazakistan'da Türkiye'deki darbe girişiminin ilk başta ciddi bir reaksiyona neden olmadığını ve Kazakistan'ın hem resmi ağızlar hem basın organları aracılığı ile Türkiye'deki darbe girişimini yorumlamada aceleci davranmadığını belirten Nurmuhabetov, “Türkiye'de darbe girişiminin püskürtülmesinin resmiyet kazanmasının ardından Kazakistan'daki resmi mercilerden açıklamalar yapılmaya başlandığına” dikkat çekmektedir. Nurmuhabetov, darbe girişiminin başarısız bir şekilde sonuçlanmasının ardından Kazakistan Dışişleri Bakanlığı'nın “Türkiye'deki siyasi gelişmeler üzerine bir bildiri yayımladığını” ve bildiride “Türk halkının iradesiyle geçerli demokratik hükümet olarak seçilmiş Erdoğan iktidarını desteklediğini” ve “iktidara karşı gayri meşru silahlı bir girişim şeklinde tezahür eden bu darbe girişimini kınadığını” belirtmektedir.

Türkiye'deki darbe girişiminin ardından bu siyasi gelişmelerin, Kazakistan-Türkiye ekonomik ilişkilerini nasıl etkileyeceği hakkında konuşmak için henüz erken olduğunu ifade eden Nurmuhabetov, Kazakistan-Türkiye ortak işletmelerinde belirli anlaşmaların bulunduğunu, iki ülkenin karşılıklı iktisadi ilişkilerinin bundan sonraki tablosunda “Türkiye'nin bu siyasal kargaşadan sonraki gelişiminin” ve “Kazakistan'da muhalefeti destekleyenler arasında Türk ortakların olup olmayacağını belirleyici olacağı” fikirlerini ileri sürmektedir.

Yazının ilerleyen bölümlerinde, bir dönem Türkiye'de yaşamış bağımsız gazeteci türkolog Asker Kumıran ile yapılan söyleşiye de yer verilmektedir. Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin ardından Kazakistan'daki reaksiyonlardan dolayı memnuniyetini dile getiren Kumıran, “Türkiye'de yaşanan ve Kazakistan'da da tartışma konusu olmaya başlayan olaylar, bu iki ülkenin bir birine yabancı bir ülke olmadığına” vurgu yapmakta ve “kan çekiyor” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Haberin bu bölümünde, “Kazakistan ve Türkiye'nin ilişkileri ile ilgili olarak hemen hemen hiçbir şeyin değişmeyeceğini” ifade eden Kumıran,

“Ankara'nın birkaç yıl önce olduğu gibi, Kazak-Türk Liselerinin Kazakistan'da yasaklanması meselesini yeniden gündeme taşıdığını” ifade etmektedir. “Kazakistan'daki bu Türk Liseleri'nin Gülen'in tekelinde bir propaganda aracı olduğunu düşünmediğini” belirten Kumıran, “bu liseleri Kazakistan Cumhuriyeti'nin Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir öğretim kurulu” olarak nitelendirmekte ve “bu anlamda Türkiye'nin endişelerinin sağlıklı bir dayanağının olmadığını” dile getirmektedir.

“Erdoğan iktidarının “Osmanlı” belirtilerini hissettirmeye başladığını” ve “Türkiye genelinde bir islamlaşmanın söz konusu olduğunu” dile getiren Nurmuhabetov, “Erdoğan iktidarının son zamanlarda pantürkizm ideolojisine daha fazla dikkat etmeye başladığını” ve “uzmanların Türkiye'deki bu değişimi Rusya ile oluşan siyasal çatışmalar da dahil olmak üzere birçok sıkıntıya neden olduğunu fakat otoriteler tarafından tamamiyle siyasi bir ilerleme şeklinde vasıflandırıldığını” ifade etmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde Nurmuhabetov'un “Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin ardından ülkenin son yıllarda belirlediği bu siyasi çizginin Kazakistan ile bundan sonraki etkileşim açısından neopantürkizm anlamında bir şey değişecek mi?” sorusuna Kumıran'ın verdiği yanıtlar dikkat çekmektedir. “Türkiye'nin her kes tarafından kabul edilen ekonomik ve ideolojik gücüne rağmen”, “genel Türk temaları”nın çoğunluğunun başlatıcısının Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev” olduğunu dile getiren Kumıran, Nazarbayev'in “Türk dünyası ile ilgili küresel meselelerin ve girişimlerin çoğunu başlattığını” ve “bu istikamette entegre çalışmalarında etkin olduğunu” ifade etmektedir. “Türkiye'nin mevcut yönetiminin bundan sonraki süreç içerisinde sadece Kazakistan'ı desteklemesi ve Nazarbayev'in Türk dünyasını ilgilendiren girişimlerini ön plana çıkarmak doğrultusunda etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini” ifade eden Kumıran, “Türk dünyasının merkezi olarak İstanbul ve Ankara'nın değil, Astana'nın kabul görülmesi gerektiğini”, “entelektüel merkez” olarak nitelendirilen “Türk Akademisi'nin Astana'da bulunmasının bunun için yeterli neden olarak gördüğünü” ifade etmektedir.

Açıklamalarının devamında Kumıran'ın, “ne olursa olsun, Türkiye ile ilişkileri güçlendirmek için devam etmek gerekir” ve “şimdiki Türkiye iktidarı ile farklılıklardan daha çok ortak noktalarımız var” şeklinde ifadeler kullandığı görülmekte, “Umarım Türkiye'de durum normalleşir ve çıkılmaz bir duruma dönüşmez, o zaman gidişatı durdurmak zor olur” şeklinde açıklamalarını sürdüren Kumıran, “İlk etapta, uluslarımız düzeyinde bir birimizi desteklemeliyiz” ve “bundan sonraki süreçte ilişkilerimizin sadece güçleneceğine eminim” şeklinde bir cümle kullanmaktadır.

Türkiye'deki darbe girişiminin Kazakistan'da da ortaya çıkma ihtimali üzerine de düşüncelerini dile getiren Kumıran, iki ülke arasında karşılaştırmalar yapıldığı zaman bazı ciddi farklılıkların tezahür ettiğini belirtmektedir. Tarihsel olarak, Türkiye'de askerın, devletin iç ve dış politikasını etkileyecek güçte çok saygın ve parlamentoda ve hükümetteki temsilcileri aracılığıyla doğrudan ayrı bir sınıf halinde konumlandığını ifade eden Kumıran, “Türkiye’de bazı iktidar temsilcilerinin askerın ülke genelindeki etkisini en aza indirmeye veya hatta bastırmaya çalıştığını”, “bazılarının ise bu gücü ustaca kullandığını” ifade etmektedir. Tüm durumlarda Türkiye’de askeri gücün son yüz yıla yakın bir sürede gerçekleşen tüm devlet darbelerinde etkin olduğunu ve generaller ve albayların inisiyatifleriyle birkaç darbe gerçekleştirdiğini ifade eden Kumıran, son zamanlara kadar da askerlerin başarısızlığa uğramadıklarını da ön plana çıkarmaktadır.

“Türkiye’deki bu askeri gücün ve askerın devletin iktidarını değiştirme anlamındaki başat rolünün Kazakistan’da söz konusu olmadığını” ifade eden Kumıran, “SSCB’den ayrılan ülkelerin genelinde askeri güçlerin mutlak bağımsızlıktan mahrum bir şekilde inşa edildiğinin” altını çizmektedir. “Kazakistan ordusunun Türkiye tarihindeki gibi silahlı bir darbe yapmada tecrübesiz olduğunu” dile getiren Kumıran, bundan sonraki süreçte Türk Cumhuriyetleri’ndeki en yüksek olasılığın “Türkiye’deki askeri darbe girişimlerini taklit etmek olacağını” bildirmektedir. Türkiye’de ordunun “ülkenin sembollerinden biri, itici güç ve çok fazla ilerici güç” olarak düşünüldüğünü ifade eden Kumıran, “bu nedenler dolayısıyla Türkiye şehirlerinde zırhlı araçların tanıtımının bile bazı Türkler tarafından iktidardan kurtulmak için sinsi bir girişim olarak da algılanabileceğini” ifade etmektedir. “Kazakistan’da Türkiye’deki askeri darbe girişiminin tam tersi duygular doğurabileceğinin” altını çizen Kumıran, “Kazak vatandaşların tankların önüne geçip geçmeyeceğini öngöremediğini” belirtmekte, Sovyet döneminden kalma “insanlar ve ordu birleşik bir güçtür” sloganının “bu coğrafyada sadece eskimiş değil, aynı zamanda hiç geçerli olmayan bir slogan” şeklinde nitelendirmektedir.

“Türkiye ile Kazakistan’ın ülkeiçi sorunlarının da farklılık gösterdiğinin” altını çizen Kumıran, “Kazakistan’da olası bir darbe girişimi ile iktidarı değiştirme teşebbüsünün şaşkınlık yaratacağını” dile getirmekte ve “bu girişimin Cumhurbaşkanı’nın koltuğuna göz diken bir figür algısı oluşturabileceğini” dillendirmektedir. “Kardeş Türkiye’de yaşananlardan Kazakistan’ın ders çıkarması gerektiğini” ifade eden Kumıran, “ülke yönetiminin Türkiye’deki darbe girişimini örnek alarak iktidardaki güçlerinde ciddi bir artış müşahede edileceğini ve güç yapılarında önleyici temizlik yapılacağını” belirtmektedir. “Özellikle geçiş dönemlerini yaşayan ülkelerde böylesine önleyici temizlik ve tedbirlerin riskli olabileceğini”

beyan eden Kumıran, “ülkenin sosyal, politik ve ekonomik sorunlarına yoğunlaşan dikkatlerin bir darbe girişimi için itici güç olabileceği” fikrini de ileri sürmektedir. “Central Asia Monitor”un okurlarına duyurduğu bu haberde 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ve Kazakistan ilişkileri üzerinde nasıl bir etki bırakabileceği ihtimalleri üzerine yapılan yorumlara yer vermesinin yanı sıra, 15 Temmuz darbe girişiminin Kazakistan’a sıçrayış gösterme olasılıkları istikametinde de analizler yaptığı müşahede edilmektedir.

“Central Asia Monitor”un 1 Ağustos 2016 tarihli yayınlarında ise “Erdoğan Türkiye’de tüm askeri Akademileri kapattığını açıkladı” başlığı altında bir haberin okurlara duyurduğu karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş kısmında “başarısız bir darbe girişimi yaşayan Türkiye’nin, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kararıyla tüm askeri akademileri kapatacağı ve Ulusal Savunma Akademisi’nin yeniden düzenleyeceği” ifade edilmektedir. Haberin ilerleyen bölümünde “Erdoğan’ın açıklamalarının devamında bu konunun Pazar günü yayımlanacak bir karar ile resmiyete döküleceğini” belirttiği ifadeler yer veren “Central Asia Monitor”, “TSK dahilinde gündeme gelen reform hazırlıklarının bu hafta ülkenin Yüksek Askeri Konseyi toplantısında tartışıldığını” okurlarına duyurmaktadır. Haberde aynı zamanda “Erdoğan’ın orduda ve MİT’de reformlar yapma hazırlıkları için Anayasal değişiklikleri gündeme getirdiği” ve “bu gelişmelerin yanı sıra muhalefet ile de anlaşma için düğmeye bastığı” duyurulmaktadır.

“Central Asia Monitor”un 15 Temmuz darbe girişiminin ardından okurlarına duyurduğu haberlerde daha çok istatistiksel verilere ağırlık verdiği ve Türkiye’deki darbe girişiminin Kazakistan’da gerçekleşebilme olasılığı etrafında haberler yayımladığı karşımıza çıkmaktadır. Zor günler geçiren Türkiye ile SSCB’den ayrıldıktan sonra Nazarbayev yönetimi altında yaşamını sürdüren Kazakistan Cumhuriyetleri ve orduları arasında karşılaştırmalar yapan “Central Asia Monitor”, Türkiye’de askerin başat bir konumda ve hükümeti tesir etmede etkin bir aracı olduğunu, Türkiye’de askeri darbe girişiminin yıllardır süregelen bir gelenek halini aldığını belirtmekte, Kazakistan’da ise bu geleneğin mevcut olmadığı, bu anlamda Türkiye’deki siyasi kargaşanın Kazakistan’a sıçrama ihtimalinin zayıf olduğu kanısı üzerinde durmaktadır.

Kazakistan’da bağımsızlık yıllarında faaliyet göstermeye başlayan gazetelerden biri olarak karşımıza çıkan “Vremya” (Zaman) gazetesi de 16 Temmuz 2016 tarihinden itibaren Türkiye’deki askeri darbe girişimini ulusa geçmeye başlamaktadır. Gazetenin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında Türkiye’deki darbe girişimini “Türkiye’de başarısız bir darbe girişimi gerçekleşti” başlığı altında sayfasına taşımaktadır. Haberin giriş kısmında “Temmuz’un 15’ni 16’na bağlayan gece Türkiye’de bir askeri darbe girişiminin baş gösterdiğini” duyuran

“Vremya”, “bir askeri grup tarafından Atatürk Havalimanı, Boğaziçi Köprüsü ve TRT gibi önemli yerlerin ele geçirildiğini” ulusa geçmektedir. “Darbe girişiminin meydana geldiği sulara Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Marmaris’te bir otelde bulunduğunu” duyuran gazete, “cuntacıların girişimin ilk saatlerinde tanklarla İstanbul ve Ankara’da görünmeye başladığını” okurlarına duyurmaktadır. “Polis ve gizli servislerin cuntacılara karşı direniş gösterdiğini” belirten gazete, “çatışmalar esnasında Türkiye’deki tüm sosyal ağların engellendiğini, internetin kesintilerle çalıştığını” belirtmekte, “cuntacıların TRT’de bir darbe bildirisi okutarak memleketin idaresine el koyduklarını ifade ettiklerini” okurlarına duyurmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde “Başbakan Yıldırım’ın ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın darbeyi bastırmak için vatandaşları sokaklara çağırdığını” ve “Türk halkının ciddi bir milli irade örneği göstererek askerlerin girişimini durdurduğunu” okurlarına duyuran “Vremya”, “gece üç sularında hükümet yetkililerinin durumu tamamem kontrolü altına aldığı” altını çizmektedir.

“16 Temmuz sabahına doğru cuntacı subayların tutuklandığını” ve “askerlerin teslim olduğunu” belirten “Vremya”, “Erdoğan’ın Marmaris’ten İstanbul’a geçtiğini” ve “Atatürk Havalimanı’nda basın mensuplarına açıklamalar verdiğini”; “açıklamalarında ülkede baş kaldıran bu askeri darbe girişiminin FETÖ uzantısı bir grup tarafından gerçekleştirildiğini” ve “orduda büyük ölçekli bir temizliğin başlatılacağını” ilan ettiğini ulusa geçmektedir. Darbenin bastırılmasında “ana muhalefet partilerinin de Erdoğan’ın ve demokrasinin yanında olmasının belirleyici olduğunu” belirten “Vremya”, “tüm muhalefet partilerinin darbe girişimini kınadığını” ve “Erdoğan’ın bu tavırlarından dolayı tüm siyasilere teşekkürlerini iletmiş” belirtmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin daha önce yaşadığı darbe girişimlerinde “askerlerin muhalefet partilerinin gayri resmi bir desteği arkasına aldığı” ifade eden “Vremya”, “partilerin siyasal uzlaşmacılıktan uzak bir tutum içerisinde olmasına rağmen Cumhurbaşkanı’nı desteklediğinin” ve “bu askeri darbe girişiminin başarısız sonuçlanmasında ve püskürtülmesinde önemli rol oynadığının” altını çizmektedir. “Cuntacıların parlak bir liderlerinin olmamasını” ve “Erdoğan’ı devirmek isteyen bu askeri grubun kesin bir planla hareket etmediğini” okurlarına duyuran “Vremya”, “Türkiye’de daha önce benzeri görülmemiş bir milli birliğin ortaya çıktığına” ve “darbecilerin planında olmayan bu sürpriz dayanışma ile birlikte darbe girişimlerini başarıyla sonuçlandırma hayallerinin suya düştüğüne” vurgu yapmaktadır.

“Vremya”nın 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise “Erdoğan zafer yaşadı mı?” başlığı altında Türkiye’deki darbe girişiminin sonrasındaki gelişmeleri ele alan bir yazı ile okurlarının karşısına çıktığı gözlemlenmektedir. Haberin giriş bölümünde başarısız askeri

darbe girişiminin Türkiye ve Cumhurbaşkanı Erdoğan için öngörülemeyen sonuçlar doğurabileceğini vurgulayan gazete, “askeri darbe girişiminin bastırılmasından sonra orduda ve kolluk kuvvetlerinde benzeri görülmemiş temizlik ve kitlesel tutuklamalar için düğmeye basıldığını” okurlarına duyurmaktadır. “Erdoğan iktidarının yönetimi boyunca en ciddi yaralarından birini aldığını” belirten gazete, “uluslararası arenada Türkiye'nin elinin zayıflayacağını” ve “Suriye, Irak ve diğer sıcak noktalardaki durumları etkilemede eski üstünlüğünü kaybedeceğini” dile getirmektedir. Haberin ilerleyen bölümlerinde “Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminin resmi Moskova ve Ankara'nın yakınlaşması için yeni bir önkoşul” şeklinde nitelendiren gazete, “Türkiye'ye desteğini dile getiren Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Çin'deki uluslararası toplantıdan önce, Ağustos ayının başlarında Erdoğan ile bir görüşme gerçekleştirebileceğini” ulusa geçmektedir. Haberin devamında “cuntacıların darbenin başarısız olduğunu anladığı ilk saatlerde teslim olmaya başladıkları” ve “beşi general olmak üzere üç bin asker ve subayın tutuklandığı” duyurulmaktadır. “Girişimin bastırıldığı sırada Erdoğan'ın Marmaris'ten İstanbul'a geçtiğini” belirten gazete, Cumhurbaşkanı'nın açıklamalarında “orduda büyük ölçekli bir temizlik başlatılacağına” vurgu yaptığını ve bu hareketi “Allah'ın bir lufu şeklinde nitelendirdiğinin” altını çizmektedir. Haberden de görüldüğü üzere, “Vremya” gazetesinin yayınlarında daha çok Türkiye-Rusya yakınlaşması ve Türkiye'nin Suriye'deki operasyonlarının perspektiflerine yönelik analizlerin yapıldığı ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından izleyeceği dış politika bağlamında bir analiz yapan gazete, Türkiye'nin uluslararası arenada ve dış politikada belirleyeceği yeni yolu ve elini zayıflatabilecek durumları mercek altına almıştır.

“Vremya”nın okurlarına duyurduğu bu haberin devamında dönemin Adalet Bakanı Bozdağ'ın açıklamalarına da yer verilmektedir. “Türkiye'nin güç yapılarında benzeri görülmemiş temizlik ve kitlesel tutuklamaların beklendiğinin” altını çizen Bozdağ, basın mensuplarına “Soruşturma devam ediyor. Altı bin kişi gözaltına alındı. Toplam gözaltı sayısı altı bini aşabilir” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Haberin bu bölümünde gözaltı ve tutuklanmaların Hukuk alanında da tezahür ettiği belirtilmekte, 2700'i aşkın hakim bu süreçle beraber görevinden alındığının altı çizilmektedir.

“Vremya” gazetesinin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Türkiye nasıl etkilenecek?” başlığı altında daha bir yayımlanmıştır. Bu haberde 15 Temmuz darbe girişiminden sonraki gelişmeleri ve Türkiye'nin iç ve dış siyasetindeki yansımaları üzerine öngörülerini beyan eden gazete, “resmi Ankara'nın bundan sonraki aşamada ciddi bir dış politika sınavı ile yüzleşeceğini” duyurmaktadır. Bu vurgu ile beraber Türkiye'nin dış politikada yüzleşeceği muhtemel zorlukların altını çizen “Vremya”, “Türkiye'nin son yıllarda bölgesel ilişkilerinin

iyi olmadığını”, “çoğu durumda Ankara`nın bölgedeki çatışmaların baş rolünde bulunan diğer ülkelerle eşit bir anlaşmazlık içerisinde olduğunu” ve “coğrafi elverişi ve güçlü ordusu dolayısıyla Türkiye`nin bu durumlarda diğer ülkeler için ciddi bir rakip şeklinde vasıflandırıldığını” ön plana çıkarmaktadır. “15 Temmuz darbe girişimi ile beraber Türkiye`nin elinin zayıfladığını ve düzensel bir değişimin kaçınılmaz olduğunu” ifade eden “Vremya”, “ darbe girişiminin ardından “Türkiye`nin hem ordu hem de istihbarat sistemlerinde belirli bir süre uyuşukluğun müşahede edilebileceğini” belirtmiş ve “darbe girişiminin Türkiye`deki otoriter yapıdan bir şey eksiltmediği gibi bir şey katmayacağına da” altını çizmiştir.

Gazetenin bu haberinin ilerleyen bölümlerinde “Kommersant” gazetesinin ve Doğu Araştırmalar Enstitüsü`nün Rus araştırmacısı Aleksandr Vasilyev`in görüşlerine de yer verildiği karşımıza çıkmaktadır. “Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişiminde Gülen`in elinin olması kadar ordudaki bölünmenin de tetikleyici bir unsur olduğunu” altını çizen Vasilyev, “Türk ordusunda başlatılan temizlik ile beraber yeni gelen askerlerin son yaşananların etkisiyle özgüven sorunu yaşayabileceklerini de” belirtmektedir. Açıklamalarının devamında “Türk ordusunun darbe girişiminde kullanıldığı gibi dış siyasette de kullanılmaması gerektiğini” beyan eden Vasilyev, bundan sonraki süreç içerisinde “Türkiye`nin Suriye`ye en azından yakın gelecekte bir girişimde bulunmasının söz konusu olmadığını da” ifade etmektedir. Açıklamalarının ilerleyen bölümlerinde “15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye`nin dış politikasında elini zayıflatmasına rağmen iç politikada ise eşsiz avantajlar sağladığını” belirten Vasilyev, “darbe girişiminin ardından demoralize, zayıflamış ve bölünmüş bir muhalefet beklentilerinin aksine muhalefetin ciddi bir oydaşma örneği olarak Erdoğan iktidarını desteklediğini” ve “böylesine kritik bir süreçte kararlılık ve etkili bir uzlaşmacılık gösterdiğini” beyan etmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin “beklenilenin aksine Erdoğan iktidarı ve muhalefet arasındaki buzları erittiğine” vurgu yapan Vasilyev, “Erdoğan`ın ortaya çıkmış bu ılımlı havanın da etkileriyle uzun zamandır ısrarlı bir şekilde gündemine taşıdığı Anayasal değişiklik için bir fırsat doğurduğunu” da belirtmektedir. “Tüm bu sonuçlarla beraber Türkiye`nin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından siyasi dönüm noktalarından birini yaşayabileceğini” dile getiren Vasilyev, “özellikle iktidar ve muhalefet etkileşiminde müşahede edilmeye başlayan yumuşamanın bu bağlamda tetikleyici bir unsur olabileceğini” de açıklamaktadır. Açıklamalarının devamında “15 Temmuz darbe girişiminin ardından yaşanacak gelişmelerin AK Parti`ye Parlamento`da da ciddi bir avantaj sağlayabileceğinin” altını çizen Vasilyev, “Anayasa değişikliğine karşı çıkan kesimin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından başlatılan soruşturmalar kapsamındaki temizliklerle

beraber azınlıkta kalabileceğini” ve “FETÖ yandaşı millet vekillerinin Meclis’ten uzaklaştırılması ve yeni seçimlerle beraber AK Parti’nin Meclis’teki koltuk sayısında da bir artış olasılığının söz konusu olabileceğini” beyan etmektedir.

Vasilyev’in açıklamalarının tamamını sayfasına taşıyan “Vremya”, araştırmacının Türkiye’deki beklenen gelişmeler doğrultusundaki açıklamalarından, olası bir referandum kararının gündeme gelebileceğini ön plana çıkarmaktadır. Gazete’nin öne çıkardığı bu açıklamalarda Vasilyev, “Erdoğan’ın devleti güçlendirme, konjonktürü stabilize etme ve bundan sonra baş gösterebilecek olası bir komplo ve ya yeni bir askeri darbe girişimi ihtimalini minimize etme maksadıyla böyle bir politika izleyebileceğini” belirtmektedir. Açıklamalarının son bölümünde “Türkiye’de muhalefet taraftarları ve eleştirmenler tarafından takip edilen gazetecilerin son yıllarda farklı sorunlarla karşılaştığını” ve “darbe girişiminin devamındaki faaliyetlerine bağlı olarak gazetecilerin karşılaştığı bu sorunların had safhaya ulaşabileceğini belirten” Vasilyev, “ana muhalefet partilerinin ve Türk halkının önemli bir milli irade sergilediği böylesine bir süreçte AK Parti’nin demokrasi karşıtı ifadeler ve yazarlara karşı tahammül gösterebileceğine ihtimal vermediği” ifadeleri ile açıklamalarını sonlandırmaktadır. “Vremya”nın yayımladığı bu haberde en dikkat çekici vurgu Türkiye’de ana muhalefet ve iktidar temsilcilerinin 15 Temmuz darbe girişimi esnasında sergilediği yaklaşımların olumlanması ve bu oydaşmaya göndermelerde bulunması şeklinde ön plana çıkmıştır.

“Vremya” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz temalı haberlerin gazete sayfalarına taşınmaya devam ettiği karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin bu tarihli sayısında “Batı ile sürtünme artıyor” başlığı altında okurlara duyurulan bir haber dikkat çekmektedir. Haberin giriş bölümünde, “15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye’de cuntacılara karşı alınan sert önlemlerin Batı’da ani bir tepkiye sebebiyet verdiği” belirtilmektedir. Haberde “Türkiye’deki darbe girişiminin ardından cuntacılara karşı alınan tedbirler ve açıklamalar üzerine Fransa Dışişleri Bakanı Jean Marc Ayrault’un açıklamalarına” yer veren gazete, Ayrault’un “bir grubun askeri darbe girişimine kalkışması o ülkenin iktidarına girişimcilere karşı sert bir muamele hakkı tanımaz” şeklinde bir açıklama yaptığına ve “Erdoğan’ı uyardığına”, açıklamalarının devamında ise “Fransa ve Türkiye dahil olmak üzere tüm ülkeler için demokrasi ve onun sağlanması gereksinimleri geçerlidir fakat bu yöntemle değil” şeklinde bir hatırlatmada bulunduğuna vurgu yapmaktadır. “Vremya” gazetesinin bu haberinin devamında dünya liderlerinin Türkiye’deki darbe girişimini kınadığını ve Türk halkının dayanışmasını alkışladığını ön plana çıkaran gazete, aynı

zamanda darbe girişiminin ardından Türkiye'nin süper güç devletlerle ilişkilerinin de olası farklılaşmalara gebe olduğunu da okurlarına duyurmaktadır.

“Vremya” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Darbe girişiminin ardından Ankara ile Washington arasındaki ilişkiler kötüleşti” başlığı altında bir haber yayımladığı da müşahede edilmektedir. Haberin giriş bölümünde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Darbe girişiminin mimarı olduğu söylenen Gülen'in iadesi için ABD'ye birkaç kez talepte bulunduğu” altı çizilmektedir. Türkiye'nin bu talebine karşılık olarak ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin “Başlangıçta iade talebi için gerekli belgelerle resmi bir şekilde başvurulmalı ve bu başvuru Adalet Bakanlığı'na teslim edilmelidir” şeklinde hatırlatmada bulunduğu, “Ankara'nın ise bu resmi işlemleri henüz yapmadığı” belirtilmektedir. “Türkiye'nin bu gereksinimler doğrultusunda gerekli resmi başvuru talebinde bulunması ile beraber iade taleplerinin ABD tarafından değerlendirilmeye alınabileceğini” ön plana çıkararak “Vremya”, haberin ilerleyen bölümlerinde ise Kerry'nin açıklamalarının diğer kısmını yayımlamakta ve “ABD Dışişleri Bakanı'nın Fransız meslektaşısı Ayrault'un uyarılarını tekrarladığını” ve “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişisel otoriteyi güçlendirmek ve demokratik kurumları zayıflatmak için durumdan yararlanmaya çalışmamasını önerdiğini” okurlarına duyurmaktadır. “Gülen'in iade meselesine” ve “Türkiye'deki darbe girişiminden sonraki soruşturmalara” değinen Kerry, açıklamalarının son bölümünde “Erdoğan'ın söylediklerinin aksine bir girişimde bulunmasının Türkiye'nin Avrupa ve NATO ile ilişkileri bağlamında ciddi bir meydan okuma” şeklinde nitelendireceklerinin altını çizmektedir.

“Vremya” gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında karşımıza çıkan bir diğer haber ise “Moskova için yeni pencere” başlığı altında yayımlanan haber olarak müşahede edilmektedir. Haberde darbe girişiminin bastırılmasının ardından Türkiye'de başlatılan soruşturmanın “Türkiye'nin ABD ve AB ilişkilerinde komplikasyonlara neden olduğunu” belirten gazete, “Rusya ve Türkiye ilişkileri bağlamında ise daha farklı bir etki oluşturduğunu” ve “Moskova'nın herhangi bir çekince altında olmadan Türkiye Cumhuriyeti'ne desteğini ifade ettiğini” okurlarına duyurmaktadır. Haberde aynı zamanda “Rus-Türk ilişkilerinde daha önce benzeri görülmemiş uçak krizi gibi bir krizin ardından, Türkiye'deki darbe girişiminin yaşandığı bir zamanda, Putin'in Erdoğan'a desteğini ifade eden ilk ülke liderlerinden biri olduğu” ve “Türkiye'de yaşanan bu darbe girişiminin ardından bu girişimi demokrasiye ve halkın iradesine aykırı ve kabuledilemez bir eylem” şeklinde nitelendirdiği ifade edilmiş, “Türkiye'nin kısa bir sürede eski istikrarına kavuşma temennilerini Erdoğan'a iletmişti” okurlara duyurulmuştur. Yayımladığı bu haberde, “Putin'in 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Erdoğan'a ve Türkiye'deki darbe girişimine

sergilediği tavır ile beraber iki ülke arasında uzlaşma zemininin oluşabilme sinyallerinin verildiğinin altını çizen gazete, Putin'in basın sözcüsü Dimitri Peskov'un "iki ülke liderlerinin Ağustos'un başlarında bir görüşme gerçekleştirebileceklerini belirttiği" ifadeleri ile haberi sonlandırmaktadır.

"Vremya" gazetesinin 19 Temmuz 2016 tarihli sayısında Türkiye'deki darbe girişimine ilişkin istatistikî haberlere de yer verildiği karşımıza çıkmaktadır. "Darbe girişiminin püskürtüldüğü geceden itibaren başlatılan soruşturmalar kapsamında ve bu iki günlük süre zarfında 100'den fazlası general ve amiral olmak üzere toplam 8 bin askerin gözaltına alındığını" bildiren gazete, buna ek olarak "Türkiye'de tutuklama ve gözaltı kararlarının yanı sıra görevden alma çalışmalarının da ivme kazandığını" okurlarına duyurmaktadır.

Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yaşanan gelişmeleri Kazak halkına duyuran gazetelerden biri olarak karşımıza çıkan "Vremya"nın, 15 Temmuz üzerinde hazırladığı yayınlarında daha çok Türkiye'nin bundan sonraki süreç içerisinde belirleyeceği dış politika üzerine araştırma yazılarına ağırlık verdiği ve Türkiye'deki darbe girişimine Batı'dan gelen tepkileri ve Türkiye'deki bu girişimin Kazakistan'a da sıçrama olasılıkları etrafındaki haberleri mercek altına aldığı gözlemlenmiştir.

Kazakistan medyasındaki 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yapılan haberleri mercek altına aldığımızda, "Haber 24 Ajansı"nın da özellikle darbe girişiminin ertesi günü girişim üzerine gelişmeleri okurlarına duyurduğu gözlemlenmektedir. "Haber 24 Ajansı"nın 16 Temmuz 2016 tarihli yayınlarında Türkiye'deki askeri darbe girişimini "Türkiye'de bir darbe girişimi gerçekleşti ve şüpheli 120 kişi gözaltına alındı" başlığı altında yayımladığı bir haberle okurlarına duyurduğu karşımıza çıkmaktadır. "Haber 24 Ajansı"nın bu haberi tankların önüne çıkan halk ve ağlayan türk askerlerinin bulunduğu bir fotoğrafla beraber servis ettiği dikkat çekmektedir. Haberde gece sularında Başbakan Yıldırım'ın bir askeri kalkışma müşahede edildiği açıklamalarını ve Türkiye'de bir askeri darbe girişiminin baş gösterdiğini belirten "Haber 24 Ajansı", girişimin halk tarafından bastırılmasının ardından 120 kişinin şüpheli sıfatıyla gözaltına alındığı bilgisini de okurlarına duyurmaktadır. "TBMM'e iki bomba atıldığını ve bu bombaların 17 kişinin hayatına son verdiğini" duyuran gazete, "İstanbul ve Ankara'da da girişim esnasında birçok kişinin öldüğünü ve yaralandığını" ulusa geçmektedir.

"Haber 24 Ajansı"nın 16 Temmuz 2016 tarihli yayınlarında "Türkiye'de bir askeri darbe girişimi gerçekleşti" başlığı ve Ercan Yunus ile Sedat Denli imzaları altında bir haberin yayımlandığı karşımıza çıkmaktadır. Haberde Türkiye'de bir darbe girişiminin gerçekleştiğini

belirten “Haber 24 Ajansı”, “Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan`ın halkı sokaklara çağırmasının ardından, Türk halkının bu darbe teşebbüsünü önlediğini” ve “orduya sızmış, dış kuvvetler tarafından desteklenen bir askeri grubun başlattığı bu girişimi Türk siyasi liderlerinin kararlılığı ve tutumlarıyla beraber başarısızlığa uğrattığını” sayfasına taşımaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde Erdoğan`ın "Bu hainlere verecek iyi bir cevabımız olacak" ifadelerine yer verilmiş, Erdoğan`ın bu açıklamalarının ardından Türkiye`nin büyük şehirlerindeki halkın sokaklara akın ettiğinin altı çizilmiştir. Muhabirleri Ercan Yunus`un Türkiye`de bulunduğunu ve olay yerlerinden gelişmeleri sıcak sıcak aktardığını belirten “Haber 24 Ajansı”; Türk halkının gece boyunca uyumadığını ve özellikle İstanbul ve Ankara`da toplu taşıma araçlarının ve taksilerin dahi faaliyet göstermediğini; TBMM`nin bombalandığını; MİT`te silahlı çatışmaların yaşandığını ve bu çatışma esnasında 17 polis memurunun hayatını kaybettiğini; İstanbul'u Avrupa ve Asya'ya bağlayan iki köprünün geçici olarak kapandığını; Atatürk Uluslararası Havalimanı'nda askeri tankların gözüktüğünü ve bu gelişmelerin ardından havaalanının faaliyetini durdurduğunu okurlarına duyurmuştur. Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi web sitesinin cuntacılar tarafından ele geçirildiğini belirten “Haber 24 Ajansı”, daha sonra bu sorunun aradan kaldırıldığını da sayfasına taşımaktadır. Haberin devamında “Erdoğan`ın Türk halkını cuntacılar karşı milli direniş göstermeye çağırdığını” ve “girişimi başlatan bu grupların yasaya uygun ve ağır bir şekilde cezalandırılacağı” açıklamalarının da altı çizilmektedir. Haberde aynı zamanda Başbakan Yıldırım`ın, “TSK dahilindeki F-16 uçaklarının ve askeri helikopterlerin izinsiz uçuşlar yaptığı gerekçesi ile vurulduğunu” belirttiği açıklamaları da ön plana çıkarılmaktadır. “Haber 24 Ajansı”nın yayımladığı bu haberin son bölümünde ise, Türkiye`de yaşanan darbe girişiminin Türk lirasının değerine kısa sürede olumsuz yönde etki gösterdiği ve Türk lirasının 2,8'den 3,5'e kadar düşerek değer kaybettiği ön plana çıkarılmıştır.

3.5.1.1.1.2. Özbekistan Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

Özbekistan basınına incelediğimiz zaman, Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişiminin ortaya çıktığı andan itibaren takip edilmeye başladığı ve gelişmelerin sıcak sıcak Özbek halkına aktarıldığı karşımıza çıkmaktadır. Özbekistan`ın devlet gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan “Fergana” gazetesi, 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında Türkiye`deki darbe girişimini okurlarına duyurmaya başlamıştır. Gazetenin bu tarihli sayısında “Türkiye`de başarısız darbe girişimi, “Allah'ın lütfu ve referandum için oluşan zemin” başlığı ve 15 Temmuz gecesi Türk askerlerinin tankların önündeki bir fotoğraf ile beraber ulusa geçilmektedir. Haberin giriş bölümünde “Dün Türkiye'de başarısız bir askeri darbe girişimi

yaşandı. İki yüzden fazla kişi öldü, cuntacıların çoğu tutuklandı ve Erdoğan gelişmeler üzerine açıklamalarda bulundu” şeklinde bir giriş yapılmaktadır. Bu bilgilendirmenin devamında uzun yıllar Moskova’da yaşayan ve Osmanlı dilini öğrenmek üzere bir süredir İstanbul’da ikamet eden ve “Fergana” gazetesinde köşe yazarlığı yapan türkolog İlşat Sayitov ile Türkiye’deki darbe girişimi üzerine bir söyleşi yapıldığı gözlemlenmektedir. Haberin devamında Sayitov ile yapılan bu söyleşiyi okurlarına duyuran “Fergana”, Sayitov’un Türkiye’deki darbe girişimine karşı yaklaşımlarını öğrenmekte ve gelişmeleri bu söyleşi ile beraber inceleme altına almaya başlamaktadır. Söyleşiye “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın bu darbe girişimini neden Allah’ın bir lütfü şeklinde nitelendirdiği” sorusuyla başlayan gazete, Sayitov’un “bu darbe girişiminin orduda büyük ölçekli bir temizlik için Türkiye ve Erdoğan adına bir fırsat doğurdu” açıklamalarına yer vermektedir. “Türkiye’de yaşananları Erdoğan adına bir temizlik fırsatı” şeklinde nitelendiren Sayitov, “15 Temmuz darbe girişiminin Ağustos ayından itibaren cuntacıların ve FETÖ üyelerinin ordudan ve devlet kurullarından temizlenmesi adına büyük bir gerekçeye sebebiyet verdiğini” dile getirmektedir. “Gülen’i ABD’de yaşayan ve faaliyet gösteren etkin bir ağın lideri şeklinde” vasıflandıran Sayitov, “Gülen’in 1971 yılındaki muhtıranın ardından hapis cezasına çarptırıldığını, askeri yetkililerin daima Gülen isminden yararlanmaya çalıştığını ve bu nedenler dolayısıyla hayatı ve karyeri boyunca Gülen’in askeri darbelere karşıt bir konumda bulunduğunu” ve “Türkiye’de 15 Temmuz gecesinde yaşananların Pensilvanya’dan yönlendirildiği ihtimallerini kendi açısından düşük bulduğunu” dile getirmektedir. “Genelkurmay Başkanı’nın nerede olduğunun bilinmediği bir dönemde darbe girişimcilerinin merkezinin ilk andan itibaren ifşa edilmesini garip bulduğunu” dile getiren Sayitov, “bu darbe girişimini başlatanların ortaya çıkması için bir süre gerektiği” şeklinde bir fikir beyan etmektedir. Türkiye’de 15 Temmuz gecesini yaşananları “hazırlıksız ve provoke eğilimli bir girişim” şeklinde simgeleyen Sayitov, “cuntacıların birileri tarafından gönderildiği ve tamamen kaos oluşturma amacı doğrultusunda başlatıldığı ihtimallerini daha güçlü bulduğunu da” açıklamalarına eklemektedir. “Darbe girişiminin küçük bir askeri grup tarafından başlatılması ile beraber cuntacıların zafer olasılıklarının hiç olmadığını” beyan eden Sayitov, “Ana askeri kuvvetlerin süreç içerisinde sessiz kalmasını anlayabildiğini” ifade etmekte, “bu kuvvetlerin de darbe girişimine destek verdiği takdirde Türkiye’de daha çok kanın döküldüğü korkunç bir gece yaşanabilirdi” şeklinde 15 Temmuz gecesinde yaşanan darbe girişimi üzerine görüşlerini açıklamaktadır.

Söyleşinin devamında “Bu dakikalarda darbe tamamen başarısız olarak sonuçlandı gibi gözüküyor. Sence Erdoğan’ın darbe girişimini tam olarak engellediği ve durumu kontrol altına aldığını söylemek mümkün mü?” sorusuna Sayitov’un, “Evet, kesinlikle. Bazı

çatışmalar hala gerçekleşiyor gibi gözüküyor, ancak bu Türkiye'deki durumu yeniden etkileyebilecek güçte değil" şeklinde bir cevap verdiği görülmektedir. Açıklamalarının devamında "Obama ve Kerry başta olmak üzere ABD ve Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye desteklerini ifade ettiğini dile getiren" Sayitov, "Erdoğan iyi ve halkın iradesiyle seçilmiş bir Cumhurbaşkanı. Tüm şartlarda darbe girişimi demokratik prosedürlerin ihlali şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mısır'daki darbe girişiminde hedefte belli isimler ve açık nedenler vardı, Türkiye'de durum aynı değil" ifadeleri ile açıklamalarını devam ettirmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin öncesinde ordunu, "iktidarın denetimi dışında kalan ender kurumlardan biri" olarak nitelendiren Sayitov, "OHAL ve bu darbe girişimi ile beraber ordunun iktidarın denetimi altına gireceğinin" ve "bu darbe girişiminin sonrasındaki zorlu dönemden Erdoğan önderliğindeki AK Parti iktidarının güçlenerek çıkacağı" altını çizmektedir. "Türkiye'de 15 Temmuz gecesi yaşanan darbe girişimin ardından sürpriz değişim sinyallerinin verilebileceğine" vurgu yapan Sayitov, "cuntacıların bu başarısız darbe girişimi ile beraber Erdoğan'ın Anayasa değişikliğini tekrar gündeme getirebileceğinin" altını çizmekte, "şimdiki Anayasa gereğince Cumhurbaşkanı'nın pek fazla yetkiye sahip olmadığını" dile getirmektedir. Açıklamalarının son bölümünde "Bu darbe girişiminin ardından Türkiye'nin Suriye'deki operasyonlarında muhtemel bir etkilenmenin sürpriz olmayacağına" vurgu yapan Sayitov, "ordunun bu süreç içerisindeki temizlik ve değişimlerden etkilenebileceğinin" altını çizmekte, "Tarih boyu Türkiye'nin siyasal yaşamında başat bir konumu olan ordunun bu dönemle beraber eski etkinliğinin uzağında kalabileceğini de" beyan etmektedir. "Erdoğan'ın bu darbe girişiminin ardından hassas bir politika izlemesi gerektiğini" ifade eden Sayitov, açıklamalarını "Türkiye bu darbe girişiminin sonrasındaki zorlu virajı geçebilecek güçte" ifadeleri ile devam ettirmekte, "Türkiye'nin Suriye'deki askeri operasyonlarına geçici bir aksama yaşanabilir" ifadeleri ile açıklamalarını sonlandırmaktadır.

"Fergana" gazetesinin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise "Darbe girişimi başarıyla püskürtüldü mü?" başlığı altında yayımlanan bir haber karşımıza çıkmaktadır. Haberi "Erdoğan'ın "Facetime" uygulaması aracılığıyla CNN Türk'e bağlanıp Türk halkına çağırış yaptığı anların" bir ekran görüntüsü ile sunan "Fergana", bu haberde "Al Monitor" gazetesinin köşe yazarı Cengiz Cahandar'ın bir yazısına yer vermektedir. Cahandar'ın yazısında "Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişimini ustaca bir aldatmaca olabileceği sonucuna vardığını" okurlarına duyuran "Fergana", yazarın "Türkiye'deki darbe girişimini tuhaf bir girişim şeklinde nitelendirdiğinin" altını çizmektedir.

Haberin devamında, Cahandar'ın 15 Temmuz darbe girişiminden iki hafta önce "The New York Times" gazetesinin muhabiri ile konuşması esnasında "Önümüzdeki iki yıl

içerisinde Türkiye'de bir darbe olasılığını kabul ediyorum” şeklinde bir açıklamada bulunduğu ifade edilmektedir. Bu açıklamasının iki hafta sonrasında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi üzerine görüşlerini dile getiren Cahandar “Ben çok şaşkınım. Bu darbe girişiminin iki hafta içerisinde olacağını beklemiyordum” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. “Bundan da şaşırtıcısı cuntacıların bu darbe girişimini oldukça amatör bir şekilde organize edildiği” şeklinde bir ifade kullanan Cahandar, "daha önce böyle bir ölçüde ve açıklanamaz bir karmaşa görmedim” ifadeleri ile Türkiye'deki darbe girişimi ile alakalı görüşlerini dile getirmektedir. "Darbe girişimini izlerken, kendime şu soruları sordum: Bu nedir? Bu işin arkasında kim var? Ne yapıyorlar ve neden yapıyorlar?” ifadeleri ile açıklamalarını sürdüren Cahandar, Türkiye'de yaşanan darbe girişimini “Son yıllarda benzeri görülmeyen bir girişim” şeklinde lanse etmektedir.

Açıklamalarının devamında “Cuntacıların Türk televizyon kanallarına el koymayarak büyük bir hataya düştüklerini” ifade eden Cahandar, “ülkenin ana akım medyasını ele geçiremeyen cuntacıların, sadece sosyal ağlar aracılığıyla ile etkin olmaya çalıştıklarını” ve “aynı zamanda darbe girişiminde buldukları yönetime televizyon aracılığıyla Türk halkına seslenme fırsatını sunduklarını” beyan etmektedir. Cahandar'ın açıklamalarına yer veren “Fergana”, “girişimin baş gösterdiği ilk anların ardından Başbakan Yıldırım'ın 15 Temmuz darbe girişimi zarfında resmi ağızdan yapılan ilk açıklama olarak kayıtlara geçen bir açıklama yaptığını” ve “ordudaki hareketlenmeyi bir askeri darbe girişimi olarak değil, küçük bir askeri grubun kalkışması” şeklinde nitelendirdiğini okurlarına duyurmaktadır. “Yıldırım'ın açıklamalarının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Facetime” uygulaması üzerinden CNN Türk'ün canlı yayınına bağlandığını” duyuran gazete, “Cumhurbaşkanı'nın Türk halkını kalkışmayı bastırmak üzere sokaklara çağırdığını da” ulusa geçmektedir. Okurlarına duyurduğu bu haberde 15 Temmuz darbe girişiminin bilançosuna da yer ayıran “Fergana”, “darbe girişiminin birkaç saat içerisinde bastırıldığını” ve “şimdiye kadar açıklanan rakamlara göre 265 ölü, 1440 yaralı ve 2839 tutuklanan cuntacı şeklinde bir bilançonun ortaya çıktığını” sayfasına taşımaktadır.

Haberin devamında Cahandar'ın açıklamalarının bazı bölümlerini ön plana çıkaran gazete, Cahandar'ın “Türk ordusunun islamcılar tarafından yönlendirilmesi olanaksız” şeklinde bir beyanda bulunduğunu okurlarına duyurmaktadır. “Tutuklanan 3.000 cuntacının arasında 40 General'in bulunmasını korkunç bir ayrıntı” olarak nitelendiren Cahandar, “Suriye ve Irak bölgelerinde önemli operasyonlar hayata geçiren ordu Gülen sempatizanı olamaz” ifadeleri ile açıklamalarını sürdürmektedir. “15 Temmuz darbe girişiminin ardından 140 hakim ve 2475 yargıcın gözaltına alınmasını Erdoğan iktidarının bu darbe girişimine

önceden hazırlıklı olduğu izlenimini verdiğini” ifade eden Cahandar, “darbe girişiminin baş kaldırdığı saatlerde Erdoğan`ın tatilde olmasını darbe girişiminin hazırlayıcılarının acemiliği” şeklinde vasıflandırmaktadır.

“Darbe girişimcilerinin sokaklarda direniş gösteren sivillere ateş açmasını darbe girişiminin kırılma noktalarından biri” olarak değerlendiren Cahandar, “cuntacıların bu tavrıyla beraber girişimin başında bu darbeyi destekleyenlerin bile bu ayrıntının ardından fikirlerini değiştirdikleri ve Erdoğan hükümetinin safına geçtikleri olasılıklarının da yüksek olduğunu” dile getirmektedir. Açıklamalarının devamında “Üst üste ortaya çıkan bu kadar tuhaflikların darbe girişimi etrafında komplo teorilere sebebiyet vermesi çok doğal” şeklinde bir ifade kullanan Cahandar, “darbe girişiminin başarısız olmasına rağmen Türkiye`ye verdiği zararlar çok ciddi” ve “bu darbe girişimi ülkenin imajını da kötü anlamda çok etkiledi ve kimse gelecekte ikinci bir darbenin veya girişiminin imkansızlığını garanti edemez” ifadeleri ile açıklamalarını sonlandırmaktadır.

“Fergana” bu tarihli sayısında, Cahandar`ın açıklamalarının yanı sıra, 2016 yılının Mart ayında, “Türkiye`de bir darbe olacağı tahmininde bulunan” türkolog Paul Şlikov`un açıklamalarına da yer vermektedir. “Türkiye`de son yıllardaki siyasi gelişmelerin ülkede olası bir darbe girişiminin sinyallerini verdiğini” dile getiren Şlikov, “15 Temmuz gecesinin ilk anlarında Türkiye`de baş gösteren darbe girişiminin başarıyla sonuçlanacağını düşündüğünü” de ifade etmektedir. “Türkiye`de bir darbe girişimi adına tüm şartların oluştuğuna” vurgu yapan Şlikov, “darbenin gerekçelerini ise”, “Türkiye`deki karmaşık siyasal yaşamı”; “AK Parti`nin 2000`li yılların başındaki başarılı ekonomik büyümesini ve yaşam kalitesinin üst düzeye ulaşmasının ardından son yıllarda gözle görülür bir düşüş içerisinde olması”; “ülkede Kürtlerle ilişkiler bağlamında etnik sıkıntıların tezahür etmesini ve Erdoğan iktidarının bu sıkıntıları çözüme ulaştıramaması” ve “iktidar ve muhalefet partileri arasındaki uzlaşmacılıktan uzak tutumların meydana gelmesi” gibi nedenler şeklinde sıralamaktadır. “Erdoğan`ın eski Başbakan Davutoğlu ile arasının açılmasının ve ülkedeki siyasal istikrarsızlığın orduyu rahatsız ettiğini düşündüğünü” dile getiren Şlikov, “15 Temmuz darbe girişimi bu rahatsızlıkların bir tezahürü olabilir” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. “15 Temmuz gecesi askeri bir grubun yönetime el koymak üzere harekete geçtiğini ve televizyondan sokağa çıkma yasağı koyduklarını açıkladığını” belirten Şlikov, “cuntacıların İstanbul`da köprülerin girişini tuttuklarını ve girişimin ilerleyen saatlerinde askeri uçak ve helikopterlerini harekete geçirdiklerini” dile getirmektedir. “Bu uçak ve helikopterlerin Genelkurmay Başkanlığı binasını, TRT`yi ve devlet binalarını abluka altına aldığını” dile getiren Şlikov, “sabah saatlerine doğru darbe girişiminin püskürtüldüğünü” ve “Türk halkının

Erdoğan hükümetinin yanında olduğunu” beyan etmektedir. “Resmi ağızların darbe girişimini FETÖ’nün ordu içerisinde yuvalanmış bir grubu tarafından başlatıldığını açıkladığını” ifade eden Şlikov, “Gülen’in darbe girişiminin ardından girişimi kınadığını ve darbeyi yönettiği iddialarını yalanladığını” açıklamaktadır. Açıklamalarının son bölümünde Başbakan Yıldırım’ın “Darbe girişimini olumlayan ülkeler Türkiye’nin düşmanıdır” ifadelerine vurgu yapan Şlikov, Yıldırım’ın, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından “7500 kişinin gözaltına alındığını, 103’ünün generaller ve amirallerden ibaret olduğu 300 kişilik bir grubun tutuklandığını, 30 Vali’nin, 47 İlçe Başkanı’nın, Ankara ve İstanbul’da ise 8.000’i aşkın polis memurunun görevinden alındığını” belirttiğinin altını çizmektedir.

“Fergana” gazetesinin 22 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişimi temalı haberlerin okurlara duyurmaya devam ettiğine rastlanmaktadır. Gazetenin bu tarihli sayısında “Erdoğan üç ay boyunca Türkiye’de OHAL ilan etti” başlığı altında bir haberin yayımlandığı karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş bölümünde “Erdoğan’ın ilan ettiği OHAL’in 21 Temmuz 2016 tarihinden itibaren yürürlüğe girdiğinin” altını çizen gazete, “Erdoğan’ın bu kararı Ulusal Güvenlik Konseyi ve Bakanlar Kurulu ile gerçekleştirilen beş saatlik bir toplantının ardından açıkladığını” sayfasına taşımaktadır. “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ülke genelindeki OHAL’i Türkiye Anayasası’nın 120. maddesi uyarınca ilan ettiğini” duyuran gazete, “Erdoğan’ın bu kararı almalarındaki başat nedenleri; ülkede her geçen gün ivme kazanan terör eylemlerinin karşısını almak, demokrasiye tehdit oluşturabilecek tüm unsurlara karşı savaşmak ve kısa bir süre içerisinde hukukun yüceliğini, Türk halkının temel hak ve özgürlüklerini eski istikrarına kavuşturmak şeklinde sıraladığını” okurlarına duyurmaktadır. Erdoğan’ın “OHAL ve sıkıdenetim aynı şey değil” şeklinde bir açıklama yaptığının altını çizen “Fergana”, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın OHAL’i “demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlayan bir önlem” ve “FETÖ üyeleri ve diğer terör örgütlerinden ülkemizi arındırarak güvenilir ellere bırakmak” şeklinde nitelendirdiğini sayfasına taşımaktadır.

“Fergana” gazetesinin 22 Temmuz 2016 tarihli sayısında Erdoğan’ın bir başka açıklaması da ulusa geçilmektedir. Erdoğan’ın açıklamalarını “Temel hak ve özgürlükler sınırlı olmayacak” başlığı altında manşetine taşıyan “Fergana”, haberin ilerleyen bölümlerinde Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek’in açıklamalarına da yer ayırmaktadır. Şimşek’in “Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşlarına karşı herhangi bir kısıtlama tasarrufumuz olmayacak” şeklinde bir “güvence” verdiğinin altını çizen gazete, Şimşek’in “istisna durumlar yalnızca FETÖ üyeleri ve darbe girişiminin katılımcıları için geçerli” ve “ülkemizde ekonomik özgürlükler, piyasaların işleyişi ve yatırımların akışını sağlamak için maksimum duyarlılık göstereceğiz ” ifadelerini de ön plana çıkarmaktadır. Haberin devamında Gülen’in

“Türkiye`deki darbe girişimini yönlendirdiği iddialarını kabul etmediğini ve bu darbe girişimini kınadığını” belirten gazete, “Gülen`in iadesi için Türkiye`nin ABD`den resmi bir talepte bulunduğunu da” okurlarına duyurmaktadır. Haberin devamında “aynı zamanda Türkiye`de ölüm cezasının gündeme geldiğinin de” altı çizilmektedir. “Türkiye`de Avrupa Birliği üyeliği almak için tasarlanmış reformların bir parçası olarak 2004 yılında iptal edilen ölüm cezasının dönüş olasılığı üzerine basın mensuplarının Erdoğan`dan olası bir Avrupa Birliği tepkisi karşısında nasıl bir tutum içerisinde olacaklarını sorduğunu” belirten gazete, Erdoğan`ın “Türkiye gerekli gördüğü güvenliği sağlamak için adımlar atmaya devam edecek ve Avrupa Birliği buna müdahale etmemelidir” şeklinde bir cevap verdiğine de dikkat çekmektedir. “Fergana” Erdoğan`ın “Avrupa Birliği tüm dünya değil, sadece 28 ülke. 53 yıl kapılarını çaldık ama bizi beklettiler, içeriye almadılar” şeklinde bir beyanda bulunduğunu da sayfasına taşımaktadır.

“Fergana” gazetesinin 22 Temmuz 2016 tarihli sayısında “246 kişi öldü, 1500`den fazla yaralandı” başlığı altında yayımlanan başka bir haber de dikkat çekmektedir. Haberin giriş bölümünde “Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ülkede büyük ölçekli bir temizlik çalışmalarının başladığına” vurgu yapan gazete, “darbe girişiminin baş gösterdiği şehirlerin öncülük ettiği yerler başta olmak üzere 8.000 polis memurunun ve 2745 yargıcın görevden alındığı” gelişmesini de okurlarına duyurmaktadır. “Çeşitli bakanlıklar ve devlet kuruluşlarında 49.000`i aşkın kişinin şüpheli bilinen görevden alındığını” ulusa geçen gazete, “bu temizlik çalışmaları doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı`nın ciddi bir personel kaybı yaşadığının da” altını çizmektedir. “Özel eğitim kurumlarında 21.000`den fazla öğretim üyesinin lisanslarının iptal edildiğini” açıklayan gazete, “15.000`den fazla eğitim personelinin ise geçici olarak işinden uzaklaştırıldığı” haberini de sayfasına taşımaktadır. “19 Temmuz 2016 tarihinde YÖK`ün de ciddi uyarılarda bulunduğunu” duyuran gazete, “bu uyarıyla beraber 1577 Dekan ve Üniversite profesörleri başta olmak üzere, ülkedeki bilim adamlarına ülkeden çıkış yasağı koyulduğu” ve “belli isimlerin istifasının istendiği” gelişmelerini de ön plana çıkarmaktadır.

Özbekistan basınının dikkat çeken gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan “Gazeta Uzbekistana” (Özbekistan Gazetesi)`da da 15 Temmuz darbe girişiminin Özbek halkına duyurulduğuna rastlanmaktadır. “Gazeta Uzbekistana”nın 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında Türkiye`deki darbe girişimini “Türkiye`de askeri darbe girişimi bastırıldı” başlığı ve askerlerin tankların önünü kestiği bir fotoğraf ile beraber okurlarına duyurduğu gözlemlenmektedir. Haberin giriş bölümünde “Türkiye`de askeri darbe girişiminin meydana geldiğini” duyuran gazete, “cuntacı askerlerin TRT aracılığı ile bir bildiri yayımlayarak ülke

çapında sokağa çıkma yasağı ilan ettiklerini” ulusa geçmektedir. Haberin devamında “darbe hareketlenmelerinin ortaya çıktığı Cuma gecesi, Ankara üzerinde gökyüzünde helikopterlerin ve savaş uçaklarının görüldüğünün” altını çizen “Gazeta Uzbekistana”, “Ankara ve İstanbul sokaklarında tankların ortaya çıktığını” ve “İstanbul'da Atatürk Havaalimanı'nın ve Boğaziçi Köprüsü'nün askerler tarafından kapatıldığını” ön plana çıkarmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde “Başbakan Yıldırım'ın canlı yayına bağlanarak ordudaki bir grubun darbe girişimine kalkıştığı belirttiğinin” altını çizen gazete, Başbakan'ın “bu hainler en sert şekilde cezalandırılacak” açıklamalarını da sayfasına taşımaktadır. Darbenin baş kaldırdığı ilk saatlerden “TSK'nın Genel Merkezi'nden, ülke yönetimine el koyulduğu ve mevcut yönetimin askıya alındığı” açıklamasının yapıldığına dikkat çeken “Gazeta Uzbekistana”, Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'ın cuntacılar tarafından rehin alındığı” ve “darbe girişiminin anlaşıldığı ilk anlarda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Marmaris'te tatilde olduğu” bilgileri ile yayımladığı bu haberi sonlandırmaktadır.

“Gazeta Uzbekistana”nın 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında karşımıza çıkan bir diğer haber ise “Türkiye'de darbe girişimi engellendi” başlıklı bir haber olarak dikkat çekmektedir. Haberi bu başlık ve Erdoğan'ın bir fotoğrafı ile beraber okurlarına duyuran “Gazeta Uzbekistana”, Türkiye MİT'inin 16 Temmuz sabahına doğru ordudaki bir askeri grup tarafından başlatılan bir darbe girişiminin başarısız bir şekilde sonuçlandığını açıkladığı” bilgisi ile haberin giriş bölümünü oluşturmaktadır. Büyük puntolarla MİT'in Sözcüsü Nuh Yılmaz'ın “Türkiye'de askeri darbe girişimi bastırıldı” açıklamaları ile habere devam eden “Gazeta Uzbekistana”, Sabah gazetesini kaynak göstererek “Emniyet güçlerinin darbe girişimine katılan askerlerin çoğunluğunu gözaltına aldığını” ve “şimdilik gözaltı sayısının 1500'ü aştığını” açıklamaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde “Ankara'da, Genelkurmay Başkanlığı, Emniyet Merkezi ve İçişleri Bakanlığı dahil olmak üzere birçok önemli devlet binalarının cuntacılar tarafından kurşunlandığını” belirten “Gazeta Uzbekistana”, “TBMM binasına da havadan saldırıların düzenlendiğini” ve “TRT'nin cuntacılar tarafından ele geçirildiğini” okurlarına duyurmaktadır.

Yayımladığı bu haberin son paragrafında “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türk halkını darbe girişimi karşısında direniş göstermek için sokaklara çağırdığını” ön plana çıkaran “Gazeta Uzbekistana”nın, Erdoğan'ın bu çağırışının ardından binlerce vatandaşın girişimi engellemek üzere sokaklara akın ettiğini ve darbe girişimini bastırıldığını” okurlarına aktardığı müşahede edilmektedir. “Darbe girişiminin baş kaldırdığı ilk saatlerde Marmaris'te bir otelde bulunan Erdoğan'ın girişimin ortaya çıkması ile beraber İstanbul'a geçtiğinin” altını çizen “Gazeta Uzbekistana”, “İstanbul'a inen Erdoğan'ın, Atatürk Havalimanı'nda basın

mensuplarına”; “Bu girişimi tamamen bastıracağız”, “Halkımın yanındayım, hiçbir yere gitmiyorum” ve “Bu hainler insanlarımıza silah doğrulttu. Ordumuzu hainlerden temizleyeceğiz” şeklinde açıklamalar yaptığını sayfasına taşımaktadır. Haberin sonunda “darbe girişimi sırasında hem siviller hem askerler dahil olmak üzere 1150’yi aşkın kişinin ağır yaralandığı” bilgisi de okurlara duyurulmaktadır.

“Gazeta Uzbekistana”nın 22 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise Özbekistan’daki Türkiye Büyükelçiliğinin bir bildirisini sayfalarına taşınmaktadır. Taşkent’teki Büyükelçiliğin bildirisini “Türkiye’deki OHAL turistleri etkilemeyecek” başlığı altında duyuran gazete, Büyükelçiliğin “Türkiye’de 21 Temmuz’da üç aylık bir süre için ilan edilen OHAL, vatandaşların günlük yaşam haklarını ve özgürlüğünü sınırlamayacak” ve “Turizm endüstrisi ve tatil için ülkemize gelen misafirlerimiz ve uluslararası ulaşım da dahil olmak üzere hava taşımacılığı bu süreçten etkilenmeyecek” açıklamaları ile haberi devam ettirmektedir. “Türkiye’de misafirlerimizin güvenli bir şekilde dinlenebilmesi için herhangi bir engel ve kısıtlama yoktur ” açıklamaları ile devam eden bildiri “Türkiye’de askeri darbe girişimi nedeniyle bir süre kapalı kalmak zorunda kalan havaalanları faaliyetini yeniden başlatacak” ve “Tüm uçaklarımız normal akışı ile yolcularımıza hizmet vermeye devam etmektedir. Antalya, Muğla ve İzmir gibi tatil bölgelerimizde tatil yapan vatandaşlarımız ve turistlerimiz bu olumsuz olaylardan etkilenmedi” bilgilerinin de aktarıldığı dikkat çekmektedir. Büyükelçiliğin yayımladığı ve “Gazeta Uzbekistana”nın okurlarına duyurduğu bu bildirin son bölümünde “Tatil beldelerimizdeki kaplıcalar, altyapılar ve otellerimiz tüm misafirlerine hizmet vermeye devam etmektedir” vurgusunun yapıldığı karşımıza çıkmaktadır.

Özbekistan basınının dikkat çeken gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan “Daryo” gazetesinde de Türkiye’deki darbe girişimi üzerine yapılan haberlere rastlanmaktadır. Gazetenin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Türkiye’de askeri darbeye karıştığı şüphesiyle 300’den fazla kişi tutuklandı” başlığı altında bir haberin yayımlandığı müşahede edilmektedir. Haberde “Emniyet güçlerinin 15 Temmuz gecesi yaşanan askeri darbe girişimine katılım göstermekten şüpheli bilinen 336 kişinin tutuklandığını” belirten “Daryo”, “15 Temmuz gecesinde ortaya çıkan darbe girişiminde, şimdiye kadar açıklanan rakamlara göre 41 polisin, 2 askerinin ve 47 sivilin cuntacılar tarafından öldürüldüğünü” okurlarına duyurmaktadır. “Askeri darbe girişiminden şüphelenen bilinen 1500’den fazla kişinin gözaltına alındığını” açıklayan gazete, “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın çağırışı ile Türk halkının sokaklara akın ettiğini” ve “ciddi bir direnişle ve oйдаşma ile askeri darbe girişiminin önlendiğini” ulusa geçmektedir. Haberin son bölümünde “Erdoğan hükümetinin darbeyi bastırmasının ardından durumu kontrolü altına aldığı” beyan eden “Daryo”, “Türkiye’de yeni bir darbe girişimi

ihtimalinin de bulunduğunun” ve “Türk halkının demokrasi nöbetlerine başladığının” altını çizmektedir.

“Daryo” gazetesinin 22 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise “Türkiye’de OHAL ilan edildi” başlığı altında yayımladığı bir haber karşımıza çıkmaktadır. Haberin devamında “Türkiye’de OHAL’in ilan edilmesi için devlet resmilerinin bir görüşme gerçekleştirdiğini” açıklayan “Daryo”, “görüşmenin ardından üç aylık bir süreliğine ülke genelinde OHAL ilan edilmesi kararının çıktığını” ve “kararın 21 Temmuz 2016 tarihinden itibaren yürürlüğe girdiğini” okurlarına duyurmaktadır. Haberde “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın darbe girişiminin ardından bu kararı aldığı” ve “kararın resmiyete dökülmesi için devlet erkanlarıyla bir görüşme gerçekleştirdiğini” ön plana çıkaran gazete, “Erdoğan’ın OHAL’in Anayasa uyarınca bir sorun teşkil etmediğini” ve “alınan bu kararın Türk halkının temel hak ve özgürlüklerini sınırlamayacağını” belirttiği açıklamalarına da haberde yer ayırmaktadır. “Daryo” gazetesinin yayımladığı bu haberin son bölümünde ise “15 Temmuz darbe girişimi sonucunda 208 kişinin öldürüldüğü, 1500 kişinin ise çeşitli vücut yaraları aldığı” yinelenmektedir.

“Daryo”nun 24 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı binasını koruyan muhafızlara gerek kalmadığı açıklandı” başlığı altında ve Binali Yıldırım’ın fotoğrafı ile beraber bir haberin yayımlandığı karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş bölümünde Başbakan Yıldırım’ın açıklamalarına yer veren gazete, Yıldırım’ın “Cumhurbaşkanlığı’ndaki muhafızlar dağıtıldı. Artık buna gerek yok” şeklinde yaptığı açıklamaları okurlarına duyurmaktadır. Başbakan’ın açıklamalarının devamına da haberde yer veren “Daryo”, Yıldırım’ın “13.000’i aşkın bir tutuklu sayısının olduğunu açıkladığını” belirtmekte, “bu tutuklananların 1329’u polis, 8831’i asker, 2100’ü hakim, 689’u savcı” şeklinde açıklandığını ulusa geçmektedir. Gazetenin, haberin devamında Yıldırım’ın, “ülke genelinde büyük ölçekli bir temizlik çalışmaları başlattıklarını” ve “bu temizlik çalışmaları doğrultusunda devletin çeşitli kuruluşlarından yaklaşık 45.000 memurun görevinden alındığını” belirttiği ifadeleri ön plana çıkardığı gözlemlenmektedir. Yıldırım’ın “Daryo”da da yayımlanan bu açıklamalarının son bölümünde “Türkiye’de ilan edilen OHAL üzerine de” görüşlerini belirttiği ve “OHAL’in üç aylık süreyi geçmeyeceği” şeklinde bir ifade kullandığı karşımıza çıkmaktadır.

“Daryo”nun 28 Temmuz 2016 tarihli sayısında da 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yaşanan gelişmeleri sayfalarına taşımaya devam ettiğine rastlanmaktadır. Gazetenin bu tarihli sayısında “Merkel darbeden sonra alınan önlemlerde insan hakları sınırlarını aşmamak adına resmi Ankara’ya çağırıda bulundu” başlığı altında bir haber yayımlandığı görülmektedir. Haberin giriş bölümünde Almanya Başbakanı Angela Merkel’in “Türkiye, başarısız askeri darbe girişiminin katılımcılarının cezasında aşırıya kaçmamalıdır”

açıklamalarına yer veren “Daryo”, Merkel’in açıklamalarının devamında “Tabii ki, ülkede darbe girişimi olduğunda, organizatörlere karşı önlemler almak gerekiyor. Ancak tüm bu önlemler Anayasa çerçevesinde olmalı” şeklinde bir beyanda bulunduğunu okurlarına duyurmaktadır. Merkel’in açıklamalarını sayfasına taşıyan gazete, haberin son bölümünde “Türkiye’de darbeye karıştığından şüpheli bilinen on binlerce kişinin gözaltına alındığını” aktarmakta, “gözaltına alınanların bir kısmı hapis cezasına çarptırılacak” ve “Türkiye’de idam cezası yeniden gündeme geldi” bilgileri ile Türkiye’deki darbe girişiminin ardından oluşan gündem konularına dikkat çekmektedir.

Özbekistan’ın muhalefete yakın gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan “Ozodlig” (Özgürlük) gazetesinde de Türkiye’deki darbe girişiminin okurlara duyurulduğu gözlemlenmektedir. “Ozodlig”ın 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında ulusa geçilen “Türkiye’de askeri bir grup darbe girişiminde bulundu” başlığı altında yayımlanan bir haber ile Türkiye’deki gelişmeler mercek altına alınmaktadır. Haberde “ordudaki bir grup tarafından askeri bir kalkışma olduğunu resmi ağızdan duyuran ilk kişinin Başbakan Yıldırım’ın olduğunu” belirten “Ozodlig”, Yıldırım’ın darbe girişiminin ilk dakikalarındaki “şuanda güvenlik güçleri durumu kontrol altına almak için tüm gücüyle çalışıyor” şeklinde bir açıklama yaptığını da ön plana çıkarmaktadır.

“Ozodlig” gazetesinin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında rastladığımız bir diğer 15 Temmuz darbe girişimi temalı haber ise “Erdoğan: Türkiye’de askeri darbe girişimi bastırıldı” başlığı ve Erdoğan’ın bir fotoğrafı ile beraber okurlara duyurulan bir haber olarak görülmektedir. “Türkiye’de darbe girişimi bastırıldı” bilgisi ile habere başlayan gazete, “cuntacıların ciddi bir direnişle karşılaştığını” ve “Türk halkının sergilediği milli irade ile ülkenin uçurumun kıyısından döndüğünü” okurlarına duyurmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde “yaklaşık 200 cuntacının Genelkurmay’da teslim olduğunun” altını çizen “Ozodlig”, “5 General ve 29 Albayın görevden alındığını” ve “1400’ü aşkın askerin gözaltına alındığını ve tutuklamaların devam ettiğini” ulusa geçmektedir. Haberde “15 Temmuz darbe girişiminin bilançosunu da açıklayan” “Ozodlig”, “darbe girişimi ve çatışmalar esnasında şimdiye kadar 90 kişinin öldüğünün açıklandığını” ön plana çıkarmaktadır. “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın İstanbul’a iner inmez basın mensuplarına bir açıklama yaptığının” altını çizen “Ozodlig”, Erdoğan’ın “tüm suçlular bu yaptıklarının bedelini ağır ödeyecekler” şeklinde bir açıklama yaptığını ve “kendisinin çağırısına olumlu karşılık vererek sokaklara akın eden Türk halkının bu milli iradesinden çok memnun kaldığına” dikkat çekmektedir. Gazete bu haberinin son bölümünde Erdoğan’ın darbe girişimcileri hakkında söylediği “Bu yaptıkları Vatan’a ihanettir” ifadelerine de yer vermektedir.

“Ozodlig” gazetesinin 21 Temmuz 2016 tarihli sayısında ise “Fethullah Gülen ABD’den kendisini Türkiye’ye vermemesini istedi” başlığı altında bir haberin okurlara duyurulduğu karşımıza çıkmaktadır. Haberin devamında “Türkiye'nin ABD’ye Gülen’i iade etmediği takdirde iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin zora girebileceği” uyarısında bulunduğunu belirten “Ozodlig”, “Pensilvanya’da ikamet eden Türk vaiz Fethullah Gülen’in, ABD’den kendisini Türkiye’ye iade etmemesini istediğini” ve “Ankara’nın kendisinin iade edilmesi doğrultusundaki devamlı taleplerini “siyasi intikam” şeklinde adlandırdığını” okurlarına duyurmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde “Ankara’daki siyasilerin Gülen’in iadesi için ABD’ye resmi şekilde başvuru yaptığını” açıklayan gazete, “Adliye Bakanı Bekir Bozdağ’ın ABD’ye, Gülen’in hukuka aykırı çalışmalarını gösteren dört dosya gönderdiğini” ve “yakın günlerde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun ABD’ye bir sefer planladığını” da ön plana çıkarmaktadır. Haberde Başbakan Yıldırım’ın Gülen’in Türkiye’ye iade edilmemesi durumunda ABD ile ortaklıklarının yeniden gözden geçireceklerine” vurgu yaptığını ifade eden gazete, “Gülen’in ise açıklamalarının devamında Türkiye’deki darbe girişimini kınadığını ve darbeyi kendisinin yönlendirdiği iddialarını kabul etmediğini” sayfasına taşımaktadır. Haberin son bölümünde “Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişiminin ardından büyük ölçekli bir soruşturmanın başlatıldığının” altını çizen gazete, “19 Temmuz 2016 tarihinde YÖK’ün de ciddi uyarılarda bulunduğu”; “YÖK’ün bu uyarılarıyla beraber 1577 Dekan ve Üniversite profesörleri başta olmak üzere, ülkedeki bilim adamlarına ülkeden çıkış yasağı koyulduğu” ve “belli isimlerin istifasının istendiği” şeklinde ortaya çıkan gelişmeleri de bu tarihli sayısında duyurmaktadır.

3.5.1.1.1.3. Kırgızistan Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberleri

Türkiye’de 15 Temmuz gecesi ortaya çıkan askeri darbe girişimine Kırgızistan basınında da yer verildiği ve Türkiye’deki gelişmelerin sıcağı sıcağına okurlara aktarıldığı karşımıza çıkmaktadır. Kırgızistan’ın bağımsızlık kazandığı yıllara doğru meydana gelen ve geçiş döneminin dikkat çeken gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan "Veçerniy Bişkek" (Akşam Bişkeği) gazetesinin sayfalarında Türkiye’deki darbe girişimi üzerine yayımlanan birçok habere rastlanmaktadır.

“Veçerniy Bişkek”in 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Türkiye’de darbe girişimine kalkışan grup için ölüm cezasına geri dönülmesi gündemde” başlığı altında bir haber yayımlanmaktadır. “Türkiye’nin yıllar önce iptal ettiği bu ceza uygulamasını 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yeniden gündeme getirdiğinin” altını çizen gazete, Başbakan Yıldırım’ın “bu önemli karar üzerinde düşündükleri” ve “Cumartesi günü Anayasa Konseyi

ile bu doğrultuda bir görüşme gerçekleştirecekleri” şeklinde bir açıklama yaptığını okurlarına duyurmaktadır. "Türkiye Anayasası'na göre ölüm cezası iptal edilmiş durumda. Fakat darbeye kalkışan bu girişimcilerin cezalanma şekli açıkca ortada” şeklinde Başbakan Yıldırım'ın açıklamalarını ulusa geçen gazete, “Gerçekleştirilecek bu toplantıdan sonra Türkiye’de ölüm cezası tekrardan geri dönebilir” şeklinde bir ayrıntıyı da ön plana çıkarmaktadır. “Şimdiye kadar açıklanan verilere göre girişim esnasında 194 kişinin hayatını kaybettiğini” açıklayan gazete, “ölenlerden 104 kişinin cuntacıların ibaret olduğunu, diğer 90 kişi arasında ise direniş esnasında hayatlarını kaybeden 41 polis, 2 asker ve 47 sivilin bulunduğunu” sayfasına taşımaktadır.

Gazetenin 17 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve görevdeki hükümeti desteklemek için on binlerce kişi İstanbul Taksim Ana Meydanında miting yaptı” başlığı altında yayımladığı bir haberde, “İstanbul’daki vatandaşların Taksim meydanında toplanarak Erdoğan iktidarına desteklerini ifade ettiklerini” belirten gazete, “kısa bir siyasi mitingin ardından meydana toplananların Erdoğan’ı ve politikalarını öven şarkılar söylemeye başladıkları” ve “ulusal danslar gerçekleştirdikleri” ayrıntılarını ön plana çıkarmaktadır. Gazete aynı zamanda “Katılımcılar arasından bir grubun bu gösterilere ek olarak, toplanan Türk bayrakları ile İstanbul sokaklarında doğaçlama bir motosiklet yarışı düzenlediği” bilgisini de okurlarına duyurmaktadır. Haberin son bölümünde “15 Temmuz gecesi yaşananları vurgulayarak bir hatırlatma yapan” gazete, “Türkiye’de ordu içerisinde yuvalanmış bir askeri grubun ülkede darbe girişimine kalkıştığını” ve “iktidarı ele geçirmek üzere harekete geçtiğini” yinelemektedir. “Ankara ve İstanbul sokaklarında cuntacıların yanı sıra tankların da gözüktüğünün” altını çizen "Veçerniy Bişkek”, “Erdoğan’ın çağırışı ile beraber sokaklara dökülen Türk halkının ciddi bir direnişle darbeyi bastırmayı başardığını” ve “direniş sonrasında açıklanan son verilere göre 161’i sokaklarda direniş gösteren vatandaş olmak üzere 265 kişinin öldüğünü, 3.000’i aşkın kişinin gözaltına alındığını ve soruşturmaların devam ettiğini” okurlarına duyurmaktadır.

“Veçerniy Bişkek”in 25 Temmuz 2016 tarihli sayısında ilk sayfadan “Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na bir bildiri yayımladı” başlığı altında bir haberin verildiği dikkat çekmektedir. Haberin alt başlığında “Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı’nın Kırgızistan’da İslamcı aktivist Fethullah Gülen’in destekçilerine karşı harekete geçmek için Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir çağırığa yanıt olarak yayımladığı” ifade edilen bildiriden “Kırgızistan kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğu anlayacak kadar bağımsız ve egemen bir devlettir” şeklinde bir cümle kullanılmaktadır. Haberin giriş bölümünde Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun Alanya’da katıldığı bir

mitingte “Türkiye'nin mücadele ettiği FETÖ'nün Kırgızistan'da da taraftarları bulunuyor” şeklinde bir ifadeyle açıklamalarına başladığını belirten gazete, Çavuşoğlu'nun “Kırgızistan'da “Sebat” ismi altında faaliyet gösteren Gülen'in özel Türk okulları ağına dikkat çektiğini“ duyurmakta ve Türk Bakan'ın “Kırgızistan'ın gereken adımları atmadığı takdirde iki ülke arasındaki ilişkilerin eskisi gibi olmayacağını belirttiğine de” vurgu yapmaktadır. “Çavuşoğlu'nun katıldığı televizyon kanallarında bu konu üzerine birkaç kez açıklamalar yaptığını” ve “uyarılarda bulunduğunu” aktaran gazete, Türk Bakan'ın "FETÖ'nün bir takım çalışması var. Şuan Kırgızistan yönetimine de sızmış olabilirler ve belki de bir darbe girişimi planlayabilirler” ve “Kırgızistan'ın bu konuda belli adımlar atması gerektiğini söyledik. Kırgızistan için ciddi bir darbe girişimi tehdidi var” şeklinde ikazlarda bulunduğunun altını çizmektedir. Haberin devamında “Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nın, ultimatif bir biçimde Çavuşoğlu'nun açıklamalarını kınayan bir bildiri yayımladığını” ulusa geçen gazete, bildirinin ayrıntılarını da okurları ile bölüşmektedir. Bildirinin "Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Kırgızistan'daki özel eğitim kurumlarının faaliyetleriyle ilgili açıklamalarını yakından inceledik” ve “Bugün, Türkiye Cumhuriyeti Kırgızistan için kardeş bir ülkedir, halklarımız yıllardır süregelen ve tarihsel yakın bağlarla bir birine bağlıdır” ifadeleri ile başladığını aktaran gazete, bildiriden “Türk yetkililerinin endişelerini anlamakla birlikte, Kırgızistan'ın her şeyden önce bağımsız, egemen bir devlet olduğunu ve kendi adına neyin iyi neyin kötü olduğunu anlamak ve karar vermek gücünde olduğunu hatırlatmak isteriz” ve “Biz herhangi bir ülkenin Dışişleri Bakanı'nın ultimatom ve şantaj diline yakın bir üslup ile bu ve ya diğer eylemleri gerçekleştirmek için başka bir devlete direktif vermesinin yanlış olduğuna inanıyoruz” ifadelerini de ön plana çıkarmaktadır. Bildirinin son bölümünde “Kırgızistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Kırgızistan topraklarında faaliyet gösteren özel Türk eğitim kurumları ile ilgili Çavuşoğlu'nun uyarılarını dikkate aldığını” ve “Bu iddialar tarafımızdan dikkatle inceleniyor ve gerekirse uygun gördüğümüz zamanlarda önlemler alınacaktır” ayrıntılarını okurları ile paylaşan gazete, bildiride “Bu konuda bir tedbir alabilmemiz için gerekli bazı yasal normlar, tarafların yükümlülükleri ve diğer konular var. Ama unutulmamalı ki tüm bunlar bizim devletimizin iç meseleleridir” şeklinde yer alan açıklamalar ile okurlarına duyurduğu bu haberi sonlandırmaktadır.

“Veçerniy Bişkek”in 29 Temmuz 2016 tarihli sayısında Aydana Abdullayeva imzası ve “Çavuşoğlu, Kırgızistan Cumhuriyeti'ni FETÖ tehdidiyle ilgili bir kez daha uyardı” başlığı altında bir haberin manşetten verildiği müşahede edilmektedir. Haberin giriş bölümünde Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun, CNN Türk kanalına verdiği son röportajda, “FETÖ'nün Kırgızistan'daki destekçilerinin Kırgızistan için ciddi bir tehdit unsuru olduğunu”

açıklamasını yaptığını ve “bu büyük riskin altını çizdiğini” okurlarına duyuran “Veçerniy Bişkek”, Çavuşoğlu'nun “Kırgızistan'da bir darbe olacaksa, bu girişim FETÖ tarafından organize edilecektir şeklinde uyarı niteliğinde bir açıklamada bulunduğunu” sayfasına taşımaktadır. Çavuşoğlu'nun açıklamalarının devamında “Türkiye FETÖ'nün etkin olduğu ve destekçilerinin bulunduğu tüm ülkelere bu uyarıda bulunacak” şeklinde bir ifade kullandığını belirten gazete, Çavuşoğlu'nun açıklamalarının devamında “Türkiye'de bir darbe girişimi organize eden FETÖ ile ilgili Kırgızistan'ın gerekli adımlar atacağını temenni ettiğini de” ön plana çıkarmaktadır. “Çavuşoğlu'nun bu konu istikametinde Kırgızistan yetkililerine birkaç kez uyarıda bulunduğunu” aktaran gazete, “Türkiye Dışişleri Bakanı'nın uyarılarının dikkate alınmadığı takdirde, Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerin değişebileceği sinyallerini de verdiğini” okurlarına duyurmaktadır. Çavuşoğlu'nun “FETÖ'nün Kırgızistan'daki taraftarları dediğinde Kırgızistan'da “Sebat” ismi altında faaliyetini sürdüren Türk liselerini ima ettiğini” belirten gazete, “Çavuşoğlu'nun bu açıklamalarının ardından Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nın da bir bildiri yayımladığı” ve bildiride “Kırgızistan'ın egemen bir devlet olduğunu ve tüm iç meselelerini kendi çıkarlarına dayanarak çözeceğini belirttiği” gelişmelerine de haberde yer vermektedir. Haberin son bölümünde “Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı bu bildirin yerel uzmanlar ve otoriteler tarafından “doğal ve haklı bir cevap” olarak değerlendirildiğinin” altını çizen “Veçerniy Bişkek”, “her iki ülkenin Dışişleri Bakanları'nın bu karşılıklı açıklamalarının ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin yara alabileceğine” ve “bu doğrultuda gerilimin tırmanabileceğine” vurgu yapmaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık yıllarında faaliyete başlayan ve ilgiyle karşılanan gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan "Delo" (İş) gazetesinin sayfalarında da Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimine ilişkin haberlere yer verildiği gözlemlenmektedir. Gazetenin 16 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Türkiye'de dün gece darbe girişimi yaşandı” başlığı ve Artur İsayev imzası altında bir haberin okurlara duyurulduğu karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş bölümünde gazetenin; “Türkiye'de olayların hızla geliştiği bir darbe girişiminin yaşandığını”, “Cuntacıların insanların hafta sonuna başladığı Cuma gecesi girişimi başlattığını”, “Resmi ağızlardan yapılan ilk açıklamalar ile İstanbul ve Ankara'da gözlemlenen hareketlenmenin bir askeri kalkışma olarak açıklandığını”, “Cuntacıların İstanbul'daki Boğaziçi Köprüsünü tuttuğunu”, “AK Parti karargahı dahil olmak üzere hükümet binalarının cuntacıların kontrolü altına geçtiğini”, “Atatürk Havalimanı'nın kapatıldığını”, “Ankarada ateş seslerinin duyulduğunu ve bombalar patlatıldığını”, “Cuntacıların tanklarla TBMM binasını kuşattığını”, “Havadan birkaç bomba saldırılarının olduğunu”, “Ankara semalarında savaş uçakları ve askeri helikopterlerin belirdiğini” ve

“Cumhurbaşkanlığı Külliyesi ve MİT’in binasına mermiler sıkıldığını” özetleyerek Türkiye’deki darbe girişimi gelişmelerini okurlarına duyurduğu dikkat çekmektedir. “Darbe girişiminin ilk olarak Başbakan Yıldırım tarafından açıklandığını” sayfasına taşıyan "Delo", Yıldırım’ın “ordudaki askeri bir grup tarafından yasadışı bir ihlal gözlemlenmekte” şeklinde bir ifade kullanarak “ülkedeki askeri hareketlenmeye açıklık getirdiğinin” altını çizmektedir. Açıklamalarının devamında Yıldırım’ın "Biz halkımızın huzuru ve düzenimizi korumak için her şeyi yapacağız. Bu girişimde bulunanlar en ağır cezayı alacak" ifadelerini ön plana çıkaran gazete, “bu açıklamaların yapıldığı sırada cuntacıların TRT’de darbe bildirimlerini okuttuklarını” sayfasına taşımaktadır. “Cuntacıların TRT’de yayımlanan bildirisinin bazı kısımlarına dikkat çeken” gazete, “cuntacıların Atatürk ilkelerinden uzaklaşan düzeni ve ülkedeki demokrasi yapısını yeniden inşa etmek amacıyla memleketin idaresini ele geçirdiklerini belirttiklerini” ön plana çıkarmaktadır. “Darbe bildirisinin cuntacıların belli bir liderlerinin olmaması gerekçesiyle TRT spikerine okutturulduğunun” altını çizen "Delo", “cuntacıların Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar’ı rehin aldıklarını da” okurlarına duyurmaktadır. Batı medyasından alıntılıdığı bilgilere yayımladığı bu haberde yer verdiği gözlemlenen "Delo", “Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında ilk başlarda bir haberin olmadığını” ve “Batı medyasına göre Erdoğan’ın ülkeyi terk ettiğini, Almanya’dan sığınma talebinde bulunduğunu, reddedildikten sonra İngiltere’ye geçtiğini ve bu esnada “Facetime” uygulaması aracılığıyla CNN Türk’e bağlanarak Türk halkını sokaklara çağırarak direnişi başlattığını” ulusa geçmektedir. “Erdoğan’ın bu çağırısının ardından Türk halkının sokaklara akın ettiğini” ve “cuntacılara karşı bir direniş gösterdiğini” belirten gazete, “camilerin hoparlörlerinden sık sık sokaklara akın etme çağırılarının tekrarlandığına” dikkat çekmektedir. “Türk halkının kritik bir dönemde ciddi reaksiyon gösterdiğini” ve “16 Temmuz sabahına doğru girişimi bastırıldığını” okurlarına duyuran "Delo", “gece üçte darbecilerin liderlerinin tutuklanmasına ilişkin raporların gelmeye başladığını da” sayfasına taşımaktadır. “Sabah saatlerine doğru girişimin bastırıldığı bir zamanda Erdoğan’ın İstanbul Atatürk Havalimanı’na indiğini ve basın mensuplarına bir açıklama yaptığını” duyuran gazete, Erdoğan’ın “TSK içerisinde esaslı bir temizlik yapacağız” ve “bu girişime kalkışan hainler en ağır şekilde cezalandırılacak” şeklinde bir açıklama yaptığını ve açıklamalarının devamında “Ülkemizin birliğini yaralayan bu hainler ABD’de yaşayan liderlerinden talimat alıyor” eklemesi ile “15 Temmuz darbe girişiminin FETÖ’nün TSK içerisinde yuvalanmış bir grubu tarafından başlatıldığını açıkladığını” okurlarına duyurmaktadır.

"Delo"nun 3 Ağustos 2016 tarihli sayısında Vadim Noçyovkin imzası ve “Türk makamları ile Kırgız muhalefeti Almazbek Atambayev’i anlamak zorunda” başlığı altında

yayımlanan bir haberin okurlara duyurulduğu karşımıza çıkmaktadır. “Türkiye’de yaşanan darbe girişiminin ardından Kırgızistan’da kafa karıştırıcı bir durumun ortaya çıktığının” ve “Cumhurbaşkanı Atambayev’in Cholpon-Ate şehrinde düzenlediği bir basın toplantısında bu durumun daha çok hissedilmeye başladığının” altını çizen Noçyovkin, “son günlerde Kırgız basınının gündem meselelerinden biri olan Türkiye ve Kırgızistan ilişkilerinde gerilimin tırmandığını” ifade etmektedir. “Atambayev’in Türkiye’ye karşı olumlu düşüncelerde olduğunu” ve “bunu 2015 senesinde ortaya çıkan Türkiye-Rusya ilişkilerindeki zorlu dönemde sergilediği tutum ile bir kez daha ortaya koyduğunu” ifade eden Noçyovkin, “Cumhurbaşkanı Atambayev’in şimdi Erdoğan ve Gülen seçimi karşısında kaldığını” dile getirmektedir. “Türkiye’de 15 Temmuz gecesi gözlemlenen darbe girişiminin Erdoğan tarafından Gülen’in organize ettiği iddialarının ortaya atıldığı bir süreçte, Kırgızistan’ın Türkiye’deki gelişmelerin dışında kalmakta başarısız olduğunu” açıklayan Noçyovkin, “Kırgızistan’da uzun yıllar boyunca faaliyet gösteren “Sebat” eğitim kurumlarının bu başarısızlığa sebebiyet verdiğini” ön plana çıkarmaktadır. “Gülen’in finanse ettiği “Sebat”ın Türkiye ve Kırgızistan ilişkilerinde bir hasar oluşturabileceği sinyallerinin verildiğini” ifade eden Noçyovkin, “Çavuşoğlu’nun katıldığı birçok miting ve canlı yayın bağlantılarında Kırgızistan’da bir “Gülen çetesi”nin bulunduğunu açıkladığının” ve “bu gelişmeler sonucunda Kırgız meslektaşını arayarak bazı uyarılarda bulunduğunun” altını çizmektedir. Çavuşoğlu’nun “Gülen çetesi” Kırgızistan’da en güçlü yapılanmalardan biridir. Kırgızistan Dışişleri Bakanı kardeşime şunları söyledim: Eğer onlarla olan ilişkilerinizi değiştirmesiniz, o zaman biz sizinle olan ilişkilerimizi değiştireceğiz. Kardeşlerimizin desteğini bekliyoruz. Kardeşinden yüz çeviremezsin. Bu zor günlerde kardeşliğini kanıtlamalısın” şeklinde ifadeler kullandığına vurgu yapan Noçyovkin, Çavuşoğlu’nun bir televizyon kanalına yaptığı açıklamalarda ise “Biz Kırgızistan’da yaklaşan bir dizi tehditlerden dolayı onları uyardık. Örneğin, Kırgızistan’da, 15 Temmuz’da Türkiye’de oynanan senaryonun olası bir tekrarının mümkün olabileceğini onlara bildirdik” şeklinde ifadeler kullandığını dile getirmektedir. “Çavuşoğlu’nun ard arda yaptığı bu açıklamaların ardından Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı’nın bir bildiri yayımladığını” belirten Noçyovkin, bildiriye Bakanlığın; “Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun Kırgızistan’daki özel eğitim kurumlarının faaliyetleriyle ilgili açıklamalarını yakından inceledik”; “Bugün, Türkiye Cumhuriyeti Kırgızistan için kardeş bir ülkedir, halklarımız yıllardır süregelen ve tarihsel yakın bağlarla bir birine bağlıdır”; “Türk yetkililerinin endişelerini anlamakla birlikte, Kırgızistan’ın her şeyden önce bağımsız, egemen bir devlet olduğunu ve kendi adına neyin iyi neyin kötü olduğunu anlamak ve karar vermek gücünde olduğunu hatırlatmak isteriz”; “Biz herhangi bir ülkenin Dışişleri Bakanı’nın

ülmatom ve şantaj diline yakın bir üslup ile bu ve ya diğer eylemleri gerçekleştirmek için başka bir devlete direktif vermesinin yanlış olduğuna inanıyoruz”; “Kırgızistan topraklarında faaliyet gösteren özel Türk eğitim kurumları ile ilgili Çavuşoğlu'nun uyarılarını dikkate alıyoruz”; “Bu iddialar tarafımızdan dikkatle inceleniyor ve gerekirse uygun gördüğümüz zamanlarda önlemler alınacaktır” ve “Bu konuda bir tedbir alabilmemiz için gerekli bazı yasal normlar, tarafların yükümlülükleri ve diğer konular var. Ama unutulmamalı ki tüm bunlar bizim devletimizin iç meseleleridir” şeklinde açıklamaları ile Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın uyarılarına resmi bir cevap verdiğinin altını çizmektedir. “İki ülke arasındaki bu uyarı ve bildirimler ile beraber diplomatik bir skandalın ivme kazandığını” ifade eden Noçyovkin, “Bişkek'teki Türk Büyükelçisi Metin Kılıç'ın da yerel basın organlarından birine verdiği röportajda Türkiye'nin Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olduğunu hatırlattığını” dile getirmektedir.

Yazısının devamında Atambayev'in yaptığı basın toplantısında “Türkiye çok akıllı ise, o zaman neden ülkelerinde bir darbe meydana geldi” şeklinde bir açıklama ile birlikte iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırdığını belirten Noçyovkin, Atambayev'in “Kırgızistan'ın bir darbe girişimi ile karşı karşıya olduğunu söylemek çok saçma. Sakın bizi korkutmaya çalışmayın” şeklinde bir açıklama ile “Çavuşoğlu'nun uyarılarını dikkate almadığını gösterdiğini” belirtmektedir. Atambayev'in “Eğer Türkiye'nin uyarıları hakkında somut bir kanıtları varsa, biz onu kontrol edeceğiz” şeklinde ifadeleri ile açıklamalarını sürdürdüğünü belirten Noçyovkin, Atambayev'in “Ancak “Sebat” eğitim kurumlarına gelince, kendileri ülkemizde bulunurlar ve kendilerinin burada çalışıp çalışmayacağına biz karar veririz. Buna ek olarak, bu bireyler Eğitim Bakanlığı programları temelinde çalışıyor” şeklinde ifadeler ile ““Sebat” eğitim kurumlarının kapanıp kapanmayacağı konusunda nihai kararı kendilerinin verebileceğine vurgu yaptığının” altını çizmektedir. Atambayev'in “Terörizmin sonuçları ile değil, nedenleri ile mücadele etmek gerekir” açıklamalarını ön plana çıkaran Noçyovkin, “Evet, Türkiye bize yardım eden ülkeler arasında vardı, uluslararası kuruluşların katkıları da dahil olmak onlara teşekkür ederim” açıklamaları ile Cumhurbaşkanı Atambayev'in “Türkiye'nin desteklerini gözardı etmediğine de” vurgu yapmaktadır. Atambayev'in “Ama ülkeler bize herhangi bir şart koşmadan yardım etmeli ve bunun için onların saflarında olmamız gerektiğini düşünmemeli. Böyle bir yardıma ihtiyacımız yok, onu geri alabilirler. Biz yardım için ülkelere minnettarız, ama bize şartlarını dikta edemezler şeklinde sert bir beyanda bulunduğunu” ön plana çıkaran belirten Noçyovkin, Atambayev'in açıklamalarının Türk basın organlarında yayımlandığının ve Türk medyasının bu açıklamaları “beklenmedik”, “eğlenceli”, “keskin”, “cesur” ve “küstah” olarak farklı şekillerde nitelendirdiğinin altını

çizmektedir. Noçyovkin, “Delo” gazetesinde yayımlanan bu yazısının son bölümünde “Kırgız-Türk ilişkileri keskin bir krize girmiş gibi görünüyor” ve “Her ne kadar yakın zamanda, bir birilerine kardeş deseler de, sadece her iki ülkenin Dışişleri Bakanları değil, aynı zamanda Cumhurbaşkanları Atambayev ve Erdoğan arasında da bir soğukluk tezahür ediyor” şeklinde sonuçlar çıkarmaktadır.

Kırgızistan`ın dikkat çeken gazetelerinden biri olarak karşımıza çıkan “Slovo Kırgızistana” (Kırgızistan`ın Sözü) gazetesinde de Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişiminin mercek altına alındığı müşahede edilmektedir. Gazetenin 18 Temmuz 2016 tarihli sayısında “Türkiye`deki askeri darbe girişimi, ülkeyi ve dış dünyayla olan ilişkisini radikal bir şekilde değiştirecek” başlığı altında bir haber yayımlandığı karşımıza çıkmaktadır. “Slovo Kırgızistana” da 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yapılan haberlerin önemli bir hissesinin Tatyana Popova imzası altında yayımlandığı gözlemlenmektedir. Haberin giriş bölümünde darbe girişiminin bastırılmasının ardından Türkiye`de başlatılan soruşturmanın “Türkiye`nin ABD ve AB ilişkilerinde bazı sorunlara sebebiyet verebileceğini” belirten Popova, 15 Temmuz darbe girişiminin “Rusya ve Türkiye ilişkileri bağlamında ise daha farklı bir etki oluşturduğunu” ve “Moskova`nın herhangi bir çekince altında olmadan Türkiye Cumhuriyeti`ne desteğini ifade ettiğini” ön plana çıkarmaktadır. Haberin devamında “Rus-Türk ilişkilerinde daha önce benzeri görülmemiş uçak krizi gibi bir krizin ardından, Türkiye`deki darbe girişiminin yaşandığı bir zamanda, Putin`in Erdoğan`a desteğini ifade eden ilk ülke liderlerinden biri olduğu” ve “Türkiye`de yaşanan bu darbe girişiminin ardından bu girişimi demokrasiye ve halkın iradesine aykırı ve kabuledilemez bir eylem şeklinde nitelendirdiği” ve “Türkiye`nin kısa bir sürede eski istikrarına kavuşma temennilerini Erdoğan`a iletildiğini” ifade eden Popova, “Putin`in 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Erdoğan`a ve Türkiye`deki darbe girişimine sergilediği tavır ile beraber iki ülke arasında uzlaşma zemininin oluşabilme sinyallerinin verdiğini” ve “iki ülke arasındaki buzların eridiğini” dile getirmektedir. Putin`in Basın Sözcüsü Dimitri Peskov`un “iki ülke liderlerinin Ağustos`un başlarında bir görüşme gerçekleştirebileceklerini belirttiğini” ifade eden Popova, “iki ülkenin ilişkilerinde beklenmedik gelişmelerin ortaya çıkabileceğini” okurlara duyurmaktadır.

“Slovo Kırgızistana”nın bu tarihli sayısında “15 Temmuz gecesinde neler yaşandı?” başlığı altında yayımladığı bir diğer haber de karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş kısmında “15 Temmuz gecesi Türk halkının büyük bir şok atlattığı”, “Yaklaşık üç bin askerin katılımı ile beraber bir askeri darbe girişiminin baş kaldırdığı” ve “Türk halkının direnişi ve iradesi ile darbe girişiminin püskürtüldüğü” belirtilmektedir. Haberin devamında istatistiki bilgilere yer

verdiği görülen gazete; Bozdağ'ın “6 bin kişinin şüpheli şahıs sıfatıyla gözaltına alındığı ve birçok kişinin ifadesi alındıktan sonra serbest bırakıldığı” ve Marmaris'teki tatilini yarıda bırakarak İstanbul'a geçen Erdoğan'ın “Dakikalar beni ölümden ayırdı” ve “Bu hainler en ağır cezayı alacak” ifadelerini okurlarına duyurmaktadır. Haberin devamında “darbe girişimine liderlik eden birinin olmamasını” ve “cuntacıların korkaklık ve kopukluk içerisinde hareket etmesini Türk halkının direnişi ile beraber darbenin bastırılmasındaki en önemli unsurlardan biri olarak” açıklayan gazete, “cuntacıların plansız bir darbe girişiminde bulduklarını” ve “tüm bu nedenler dolayısıyla başarısızlığa uğradıklarını” okurlarına duyurmaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde “15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye'de cuntacılara karşı alınan sert önlemlerin Batı'nın tepkisini çektiğini” belirten gazete, “Türkiye'deki darbe girişiminin ardından cuntacılara karşı alınan tedbirler ve açıklamalar üzerine Fransa Dışişleri Bakanı Jean Marc Ayrault'un sert bir açıklamada bulunduğunu” okurlarına duyurmaktadır. Ayrault'un “bir grubun askeri darbe girişimine kalkışması o ülkenin iktidarına girişimcilere karşı sert bir muamele hakkı tanımaz” şeklinde bir açıklama yaptığına ve “Erdoğan'ı uyardığına”, açıklamalarının devamında ise “Fransa ve Türkiye dahil olmak üzere tüm ülkeler için demokrasi ve onun sağlanması gereksinimleri geçerlidir fakat bu yöntemle değil” şeklinde bir hatırlatmada bulunduğu vurgu yapılmaktadır.

Popova imzası altında karşımıza çıkan bu haberin ilerleyen bölümlerinde “Dünya liderlerinin Türkiye'deki darbe girişimini kınadığı” ve “Türk halkının dayanışmasını alkışladığı” ön plana çıkarılmaktadır. “Türkiye'yi dış siyasette yorucu günlerin beklediğini” dile getiren Popova, “Darbe girişiminin ardından Türkiye'nin süper güç devletlerle ilişkilerinin muhtemel değişikliklere açık olduğunun” da altını çizmektedir.

“Slovo Kırgızistana”nın 19 Temmuz 2018 tarihli sayısında ise “Darbe girişimi Türkiye ve ABD ilişkilerini zora soktu” başlığı altında bir haber yayımladığı karşımıza çıkmaktadır. Haberin giriş kısmında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Darbe girişiminin akıl hocası Gülen'in iade işlemleri için ABD'ye birkaç kez resmi başvuruda bulduklarını” açıklamaları ön plana çıkarılmaktadır. Türkiye'nin bu talebi karşılığında ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin “Başlangıçta iade talebi için gerekli belgelerle resmi bir şekilde başvurulmalı ve bu başvuru Adalet Bakanlığı'na teslim edilmelidir” şeklinde bir hatırlatma yaptığını belirten “Slovo Kırgızistana”, “Ankara'nın ise bu resmi işlemleri henüz başlatmadığını” okurlarına duyurmaktadır. “Türkiye'nin bu resmi işlemler doğrultusunda gerekli evraklarla birlikte başvuru yapması ile birlikte iade taleplerinin ABD tarafından olumlu karşılanabileceğinin” altını çizen “Slovo Kırgızistana”, haberin ilerleyen bölümlerinde ise Kerry'nin

açıklamalarının kalan bölümünü yayımlamakta ve “ABD Dışişleri Bakanı'nın Fransız meslektaşısı Ayrault'un uyarılarına benzer bir uyarda bulunduğunu” ve “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişisel otoriteyi güçlendirmek ve demokratik kurumları zayıflatmak için durumdan yararlanmaya çalışmamasını önerdiğini” sayfasına taşımaktadır. “Gülen'in iade meselesine” ve “Türkiye'deki darbe girişiminden sonra başlatılan soruşturmalara” değinen Kerry, açıklamalarının son bölümünde ise “Erdoğan'ın uyarılarını gözardı etmesinin Türkiye'nin Avrupa ve NATO ile ilişkileri bağlamında ciddi bir meydan okuma şeklinde nitelendireceklerinin” altını çizmektedir.

“Slovo Kırgızistana”nın yayımladığı bu haberin son bölümünde, “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran Başkanı Hasan Ruhani ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde “Türkiye'nin İran ve Rusya ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu” ve “Türkiye'nin İran ve Rusya ile oluşturulmuş bir müttefiklik ile”; “bölgesel sorunları ve çatışmaları el ele ortadan kaldırmak” ve “bu coğrafyanın önemli derecede barış ve istikrar içerisinde yaşayan bir bölgeye dönüştürülmesi için gerekli adımları atmak için hazır olduklarını” dile getirdiği vurgulanmaktadır.

3.6. Bulgular ve Değerlendirme

Türkiye'nin zorlu 15 Temmuz gecesini geride bırakmasının ardından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da Türkiye'deki gelişmelerin halka aktarılmasının ve birçok haberlerin yayımlanmasının yanı sıra, bu devletlerin siyasilerinin yaptığı açıklamalar ve örnekleme dahil edilen gazetelerin bir birinden farklı yayın politikaları izlemesi dikkat çekmektedir.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Azerbaycan ve Kazakistan'ın Türkiye'nin çağırılmasına kısa bir süre zarfında olumlu geri dönüşler yaptığı ve her iki ülkede bir sıra tedbirlerin alındığı karşımıza çıkmaktadır. 15 Temmuz darbe girişiminden kısa bir süre sonra Azerbaycan'da ANS'in, Kafkaz Üniversitesi'nin ve “Zaman Azerbaycan” gazetesinin faaliyetinin durdurulması dikkat çeken gelişmeler olarak ön plana çıkmaktadır. Azerbaycan'da alınmaya başlayan bu tedbirler ve Azerbaycan devlet erkanlarının Türkiye Cumhuriyeti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan önderliğindeki AK Parti'ye desteğini dile getirmesi iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin bu süreçle beraber daha da pekişmesine neden olmaktadır. Azerbaycan basınından çalışmanın örnekleme dahil edilen “Azerbaycan”, “Respublika”, “Yeni Müsavat”, “Kaspi” ve “525. Gazete” gazetelerinin Türkiye'deki darbe girişiminin ardından haber üretim süreci bir birinden farklı şekilde yapılanmakta ve bu haber üretim yapılanmasının gazetelerin sahiplik yapıları ve ekonomi politiklerinden de etkilendiği

gözlemlenmektedir. Nitekim, Azerbaycan iktidarına yakınlığı ile bilinen “Azerbaycan” ve “Respublika” gazetelerinde 15 Temmuz üzerine üretilen ve “Azerbaycan-Türkiye kardeşliği” vurgusunun yapıldığı haberlerin yanı sıra, Cumhurbaşkanı Aliyev`in Erdoğan`a hitaben yazdığı ve meslektaşına kendisinin ve Azerbaycan halkının desteğini ifade ettiği mektubun da yayımlanması dikkat çekmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından istatistiki bilgiler ağırlıklı bir haber politikası içerisinde olan “Azerbaycan” ve “Respublika” gazetelerinin Türkiye`deki darbe girişimini ele aldığı haber metinlerinde ve Azerbaycan siyasilerinin açıklamalarına yer verdiği kısımlarda sık sık “kardeş ülke”, kardeş Türkiye” vurguları yapılmakta, gazetelerin yayın politikaları doğrultusunda belirlediği haber dili vasıtasıyla iki ülke arasındaki tarihsel bağlar ve iyi ilişkiler ön plana çıkarılmaktadır. ANS`in Pensilvanya`da ikamet eden Gülen`le yaptığı söyleşinin anonsunda Türk halkının milli iradesinin göz ardı edildiği ve terör propagandacılığı yaptığı gerekçeleri ile MTRŞ tarafından lisansının iptal edildiği haberine yayınlarında yer veren her iki gazete, Basın Konseyi`nin basın organlarına ve basın mensuplarına hitaben yayımladığı bildiriye Azerbaycan basın organlarının Türkiye`deki darbe girişimi haberlerinde hassas bir yaklaşım içerisinde olmaya çağırıldığını, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı`nın Türkiye`ye desteğini ifade eden bir bildiri yayımladığını, Türkiye`nin Bakü`deki Büyükelçisi İsmail Alper Coşkun`un Türkiye`deki 15 Temmuz darbe girişimini Azerbaycan halkının da tedirginlikle takip ettiğini ve Türkiye`ye olan sevgilerini ve desteklerini hissettirdiklerini ifade ettiği açıklamalarını okurlarına duyurmaktadır. “Azerbaycan” ve “Respublika” gazetelerinin 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladığı ve hem Türkiye hem de Azerbaycan cenahının darbe girişiminin ardından FETÖ yapılanmasına karşı alınan tedbirleri olumladığı haberlerinde “ortak çizgi” olarak dikkat çeken en önemli unsur, Azerbaycan`ın devlet erkanlarının Türkiye Cumhuriyeti`ne ve Erdoğan`a yaptığı destekleyici açıklamaların yanı sıra, Türkiye`deki darbe girişiminin ardından Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin hem yapısal hem de siyasal anlamda bu süreçten daha da güçlenerek çıkacağı kanısı şeklinde tezahür etmektedir.

Azerbaycan basınında muhalefe yakınlığı ile bilinen ve uzun yıllardır ana muhalefeti temsil eden Müsavat Partisi`nin basın organı şeklinde yaşamını sürdüren “Yeni Müsavat” gazetesinin, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından sayfalarına taşıdığı haberlerde ise istatistiki bilgilerin yanı sıra, araştırma haberlerine de ağırlık verdiği ve okurlarına duyurduğu haberlere, Azerbaycan`daki siyasal bilimcilerin Türkiye`deki darbe girişimi üzerine görüşleri ile destek sağladığı karşımıza çıkmaktadır. Türkiye`deki darbe girişimi üzerine hem Türkiye hem de Azerbaycan`daki gelişmeleri okurlarına duyuran gazetenin, sahiplik yapısı dolayısıyla Azerbaycan`daki muhalefet saflarının temsilcilerinin görüşlerine de zaman zaman yer verdiği

ve Türkiye'nin Gülen'in iadesi maksadıyla ABD'ye yaptığı resmi başvurular üzerine birçok haber yayımladığı gözlemlenmektedir. Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Gülen'in iadesi talepleri üzerine yaptığı açıklamaları sık sık okurlarına duyuran gazete, Gülen'in iadesi meselesinin Türkiye-ABD ilişkilerinde oluşturabileceği muhtemel yansımalar üzerine de siyasilerin açıklamalarını ve beklentilerini sayfalarına taşımıştır. “Yeni Müsavat” gazetesinin sayfalarında girişimin gerçekleştiği günden başlayarak, Türkiye'deki darbe girişimi üzerine birçok haberlerin, analizlerin, köşe yazılarının ve söyleşilerin yayımlandığı, gazetenin ilk günden itibaren “bilgilendirme” görevini gerçekleştirmesinin yanı sıra “araştırma” tipli yazılarla da karşımıza çıktığı gözlemlenmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, girişimin Azerbaycan medyasında da mercek altına alındığı bir dönemde; “Azerbaycan” ve “Respublika” gibi resmi gazetelere kıyasla sadece bilgilendirme amaçlı haberlerle sınırlı kalmayan “Yeni Müsavat” gazetesinin sayfalarında analiz yazılarının ağırlık teşkil ettiği görülmektedir. Türkiye'deki darbe girişiminin ardından gelişmeleri sayfalarına taşıyan “Yeni Müsavat” yayımlarında daha çok; Darbe girişiminin ayrıntılarını araştıran yazılara; darbe girişiminin ardından Türkiye medyasının profesyonellik meseleleri üzerine yapılan araştırmalara; ANS'in yayımının durdurulması kararı etrafında müzakerelere; Türkiye'nin Gülen'i ABD'den resmen istemesi üzerine yapılan haberlere ve 15 Temmuz darbe girişiminin 1993 yılının Haziran ayında Azerbaycan'da Suret Hüseyinov önderliğinde Elçibey iktidarına karşı baş gösteren askeri ayaklanma ile karşılaştırmalarına rastlanmaktadır.

Örneklem içerisinde yer alan “Kaspi” ve “525.Gazete” gibi bağımsız olarak nitelendirilen gazetelerin Türkiye'deki darbe girişiminin ardından “Azerbaycan”, “Respublika” ve “Yeni Müsavat” gazetelerine göre daha ortada ve basındaki siyasi kutuplaşmaların uzağında bir yayın politikasına bağlı kalmaya çalıştığı müşahede edilmektedir. Her iki gazetenin 15 Temmuz darbe girişimi üzerine izlediği haber üretimi süreci ve gelişmelerin okurlara aktarımı sırasında kullandığı haber metinleri dilinde daha seçici ve tarafsız davranmaya çalışması dikkat çekmektedir. Her iki gazetenin 15 Temmuz darbe girişimi temalı yayınlarında istatistiki veriler ve siyasilerin açıklamaları, Azerbaycan'da görülen tedbirler ağırlıklı bir haber politikası izlediği ve sayfalarına hem muhalefet hem iktidar siyasilerinin açıklamalarını taşıdığı ön plana çıkmaktadır. Türkiye ve ABD ilişkilerinde muhtemel gerilimler üzerine de haberler yayımlayan gazeteler, 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye'nin dış politikası üzerinde göstereceği etkiler ve Gülen'in iade meselesinde çıkarılan zorluklar karşısında Türkiye'nin atabileceği adımlar doğrultusunda haberlere ağırlık vermiştir. “525.Gazete”nin “Kaspi” gazetesine göre Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin bu süreçle beraber kazanacağı görünüm istikametinde bir sıra haberlere ve iki

ülke arasındaki sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin perspektifini ele alan yayınlara yer verdiği dikkat çekmektedir.

15 Temmuz darbe girişimi haberleri, Kazakistan medyasında da ele alınmış, girişim Kazakistan'ın birçok gazete ve haber sitelerinden Kazak halkına duyurulmuştur. Girişimin ilk anlarından itibaren Türkiye'deki gelişmeleri sığağı sığağına okurlarına duyuran Kazakistan basını, Azerbaycan ile beraber Türkiye'de yaşananlara en çabuk reaksiyon gösteren ülke olarak da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Nazarbayev'in Erdoğan ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından Kazakistan'da Gülen'in Eğitim ağı olarak faaliyetini sürdüren Kazak-Türk liselerinin kapatılması kararının çıkması, bu süreç içerisinde Kazakistan'da dikkat çeken gelişmelerden biri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimi haberlerinin, Kazakistan'ın hem iktidar hem muhalefet gazetelerinde yayımlandığı, haber sitelerinin de bu süreç içerisinde aktif bir rol üstlendiği görülmektedir.

Kazakistan basınından örnekleme dahil edilen ve iktidara yakınlığı ile bilinen "Egemen Kazakistan"ın Türkiye'deki darbe girişimine ve girişimin devamındaki gelişmelere gazete sayfalarında yer vermediği, 15 Temmuz darbe girişimi temalı haberlerini gazetenin "egemen.kz" isimli haber sitesi üzerinden okurlarına duyurduğu müşahede edilmektedir. Gazetede Kazakistan'ın siyasilerinin yaklaşımına yer verilmediği, Türkiye'de yaşananları sadece dış basın organlarından alıntılanarak okurlara duyurulduğu ve Türkiye'deki siyasilerin açıklamaları, soruşturmalar ve gözaltı haberleri, istatistiksel bilanço ağırlıklı bir yayın politikası izlendiği dikkat çekmektedir.

Kazakistan basınından çalışmanın örnekleme dahil edilen ve muhalefete yakınlığı ile bilinen "Central Asia Monitor"un 15 Temmuz darbe girişiminin ardından okurlarına duyurduğu haberlerde daha çok istatistiksel verilere ağırlık verdiği ve Türkiye'deki darbe girişiminin Kazakistan'da gerçekleşebilme olasılığı etrafında haberler yayımladığı karşımıza çıkmaktadır. 15 Temmuz gecesini geride bırakan Türkiye ile SSCB'den ayrıldıktan sonra Nazarbayev yönetimi altında yaşamını sürdüren Kazakistan Cumhuriyetleri ve orduları arasında karşılaştırmalar yapan "Central Asia Monitor", Türkiye'de askerin başat bir konumda ve hükümete tesir etmede etkin bir aracı olduğunu, Türkiye'de askeri darbe girişiminin yıllardır süregelen bir gelenek halini aldığını belirtmekte, Kazakistan'da ise bu geleneğin mevcut olmadığı, bu anlamda Türkiye'deki siyasi kargaşanın Kazakistan'a sıçrama ihtimalinin zayıf olduğu kanısı üzerinde durmaktadır.

Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yaşanan gelişmeleri Kazak halkına duyuran gazetelerden biri olarak örnekleme dahil edilen ve bağımsız olarak nitelendirilen "Vremya" gazetesinin, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine sayfalarında yer

verdiği yayınlarında daha çok Türkiye'nin bundan sonraki süreç içerisinde belirleyeceği dış politika üzerine araştırma yazılarına ağırlık verdiği ve Türkiye'deki darbe girişimine Batı'dan gelen tepkileri ve Türkiye'deki bu girişimin Kazakistan'a da sıçrama olasılıkları etrafındaki haberleri mercek altına aldığı gözlemlenmektedir.

Kazakistan'dan çalışmanın örnekleme dahil edilen bir diğer gazete olan ve bağımsız basın organlarından biri olarak vasıflandırılan “Haber 24 Ajansı”nın, 15 Temmuz darbe girişimini üzerine okurlarına duyurduğu yayınlarında, ağırlıklı bir şekilde soruşturma ve gözetli haberlerinden oluşan istatistiki haberler ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişiminin ardından yaptığı açıklamalar istikametinde bir yayın yapılması içerisinde olduğu dikkat çekmektedir.

Azerbaycan ve Kazakistan basınında ve siyasetler düzeyinde 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında önemli tedbirlerin alındığı ve her iki ülkenin Türkiye Cumhuriyeti ve Türk halkının yanında olduğunu belirtmesi kadar Özbekistan ve Kırgızistan'da gelişmelerin akışının farklı şekillerde tezahür ettiğine rastlanmaktadır. 1990'lı yıllarda İslam Kerimov'un Özbekistan'da muhalefet temsilcilerinden Muhammed Salih ile sık sık sorunlar yaşaması ve Salih'in daha sonra ülkeden kaçarak İstanbul'da ikamet etmeye başlaması Özbekistan-Türkiye ilişkileri açısından kırılma noktalarından biri şeklinde gösterilmektedir. Uzun yıllar Salih'in iadesini talep eden Kerimov, bu isteğine ulaşamayınca Özbekistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler soğumaya başlamıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin ortaya çıktığı senede Kerimov'un hayatını kaybetmesi ve darbe girişiminin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Özbekistan'a seyahat etmesi ve iki ülke arasındaki ilişkilerin 15 Temmuz darbe girişimi ile “yumuşama evresine” geçtiği de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Özbekistan basınına incelediğimiz zaman, Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminin ortaya çıktığı andan itibaren takip edilmeye başladığı ve gelişmelerin sıcağı sıcağına Özbek halkına aktarıldığı ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın örnekleme Özbekistan'dan dahil edilen “Fergana”, “Gazeta Uzbekistana”, “Daryo” ve “Ozodlig” gazetelerinin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından haber üretim sürecinde Türkiye'deki gelişmeleri yakın takibe aldığı ve 15 Temmuz darbe girişiminin bilançosunu, Erdoğan yönetiminin aldığı tedbirleri, Türkiye-ABD ilişkisinin verdiği ileriye dönük değişim sinyallerini ve 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye'nin dış politikasında tezahür edebilecek muhtemel yansımalarını okurlarına duyurduğu gözlemlenmektedir.

Kırgızistan basınından çalışmanın örnekleme dahil edilen “Veçerniy Bişkek”, “Delo” ve “Slovo Kırgızistana” gazetelerinin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından izledikleri yayın politikalarına Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerin etki gösterdiği

karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Gülen okullarının kapatılması meselesinin çözüme ulaşmaması neticesinde Kırgızistanla bir gerginlik yaşadığı ve iki ülke arasındaki gerilimin her geçen gün tırmandığı bir süreçte, söz konusu gazetelerde 15 Temmuz darbe girişimi üzerine birçok haberin yayımlanması dikkat çekmektedir. İki ülke arasındaki gerilimin had safhaya ulaştığı bir dönemde her iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları aracılığı ile yayımlanan bildirimler ve Çavuşoğlu'nun Kırgız meslektaşı ile gerçekleştirdiği görüşmeler bahsi geçen basın organlarında yerini almış, sert ifadelerin yer aldığı ve Kırgız basınında da yer verilen bildirimlerin de etkisi ile iki ülke arasındaki ilişkilerin her geçen gün kötüye doğru gittiği dikkat çekmiştir. İki ülke arasında yaşanan bu gerginliğin söz konusu gazetelerin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki haber üretim sürecine de etki gösterdiğini ifade etmek gerekmektedir. Türkiye ve Kırgızistan arasında yaşanan gerilim, iktidara yakınlığı ile bilinen “Veçerniy Bişkek” ve “Delo” gazetelerinin haber üretim sürecine de yansıdığı, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun “Kırgızistanın da bir FETÖ tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı” ifadeleri üzerine Kırgızistan'ın o dönem Cumhurbaşkanı olan Atambayev'in açıklamalarına ve Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı bildiriye her iki gazetenin sayfalarında yer verildiği müşahade edilmektedir. “Veçerniy Bişkek” ve “Delo” gazetelerinden farklı olarak, muhalefete yakınlığı ile bilinen “Slovo Kırgızistana” ise, bu süreç içerisindeki haber üretiminde, daha çok Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişiminin ardından dış politikaları istikametindeki eğilimlere bağlı kalmaya çalışmış, Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin ardından Batı ülkelerinin ve siyasilerinin Türkiye'deki gelişmeler üzerine açıklamalar ve muhtemel adımlar üzerine bir haber döngüsü içerisinde konumlanmıştır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kanlı gecelerinden biri olarak kayıtlara geçen 15 Temmuz darbe girişimi, Türk basınında yankılandığı kadar Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan basınında da ilgiyle karşılanmış, hem darbe girişiminin baş gösterdiği gece yaşananlar hem de girişimin bastırılmasının ardından ortaya çıkan gelişmeler söz konusu ülkelerin basın organları tarafından mercek altına alınmış, gelişmeler sığağı sığağına bahsi geçen ülkelerde okurlara duyurulmuştur. Türkiye'nin söz konusu ülkeler ile tarihsel bir bağının olması ve Türk Cumhuriyetleri'nin SSCB'den ayrılmasının ardından bu ülkeler ile arasındaki ilişkileri yeniden onarmaya başladığına çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda, 15 Temmuz darbe girişimini bu ülkelerin tarihsel bağlarının ve son yıllardaki ilişkilerinin kontrol edilmesi açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilebiliriz. Nitekim, Türkiye'nin zorlu 15 Temmuz gecesini geride bırakmasının ardından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da Türkiye'deki gelişmelerin halka aktarılmasının ve birçok haberlerin yayımlanmasının yanı sıra, bu devletlerin siyasilerinin yaptığı açıklamalar ve örnekleme dahil edilen gazetelerin bir birinden farklı yayın politikaları izlemesi dikkat çekmektedir.

Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının Türkiye'deki darbe girişimine ve sonrasındaki gelişmelere yaklaşımlarının incelenmesini hedefleyen bu çalışmada; Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasının 15 Temmuz darbe girişimi üzerine okurlarına duyurduğu haberlerde izledikleri politikalarının, bu dönem boyunca haber üretim süreçlerinin ve bu ülkelerinin basın organlarının yayımladıkları haberler metinlerinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla mercek altına alınması amaçlanmıştır. Sonuç olarak, çalışmaya dahil edilen söz konusu ülkelerin basın organlarının, Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminin ardından belirledikleri yayın politikaları ve haber üretim süreçleri, örnekleme dahil edilen gazetelerin sahiplik yapısı ve ekonomi politiği çerçevesinde değişkenlik göstermiş, Türkiye'deki darbe girişimi üzerine yayımlanan haber metinlerinde ve söz konusu metinlerin dilsel pratiğinde de bu değişim gün yüzüne çıkmıştır.

Girişimin bastırılması üzerine bahsi geçen basın organlarının 15 Temmuz darbe girişimi üzerine ürettikleri haberlerde izledikleri yayın politikaları ve yayımladıkları haberler, darbe girişiminin sonrasındaki bilgi aktarımını sağlamasının yanı sıra, bu ülkeler arasındaki tarihsel bağların yıllardır süregelen gelişimine ve bazı dönemlerdeki kırılma noktalarına da ışık tutmayı hedeflemiştir. Örnekleme dahil edilen basın organlarının, Eleştirel Söylem

Analizi ve yer yer İçerik Çözümlemesine tabi tutarak inceleme altına aldığımız haber metinlerinde yapısal değişikliklerin müşahede edilmesinin yanı sıra, Türkiye`de yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin ardından alınan tedbirler ve bu ülkeler arasındaki ilişkiler neticesinde; Türkiye`nin Azerbaycan ve Kazakistan ile 15 Temmuz darbe girişiminin ardından ilişkilerini ileriye doğru taşıdığı ve pekiştirdiği, soğuk ilişkilerinin bulunduğu Özbekistan ile bir “yumuşama evresine” girdiği, Kırgızistan ile ise Dışişleri Bakanlıkları aracılığıyla yapılan açıklamaların tetiklemeleri ile ciddi bir gerginliğe tanıklık ettiği ve iki ülke arasındaki gerilimin her geçen gün tırmandığı ortaya konulmuştur. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, bu ülkelerin basın organlarında yayımlanan 15 Temmuz darbe girişimi temalı haberlerin Türkiye ve söz konusu ülkeler arasındaki ilişkiler doğrultusunda değişiklik gösterdiği karşımıza çıkmakta, basın organlarının bazen bu gerilimlerin etkisi altında kalarak bunu haber üretim süreçlerine de yansıtırları müşahade edilmektedir.

Çalışmanın varsayımları şeklinde belirlenen “Çalışma, Türkiye`deki darbe girişimin bastırılması üzerine bahsi geçen ülkelerin basın organlarının 15 Temmuz darbe girişiminin devamında okurlarına duyurdukları haberlerde belirledikleri yayın politikaları ve yayımladıkları haberleri ele almakla beraber, bu ülkeler arasındaki tarihsel bağların yıllardır süregelen gelişimine ve bazı dönemlerdeki kırılma noktalarına da ışık tutmaktadır” ve “15 Temmuz darbe girişiminin ardından siyasiler düzeyinde Türkiye ve bu ülkeler arasında ortaya çıkan ilişkiler, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından bahsi geçen ülkelere çalışmanın örneğine dahil edilen basın organlarının 15 Temmuz darbe girişimi üzerine yayımladıkları haberler ve bu haber üretim sürecinde belirledikleri yayın politikaları üzerinde ciddi bir etkinliğe sahiptir” varsayımları, çalışmanın “Bulgular ve Değerlendirme” kısmındaki örneklerle doğrulanmıştır.

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye`de yaşanan ve Türk halkı tarafından bastırılan darbe girişiminin Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan medyasındaki yansımalarını ele almaya çalışan bu çalışmada, girişimin hemen sonrasındaki üç haftalık bir araştırma sınırlılığı dahiline ve örnekleme dahil edilen basın organlarının 15 Temmuz darbe girişimi üzerine belirledikleri yayın politikaları ve yayımladıkları haberlere bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Örnekleminde dört Türk Cumhuriyeti`nden 16 gazeteyi bulduran ve darbe girişiminin akabindeki üç haftalık zaman dilimi ile sınırlandırılan bu çalışma, bundan sonraki çalışmaların daha geniş bir zaman periyodu ve daha ayrıntılı bir örneklem içerisinde ele alınması istikametinde bir öneri sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdiraşidov, Z. (2011). *İsmail Gaspıralı ve 20. Yüzyılın Başlarında Türkistan: İletişim, İlişkiler ve Etkiler*. Akademi Yayınları, Taşkent.
- Abdiraşidov, Z. (2014). "Study of Jadidism in Independent Uzbekistan". *Asian Research Trends New Series*, Vol 9: 47-73.
- Abduazizova, N. (2000). *Türkistan Basın Tarihi (1870-1917)*. Akademi Yayınları, Taşkent.
- Abdurasulov, M. (2009). *Basın Özgürlüğü Kavramı : Özbekistan'da SSCB ve İslam Kerimov Dönemi Basın Rejimlerinin Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ağa, N. (2018). *15 Temmuz ve Medya*. Gençlik Yayınları, Bakü.
- Ağır, O. (2017). "Türkiye’de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-21.
- Ahmad, F. (2019). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Akbayır, M. (2018). *Darbe Dönemlerinde Türk Medyası: 27 Mayıs, 12 Eylül ve 15 Temmuz Örneğinde Medya–Demokrasi İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Akıncı, A. (2013). "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39-58.
- Akıncı, A. (2014). "Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 55-72.
- Aktaş, M. (2015). "Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 87-105.
- Akyıldız, F. (2008). *SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri’nde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Allabergen, K., Nuskabayul, Y. ve Orazhev, F., (2010). *Kazak Basın Tarihi (1870-2008 Yıllarında)*. Bilim Yayınları, Almatı.
- Arıkan, A. (1999). *1957-1960 Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aşırı, A. (2009). *Azerbaycan Basın Tarihi*. Elm ve Tahsil Yayınları, Bakü.

- Askarov, N. (2017). "Post-Sovyet Döneminde Kazakistan'da Gazete Periyodiklerinin Dinamik Resmi: Temel Faktörler ve Trendler". *Theoretical and Practical Issues of Journalism* Vol 6, No. 4: 510-527.
- Asratova, M. (2018). *Kazakistan`da Halkla İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atay, A. S. (1998). *Çok Partili Dönemde Türkiye`de Ordu`nun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Auyessova , L. (2010). *Kazakistan`da Sovyet Siyaseti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydemir, Ş. (2000). *İkinci Adam*. Remzi Kitapevi, Ankara.
- Ayhan, B. (2008). "Sovyet Medya Sisteminden Liberal Sistemine Geçiş: Kırgızistan Medya Sisteminde Sorunlar ve Çözüm Yolları". *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 190-204.
- Aytenova, B. (2007). *Rusya Sömürgeciliği ve Kazakistan Bozkırlarındaki Ulusal Kurtuluş Hareketi Sorunlarına Dair Çağdaş Kazakistan Tarihi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Omsk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Omsk.
- Baghirzade, N. (2018). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan`da Yazılı Basının Tarihsel Gelişim Süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Baharçipek, A. ve Tuncel, G., (2011). "Terörle Mücadelenin Zorlukları ve Bu Zorlukları Aşmada Farklı Bir Yaklaşım: Demokratik Mücadele Yöntemi". *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1-15.
- Bal , H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Başgil, A. (2014). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Baykara, S. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türk Dış Politikasına Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bimakanova, Z. (2010). *Kazak gençleri: Periodik Basın Tarihi*. Şokan Ualihanov adına Tarih ve Etnoloji Enstitüsü, Almatı.
- Birand, M. (1984). *12 Eylül Saat: 04.00*. Karacan Yayınları, İstanbul.
- Birand, M., Çaplı, B. ve Dündar, C., (2007). *Demirkırat*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Bozkurt, S. (2006). "Bağımsız Devletler Topluluğu`nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği". *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3: 118-138.

- Budak, L. (2013). "Bağımsızlıklarının 22. Yılında Türk Cumhuriyetleri'nde Medya". *TürkBilim Dergisi*, Sayı 12: 1-34.
- Burçak, R. (1979). *Türkiye`de Demokrasiye Geçiş*. Olgaç Yayınevi, Ankara.
- Catedral, L. (2017). "Uzbek Re-Modeled: Russian Loanwords In Post-Soviet Uzbek Media". *The Journal of Language and Politics*, 16 (2): 1-23.
- Coşkunaydın, A. (2015). *SSCB`nin Dağılmasından Sonraki Süreçte Rusya`daki Yazılı Basının Geçirdiği Değişimler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Creswell, J. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri (Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni)*. (Çev. M. Bütün ve S. Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çakın, Ö. (2017). "Post Sovyet Kırgızistan'da Yerel Gazeteler ve Sorunları". *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 76-87.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye`nin Demokrasi Tarihi*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çiçekli, M. (2015). *Eski SSCB Üyesi Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Devlet Başkanının Anayasal Yetkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. (Çev. B. Kadıoğlu), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Demir, S. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya*. SETA Yayınları, İstanbul.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara.
- Devran, Y. ve Özcan, Ö., (2016). "1960`tan 2016`ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7-20.
- Dilipak, A. (1991). *İhtilaller Dönemi*. Beyan Yayınları, İstanbul.
- Dostgorayev, B. (2009). *Özbekistan Basın Tarihi (1870-Kasım, 1917)*. Edebiyat ve Sanat Yayınları, Taşkent.
- Duman, M. (2018). "15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi". *Liberal Düşünce Dergisi*, 71-95.
- Dünyaminkızı, K. (2005). *Cumhuriyet Döneminde Azerbaycan Basını*. Elm Yayınevi, Bakü.
- Dural, A. (2012). "Antonio Gramsci ve Hegemonya". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (48): 309-321.
- Dursun, D. (2000). *Ertesi Gün-Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar-27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*. İşaret Yayınları, İstanbul.

- Dursun, D. (2005). "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 175-196.
- Duverger, M. (1986). *Siyasi Rejimler*. (Çev. T.Tunçdoğan), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Emiroğlu, A. (2016). "Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme". *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1-22.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Çev. S. İrvan), Pharmakon Yayınevi, Ankara.
- Genberli, R. (2001). "Azerbaycan'da Bitmeyen Geçiş Süreci ve Medya Çıkılmazı". *Avrasya Dosyası Üç Aylık İlişkiler ve Statejik Araştırmalar Dergisi*, 7(1): 197-220.
- Genberli, R. (2003). *Azerbaycan'da Gazeteci ve Gazetecilik*. Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- Gezgin, E. (2013). *Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Gezgin, S. (2006). "Medya ve Demokrasi". *Medya Merceğinde Almanya ve Türkiye*, 165-176.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ekin Yayınları, Bursa.
- Güdekli, İ. A. (2014). *Siyaset ve Sosyal Medya İlişkisi (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı İbrahim Melih Gökçek Örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Hamza, F. (2015). *Türkistan Vilayetinin Gazeti ve Özbek Yazı Dilinin Doğuşu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hatunoğlu, N. (2015). "Buhara'daki Ceditçilik Hareketi ve Yaş Buharalılar". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 38: 1-33.
- Heywood, A. (1997). "Demokrasi". M. Yürüşen (Ed.), *Liberal Düşünce*, 108-121.
- Heywood, A. (2015). *Siyaset*. Adres Yayınları, Ankara.
- Hüseynov, E. (2005). *Azerbaycan Basınında Haber Kaynakları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlcak, N. (1975). *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*. Kervan Yayınları, İstanbul.
- İşık, M. (2005). "Medya Ve Demokrasi Paradoksu: Medya Yoluyla Demokrasinin Tehdit Edilmesi". *Selçuk İletişim Dergisi*, 114-121.
- İminov, A. (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Medya Tarafılığı: Kırgızistan 2 Mart 2005 Olaylarının Yerel ve Uluslararası Basında Temsili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kabilbekova, S. (2008). *Kırgızistan'daki Lale Devriminin Türk-Kırgız Basınına Yansıması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kakişov, K. (2017). *Tipoloqıçeskie Osobennosti Respublikanskoy Gazeti "Kırgız Tuusu" (Devlet Gazetesi "Kırgız Tuusu"nun Tipolojik Özellikleri)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırgız-Rusya Slavyan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Karakuş, E. (1977). *Kırk Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara*. Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Karatepe, Ş. (2009). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kasimov, B. (2002). *Milli Uyanış: Cesaret, Aydınlanma, Fedailik*. Maneviyat Yayınları, Taşkent.
- Keskin, F. (2013). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikası'nda Entegrasyon Sürecinde Orta Asya ve Özbekistan*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kirimli, M. (1997). "Uzbekistan in the new world order". *Central Asian Survey*, 16(1): 53-64.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi*. Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- Koçak, C. (2017). *Darbeler Tarihi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kussainova, M. (2016). *Basında Ülke Temsillerinin Mukayeseli Bir Çalışması: Türk Basınında Kazakistan, Kazak Basınında Türkiye Temsilinin İçerik Açısından Karşılaştırılması: (2012-2014 Yıllar Aralığında Kazak-Türkiye Gazeteleri Egemen Kazakistan, Aykın, Yeni Şafak, Hürriyet)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. B. Turna), Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Memmedli, C. (2007). *Azerbaycan'ın Çağdaş Kitle İletişim Araçları Sistemi*. Bakü Üniversitesi Yayınları, Bakü.
- Miş, N., Gülener, S., Coşkun, İ., Duran, H. ve Ayvaz, M., (2016). *Demokrasi Nöbetleri Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi*. SETA Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2015). *Türk Dış Politikası-Cilt 1 (1919-1980)*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Özbudun, E. (2008). *Çağdaş Türk Politikası*. (Çev. A. Usul), Doğan Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, H. (2018). *12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sansür / Oto-Sansür Uygulamaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özsoy, B. ve İbrahimov, A., (2017). "Türkiye ve Kırgızistan'daki İktidar Değişlikleri: Askeri Darbeler ve Renkli Devrimler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 50: 256-265.
- Rüstemova, S. (1993). *Azerbaycan Devri Basını (1875-1990)*. Azərneşr Yayınevi, Bakü.
- Şahanov, M. (2012). *Celtoksan Destanı*. Yalın Yayınları, Almatı.
- Şahin, Ö. (2012). *Medya ve Demokrasi*. TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- Şahverdiyev, A. (2006). *Azerbaycan Matbuat Tarihi*. Tahsil Yayınları, Bakü.
- Şeker, M. (2003). "Haber Söylemi İçinde Yapılandırılmış Örtülü Nesnellik İhlalleri". *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4: 100-113.
- Şimşek, A. (2013). *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Dış Politikasında Denge Arayışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, H. (2006). "6-7 Eylül Olayları". *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 177-194.
- Saliev, K. (2013). *Kırgızistan'daki Halk Ayaklanmasının Türk ve Kırgız Basınına Yansıma Biçimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Salih, M. (2002). *Yolname: Özgürlük Mücadelesi*. (Çev. M. Özbek), Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Salkarbekova, E. (2015). "*Kırgız Tuusu*" *Gazetesinin İlk Yılı ve Kırgız Basınının Doğuşu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan), Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Savğı, G. (2006). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı (1946-1997)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Seçkin, E. (2014). *Uzbekistan In Post-Soviet Transition*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Somuncuoğlu, A. (2009). *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Somuncuoğlu, B. (2006). *Türkistan`da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya`sının Sosyo-Politik Açından Eğitime Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sözen, E. (2017). *Söylem - Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. ProfilKitap Yayınları, İstanbul.
- Sultanova, Y. (2014). *Geçiş Döneminin İlk Yılında Kırgızistan Gazetelerinin Format Özgünlükleri (1991-1992 Yıllarındaki Basın Yayınları Esasında)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kırgız-Rusya Slayan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Sultanova, Y. (2015). *Pervie Peçatnie Periodičeskie Kirgizskie İzdaniya (Kırgızların İlk Yazılı Basın Örnekleri)*. Kırgız-Rusya Slayan Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- Sunay, C. (2009). *12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980-1987)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tokmak, M. (2007). *Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Topuz, H. (2015). *Türk Basın Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunç, H. (2008). "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1-2: 1116.
- Usubov, S. (2007). *İstoriya Kirgizskoy Jurnalistiki (Kırgızistan`ın Basın Tarihi)*. Bişkek Humaniter Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- van Dijk, A. Teun (1993) "Principles of Critical Discourse Analysis". *Discourse & Society Sage (London. Newbury Park and New Delhi)*, vol. 4(2): 249-283.
- Veliyev, Ş. (2000). *Füyuzat Edebi Mektebi*. Ejdat Yayınları, Ankara.
- Vladimirovna, İ. (2009). *Osobennosto Tipologii Ruskoyazıçnıh SMİ v Kirgızıstane (Kırgızistan`da Rus dilli Medyanın Tipoloji Özellikleri)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kırgız-Rusya Slavyan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Duşanbe.
- Yalçın, A. (2012). *SSCB`nin Dağılmasından Sonra Bağımsızlığını Kazanan Türk Cumhuriyetleri`ne Yönelik Türkiye`nin Rol Model Yaklaşımı Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yalman, A. (1971). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt: 4 (1945-1971)*. Rey Yayınları, İstanbul.

- Yapıcı, M. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İç Etkenler Açısından Rus Dış Politikasının Yönelimleri: Yeltsin ve Putin Dönemleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset Bilimi*. Adres Yayınları, Ankara.
- Yeni Nesil. (1999). *Sredstvo Massovoy İnformaçii Azerbaydjana (Azerbaycan`da Kitle İletişim Araçları)*. “Yeni Nesil” Gazeteciler Birliği, Bakü.
- Yıldırım , B. (2015). İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi Uygulama Alanları ve Aşamaları. B B. Yıldırım (Ed.), *Literatürk Academia Yayınları*, Konya.
- Yüksel, Y. (2004). *Söylem Çözümlemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zeynalov, N. (1973). *Azerbaycan Basın Tarihi*. ADU Yayınevi, Bakü.
- Zhylysbayev, N. (2004). *Kazakistan Cumhuriyeti`nde Basının Gelişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakları

- <https://www.safakural.com/makaleler/demokrasi-kavrami-toplumsal-degerler-ve-birey> (erişim tarihi: 27.01.2019).
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8fa5db8597c4.80255547 (erişim tarihi: 08.02.2019).
- <http://www.milliyet.com.tr/cuntacilara-bizim-cocuklar-diyen-ajan- oldu/dunya/haberdetay/04.06.2011/1398393/default.htm> (erişim tarihi: 25.02.2019).
- <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-milletimizi-meydanlara-davet-ediyorum> (erişim tarihi: 28.02.2019).
- https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/onsorudafeto_tr_en.pdf (erişim tarihi: 11.03.2019).
- https://malimetter.kz/kazak-baspasozinin-tarixy-kurstyk-zhumys/?fbclid=IwAR2fv7SuWh_xHtotYxBigUrzMPsE0LEFgtu92oobyexi5FTWsGECVHPYw0 (erişim tarihi: 25.03.2019).
- <https://www.kazpravda.kz/articles/view/kazahstanskaya-zhurnalistika-iz-veka-v-vek-perehodya> (erişim tarihi: 29.03.2019).
- <http://shosh.uz/toshkent-gazetalari-tarihi/> (erişim tarihi: 10.04.2019).
- https://otherreferats.allbest.ru/journalism/00172747_0.html#text (erişim tarihi: 12.04.2019).
- <http://www.welcome.kg/ru/kyrgyzstan/society/dfkuih/> (erişim tarihi: 13.04.2019).

- https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_stalinism_1937_osmonkul-aliev_erkin-too/28697003.html (erişim tarihi: 13.04.2019).
- https://24.kg/obschestvo/981_stareyshey_otechestvennoy_gazete_kyrgyz_tuusy_ispolnilos_90_let/ (erişim tarihi: 13.04.2019).
- <https://www.open.kg/about-kyrgyzstan/socio-economic-resources/mass-media/1490-istoriya-kyrgyzskoy-zhurnalistiki.html> (erişim tarihi: 14.04.2019).
- <http://web.archive.org/web/20160520103511/http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/kyrgyzstan/193%20The%20Pogroms%20in%20Kyrgyzstan.pdf> (erişim tarihi: 15.04.2019).
- <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-47680342> (erişim tarihi: 18.04.2019).
- <https://nedemek.com.tr/kanton-ne-demek/> (erişim tarihi: 05.02.2019).
- <https://www.proza.ru/2009/01/27/3> (erişim tarihi: 11.04.2019).
- <http://politikakademi.org/2011/09/12-eylul-1980den-gunumuze-turkiye/> (erişim tarihi: 25.02.2019).
- <https://derstarih.com/demokrasi/> (erişim tarihi: 05.02.2019).
- <https://www.proza.ru/2009/01/27/3> (erişim tarihi: 11.04.2019).
- <https://tengrinews.kz/sng/kurmanbek-bakiev-pridet-vremya-i-ya-vernus-na-rodinu-331985/> (erişim tarihi: 18.04.2019).
- https://cebhe.info/ldquo_ans_tam_beraet_aldi_rdquo_vahid_mustafayev-145455 (erişim tarihi: 06.05.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Orkhan JUVARLI
Doğum Yeri-Tarihi	Bakü-28.10.1994
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	A. S. Kahramanov Lisesi, Şamahı, 2012
Lisans Diploması	Bakü Devlet Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Bakü, 2016
Yabancı Dil	İngilizce, Rusca
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Azerbaycan Televizyonu (Bakü): 2013 – Stajyer Şerg Gazetesi (Bakü): 2014 – Stajyer Adalet Gazetesi (Bakü): 2015 – Köşe Yazarı
E-Posta	orkhanjuvarli@gmail.com